శ్రీరస్తు.

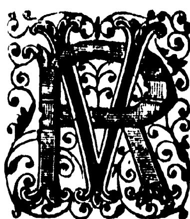
వసుచరిత్రవిమర్శనము.

శ్రీ విజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితు లగు

వఝ్ఝల. చినసీతారామస్వామిశాస్త్రులవారిచే

రచింపఁబడినది.

మ. ఘనమే పావనమంచు నెంచ నధికద్రవ్యంబు వెచ్చించి జీ
వనముం గూర్చుచు సత్కవీంద్రులను గీర్వాణాంధ్రసద్వాఙ్మయం
బును దాఁ బెంచుచు దాని సుస్థిరముఁ గా ముద్రించు వావిళ్ల వం
శ్యు నధీతాగము వేంకటేశ్వరుని బ్రోచుం గాక శ్రీశుం డిలన్.



చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారిచేఁ

ప్రకటితము.

 1915. [రూ. 0—8—0.

PRINTED BY

V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,

AT THE AUDI SARASWATY NILAYA PRESS,

69, MALAYAPERUMALL STREET, MADRAS—1915.

ఉపోద్ఘాతము.



సాహిత్యరసపోషణం బగు రామరాజభూషణునిచే రచింపఁబడిన ప్రబంధరాజ మగు వసుచరిత్రమునకు విమర్శనమును వ్రాయ నన్ను సన్మానించి ప్రేరించిన శ్రీ వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారి యెడల నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడ నయియున్నాను.

మహారాజశ్రీగురుజాడ. అప్పారావు పంతులుగారు. బి. యే., యెమ్. యే. పరీక్షల కిచ్చిన పత్రికలు విమర్శనరూపములయి గ్రంథవిమర్శనమునకు దారిచూపుచున్నవి. వానిలో నీవసుచరిత్ర విషయమునఁ గొన్ని ప్రశ్నములు గలవు. వానిలోని గొన్నివిషయముల నిందు సంగ్రహించినందుల కయి వారియెడలను గృతజ్ఞుఁడ నగుచున్నాను.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుఁ గొన్ని ముఖ్యవిషయములు మాత్రమె విమర్శింపఁబడిన వని గ్రహింపఁజదువరులను బ్రార్థించుచున్నాను.

గుణగ్రహణపారీణు లగుపండితు లిందలిగుణలేశములను గ్రహించి నన్నుఁ గృతార్థునిజేయఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఇట్లు సుజనవిధేయుఁడు,

విజయనగరము.
20. 8. 1915.

వఝ్జల. చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి,
శ్రీవిజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁడు.

సుందరీవృత్తము.

శ్లో. సుధియాపరిపూతమానసా
కలయేఽహంజగతః ప్రియంకరా,
పితరౌ మమ వేంకటాంబికా
ముఖలింగేశ్వరజంపతీహృది.

ఉపజాతివృత్తము.

శ్లో. పితామహభ్రాతృసుతం స్వవిద్యా
గురుం చ చింతామణిసత్సమాఖ్యమ్,
శ్రీవత్సగోత్రోద్ధరణ ప్రశస్తం
నమామి నారాయణ సత్కవీంద్రమ్.



శ్రీ ర స్తు.

వ సు చ రి త్ర వి మ ర్శ న ము

మొదటి భాగము.



వ సు చ రి త్ర క థా వి ష య ము.

మహాభారతములోని యాదిపర్వమునఁ గల యుపరిచరవసువుచరిత్రములోఁ గొంతభాగమును మూలముగాఁ జేసికొని మహాకావ్యలక్షణలక్షిత మగు "వసుచరిత్ర" మను శృంగారప్రబంధము ప్రబంధాంక రామరాజభూషణమహాకవి రచించెను. భారతసంహితాకర్తయు, సంస్కృతమహాభారత కృతికర్తయు నగు వేదవ్యాసమునీంద్రుని మాతామహుండగు నుపరిచరవసు వీప్రబంధమునకుఁ గథానాయకుండు.

> "ఇతిహాసోద్భవం వృత్త మన్యద్వా సజ్జనాశ్రయమ్,
> చత్వార స్తస్య వర్గా స్స్యు స్తే ష్వేకం చ ఫలం భవే"

త్తను విశ్వనాథపంచాననుని సూక్తిచొప్పున మహాభారతప్రసిద్ధ మగు కథను చతుర్వర్గఫలకముగను, శృంగారరసప్రధానముగను, గవి వర్ణించియున్నాఁడు.

మహాభారతములోని యుపరిచర వసువుచరిత్రమునకు సారము.

"చేదిదేశాధీశుఁ డగు వసురాజొకప్పుడు వేటకై యడవి కేగి యొక తపోవనమునఁ దపం బొనరించుచుండ నింద్రుఁ డేతెంచి యాతని రాజ్యపాలనమునకును దపఃప్రభావమునకును మెచ్చితి ననియుఁ దనతోఁ జెలిమి చేసి స్వర్గంబునకు వచ్చుచుం బోవుచు నుండుమనియుఁ జెప్పెను. మఱియు నాతనికిఁ గనకరత్నమయంబును, కామగమనంబును నగు విమానంబును, దేవత్వంబును, సకలప్రహరణనివారకం బగు నింద్రమాలయను కమలమాలయు, దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ క్షమం బయిన వేణుయష్టియు నిచ్చెను. వసురాజావిమానము నెక్కి యుపరిలోకములఁ జరించుటం జేసి యుపరిచరవసుం డనఁ బరఁగె. మఱియు నింద్రమాలాలాంఛితుఁడై యవ్వేణుయష్టి నేటేట నింద్రోత్సవము చేయుచు నీశ్వరునకు నింద్రాదిదేవతలకును నతిప్రీతుం డయ్యె. అది మొదలుగ రాజులెల్లఁ బ్రతివత్సరంబు నింద్రోత్సవము చేయుచుందురు.

ఆతఁ డట్లతిప్రీతుం డగు నింద్రుని వరంబున నేవురు పుత్త్రులం గాంచి రాజ్యంబు చేయుచు సుఖం బుండె.

అంత నిజపురసమీపంబునఁ బ్రవహించు శుక్తిమతీమహానదిం గామించి నిరోధించి హిమవత్సుతుం డగు కోలాహలుండు తత్పార్శ్వజనపదంబుల కుపప్లవంబు చేయ వసురాజు తనపాదంబున నక్కొండను దలఁగఁ ద్రోసె.

పిదప శుక్తిమతి తనకుఁ బర్వతనిరోధంబుం దప్పించినందులకుఁ గానుకగాఁ బర్వతసమాగమంబునఁ దనకుఁ గల్గిన వసుపదుఁ డను పుత్త్రుని, గిరిక యను కూఁతును సమర్పింపఁగా నాతఁ డావసుపదునకు సైన్యాధిపత్య మిచ్చి గిరికను ధర్మపత్నిగాఁ బరిగ్రహించె'' యను మహాభారతకథ మనవసుచరిత్రకథకు మూలం బై యున్నయది.

వసుచరిత్రకథాసారము.

1-వ యాశ్వాసము.

"చేదిదేశాధీశ్వరుఁ డగు వసురా జధిష్ఠానపురమును రాజధానిఁగాఁ జేసికొని ధరాతలమును బరిపాలించుచుండెను. ఒకానొకసమయమున నుద్యానపాలకులు వచ్చి ఫలపుష్పాదులు రాజునకుఁ గానుకలిడి వసంతర్తువిలసిత మగు నుద్యానము రామణీయకమును వర్ణించిరి. అప్పు డాయుద్యానమున విహరించు నభిలాష పొడమి యామహీపాలుం డప్పటికి విచ్చేయ నచటి మహీజంబులు దగుసపర్య లొనరించె. అంత నచ్చట విహరించుచుండు సకలవాగ్విశారదుఁ డగు వసురాజున కాసన్న మగు కల్యాణము నొక కిన్నరమిథునము స్వజాతీయోక్తుల విన్నవించి యాసమీపమున నున్న కోలాహలగిరి కేగెను."

2-వ యాశ్వాసము.

"వసురాజు తన క్రీడాశైల మగు నక్కోలాహలమున కరుదెంచి నర్మసఖునితోఁ గలసి యద్దాని వర్ణించుచు విహరించుచుండ మధుర మగు సంగీతధ్వని యొకటి వినవచ్చెను. దాని కచ్చెరుపడి యాతఁ డాసంగీత మెవ్వరిదో యరసి రమ్మని నర్మసఖునిం బనుచుటయు నతఁ డేగి యొక దివ్యభవనంబునఁ జెలులచేఁ బరివేష్టింపఁబడి వీణవాయించుచున్న యొక త్రిలోకసుందరిం గని యబ్బురపాటుతో వచ్చి యామె రామణీయకమును వర్ణించి యాసంగీత మాకలభాషిణిదే యని విన్నవించెను. వసురా జాహిత వాక్యము నాలించి సోత్కంఠుండై మును దా విన్న కిన్నరమిథునసూక్తిఁ దలంచి ముదమందుచు నామె యున్న కోనకు నర్మసచివునితోఁ జనియె. చని యక్కన్యారత్నముం గాంచి యానందాశ్చర్యముల నోలలాడి యమ్మహీకాంతుఁ డక్కాంతారత్నవృత్తాంతం బరయఁ దనమిత్త్రునిం బనిచె. నర్మసఖుండును బనివిని యతివేషంబున వెడలి యక్కాంతలతోఁ జనవునఁ బ్రసంగించుచు గిరికావృత్తాంతము నరయఁ గోరిన నామెచెలికత్తె యగు మంజువాణి యిట్లు చెప్పఁదొడఁగె. వసుమహారాజు రాజధానియగుత శుక్తిమతి యను నది ప్రవహించుచుండును. అత్తరంగిణి సముద్రుం గొల్చి మరలి వచ్చుచుండ నొక్కనాఁడు హిమవత్పుత్త్రుం డగు కోలాహలుం డను పర్వతరా జెదురుపడియె. అప్పు డాశుక్తిమతి యోరఁగాఁ దొలఁగిపోవుచుండ నక్కోలాహలుఁ డాయాపగయొప్పిదముం గని మన్మథవశంవదుఁడై చని వేఱొక సమయమున నానదిలోఁ గ్రాలి తనయభిప్రాయ మెఱింగింప నామె సవినయముగఁ బ్రత్యాఖ్యాన మొనరించెను. అంత నతం డామె నడ్డగించి బలాత్కరించుటయు నవ్వాహిని పొంగి పొరలుటఁ దత్పార్శ్వస్థజనపదంబులు సోపద్రవంబు లయ్యె. పిమ్మటఁ దజ్జనపదవాసులచేఁ బ్రార్థితుండై యవ్వసు

మహీనాథుండు తనకాలిబొటనవ్రేల నక్కొండ నెగమీటి జనపదంబులం బ్రోచి యమ్మహీధరంబుం దనక్రీడాశైలంబుగ ననుగ్రహించి మన్నించె."

3-వ యాశ్వాసము.

"అపుడు దేవేంద్రుం డరుదెంచి తన యాజ్ఞానుగమునఁ జేయు పర్వతశాసనం బమ్మహీపాలుని కాలివ్రే లొనరించుటకు మెచ్చి యాతని చెల్మి గోరి యొక దివ్యవిమాన మిచ్చి యద్దాని నారోహించుచు దివం బునకు వచ్చుచుం బోవుచునుండు మనిన నప్పార్థివుం డవ్విమానంబుఁ బరిగ్రహించె. అంతఁ గోలాహలుని సమావేశంబున శుక్తిమతి గర్భముం దాల్చి వసుపదుం డను కుమారుని నొక్కకన్యనుం గనియె. ఈమె గిరిక యను పేరం బరఁగుచుండు" నని మంజువాణి విన్నవించిన నమ్మాయామానినియుఁ గొంతసేపు మిథ్యాధ్యానంబు నటించి 'యక్కన్యను వసురాజు పరిగ్రహించు'నని చెప్పి యక్కాంతల నలరించె. అంత వారు మిగుల సంతసించియు "నమ్మహీకాంతుం డిప్పాలింటంబున కిప్పు డేల వచ్చు? వచ్చి యక్కాంత నెట్లు పరిగ్రహించు?" నని సోత్కంఠలై యడిగిరి. అప్పు డక్కపటజటిలుండు తన మంత్రశక్తి 'నిప్పుడ యవ్వసురాజు నిచటికి రప్పింతు' నని పల్కి మాయాజపం బొనరించి 'మాఘ్యా' యని వచించుటయు నంతలోనె యపు లతాంతరితగాత్రుండై యాశ్రమాంతమున నరుగుచున్న వసురాజిదియ యాత డని యవ్వోటికి కేగుదెంచె. అపుడు పరస్పరమును సానురాగముగ వీక్షించుకొనుచున్న గిరికావసురాజుల మంజువాణీప్రభృతులు సరసముగఁ బ్రశంసించుచుండ నక్కపటసాని వారి దీవించి యాలఁ జని ఋషివేషంబు డించి నర్మసఖుని రూపంబున మరల రాజునొద్ద కేతెంచెను. అంత కలహంసి యను చేటి యొకతె యరుగుదెంచి ఋషిపత్త్రంబు లగు కల్పకుసుమంబు లొసంగ శుక్తిమతి నీరాకం గోరియున్నదని విన్నవించి యగ్గిరికం దోడ్కొని చనియె. గిరికయు సానురాగంబుగ నేమేమో మిషలను గల్పించుకొని రాజువైపు చూచుచు నేగెను. అపుడు వసురాజు విరహాకులుండయి గిరికాకేళీవనాదులకుం జని పరిపరివిధంబుల విరాళి నొందుచుండఁ గేళిసచివుం డూరడించి యాతనిం దోడ్కొని పురం బునకుం జనియె. గిరికయు వసురాజువియోగంబున నెంతయుం బొగులుచు నొంటిగ నుపవని కేగి యచ్చట విరహాగ్నికిం దాళఁజాలక మేను దొఱఁగంగ నెంచి సాహసం బొనరించుచుండ నామె నన్వేషించుచుఁ జెలు లచ్చటి కేతెంచి యామెం గని యోదార్చిరి. పిదప చెలులు నవ్వనరామణీయకము వర్ణించియుఁ, బుష్పాపచయజలక్రీడాదు లొనరించియుఁ గాలంబు గడపుచు నామెం బ్రోవుమని మన్మథు నారాధించిరి. అపు డామదనసేవాసమయంబున నచ్చపలాక్షికిఁ బుష్పాయుధుండు పొడకట్టె నట్లగుట నమ్మగువ సొమ్మసిలిఁ దొట్రుపడఁ జెలులు శీతలోపచారాదులం దేర్చి కేళీగృహంబునకుం దోడ్కొని చనిరి."

4-వ యాశ్వాసము.

"అపుడు సూర్యుఁ డస్తమింపఁ గ్రమ్మిన యిరులు విరియ సుధామరీచి యేతెంచి గగనరంగంబు నలంకరించె. ఆచందమామ వెలుంగుల యంపజల్లునకోర్వఁజాలక యారాజీవలోచన శీతమరీచి మల యానిల మదనుల నుపాలంభించుచు విరాళిఁ దూలి యెట్టెత్తి యేడువసాగెను. అప్పు డత్తన్విని మంద లించి మంజువాణి వసురాజుమనం బరయఁ గోరి యాకాశగమనంబున నధిష్ఠానపురి కేగి విరహాకులుం డగు వసున్నృపాలుం గని సంతసించి తన్మంచపాంచాలికలలోఁ దా నొకటియై యప్పార్థివుమాటలు వినఁజొచ్చెను. అపు డాధరాధినాథుం డయ్యచలాత్మజామనఃకాఠిన్యంబు నెంతయు నుపాలంభించు చుండ నమ్మంజువాణి గిరికదగ్గఱనుండి తాను దెచ్చిన హారముచే నన్నృపాలుకంఠము నలంకరించి నిజ

రూపమున నిల్చి గిరికావిరహావస్థను విన్నవించి గురుపరవశ యగు నక్కన్య యుపాలంభార్హ గానేర దని ప్రసంగించెను. అప్పు డవ్వసుంధరారమణుం డెంతయు నానందించి తనమిత్త్రుం డగు గోత్త్రశాసనుం డెల్లి వివాహసంఘటనార్థంబుగఁ గోలాహలునొద్దకు రాఁగలం డని పచించి యాత్మానురాగసూచకంబుగ నొక పద్మరాగమణిఖచితం బగు నుంగరం బొసంగె. మంజువాణియు నయ్యంగుళీయకముం గొనివచ్చి యాత్మవృత్తాంత నివేదనపూర్వకంబుగ గిరిక కొసంగ నామె యెంతయు నూరటఁ గాంచి సంతోషపరవశ యయ్యె. శుక్తిమతీకోలాహలులును నివ్వృత్తాంతము సాంతముగా నాళీముఖంబున విని యానందసాంద్రు లయిరి. అంతఁ బ్రభాతం బగుటయు నరవిందబాంధవుండు ప్రాచీదిశాముఖంబు నలంకరించె."

5-వ యాశ్వాసము.

"అంత నింద్రుండు సపరివారంబుగఁ గోలాహలునొద్ద కరుదెంచి యాతనిచేఁ బూజితుండయి పరస్పరోపసర్పణానంతరమున వసురాజునకు గిరిక నిచ్చి వివాహము చేయుమనుటయుఁ గోలాహలుం డంగీకారపురస్సరంబుగ నపరిమితానందసుఖంబు ననుభవించె. పిదప నానానదులును గిరులును దద్వివాహమహోత్సవ దర్శనమున కేతేర నింద్రుండు కోలాహలున కచట నొకదివ్యపురంబు నివాసార్థంబునం గల్పించె. మఱియు నమ్మహేంద్రుండు కోలాహలు నామంత్రణంబుచేసి వసురాజు నొద్దకుం జని యవ్వివాహవృత్తాంతమున నాతనికి శ్రోత్రపర్వ మొనరించుటయుఁ దద్వసురాజామాత్యుల యనుజ్ఞచేఁ బురం బలంకృతం బయ్యె. నానాదేశరాజులు నాహూతులై యరుదెంచిరి. పిదప నింద్రానుమతిని సురాంగనలు వచ్చి వసురాజుం బెండ్లికొమరుం జేసిరి. దేవతలు బహువిధాభరణంబు లొసంగ గిరిశాసనుండు నగ్గిరిశాసనునకు దివ్య మగు కమలమాల నొసఁగి యలంకరింప దేవదుందుభులు మొరసె. అటఁ గోలాహలపురంబునఁ దద్ధ్వనిశ్రవణంబునఁ బ్రేరితలయి యంగనలు గిరికం బెండ్లికూఁతుఁ గావించిరి."

6-వ యాశ్వాసము.

"అనంతరము శచ్యాదులు గిరికకు నానావిధభూషణము లొసంగి యలంకరింప సూర్యాస్తమయం బగుటయు వసురాజు సపరివారంబుగ గిరివ్రజంబునకుఁ దర్లి వెడలెను. గిరివ్రజపురస్త్రీలు వసురాజుం గని యానందించుచుండఁ గోలాహలుం డెదురేగి సబహుమానంబుగఁ దోడ్కొనిపోయి యథావిధిగ గిరిక నిచ్చి వివాహ మొనరించెను. పిమ్మటఁ బ్రభాతం బగుడు దేవత లనేకవరంబు లొసంగిన నింద్రుండును వసురాజునకు దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ క్షమం బగు నొక దివ్యవేణుయష్టి నొసంగెను. వివాహమహోత్సవమున కరుగుదెంచిన బంధుమిత్త్రాదు లందఱును గోలాహలునిచే సత్కృతులయి తమ తమ యిక్కలకుం జనిరి. పిదప శుక్తిమతీకోలాహలులు గిరికకు బుద్ధులు గఱపి గారవించి పలువిధంబు లగు వరణంబు లొసంగి వసురాజుతో నధిష్ఠానపురంబున కనిపిరి. అధిష్ఠానపురస్త్రీ లద్దంపతులను సప్రేమ బహుమానంబులం గని యానందించిరి. వసురాజును గృహప్రవేశానంతరమున బంధువులను సత్కారపురస్సరంబుగ ననుపుటయు నొకదివ్యముహూర్తంబునఁ జెలువు కేళీగృహ మలంకరించి గిరికావసురాజులకు సమాగమమహోత్సవం బొనరించిరి. వసురాజును గిరికతోఁ బలువిధంబులగు సౌఖ్యంబు లనుభవించుచు లోకహితంబుగ రాజ్యపాలనం బొనర్చుచు సుఖంబుండె" నని యిట్లు రామరాజభూషణునిచేఁ గథ రచింపఁబడినది.

మొత్తముమీఁద నరయఁగా గ్రంథములోని వర్ణనలయుఁ గల్పనలయుఁ జాతుర్యము మిగుల శ్లాఘ్యముగ నున్నయది గాని కథాసంవిధానమం దంతఁగాఁ బస కానరాదు. ఇందు రసపోషణమునకై మూలకథయందుఁ గొన్ని యలంతిమార్పులు చేయఁబడినవి. ఇంద్రుఁడు వసురాజుతపంబునకు మెచ్చి

విమానాదు లిచ్చె ననుటకంటె వసురాజు కోలాహలు నెగమీటిన యద్భుతకృత్యమునకు మెచ్చి దివ్యవిమానంబు నిచ్చె ననుట నాయకప్రతాపసూచకమై సరసముగ నుండునుగదా! ఇట్లే వసురాజు వివాహకాలమున నలంకరణార్థమయి దివ్యమాలయు, నతఁ డిచ్చుసమయమున వేణుయష్టియు, నిచ్చుట సైతము సరసముగనే యున్నది. వసురాజునకు వేఱుగ సంతానాదికము గలదను మొదలగు విషయములు కథ కంతగా నుపచరింపకుండుటచే విడువఁబడినవి. వసురాజు వేఁటకేగుట యచ్చట గిరికాస్మరణమున నేత్రాశ్రులఁ దుడుచుట మొదలగు భారతములోని యంశములు కథానాయకుని ధీరోదాత్తతకు భంగము గలిగించునవి యు గిరికాసమావేశానంతరభావులును నగుటచే విడువఁబడినవి. కవి శాకుంతలము నందలి కాళిదాసుని రీతి ననుసరించి చెలికత్తెచే గిరికాజన్మవృత్తాంతము చెప్పించెను. అందును రాజుతోఁ జెప్పించుటకన్న సరసముగ నుండునట్లు ప్రచ్ఛన్నుఁడై రాజు వినుచుండ మునివేషధారియగు నర్మసచివునితోఁ జెప్పించెను.

కేవలము కల్పింపఁబడిన కథలు గాజుపూసలు గోమేధికముల వలె మొదలగువానివలె విలువ లేనివనియుఁ, గేవలపురాణకథ లనలంకృతము లగుటంజేసి వంకలు తీర్చి బాగుచేయని మంచిముత్యములవలె హృద్యములు కానేరవనియు, మహాకవులు మూలకథల నిట్లు సందర్భానుసారముగ మార్చుచుందురు. ఈయభిప్రాయమునే రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమున వెల్లడిచేసియున్నాఁడు.

ఉ. కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము లాఖ్యసత్కథల్
వావిరి పుట్టురత్నము లవారితసత్కవికల్పనావిభూ
షావహపూర్వవృత్తములు సానలఁ దీరిన జాతిరత్నముల్
గావున నిట్టి మిశ్రకథ గాఁ నొనరింపుము నేర్పు పెంపునన్.

ఆ. 1. ప. 19.

సంస్కృతభాషయందు శ్రవ్యకావ్యములు రచించుటలో నిట్టి మార్పులు లేకున్నను క్రమక్రమాగత నాగరకతావిశేషంబున దృశ్యకావ్యములందు విపులముగా నగపడుచున్నవి. మఱియు నిట్లు మార్చుట యావశ్యకమని నాటకలక్షణకర్తలు చెప్పియున్నారు.

"యత్స్యా దనుచితం వస్తు నాయకస్య రసస్య వా,
విరుద్ధం తత్పరిత్యాజ్య మన్యథా వా ప్రకల్పయేత్." త్తని సాహిత్యదర్పణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. ప్రబంధములు రచించుటలో సంస్కృతభాషయందు సయితము కవికిఁ గేవలము స్వేచ్ఛనీయకమన పూర్వులు కొన్నినిబంధనములు చేసియున్నారు. ఈనిబంధనము లప్పటికిఁ బ్రసిద్ధములుగా నుండు మహాకావ్యములలోని రీతుల ననుసరించి లక్షణకర్తలుచేసియుందురు. కాని యట్టి విమర్శనము లేక యిటీవలివారి కవి యనుల్లంఘనీయము లగు విధులైనవి.

"సర్వే నాటకసంధయో" యను సూక్తి చెప్పున
"ముఖం ప్రతిముఖం గర్భ విమర్శ ఉపసంహృతి"

యను సంధిపంచకము వెలయునట్లు కథ సందర్భపఱుపవలయును గానఁ దఱుచుగా నన్నిశృంగారకావ్యములందును మొదట నాయికానాయకుల యనురాగోత్పత్తియుఁ బిదపఁ గొంతవఱకుఁ దదభివృద్ధియు వర్ణింతురు.

"న వినా విప్రలంభేన సంభోగః పుష్టి మశ్నుతే"

యనుసూక్తి ననుసరించుచు నడుమ నాయికానాయకుల కేదో యొకరీతి వియోగమును వర్ణించి విమర్శసంధిని నిర్వహించెదరు. తుద కుపసంహృతిసంధిరూప మగు నాయికానాయక సమావేశము వర్ణింపఁబడును. ఈరీతిని సుఖపర్యవసాయికావ్యములేగాని యాంగ్ల కావ్యములవంటి దుఃఖపర్యవసాయి కావ్యము లుండుటకు వీలుపడకుండుటచే నట్టి యద్భుతకావ్యములు కొన్ని మనవాఙ్మయమున లేక పోవలసివచ్చెను.

"సంధ్యా సూ ర్యేందు రజనీ ప్రదోష ధ్వాంత వాసరాః,
ప్రాత ర్మధ్యాహ్న మృగయా శైల ర్తు వన సాగరాః;
సంభోగ విప్రలంభౌ చ ముని స్వర్గ పు రాధ్వరాః,
రణ ప్రయా ణోపయమ మంత్ర పుత్త్రోదయాదయః;
వర్ణనీయా యథాయోగం సాంగోపాంగా అమీ ఇహ."

యను కావ్యలక్షణముచొప్పున సంధ్యా సూర్యోదయాది వర్ణనములును పుర శైలాదివర్ణనములును, "సాంగోపాంగా" యనుటచే రథగజతురగాదివర్ణనములును మహాకావ్యమున నుండవలయును.

"ఆదౌ నమస్క్రియాఽఽశీ ర్వా వస్తు నిర్దేశ ఏవ వా,

క్వచిన్నిందా ఖలాదీనాం సతాం చ గుణకీర్తన" మ్మను సూక్తిచెప్పున గ్రంథాది నిష్టదేవ తాస్తుత్యాదికమును, సుకవిస్తుతి కుకవినిందలును, కృతిపతి కృతికర్తృప్రభృతుల వర్ణనంబులును సర్వ ప్రబంధసామాన్యము లైయున్నవి.

పయి నుదాహరించిన విషయములే గాక యనేకములగు మఱికొన్ని వర్ణనములును నాంధ్రప్ర బంధములం దన్నిటియందును సాధారణముగా నొక్కరీతినే యగపడుచున్నవి. ఇట్టి ప్రబంధరచనా మార్గములు పురాణకవుల ప్రబంధములందును గనవచ్చుచున్నను శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము తరువాతి కవులకుఁ బ్రబంధరచనావిషయమున మార్గదర్శక మయిన ట్లగపడుచున్నది. పిమ్మట మఱికొన్ని ప్రబం ధము లున్నను బిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు శ్రీనాథుని మార్గముల ననుసరించి కొన్నిచోట్ల వానికివన్నెఁ దెచ్చుచుఁ గొన్ని నూతనమార్గములను ద్రొక్కి శృంగారశాకుంతలమును రచించెను. పిదప నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు పయి రెండుకావ్యముల మార్గముల ననుసరించి యందును ముఖ్యముగాఁ బినవీర భద్రుని శృంగారశాకుంతలములోని కథపట్టులను, వర్ణనములను, ననుసరించి మనుచరిత్ర మనుమహాప్ర బంధమును రచించెను. పయి నుదాహరించిన ప్రబంధములకు, నందును ముఖ్యముగా స్వారోచిషమను సంభవమునకుఁ బ్రతిబింబముగా మన వసుచరిత్రము రామరాజభూషణునిచే రచింపఁబడెను. అయిన నిట్టియనుసృతి యొక్క రామరాజభూషణుఁడే చేసి యుండకుండుటచే నిది యాతని కొక గొప్పలోప ముగఁ బరిగణింపఁబడలేదు. అట్లయినను బయిగ్రంథములందుఁగల యనుసృతు లిటఁ గొంతవఱకుఁ జూపుచున్నాను.

రెండవ భాగము.

అనుస్మృతులు.

శృంగారనైషధము జ్యోతిష్మతీ ముద్రాక్షరశాల.	శృంగారశాకుంతలము కాకినాడ సరస్వతీ ముద్రాక్షరశాల. ఇందులోమాత్రము రెండవది పేజీసంఖ్య.	స్వారోచిష మనుసంభవము. ఆదిసరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షరశాల.	వసుచరిత్రము. ఆదిసరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షరశాల.
ఇష్టదేవతాస్తుతి. 1-1	ఇష్టదేవతాస్తుతి. 1-1	ఇష్టదేవతాస్తుతి. 1-1	ఇష్టదేవతాస్తుతి. 1-1
... ...	గురుస్తుతి. 1-2	గురుస్తుతి. 1-6	... ...
సుకవిస్తుతి. 1-7	సుకవిస్తుతి. 1-2	సుకవిస్తుతి. 1-7	సుకవిస్తుతి. 1-9
... ...	... ...	కుకవినింద. 1-9	కుకవినింద. 1-11
కృతిపతివర్ణనము. 1-9	కృతిపతివర్ణనము. 1-2	కృతిపతివర్ణనము. 1-11	కృతిపతివర్ణనము. 1-13
పతి కృతిచేయుమని కోరుట. 1-13	పతి కృతిచేయుమని కోరుట. 1-4	పతి కృతిచేయుమని కోరుట. 1-14	పతి కృతిచేయుమని కోరుట. 1-16
కృతిప్రశంస. 1-16	కృతిప్రశంస. 1-3	కృతిప్రశంస. 1-14	కృతిప్రశంస. 1-18
... ...	చంద్రవర్ణనము. 4-84	చంద్రవర్ణనము. 1-18	చంద్రవర్ణనము. 1-22
వంశావతారము. 1-18	వంశావతారము. 1-4	వంశావతారము. 1-19	వంశావతారము. 1-22
షష్ఠ్యంతములు. 1-40	షష్ఠ్యంతములు. 1-9	షష్ఠ్యంతములు. 1-43	షష్ఠ్యంతములు. 1-86
వస్తునిర్దేశము. 1-44	వస్తునిర్దేశము. 1-9	వస్తునిర్దేశము. 1-49	వస్తునిర్దేశము. 1-92
పురవర్ణనము. 2-36	పురవర్ణనము. 1-9	పురవర్ణనము. 1-49	పురవర్ణనము. 1-94
... ...	చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము. 1-10	చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము. 1-50	చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము. 1-97
రథగజతురగాది వర్ణనము. 2-37	రథగజతురగాదివర్ణనము. 1-11	... ...	రథగజతురగాదివర్ణనము. 1-101
... ...	నాట్యవర్ణనము. 1-11	... ...	నాట్యవర్ణనము. 1-104
పురస్త్రీలు. 2-37	పురస్త్రీలు. 1-11	పురస్త్రీలు. 1-50	పురస్త్రీలు. 1-107
పూఁదోఁటలు. 2-37	పూఁదోఁటలు. 1-11	పూఁదోఁటలు. 1-50	పూఁదోఁటలు. 1-108
... ...	పుష్పలావికలు. 1-11	... ...	పుష్పలావికలు. 1-109
... ...	పుళిందవర్ణనము. 1-15	పుళిందవర్ణనము. 4-15	... ...
... ...	వసంతఋతువు. 2-37	వసంతఋతువు. 6-27	వసంతఋతువు. 1-125
... ...	పుళిందు లడవిని వర్ణించుట. 1-15	ఎఱుకురా జడవిని వర్ణించుట. 4-15	వనపాలు రుద్యానమును వర్ణించుట. 1-134
నలుఁ డుద్యానమున కేగుట. 1-87	దుష్యంతుఁడు వేట కేగుట. 1-16	స్వరోచి వేట కేగుట. 4-26	వసురా జుద్యానమున కేగుట. 1-143

మొదటిసంఖ్య యాశ్వాసముది. రెండవసంఖ్య పద్యముది.

శృంగారనైషధము.	శృంగారశాకుంతలము.	స్వారోచిషమనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
... ...	... ...	రథవర్ణనము. 4-28	గుఱ్ఱమువర్ణనము. 1-144
ఉపవనమున వృక్షాదులు రాజునకు సపర్యలు చేయుట. 1-97	... ...	... ...	వనిలో రాజునకు సపర్యలు. 1-151
కృతిపతిసంబోధనములు. 1-109	కృతిపతిసంబోధనములు. 1-20	కృతిపతిసంబోధనములు. 1-81	కృతిపతిసంబోధనములు. 1-164
ఆశ్వాసాంతగద్యము. 1-112	ఆశ్వాసాంతగద్యము. 1-20	ఆశ్వాసాంతగద్యము. 1-84	ఆశ్వాసాంతగద్యము. 1-166
కృతిపతిసంబోధనములు. 2-1	కృతిపతిసంబోధనములు. 2-21	కృతిపతిసంబోధనములు. 2-1	కృతిపతిసంబోధనములు. 2-1
... ...	... ...	మనోరమరోదనము వినఁబడుట. 4-67	గిరికాగానము వినఁబడుట. 2-13
... ...	... ...	ప్రవరుఁడు కోనకేగుట. 2-19	నర్మసఖుఁడు కోనకేగుట. 2-30
... ...	... ...	వరూథినీగృహవర్ణనము. 2-22	గిరికాగృహవర్ణనము. 2-23
... ...	... ...	ప్రవరుఁడు స్త్రీలను జూచుట. 2-25	నర్మసచివుఁడు స్త్రీలను జూచుట. 2-25
... ...	... ...	మాయాప్రవరవేషము. 3-71	నర్మసఖుని యతివేషము. 2-79
... ...	... ...	యతిప్రవరుల సంవాదము. 1-61	కపటయతిగిరికాదులతో ప్రసంగించుట. 2-80
... ...	వటుఁడు శకుంతలాజన్మవృత్తాంతమును జెప్పుట. 2-34	... ...	మంజువాణి గిరికాజన్మవృత్తాంతము చెప్పుట. 2-97
... ...	విశ్వామిత్రుఁడు మేనకనుజూచి మోహించుట. 2-40	వరూథిని ప్రవరునిజూచి మోహించుట. 2-51	కోలాహలము శుక్తిమతిని జూచి మోహించుట. 2-110
... ...	విశ్వామిత్రుఁడు మేనకతో రమించుట. 2-40	వరూథిని ప్రవరునిపైఁబడుట. 2-67	కోలాహలము శుక్తిమతిని బలాత్కరించుట. 2-137
... ...	... ...	స్వరోచి రాక్షసుని వధించుట. 4-116	వసురాజు కోలాహలుని జిమ్మివేయుట. 2-153
... ...	... ...	దేవదుందుభులు మ్రోఁగుట. 4-118	దేవదుందుభులు మ్రోఁగుట. 2-156
... ...	శకుంతలా గర్భవర్ణనము. 4-87	వరూథినీ గర్భవర్ణనము. 3-118	శుక్తిమతీ గర్భవర్ణనము. 3-119

శృంగారనైషధము.	శృంగారశాకుంతలము.	స్వారోచిష మనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
... ...	భరతజన్మము. 4-88	స్వారోచిజన్మము. 4-5	వసుపద గిరికల జన్మము. 3-22
... ...	నామకరణము. 4-88	నామకరణము. 4-6	నామకరణము. 3-25
... ...	భరతుని బాల్యవర్ణనము. 4-89	మనోరమ బాల్యవర్ణనము. 4-76	గిరికా బాల్యవర్ణనము. 3-27
నలుని దమయంతి చూచుట. 4-2	దుష్యంతుని శకుంతల చూచుట. 2-33	ప్రవరుని వరూథిని చూచుట. 2-28	వసురాజును గిరిక చూచుట. 3-49
దృష్టివర్ణనము. 3-146	దృష్టివర్ణనము. 2-33	దృష్టివర్ణనము. 5-81	దృష్టివర్ణనము. 3-49
దమయంతి తెరచాటును కేగుట. 4-97	... ...	వరూథిని పోకబోదను కేగుట. 2-29	గిరిక తెరచాటును కేగుట. 3-67
నలవిరహవర్ణనము. 1-83	దుష్యంతవిరహము 2-43	... ...	వసురాజువిరహము 3-79
దమయంతీవిరహవర్ణనము. 2-109	శకుంతలావిరహవర్ణనము. 3-54	వరూథినీవిరహవర్ణనము. 3-6	గిరికావిరహవర్ణనము. 3-99
... ...	... ...	వరూథిని వనము కేగుట. 3-29	గిరిక యుద్యానవని కేగుట. 3-116
... ...	... ...	వరూథిని శరీరము విడువ సాహసించుట. 3-31	గిరిక శరీరము విడువ సాహసించుట. 3-117
... ...	... ...	చెలులు వరూథిని నోదార్చుట. 3-32	చెలులు గిరిక నోదార్చుట. 3-121
... ...	... ...	చెలులు వనవర్ణనము చేయుట. 3-74	చెలులు వనవర్ణనము చేయుచుం బ్రొద్దు పుచ్చుట. 3-133
... ...	పుష్పాపచయము. 2-39	పుష్పాపచయవర్ణనము (రగడ). 3-84	పుష్పాపచయము (వృషభగతిరగడ.) 3-149
... ...	... ...	జలక్రీడ. 3-85	జలక్రీడ. 3-156
దమయంతిమూర్ఛ. 2-139	శకుంతలమూర్ఛ. 3-72	వరూథినిమూర్ఛ. 3-52	గిరికమూర్ఛ. 3-179
శిశిరోపచారములు. 2-140	శిశిరోపచారములు 3-72	శిశిరోపచారములు. 3-52	శిశిరోపచారములు. 3-180
... ...	సూర్యాస్తమయవర్ణనము. 3-66	సూర్యాస్తమయవర్ణనము. 3-10	సూర్యాస్తమయవర్ణనము. 4-4
... ...	... ...	చక్రవాకవర్ణనము. 3-16	చక్రవాకవర్ణనము. 4-9
సాయంసంధ్య. 8-152	... ...	సాయంసంధ్య. 3-17	సాయంసంధ్య. 4-7
చీకటి. 8-164	చీకటి. 3-66	చీకటి. 3-18	చీకటి. 4-10
చుక్కలు. 8-158	చుక్కలు. 3-67	చుక్కలు. 5-34	చుక్కలు. 4-15
... ...	... ...	తూర్పు తెల్లపడుట. 3-20	తూర్పు తెల్లపడుట. 4-16

శృంగారనైషధము.	శృంగారశాకుంతలము.	స్వారోచిష మనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
చంద్రోదయవర్ణనము. 8-167	చంద్రోదయవర్ణనము. 3-67	చంద్రోదయవర్ణనము. 3-21	చంద్రోదయవర్ణనము. 4-17
... ...	... ...	వెన్నెలవచనము. 3-28	వెన్నెలవచనము. 4-23
చంద్రోపాలంభము. 2-121	చంద్రోపాలంభము. 3-70	చంద్రోపాలంభము 3-35	చంద్రోపాలంభము. 4-26
మన్మథోపాలంభము. 2-134	మన్మథోపాలంభము. 3-71	మన్మథోపాలంభము. 3-45	మన్మథోపాలంభము. 4-37
... ...	మలయానిలోపాలంభము. 3-71	మలయానిలోపాలంభము. 3-49	మలయానిలోపాలంభము. 4-44
దమయంతిఏడ్పు.48-87	... ...	వరూథినియేడ్పు. 2-70	గిరికారోదనము. 4-52
... ...	ఆకాశయానము (సం)	... ...	ఆకాశయానము. 4-59
భీమరాజునంతిపురమున నలుని తిరస్కరిణీ స్థితి. 3-82	... ...	... ...	వసురాజునంతిపురమున మంజువాణీ తిరస్కరిణీ స్థితి. 4-88
వేకువ. 8-4	వేకువ. 3-72	వేకువ. 3-53	వేకువ. 4-125
కోడికూఁత. 7-198	కోడికూఁత. 3-72	కోడికూఁత 3-55	కోడికూఁత. 4-126
సూర్యోదయము. 8-8	సూర్యోదయము. 3-73	సూర్యోదయము. 3-59	సూర్యోదయము 4-130
దమయంతిని జూచి దేవతాస్త్రీలు లజ్జించుట. 3-36	... ...	... ...	గిరికను జూచి దేవతాస్త్రీలు లజ్జించుట. 5-14
హంస పెండ్లిమాటలాడుట. 2-50	... ...	... ...	ఇంద్రుఁడు పెండ్లిమాటలాడుట. 5-22
... ...	... ...	పెండ్లి కాహూతులయి గంధర్వులు వచ్చుట. 5-55	పెండ్లి కాహూతులయి రాజులు,నదులు,కొండలు వచ్చుట. 5-68
నలుని పెండ్లికొమరునిఁ జేయుట. 6-48	... ...	స్వరోచిని పెండ్లికొమరునిఁ జేయుట. 5-56	సురాంగనలు వసురాజును పెండ్లికొమరునిఁ జేయుట. 5-73
దమయంతినలంకరించుట 6-38	... ...	మనోరమనలంకరించుట. 5-72	గిరిక నలంకరించుట. 5-106
సూర్యాస్తమయము. 8-152	... ...	సూర్యాస్తమయము. 5-31	సూర్యాస్తమయము. 6-3
చీఁకటి, చుక్కలు, చంద్రోదయము.8-158	... ...	చీఁకటి, చుక్కలు, చంద్రోదయము.5-34	చీఁకటి, చుక్కలు, చంద్రోదయము.6-4
పురస్త్రీలు నలునిఁ జూచుట. 6-63	... ...	పురస్త్రీలు స్వరోచిని జూచుట. 5-60	వసురాజును గోలాహల పురస్త్రీలు చూచుట. 6-10

శృంగార నైషధము.	శృంగారశాకుంతలము.	స్వారోచిష మనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
లాజలు చల్లుట. 7-20	... ...	లాజలు చల్లుట. 5-71	లాజలు చల్లుట. 6-17
దముఁ డెదురేగుట. 6-85	... ...	ఇందీవరాక్షుఁ డెదురేగుట. 5-74	కోలాహలుఁ డెదురేగుట. 6-18
మధుపర్కపారణము. 6-88	... ...	మధుపర్కపారణము. 5-77	మధుపర్కపారణము. 6-22
... ...	... ...	మనోరమను వివాహవేదికకుఁ దెచ్చుట. 5-73	గిరికను వివాహవేదికకుం దెచ్చుట. 6-23
... ...	... ...	తెరతీయుట. 5-79	తెరతీయుట. 6-24
... ...	.. ...	కన్యాదానము. 5-78	కన్యాదానము. 6-26
... ...	... ...	మంగళసూత్రము. 5-88	మంగళసూత్రము 6-27
... ...	... ...	తలంబ్రాలు. 5-84	తలంబ్రాలు. 6-28
హోమవర్ణనము. 6-101	... ...	లాజహోమము. 5-89	లాజహోమవర్ణనము. 6-30
... ...	... ...	సప్తపాదములు. 5-93	సప్తపాదములు. 6-32
అరుంధతి. 6-101	... ...	అరుంధతి 5-95	అరుంధతి. 6-33
... ...	... ...	ఆశీర్వచనములు. 5-95	ఆశీర్వచనములు. 6-34
కన్యాదానకాలమునఁ గట్నములు. 6-92	... ...	కట్నములు. 5-96	కట్నములు. 6-35
సూర్యోదయము. 8-9	... ...	సూర్యోదయము. 5-40	సూర్యోదయము. 6-41
దమయంతికి బుద్ధులు చెప్పుట. 7-7	శకుంతలకుఁ గణ్వుఁడు బుద్ధులు చెప్పుట. 4-90, 92	... ..	గిరికకుఁ దండ్రి బుద్ధులు చెప్పుట. 6-54
దంపతులను బురస్త్రీలు చూచుట. 7-21	... ...	... ...	పురస్త్రీలు వధూవరుల నీక్షించుట. 6-64
గృహప్రవేశము. 7-25, 145	... ...	గృహప్రవేశము. 5-71	గృహప్రవేశము. 6-70
కేళీగృహము. 7-148	... ...	కేళీగృహము. 6-2	కేళీగృహము. 6-72
దమయంతి కేళీగృహము చేరుట. 7-145	... ...	మనోరమ కేళీగృహము చేరుట. 6-5	గిరిక కేళీగృహమును జేరుట. 6-75
... ...	... ...	చెలులు వెడలుట. 6-7	చెలులు వెడలుట. 6-77
సరసప్రసంగములు. 7-160	... ...	సరసప్రసంగములు. 6-8	సరసప్రసంగములు. 6-83
రతివర్ణనము. 7-177	రతిక్రీడలు. 3-75	రతివర్ణనము. 3-115	రతివర్ణనము. 6-91
ఉపరతి. 7-181	... ...	... ...	ఉపరతి. 6-94
విహారములు. 8-32	... ...	విహారములు. 3-111	విహారములు. 6-97

ఈరీతినే వసుచరిత్రమార్గముల ననుసరించి యిటీవల రచింపఁబడిన ప్రబంధము లనేకములు గలవు. ఈయనుసృతిలోఁ దొలుదొల్తఁ బూర్వపూర్వప్రబంధముల కుత్తరోత్తరప్రబంధములు వన్నె దెచ్చుచుండుట నిజమే గాని యెప్పటికి నదేరీతిగ ననుసరించుచుండుట ప్రబంధవాఙ్మయమున కొక గొప్ప లోప మనుటకు సందేహము లేదు. అన్ని ప్రబంధములు నొక్క మార్గముననే రచింపఁబడుటచేఁ జదువరులకు విసువుపుట్టి యొకటి రెండు చదివిన వెనుక నితరములఁ జదువువేడుక పుట్టనేరదు.

మఱియుఁ గథపట్టులు పయిరీతిని బరస్పరము ననుసరించి యుండుటయే గాక కొన్నికొన్ని వర్ణనములును బరస్పరానుసారులై యగపడుచున్నయవి. పూర్వకవుల వర్ణనములకు వన్నెఁ దెచ్చుటకుఁ గావలయుఁ దద్వర్ణనములే యుత్తరోత్తరకవులును జేయుచు వచ్చిరి. కొన్నియెడల సంస్కృతకావ్యముల లోని వర్ణనము లాంధ్రీకరింపఁబడియున్నవి. ఇట్లు సంస్కృతకావ్యములలోని వర్ణనము లధికముగా స్వగ్రంథమునఁ జొప్పఁ జొనిపినవాఁడు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు మొత్తముమీఁద మన యాంధ్ర ప్రబంధకర్తలకు స్వపూర్వగ్రంథస్థము లగు కథపట్టులు, కల్పనములు, స్వగ్రంథములఁ జొనుపుటయు, నాంధ్రీకరించు నెడల సంస్కృతగ్రంథస్థసమాసాదులుసైతము స్వగ్రంథమునఁ జొనుపుటయు వాడుక కలదని చెప్పుట నిర్వివాదాంశము. ఈసంగతి స్పష్టపఱచుటకయి యీక్రింద నట్టి యనుసృతులను జూపుచున్నాను.

శృంగారనైషధమునందుఁ గల యనుసృతులు.

"గమికర్మీకృతనైకనీవృతా" (నైషధము. స. 2. శ్లో. 41.)

"గమికర్మీకృతనైకనీవృతుఁడ నై" (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 21.)

"ఈశాణి మైశ్వర్యవివర్తమధ్యే" (నై. స. 3. శ్లో. 65.)

"త్రైయక్షాణిమభూతిసూక్ష్మతరమధ్యా" (శృం. నై. ఆ. 8. ప. 193.)

"అత్రాంతశ్రుతిపాఠపూతరసనావిర్భూతభూరిస్తవా
జిహ్వ బ్రహ్మముఖౌఘవిఘ్నితనవస్వర్గక్రియాకేళినా." (నై. స. 2. శ్లో. 103.)

"శా. వేదాభ్యాసవిశేషపూతరసనావిర్భూతభూరిస్తవా
సాద బ్రహ్మముఖౌఘవిఘ్నితనవస్వర్గక్రియాకేళిచే" (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 41.)

పద్యములలోఁ గవి తనకవితాపాటవమును జూపుటకై యట్లనువదించినాఁ డంద మన్నను గద్యములలోనయితము నిండి యున్న యిట్టి యనువాదముల కేమిలాభమో తెలియకున్నది.

"స యయౌ ధుతపక్షతిః క్షణం క్షణమూర్ధ్వాయనదుర్విభావనః,
వితతీకృతనిశ్చలచ్ఛదః క్షణమాలోకకదత్తకౌతుకః." (నై. స. 2. శ్లో. 69.)

"ఒక్కొకమాఱు విధూతపక్షతియును, నొక్కొకసారి యూర్ధ్వాయనదుర్విభావనంబును, నొక్కొకమాఱు వితతీకృతనిశ్చలచ్ఛదంబును నగుచు". (శృం. నై. ఆ. 3. వ. 35.)

"వేలాతిగస్త్రైణగుణాబ్ధివేణి" (నై. స. 3. శ్లో. 50.)

"వేలాతిగకాంతకాంతాగుణాబ్ధివేణి వగు నీవు" (శృం. నై. ఆ. 2. వ. 57.)

ఇట్లు మూలగ్రంథములోనివాని ననుసరించుటయే గాక గ్రంథాంతరవాక్యములనుసైత మనుసరించియున్నాఁడు.

"యా కుందేందుతుషారహారధవళా"

"వ. కుందేందుతుషారహారధవళంబును నగు దివ్యరూపంబు" (శృం. నై. ఆ. 6. వ. 13.)

"శ్లో. అనిర్భిన్నగభీరత్వా దంతర్గూఢఘనవ్యథః,
పుటపాకప్రతీకాశో రామస్య కరుణో రసః." (ఉత్తరరామచరిత్ర.)

"వ. సఖులార! యేప్రకారంబునం బుటపాకప్రకాశం బైన కరుణరసంబునఁ బురపురం బొక్కెదరు.
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 108.)

"నా దయ్యము నెత్తికోలు తుదిఁ దాఁకుట గాదె భుజంగభంజనా!" (భార. ఉద్యో.)
"నా దయ్యము నెత్తికోలు తుదిఁ దాఁకుట గాదె సరోజలోచనా!" (శృం.నై.ఆ. 5. ప. 21.)

శృంగారశాకుంతలమునందలి యనుసరణములు.

"తదోజస స్తద్యశస స్థితా విమౌ వృథేతి చిత్తే కురుతే యదా యదా,
తనోతి భానోః పరివేషకైతవా త్తదావిధిః కుండలనాం విధో రపి." (నై. స. 1. శ్లో. 15.)

"ఉ. ఆజననాథయూథమణియం దుదయంబును బొంది దిగ్జయ
వ్యాజమునం బ్రతాపశశినాథుఁడు కీర్తివిధుండు రాఁ బదు
ద్వేజితు లౌటఁ గాద పరివేషమిషంబున నాత్మగుప్తికై
యోజ నమర్చికొండ్రు రవియుం గమలారియు నింగి నప్రముల్. (శృం. శా.ఆ. 1. పేజీ. 13.)

(ఇచట శ్లోకార్థ మొకరీతిని మార్పఁబడెను.)

"అ స్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా హిమాలయో నామ నగాధిరాజః,
పూర్వాపరౌ వారినిధీ విగాహ్య స్థితః పృథివ్యా ఇవ మానదండః."(కుమారసంభ. స.1.శ్లో.1.)

"గీ. అలరి పెంపొందుఁ బూర్వాపరాంబునిధుల, నడుమ ధరణికి మానదండంబుఁబోలె
దేవతాత్మధరాధీశదిగ్విభూష,పుణ్యనిలయంబు నీహారభూధరంబు". (శా. ఆ. 2. పేజీ. 34.)

"అస్యాః సర్గవిధౌ ప్రజాపతి రభూ చ్చంద్రో ను కాంతిప్రద
శ్శృంగారైకరసః స్వయం ను మదనో మాసో ను పుష్పాకరః,
వేదాభ్యాసజడః కథం ను విషయవ్యావృత్తకౌతూహలో
నిర్మాతుం ప్రభవే న్మనోహర మిదం రూపం పురాణో మునిః" (విక్రమోర్వశీయము.)

"శా. ఆదిం జంద్రుఁడు చంద్రికారుచుల నయ్యబ్జాస్యఁ గల్పించెనో
లేదేఁ గంతుఁడు చెల్వము ల్వెరఁజి యాలీలావతిం జేసెనో
కాదేఁ జైత్రుఁడు తావు లెల్లఁ గొని యాకాంత న్విరచించెనో
వేదాభ్యాసజడుం డజుం డెటులఁ గావించుం దదీయాకృతిన్." (శృం. శా. ఆ. 2.పేజి.45.)

"శ్లో. గ్రహై స్తతః పంచభి రుచ్చసంస్థితై రసూర్యగై స్సూచితభాగ్యసంపదమ్,
అసూత పుత్రం... .. .. (రఘువంశము.)

"క. భానుని బొందక యుచ్చ, స్థానంబున గ్రహము లైదు దనరఁగ ఫలదం
బైన శుభయోగమునఁ దే,జోనిధి భాగ్యోన్నతుండు సుతుఁ డుదయించెన్."
(శృం. శా. ఆ. 4. పేజి. 88.)

మనుచరిత్రమునందలి యనుసరణములు.

" సీ. బండికండెనతోడఁ బ్రతినచ్చు మైచాయ. " (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 93.)

" సీ. బండికండెనచాయ బైసిమాలిన మేన. " (మను. ఆ. 4. ప. 73.)

" సీ. భోగించువారలఁ బుల్కుపుల్కునఁ జూచి, మెల్లనఁ గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగువారు"
(శృం. నై. ఆ. 7. ప. 53.)

" చ. కనలుచు నీరు దేఱు తెలికన్నుల నాతనిఁ బుల్కుపుల్కునన్ గనుఁగొని........"
(మను. ఆ. 2. ప. 66.)

" సీ. అచ్చువెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁ జాలు " (శృం. నై. ఆ. 6. ప. 22.)

" సీ. ఆరకూటచ్ఛాయ నవఘళింపఁగఁజాలు. " (మను. ఆ. 1. ప. 59.)

" ఉ. ఓమిహిరాంశువంశకలశోదధికౌస్తుభరత్న. " (శృం. నై. ఆ. 3. ప. 63.)

" ఉ. ఓచతురాస్యవంశకలశోదధిపూర్ణశశాంక " (మను. ఆ. 1. ప. 79.)

" మ. సనిక ల్దాఁచినఁ బెండ్లి మాను నొకో " (కాశీఖండము.)

" శా. గుండ్రా డాఁచినఁ బెండ్లి యేమిటికిఁ జిక్కున్" (మను. ఆ. 5. ప. 17.)

" చ. ముల్లువుచ్చి కొ, ఱ్ఱడఁచినచంద మయ్యె." (ఉత్తరహరివంశము.)

" చ. ముల్లువుచ్చి కొ, ఱ్ఱడఁచినచంద మాయె " (మను. ఆ. 3. ప. 34.)

" సీ. నలినసంభవ వాహనమువారువంబులు, కులముసాములు మాకుఁ గువలయాక్షి!
చదలేటి బంగారు జలరుహంబుల తూండ్లు, భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోణి!
సత్యలోకముదాఁక సకలలోకంబులు, నాటపట్టులు మాకు నబ్జవదన!
మధురాక్షరము లైన మామాటలు వినంగ, నమృతాంధసులు యోగ్యు లనుపమాంగి!
గీ. భారతీదేవి ముంజేతి పలుకుఁజిలక, సమదగజయాన! సబ్రహ్మచారి మాకు;
వేదశాస్త్రపురాణాది విద్యలెల్ల, తరుణి! నీయాన ఘంటాపథంబు మాకు."
(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 49.)

" సీ. చిన్నివెన్నెలకందు వెన్నుఁ దన్ని సుధాబ్ధిఁ, బొడమిన చెలువ తోఁబుట్టు మాకు;
రహిపుట్ట జంత్రగాత్రములరా ల్గరఁగించు, విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు;
నవవిల్తుశాస్త్రంపుమినుకు లావర్తించు, పని వెన్నతోఁడఁ బెట్టినది మాకు;
హయమేధ రాజసూయములు నాఁ బేర్పడ్డ, సవనతంత్రంబు లుంకువలు మాకుఁ;
గీ. గనకనగసీమఁ గల్పవృక్షముల నీడఁ, బచ్చరాచట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకుఁ;
బద్మసంభవ వైకుంఠ భర్గ సభలు, సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర!"
(మను. ఆ. 2. ప. 43.)

" సీ. గిరినికుంజములఁ గుంజరపుంజ మను శంకఁ, గంఠీరవంబు లుత్కంఠ నెగయఁ;
బల్వలంబుల గిరిప్రకరంబు లను శంక, నెఱుకురాజులు విందు లెక్కపెట్టఁ;
గడలిమధ్యంబునఁ గాకోల మను శంక, జలదేవతలు భీతి సంభ్రమింప;
నదములఁ గువలకాననవాటి యనుశంక, నిందిందిరశ్రేణు లెదురుకొనఁగ......

గీ. రజతగిరియందుఁ దాండవారంభ రభస, భంగి పతిత పరశ్వథపాణి వికట
కంధరారుద్ధ గజకృత్తికంతశంక, ప్రమథులకుఁ దోఁప నంధకారంబు ప్రబలె." (భీమఖండము.)

"సీ. ఉరుదరీకుహర సుప్తోత్థ శార్దూలముల్, ఘురహారి శోణితశంకఁ ద్రావ;
వనకుంజమధ్యశాద్వల చరన్మృగపంక్తి, దావపావకభీతిఁ దల్లడిల్ల;
నాశ్రమాంతరభూరుహాగ్రముల్ మునికోటి, బద్ధకాషాయవిభ్రాంతిఁ జూడ;
ఘనసాను శృంగశృంగాటకంబులఁ గాంచి, యమరులు హేమాద్రి యనుచు వ్రాలఁ;
గీ. గాసెఁ బేశలరుచిఁ గింశుక ప్రవాళ, ఘుసృణకిసలయ కంకేళికుసుమగుచ్ఛ
బంధుజీవ జపా రాగ బాంధవంబు, లన్నగంబున జరఠారుణాతపములు." (మను. ఆ. 3. ప. 11.)

"సీ. పతిపాణిపల్లవచ్యుతనీవిబంధన, వ్యగ్రబాలాహస్తవనరుహంబు;
ధనకృతాధరబింబదశనక్షతివ్యథా, భుగ్నలీలావతీభ్రూలతంబు;" (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 177.)

"సీ. సహసానఖంపచస్తనదత్తపరిరంభ, మామూలపరిచుంబితాధరోష్ఠ;
మతిశయప్రేమకల్పితదంతసంబాధ, మగణితగ్లానిశయ్యానిపాత;ము..." (మను. ఆ.3. ప. 116.)

"మ. జననీస్తన్యము గ్రోలుచుం జరణకంజాంతంబునం గింకిణీ
స్వన మింపారఁగఁ దల్లిమేన మృదులస్పర్శంబుగాఁ దొండము
ల్లన యాడించుచుఁ జొక్కు విఘ్నపతి యుల్లాసంబుతో మంత్రివే
న్ననికి న్నన్నన లొప్పుమీఱ నొసఁగుఁగా౯ భద్రంబు లెల్లప్పుడు౯." (శృం.శా.ఆ.1.పేజీ.1.)

"ఉ. అంకముఁ జేరి శైలతనయాస్తనదుగ్ధము లానువేళ బా
ల్యాంకవిచేష్టఁ దొండమున నవ్వలిచన్గబళింపఁ బోయి యా
వంకఁ గుచంబు గాన కహివల్లభహారముఁ గాంచి వేమృణా
ళాంకురశంక నంటెడు గజాస్యునిఁ గొల్తు నభీష్టసిద్ధికై." (మను. ఆ. 1. ప. 4.)

"సీ. పులివల్లెఁ దడవిపోతులరాజు గరుడుండు, గాలివేగంబు పందేలపసిఁడి;
విష్ణుప్రసాదంబు వెండిగుండులపరి, పచ్చిమిరియము వెఱ్ఱిపుచ్చకాయ;
వేఁటమాణిక్యంబు విరవాది మెడబల్మి, పెట్టుఁగాఁడు వికారిపిడుగుతునుక;
జిగురుఁడు చిత్రాంగి శ్రీరామబాణంబు, పులియందు కస్తూరి బొందుమల్లె;
గీ. యనఁగ మఱియును బెక్కుతోయములపేళ్లు, దారకులు దేర వచ్చె నుద్దండవృత్తి
వేఁటకుక్కలు మృగరాజవిగ్రహములు, వటుకనాథుని వాహ్యాళి వాహనములు."
(శృం. శా. ఆ. 1. పేజి. 16.)

"చ. పులియఁడు బూచిగాఁ డసురపోతులరా జనుమంతిగాఁడు చెం
గలువ సివంగి భైరవుఁడు గత్తెర సంపఁగి వెండిగుండు మ
ల్లెలగుది వాయువేగి చిటిలింగఁడు సాళ్వఁడు వత్సనాభి యే
కలములమిత్తి గబ్బి యనఁ గాఁ గలవాని గ్రహించి యుద్ధతి౯." (మను. ఆ. 4. ప. 32.)

"సీ. జడ లల్లి ముడిచి పాగడఁ జొల్లెములు దీర్చి, తలముల్లు బలువుగా నెలవుకొల్పి;
... ...
కుఱుచగాఁ గట్టిన కఱకదట్టీదిండు, నంతరమ్మునఁ బిడియాలు దోఁపి;

... ...

గీ. ... ...

... ... వచ్చి రలర, రక్షకులు తాతతరములప్రాంతవారు."

(శృం. శా. ఆ. 1. పే. 17.)

"చ. జడలు మలంచి చొల్లెముగ సన్నపుఁ బాగ లడంగఁ జుట్టి చ
ల్లడములు పూని మీఁదఁ బదిలంబుగఁ గట్టిన పట్టికాసెలం
బిడియము లంటదోఁపె పృథుభీషణబాహుల సాళువంబులన్
దడవి కెరల్చుచుం జనిరి నాథునిమ్రోల నృపాలనందనుల్." (మను. ఆ. 4. ప. 30.)

"మ. పురికిం బోయెద నన్నమాత్రమున నంభోజాస్య! యి ట్లేదురే
ధరణీనాథులు భూమిపాలనము చేత ల్మాని క్రీడారతిన్
సర వింటం గొనియున్నఁ బూజ్య యగు రాజ్యశ్రీ కొనల్ సాఁగునే
యరయంగా మెడఁబెట్టు కొయ్యఁ దిరుగన్ హారంబులే భామినుల్."(శృం. శా.ఆ. 3. పే.80)

"శా. ధీరస్వాంతవు వంత నీకుఁ దగునే దివ్యాంగనల్ కోవిదల్
గారే యోగవియోగముల్ సతములే కర్తవ్యముల్ సేయరే
పోరే రారె ప్రియంబు గల్గిన జనుల్ పోరామి పోఁ బోవునే
పోరాకుండఁ గ నేమి కాళ్లు దెగెనే ఫుల్లాంబుజాతేక్షణా." (మను. ఆ. 3. ప. 138.)

"సీ. గిరిజావిభుండు ముంగిటి పెన్నిధానంబు, కృత్తివాసుండు తంగేటిజున్ను;
గోరాజగమనుండు గుజ్జుమామిడిపండు, కుసుమాస్త్రహరుఁడు ముంగొంగుపసిఁడి;
శీతాంశుధరుఁ డఱచేతిమాణిక్యంబు, కద్రూజకటకుండు గాదెకోలుచు;
కరటిదానవవైరి పెరటికల్పద్రుమం, బసమనేత్రుఁడు సిద్ధరసముచెలమ;

గీ. విషగళుఁడు గాఁడిఁ గట్టిన వేల్పుటావు, హాటకాచలధన్వి సిద్ధాంజనంబు
పురహరుఁడు పెట్టెలో నున్న పరుసువేది, ప్రమథభర్త చింతామణి భక్తులకును."

(శృం. శా. ఆ. 4. పే. 82.)

"సీ. కెలఁకులనున్న తంగేటిజున్ను గృహమేధి, యజమానుఁ డంకస్థితార్థపేటి;
పండినపెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు, దొడ్డిఁ బెట్టిన వేల్పుగిడ్డి కాఁపు;
కడలేని యమృతంపునడబావి సంసారి, సవిధమేరునగంబు భవనభర్త;
మరుదేశపథమధ్యమప్రప కులపతి, యాఁకటి కొదవు సస్యము కుటుంబి;

గీ. బధిర పం గ్వంధ భిక్షుక బ్రహ్మచారి, జటి పరివ్రాజ కాతిథి క్షపణ కావ
ధూత కాపాలికా ద్యనాథులకుఁ గాన, భూసురోత్తమ! గార్హస్థ్యమునకు సరియె."

(మను. ఆ. 1. ప. 66.)

గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని గాని యిట్టి యనుసృతు లనేకములు పూర్వప్రబంధములం గలవు. కొందఱు పండితులు మనుచరిత్రములోని వర్ణనములును, ఘట్టములును, వసుచరిత్రమున నగపడుచుం డుటచే నది రామరాజభూషణున కొక లోప మని యుదాహరించి చర్చించి యుండుటచే నీలోప

మాంధ్రప్రబంధకర్తృసామాన్య మనియు, నిది యొక కవిసమయమువంటిదిగాఁ బరిగ్రహింపఁబడి యం దఱిచేతను నవలంబింపఁ బడి యుండె ననియుఁ జదువరులకు విశద మగుటకై యిచ్చట నితరగ్రంథముల విషయమున వ్రాయఁబడెను. ఇట్లే ముందును వ్రాయుచున్నాఁడను. వసుచరిత్రమునకుఁ బూర్వమున నున్న ప్రబంధములలో నివి మిగులఁ బ్రసిద్ధములగుటచే వీనినుండిమాత్ర ముదాహరించితిని.

వసుచరిత్రములోని యనుసరణములు.

పయి నుదాహరించిన వాడుకచొప్పుననే రామరాజభూషణుఁడును వసుచరిత్రమునఁ బూర్వ గ్రంథస్థము లగు ననేకవర్ణనములు జొనిపియున్నాఁడు. కాని కొన్నిచోట్లయందుఁ బూర్వవర్ణనములకు వన్నెదెచ్చియున్నాఁడు.

మహాభారతమున వర్ణింపఁబడిన మయసభాదర్శనమునందలి దుర్యోధనుని యవస్థ మానంబున నిడి కొని వసురాజుగృహమున మంజువాణీస్థితి వర్ణింపఁబడినదని తోఁచుచున్నది.

"వ. అట దుర్యోధనుండు...... వివృతంబైన ద్వారదేశంబు సంవృతంబుగా నగచి చొరనొల్లక సంవృత ద్వారంబు వివృతంబని చొరఁబోయి తత్కవాటస్ఫటికశిలాఘట్టితలలాటుండయి సమప్రదేశం బు న్నతంబుగా నగచి యెక్కసమకట్టి, నీలాశ్మస్థగితంబైన విమలమణిస్థలంబు జలాశయంబుగా నగచి పరిధానంబు నెగఁద్రోచికొని, స్ఫటికదీప్తిజాలపరివృతంబయిన జలాశయంబు స్థలంబుగా నగచి కట్టినపుట్టంబు తడియం జొచ్చి... ..." (భార. సభా. ఆ. 2.)

"సీ. ఒకవంక నిర్మలోదకశంకసంకుచ, త్పరిధాన నై రిత్తఁ బొఱఁ దలఁతు;
నొకచోట విఘటితోరుకవాటగృహవాట, మని మిన్నకయ తూఱి చనఁ దలంతు;
నొకయిక్క యిది వితర్దిక నిక్క మని పదా, క్రము నిక్కరిహి నెక్కఁ గాఁ దలంతు;
నొకచాయఁ జిత్రభిత్తికఁ గా యనుచు సోయ, గమునఁ బాయక డాయఁ గాఁ దలంతు;

గీ. నిట్లు గృహరాజకీలితానేకరత్న, వివిధరుచివైభవంబులు వెగడుపఱుప
... ..." (వసు. ఆ. 4. ప. 73.)

సంస్కృతశాకుంతలమునుండి సంగ్రహించినవి.

గిరిక తల్లియాజ్ఞచొప్పునఁ గలహంసికవెంట నేగుచు నేవో మిషలను గల్పించుకొని సానురాగ ముగ వసురాజు నీక్షించుటయుఁ బిదప వసురాజట్టి చర్యలఁ దలంచి గిరికను స్వానురక్తఁ గా నూ హించుటయుఁ గాళిదాసుని శాకుంతలనాటకములోని వర్ణనముల ననుసరించి యున్నవి.

"(శకుంతలా.) అనసూయే! అభినవకుశసూచ్యా పరిక్షతం మే చరణమ్, కురవకశాఖాపరిలగ్నం చ వల్కలమ్; తావ త్పరిపాలయ మాం యావ దేనం మోచయామి. (ఇతి రాజాన మవలోక యంతీ సహసఖీభ్యాం నిష్క్రాంతా)." (అభిజ్ఞానశాకుంతలము. అం. 1.)

" చ. కలికియు నానృపాలకునిఁ గ్రమ్మఱఁ జూచుచు నేగ నేర్పుతో
నలఘుపదాంగదధ్వనికి నంచలు మూఁగిన నిల్చి నెయ్యపుం

జెలునలఁ గూడఁ బిల్చుగతిఁ జిల్కఁకుఁ బార్శ్వలతాంచలంబులన్
ఫలము దెమల్చు రీతి నళిపం క్తికి మోము మలంచుకై వడిన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 78.)

"(రాజా). సహ సఖీభ్యాం మిథః ప్రస్థానే పునః శాలీనతయాపి,
మయి భూయిష్ఠ మావిష్కృతో భావ స్తత్రభవత్యా. తథాహి;—

శ్లో. దర్భాంకురేణ చరణః క్షత ఇత్యకాండే తన్వీ స్థితా కతిచి దేవ పదాని గత్వా,
ఆసీ ద్వివృత్తవదనా చ విమోచయంతీ శాఖాసు వల్కల మసక్త మపి ద్రుమాణామ్."
(అభి. శాకుం. అం. 2.)

"చ. అళులకు మోము ద్రిప్పుగతి నంచలు రాఁ జెలిఁ బిల్చురీతి రా
జిలుకకుఁ బండ్లు గోయుక్రియఁ జిత్రగృహంబుననుండి పోవుచున్
సొలపున నీవు న న్మరలి చూడఁ ద్రిశుద్ధిగ నేలి తంచు నే
నలరితిఁ గాని భావజుని కగ్గముసేయు టెఱుంగఁ గోమలీ!" (వసు. ఆ. 4. ప. 84.)

గిరికాజన్మవృత్తాంతము కాళిదాసునిశాకుంతలమార్గము ననుసరించి మంజువాణిచేఁ బ్రౌఢముగ నర్మసచివునితోఁ జెప్పించెను. అయ్యది ప్రచ్ఛన్నుం డగు రాజు వినునట్లు సందర్భపఱచెను. ఇంతవఱకు మిగుల సారస్యముగనే యున్నది. కాని స్త్రీచేత యతీశ్వరునితో నాయికయెదుటఁ జెప్పించుమన్న సంగతి మఱచినాఁడేమో యనునట్లు కవి యౌచిత్యమును విడిచి బట్టబయలుగ సంభోగశృంగారమును వర్ణించుట సరసముగా నుండలేదని కొందఱ యభిప్రాయము.

"మాటిమాటికిం గూటములం బాటింపుమని .... మౌ క్తికంబులుజడియం బయోధరంబులం బట్టుచు, విశదాంశుకాంతస్థితి దొరలంగ నతివిపుల పులినజఘనారోహణంబుల నుత్పలపత్త్రంబుల నెఱపుచు" (వసు. ఆ. 2. ప. 140.)

[వని యిట్లు కోలాహలుఁడు శుక్తిమతిని బలాత్కరించినతెఱంగు మంజువాణిచేఁ జెప్పింపఁబడెను. ఇట్టియెడలఁ గాళిదాసుఁడు శాకుంతలమున నతిమృదువుగా వర్ణించియున్నాఁడు.]

"తతో వసంతావతారసమయే ఉన్మాదయిత్రరూపం ప్రేక్ష్య (ఇ త్యర్థోక్తే) లజ్జయా విరమతి. (రాజా) పురస్తా దవగవ్యత యేవ, సర్వ థా ప్సరస్సంభ వైషా" (అభి. శాకుం. అం. 1.)

కాని మహాభారతమునందు శకుంతలాజన్మవృత్తాంతము రాజుతో శకుంతలచేతనే చెప్పింపఁబడెను. అందును నౌచిత్య మేమియుఁ బాటింపఁబడలేదు.

"చ. అలసత యొప్పఁగాఁ దరుణి యమ్మునివల్లభుమ్రోల నున్న నా
మిళితసుగంధబంధురసమీరవశంబునఁ దూలి చేలపై
వలు వెడలన్ బయల్పడియె వల్గుకుచంబులు కక్షయుగ్మమున్
లలితకృశోదరంబుఁ దరలత్రివళీయుతరోమరాజియున్.

.... మేనకయు విశ్వామిత్రు నిష్టంబునకుం దగిన కామోపభోగంబులఁ బెద్దకాలంబు రమించిన ... ..." (భార. ఆది. ఆ. 4. ప. 7.)

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁ డిక్కథను మార్చి యొకబ్రహ్మచారిచే రాజునకుఁ జెప్పించెను. కాని యట్టిశృంగారవర్ణనమునకు బ్రహ్మచారియు ననర్హుఁడే యని చెప్పవచ్చును.

ఈపట్టున రామరాజభూషణుఁడే నిజముగాఁ గొంతవఱకు నౌచితిని బాటించె నని చెప్పవలసి యున్నది. ఇచ్చట నదీరూపశుక్తిమతిని బర్వతరూపకోలాహలుఁడు బలాత్కరించి యుపభోగించె నను నర్థమే ముఖ్యార్థము. ఈయర్థమున నశ్లీల మంతగాఁ గానరాదు. నాయికానాయకవ్యవహార రూపార్థము వ్యంగ్యార్థమగుటచే నందలి శృంగారము బట్టబయలు కానేరదు.

కాళిదాసు శాకుంతలనాటకమున రథ మాకాశమునుండి క్రిందికి దిగునపుడు రథస్థులయనుభవ మును వర్ణించియున్నాఁడు. అయ్యది మనంబున నిడికొనియే రామరాజభూషణుఁడు మీఁది కెగిరినపు డుండు ననుభవముల నిట్లు వర్ణించియుండు నని తోఁచుచున్నది.

"(రాజా.) వేగావతరణా దాశ్చర్యదర్శన స్సంలక్ష్యతే మనుష్యలోకః; తథాహి:—

శ్లో. శైలానా మవరోహ తీవ శిఖరా దున్మజ్జతాం మేదినీ
పర్ణాభ్యంతరలీనతాం విజహతి స్కంధోదయా త్పాదపాః,
సంతానా త్తనుభావనష్టసలిలా వ్యక్తిం వ్రజం త్యాపగాః
కే నా ప్యుత్క్షిపతేవ మర్త్యభువనం మత్పార్శ్వ మానీయతే." (అభి. శాకుం. అం. 7.)

"సీ. బడివాయ కిల నగప్రతతితో టివ్వున, నెగిరిన ట్లై తోఁచు మగువలార!
పైపై సమీరణార్భటి నింగి భోరున, నఱచిన ట్లై తోఁచు నతివలార!
నిఖిలభూములు జననికవాప దారున, నెదిరిన ట్లై తోఁచు నింతులార!
చనఁజన వెడఁదయై శశిమేను గ్రక్కునఁ, బెరిఁగిన ట్లై తోఁచుఁ దరుణులార!
గీ. కొండ లచ్చనగండ్లయి నిండుచెఱువు, లెల్ల నద్దంపుబిల్ల లై యేర్లు ముత్తి
యంపుసరులై యరణ్యంపుగుంపులెల్ల, నారులై తోఁచుఁ బొడవున నారులార!"
(వసు. ఆ. 4. ప. 59.)

కథపట్టులు మార్చుకొనియుండుటచే నిట్టిరసవంతము లగు రచనలు పినవీరభద్రుఁ డాంధ్రీకరింప లేదు.

నైషధకావ్యమునుండి సంగ్రహించినవి.

"శ్లో. య దంబుపూరప్రతిబింబితాయతి ర్మరు త్తరంగై స్తరళ స్తటద్రుమః,
నిమజ్య మైనాకమహీభృత స్సత స్తతాన పక్షాన్ ధునత స్సపక్షతామ్." (నై. స. 1. శ్లో. 117.)

"సీ. ప్రతిబింబితోపాంతబహుళపాదపములు, గర్భస్థశైలసంఘములు గాఁగ..."
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 96.)

"తే. నృపు నెదుట తేనెవాఁకలో నిబిడవిచల, దతనుపత్త్రాళిఫలసాంద్ర మగుచు నొక్క
నగము కైవ్రాలి యేటిలో నాటియున్న, నాఁటి యున్నతనగరాజు నలువుఁ దెలిపె."
(వసు. ఆ. 1. ప. 161.)

"శ్లో. క్షణనీరవయా యయా నిశి శ్రితవప్రావళి యోగపట్టయా,
మణివేశ్మమయం సనిర్మలం కి మపి జ్యోతి రబాహ్య మిజ్యతే." (నై. స. 2. శ్లో. 79.)

దీనిని శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరింపలేదు.

"ఉ. సాలము యంత్రపీఠము విశాలకవాటికఘట్టనంబు దృ
గ్జాలన మైందవామృతసమేతపతాకిక జిహ్వ చంద్రికా
జాలము భూతిపూఁత నవచంద్రశిలాంబువు లశ్రుధారగాఁ
బ్రోలు ప్రశాంతఘోషమయి పూర్ణసమాధిఁ జెలంగె నయ్యెడన్." (వసు. ఆ. 4. ప. 64.)

ఇందు నైషధశ్లోకము బాగుగా వివరింపఁబడినది.

"శ్లో. అ స్తి త్వం కార్యసిద్ధేః స్ఫుట మథ కథయన్ పక్షయోః కంప్రభేదా,
దాఖ్యాతా నృత్త మేత న్నిషధఁరపతౌ సర్వ మేకః ప్రతస్థే...." (నైష. స .3. శ్లో. 133.)

"శా. ఆచార్యోదితలగ్నమంగళ మహార్యస్వామికిం దెల్పి యా
ప్రాచీపాలుఁడు చేదిభర్త కతిఁగింప న్వచ్చెఁ జంచత్పతా
కాఁచల్యము కార్యసిద్ధియు సుగీగానంబు కల్యాణచ
ర్యాచారంబును దూర్యఘోషము వరాహ్వానంబు సూచింపఁగాన్." (వసు. ఆ. 5. ప. 54.)

"ఉ. ఆదిమశక్తి యైన తుహినాచలరాజతనూజవోలె ము
త్తైనువవై నిజేశ్వరుని యర్ధశరీరము పాలుగొమ్ము నీ
పాదసరోరుహంబు లతిభక్తి భజింతురు గాక యెప్డు బ్ర
హ్మాదికదేవతాసదృశు లైన మహామహిమండలేశ్వరుల్." (శృం. నై. ఆ. 6. ప. 14.)

"మ. చరణాగ్రావమితాచలేశ్వరునిఁ గా సన్మార్గసంచారిఁ గా
స్థిరకల్యాణసమాఖ్యుఁ గా హరికృపన్ శీఘ్రంబ చేపట్టి యో
గిరికన్యా! యరలేక నీ పతఁడు నేకీభావముం జెందు మా
గిరికన్యామణికన్నధన్య వయి యక్షీణానుమోదంబునన్." (వసు. ఆ. 5. ప. 16.)

శ్రీనాథునికల్పన మిందుఁ బ్రౌఢముగా నలంకరింపఁబడెను.

"శ్లో. సా నిర్మలే తస్య మధూకమాలా హృది స్థితా చ ప్రతిబింబితా చ,
కియ త్యమగ్నా కియతీ చ మగ్నా పుష్పేషుబాణాళి రివ వ్యలోకి." (నైష. స. 14. శ్లో. 52.)

"తే. ధారుణీపతి నిద్దంపుఁ బేరురమున, నమరెఁ బ్రతిబింబమును దాను నలరుచుండ
బాహ్యమునఁ గొంత గొంత యభ్యంతరమునఁ, గీలుకొనియున్న మదనబాణాళివోలె."
(శృం. నై. ఆ. 6. ప. 5.)

"ఉ. మానవనాథుఁ డయ్యవృతమౌక్తికహారము పేరురంబునం
బూనె నగాత్మజాధజనభూరిసుఖాచిరలాభహర్షసం
ధానవిశల్యకౌషధ మన న్మది నాటిన పంచసాయకా
నూనలతాంతకోరకసముత్కరము ల్వెలిఁ బర్వెనో యనన్." (వసు. ఆ. 5. ప. 89)

నైషధకావ్యమున నేడవసర్గమునందు రెండవశ్లోకముమొదలుగ దమయంతిని జూచు నలుని దృష్టులు వర్ణింపఁబడినవి. వసుచరిత్రమునందును దచ్ఛాయల ననుసరించి గిరికావసురాజుల పరస్పరావలోకనములు వర్ణింపఁబడినవి.

"శ్లో. విభ్రమ్య తచ్చారునితంబచక్రే మాతస్య పృక్తస్య ఖలు స్ఖలంతీ,
స్థిరా చిరా దాస్త తదూరురంభాస్తంభావుపశ్లిష్య కరేణ గాఢమ్" (నైష. స. 7. శ్లో. 7.)

"క. రమణీనితంబచక్ర, భ్రమణంబునఁ జిక్కుఁ దిరిగి పడఁజాటీయొ భూ
రమణునిచూపు పరిష్వం,గ మొనర్చెఁ దమూరుకదళికాస్తంభములన్."(శృం. నై. ఆ.3.ప.151.)

"ఉ. ఆమనుజేంద్రుచూపు తిలకాంచితి మై నెఱతావి చల్లు నా
రామముఖంబుఁ జేరియ వ్రాలుచు హాసమరందనిక్కణం
బై మెఱుఁగారు గండఫలకామృతభానుశిలాతలంబులన్
వేమఱుఁ బాఱి గుబ్బెతగ నిద్దపుఁ బెన్నుఱితీవసోంపముల్." (వసు. ఆ. 2. ప. 67.)

"శ్లో. శ్రితపుణ్యసరస్సరిత్కథం న సమాధిక్షపితాఖిలక్షపం,
జలజం గతిమేతు మంజులాం దమయంతీపదనామ్ని జన్మని." (నైష. స. 2. శ్లో. 40.)

(శ్రీనాథుఁడు దీని నాంధ్రీకరింపలేదు.)

"శా. నానాసూనవితానవాసనల నానందించు సారంగ మే
లా నన్నొల్ల దటంచు గంధఫలి బల్గాసం దపంబొంది యో
షానాసాకృతిఁ బూని సర్వసుమనస్సౌరభ్యసంవాసి యై
పూనెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు లిర్వంకలన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 47.)

ఈపద్యము ముక్కుతిమ్మనదను నైతిహ్యమును జరిత్రకారు లెవ్వరును నంగీకరింపలేదు. అది యుక్తముగనే యున్నది. నైషధకల్పనములను నలంకరించుచుండుట రామరాజభూషణునకు స్వభావ మగుటచే నిది యాతనిదే యని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. పద్మము తపస్సు చేసి దమయంతీపాదరూప జన్మాంతరమున మంచిస్థితిని బొందె నని వర్ణించిన నైషధకల్పనము ననుసరించి చంపకము సారంగనిరాకృత మై తపం బొనరించి గిరికానాసికారూపజన్మాంతరము నంది యిరుప్రక్కలను వీక్షణసారంగములచే నలరారుచున్న దని వర్ణించె ననుట యుక్తముగా నుండును. ఈక్రింద నుదాహరించు నైషధతపశ్చరణవర్ణనమును సైతము రామరాజభూషణుఁడు సంగ్రహించుట నరయఁగా నీమీఁదిపద్యము సైతి మాతఁడే రచించె ననుట సరిగా నుండును.

"శ్లో. విదర్భసుభ్రూస్తనతుంగతాప్త్యై ఘటాని వాపస్య దలం తపస్యతః,
ఫలాని ధూమస్య ధయానధోముఖాన్ స దాడిమే దోహదధూపినిద్రుమే." (నై. స.1. శ్లో. 83.)

"మ. దమయంతీస్తనకుంభవిభ్రమముఁ బొందం గోరుటన్ ధూమపా
నముఁ గావించు చధోముఖంబు లగు నానాఫలములో నెధూ
పములన్ దోహద మాచరింపఁగఁ గదుం బక్వంబులై యున్న దా
డిమముల్ సూచి నృపాలకుండు మదిఁ బాటించె న్మహౌత్సుక్యమున్."
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 95.)

"మ. అలినీలాలక! కంటె చిల్కతనదీయాలాపలీలాప్తి నిం
పలరం గోరి విపక్వదాడిమతరువ్యాలంబిశాఖాఫల
జ్వలనావాఙ్ముఖ మై తపంబు సలిపెన్ సాంగ నే లబ్ధిడిన్
దలక్రిందై ననూనవాగ్గ్రహణమేధాశక్తి బింబాశికిన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 143.)

"శ్లో. అన్యేన పత్యా త్వయి యోజితాయాం విజ్ఞత్వకీర్త్యా గతజన్మనో వా,
జనాపవాదార్ణవ ముత్తరీతుం విధా విధాతుః కతమా తరి స్స్యాత్." (నైష. స. 3. శ్లో. 52.)

"ఉ. నిర్ణయ మాన్యపాలురకు నీకును సంగతి యెల్లినేఁటిలోఁ
దూర్ణము సేయఁ గాఁ గలఁడు తోయజసూతి తదన్యథాన్యథా
దుర్ణయవృత్తికి న్మనసు దూర్చినయేని జగజ్జనాపవా
దార్ణవ ముత్తరించుటకు నాతని కెయ్యది తెప్ప చెప్పుమా." (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 59.)

"వ. మఱియు........తన్వికంఠి! యనంతరభువననిర్మాణచాతురీధురీణుం డగు పితామహుం డేతాదృశయోగ్యవస్తుయోజనంబునం బొగడునదని, యపారపరీవాదపారావారభంగంబుల మునుం గడచె సుమీ. ... ..." (వసు. ఆ. 3. ప. 62.)

"శ్లో. బంధాయ దివ్యేన తిరశ్చి కశ్చి త్పాశాది రాసాదితపౌరుషః స్స్యాత్,
ఏకం వినా మాదృశి తన్నరస్య స్వర్భోగభాగ్యం విరళోదయస్య." (నైష. స. 3. శ్లో. 21.)

"వ. నేను దివ్యతిర్యగ్జాతిని; మనుబోంట్లు పాశాదికంబులం గట్టువడుదురే గుణపాశంబులం గాక."
(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 50.)

శ్రీనాథుఁడు పైశ్లోకమును దెనిఁగించుటలోఁ గొంతవఱకు స్వేచ్ఛగాఁ బ్రవర్తించినాఁడు. మఱియు నీపయిశ్లోకమునందు "విరళోదయస్య నరస్య" యనుచోట విశేషార్థమును జెప్పుదురు. నర శబ్దములోని "ర" వర్ణము పోయి యాచోట 'ల' కారోదయము కాఁగా 'నల' యని సిద్ధించును గాన నిచట నలునకుఁ దప్ప నితరులకు మేము లభింపము మని యిందు స్వారస్యము గలదు. ఈరీతి శబ్దచిత్రము శ్రీనాథుఁడు చూపియుండలేదు. ఇట్టి శబ్దచిత్రములను సొగసుగా రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమునఁ జూపియున్నాఁడు.

"ఉ. స్వైరవిహారధీరలగు సారసలోచన లుప్పరాటికిన్
భోరున లాఁతివారు చొరఁ బోయి[illegible] రసభంగ మందు నేఁ
జేరక పువ్వుఁదీవియలవెంతన నిల్చె లతాంగిమోము క
న్నారఁగఁ జూచి నవ్వితి నవాంబురుహాంబక నీవుఁ దప్పఁ గాన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 55.)

ఇందు 'సారసలోచన' శబ్దమున 'రస' యను నక్షరములకు భంగము రాఁగా 'సాలోచన' శబ్దము తేలును. కాఁగా సారసలోచన లుప్పరాటికిఁ బెఱవారు హఠాత్తుగా నేగినచో రసభంగ మగు నంతఁ గా వారు సాలోచన లగుదు రని యిచ్చట స్వారస్యము గలదు. ఇట్టి శబ్దచిత్రమే. యింతకంటె స్పష్టముగ వసుచరిత్రమున "జాతికి నల్ల" యను (వసు. ఆ. 5. ప. 43.) పద్యమునఁ గలదు. అందుఁ గురంగము తురంగముగా మార్పఁబడినది.

శృంగారశాకుంతలమునుండి సంగ్రహించినవి.

"సీ. పిలువవచ్చినఁ బోక నిలిచి యేటికి! నింతి పుట్టువుఁ దెలియ దుర్బుద్ధి పుట్టె
బుట్టెనీ యతఁ డేల! పూర్వాపరంబులు సూచించి విడునక జోలెవెట్టె."
(శృం. శా. ఆ. 2. ప. 43.)

"సీ. సోయగంబున వీణవాయింప మాయంపు జటిలుఁ డచ్చటికి నేమిటికి వచ్చె!
వచ్చుఁగా కేమి యవ్వసుమహీపాలబాలానునోక్షవుని నేలా తలంచె?
... ..." (వసు. ఆ. 3. ప. 116.)

"శా. వర్తుల్ బక్కిరిమాతుల్ వక్రమ్ములు వామనాంతకొంకల్ సుప్రసా
విత్తుల్ నిత్యసుస్వభావులు శకల్ విశ్వాసహీనుల్ ఖల
చ్చిత్తుల్ మాయవిధార్థకాంక్షులు బహుస్త్రీలోలుపుల్ కైతవా
యత్తుల్ రాజు లనంగ విందు మది సత్యం బయ్యె నిప్పట్టునన్." (శృం. శా. ఆ. 4. షే. 96.)

"శా. మాయాశీలురు చంచలాత్ము లనుకంపాహీన్యు లాత్మైకకా
ర్యాయత్తుల్ సమయానుకూలహృదయవ్యాపార గోపాయనో
పాయజ్ఞుల్ మగవారు లాపయి మహీపాలు ర్మహోన్నైకన
శ్రీయోగాంధులు సెప్పనేల మగవారి న్నమ్మఁగా వచ్చునే." (వసు. ఆ. 4. ప. 90.)

ఈపద్యయుక్తి ననుసరించి చూడఁగా విక్రమంప నుదాహరింపఁబడు శ్లోకము స్ఫురణమునకు వచ్చుచున్నది.

"శ్లో. మాయాశీలాః ప్రకృతిచపలా నిర్దయా ధూర్తవాచ
స్స్వార్థాయత్తా స్సమయహితక్ష్మగోపనోపాయదక్షాః,
సాధారణ్యా దితి హి పురుషా స్తత్ర చాఽపి క్షితీశా
స్త్రీయోగాంధాః కి ముత పురుషా నైవ విశ్వాసయోగ్యాః."

"శా. ప్రఖ్యాతంబును మిత్రబంధమును నుత్పాద్యం బనం గాఁ ద్రిధా
వ్యాఖ్యాతం బగు వస్తు వందు మత యధ్యాహారిముం జేయఁగాఁ
బ్రఖ్యాతం బితి వృత్తి మూల కృతి సెప్ప న్నిక్కమున్ శ్రోతకున్
విఖ్యాతిం గలిగింపుఁ డయ్యనుహిమన్ విశ్వంభరామండలిన్." (శృం. శా. ఆ. 1. షే. 4.)

"ఉ. కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము లాద్యసత్కథల్
వావిరి పుట్టు రత్నము లవారితసత్కవికల్పనావిభూ
షావహపూర్వవృత్తములు సానలఁ దీరిన జాతిరత్నముల్
గావున నొక్క మిశ్రకథఁ గా నొనరింపుము నేర్పు పెంపునన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 19.)

రామరాజభూషణుఁ డీయనుస్మృతిలోఁ దక్కువవారి గ్రంథములం దెటులఁ బత్కాల సుప్రసిద్ధుఁ డగు నాంధ్రకవితాపితామహుని స్వారోచిషమనుసంభవము నధికముగ ననుసరించుచు ననేకపద్యార్థముల నలంకరించుచు వచ్చెను. వే యేల! పేరుపెట్టుటయుంగూడ దాని ననుకరించి మెఱుఁగుమాప సమకట్టెను.

స్వారోచిషమనుసంభవము స్వారోచిషమనువుపుట్టుక యత్యల్పపద్యములతో మాత్రము వర్ణింపఁబడుటనో మఱి యేకారణముననో దానికి మనుచరిత్ర మను పేరు రూఢమయ్యెను. "మనుచరిత్రం బందు కొనుపేళఁ బుర మేఁగఁ, బల్లకి తనకేలఁ బట్టి యెత్తె" నని పెద్దనార్యుఁడే చెప్పియున్నాఁడు. ఈపేరైన నంతగా సరిపడి యుండలేదు. స్వారోచిషమనుచరిత్రముసైతము స్వల్పముగనే వర్ణింపఁబడెను. ఆ గ్రంథమునఁ బ్రవర వరూథినీ స్వరోచిః ప్రభృతులవర్ణనమే యధికముగ నున్నది. ఇట్టి వస్త్వైక్యము లేని యా తాశ్వాసముల మనుచరిత్రమును ధిక్కరించుటకుఁ గావలయు రామరాజభూషణుఁడు దానును

నా యాశ్వాసముల ప్రబంధము రచించి "వసుచరిత్ర"మని పేరుపెట్టి సకలాశ్వాసములును నాయకవసురాజ కథాగుంభితములే యగునట్లు సంపద్ధపఱిచెను.

మఱియు నిష్టదేవతాస్తుతి వంశావతారాదులు గాక కేవలవసురాజచరిత్రము నెనుశత (800) పద్యములతో వర్ణించుటచే నీగ్రంథమునకు వసుచరిత్ర మను పేరు సార్థక మగుచున్నది. ఇంతియకాక నామైకదేశగ్రహణన్యాయమున "వ=వసురాజుయొక్క, సుచరిత్రము=మంచిచరిత్రము" అను నర్థవిశేషలాభము గలిగియున్నది ఇట్టి మెలఁగు లెట్లుండఁగా;

"శ్లో. సర్గబంధో మహాకావ్యం తత్రైకో నాయక స్సురః,
సద్వంశః క్షత్రియో వాపి ... ...
ఏకవంశభవా భూపాః కులజా బహవోపి వా." యను మహాకావ్యలక్షణము వసుచరిత్రమునకు వర్తించును గాని మనుచరిత్రమునకుఁ జెల్లదుగదా! ఇఁక మనుచరిత్రపు సరియగు వర్ణనముల నుదాహరించెదను.

"సీ. ... ...
గీ. .. .. సాహిణి యొకండు
కర్త యెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహ,బాంధవం బగు నొక మహాసైంధవంబు."
(మను. ఆ. 4. ప. 28.)

"సీ. ... ...
గీ. ... ... అరసి యొకటి
పవనసుతోఁ జన మెలఁగు సాంబ్రాణికార్వ, రత్నములఁ బన్ని తెచ్చె సాహిణి యొకండు."
(వసు. ఆ. 1. ప. 144.)

ఇందు వసుచరిత్రపద్యమునందుఁ గల "పవనసుతోఁ జన మెలఁగు" నను విశేషణము మిగుల పొసఁగియున్నది. మనుచరిత్రపద్యమునఁ గర్త యను పద ముచితముగ లేదు. 'భర్త' యని యుండిన బాగుగ నుండును గాని విశ్రమభంగ మగును.

క్రూరముగ వేఁటాడుచు మనోరమ రోదనము విని యామెం గాంచి క్రమంబున నామెను స్వారోచి పరిగ్రహించె నను మనుచరిత్రసందర్భమునకు వన్నెపెట్టి వసంతర్తు విభాసురము, శృంగారరసోద్దీపకము నగు నుద్యానమున నర్మసచివునితో విహరించుచుఁ గ్రీడాశైలమున కేగి యచట గిరికామధురగానము నాలించి యామెం గాంచి తుద కామెను వసురాజు పరిగ్రహించె నని వసుచరిత్రమున వర్ణించెను.

మనుచరిత్రమునఁ బ్రవరుఁడును, వసుచరిత్రమున నర్మసచివుఁడును, నొక కోనం గని యందొక కేళీవనంబున పోవా యించు నాయికలఁ గని దాని నిక్కపుఘటితత్వము - మిగుల సరిగా నున్నయది.

"సీ....గీ. నెరులు వికచ తారకా కీరకేకి శృంగ, సారసశ్వాసిఁ బవలోని చంద్రకాంత
వరులు ప్రతిశబ్దమీన గంధర్వయక్ష, గానఘూర్ణిత మగు నొక్క కోనఁ గనియె."
(మను ఆ. 2. ప. 19.)

"సీ....గీ. కొండగురుపింఛతతిఁ గప్పురము లెసఁగి, ముడిగొనిన ద్రాక్షపందిళ్ల నడుమఁ గిన్న
రీనినాదానుకారంతా కీరకాది, ఘోషఘుమఘుమితం బైన కోనఁ గనియె." (వసు. ఆ.2. ప.21.)

"శా. ...పూవుందీవల నొప్పు నొక్క భవనంబుం గారుడోత్కర్షమున్." (మను. ఆ. 2. ప. 22.)

"సీ....గీ. నిరుపమం బైన దివ్యమందిరముఁ గనియె." (వసు. ఆ. 2. ప..23.)

"క. మృగమదసౌరభవిభవ, ద్విగుణితఘనసారసాంద్ర వీటీగంధ
స్థగితేతరపరిమళ మై, మగువ పొలుపుఁ దెలుపు నొక్క మారుత మొలసెన్."
(మను. ఆ. 2. ప. 24.)

"క. కనుఁగొని మణిమందిరమున, మునుకొని కలనాదగీతములు తలబహు
ధ్వనితానుసంబంధములు, వనితాలాస్యములు మెలఁగునవల నెలఁగింపన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 24.)

"సీ....గీ. ఇంపు దళుకొత్త పాడె నాయువిదమిన్న." (వసు. ఆ. 2. ప. 27.)

"సీ....గీ. వీణ వాయించు నొక యాలి వేణిఁ గంటి." (వసు. ఆ. 2. ప. 30.)

ఈ వీణావాద్యపద్యములలో వసుచరిత్రపద్యము రామరాజభూషణుని సంగీతకళారహస్య నిశితత్వము వెల్లడి యగుచున్నది.

మనుచరిత్రమునఁ బ్రసాదఁ మంగీకరింపఁబడుటచే, నిమోఘ యాతని పైఁ బడఁ జనినను, వసుచరిత్రమునఁ బదశక్తిమతి యంగీకరింపఁబడుటచే గోటిహాలుఁ డామెపైఁ గూడ నడిచెను మిక్కిలి సంగా వర్ణింపఁబడెను.

"మ. మునుమున్ ముక్తకచంబు కొంకు పొల్యము నిరోధ మెూపించు నీ స్త్రీవ్రతం
బానుపం గోర్కులు ప్రస్తరిస్తు వదిమ నిట్లో యిప్ప లల్లాడ్ప న
త్యనుసంగస్థితి తచ్ఛవా రసగ నాయత్యాస్యముగం జంద్రికల్
పనుకం దాని లతాంగి భూసుమిఁ బ్రసల్లసత్రసన్మాయములన్." (మను. ఆ. 2. ప. 30.)

"మ. అలఘుశ్రేణిఘ యానముం ద్రుతనమోం దాస్యకలశ్రోణియో
ష్వలు కౌహ్వాప్వకి మోచిపిమ్మ నులం ఁగాగ పై సం
బుల జృంభించు త్రిపుంము నాశయముపూర్యల్ మించ దీపించు న
త్కలికాచాపలముల్ పనోనిదిపదింతాస్యయత్వంబునన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 112.)

"మ. అని చింతించుచు మోహతత్త్వసుర్గ్యామస్తనాలాపదు
గ్ధిసమ్మూర్ఛితమానసాంబురుహుఁ డై దపించు పెంపత్తఱం
బునఁ జేటెత్తినలజ్జ సంప్రకటకింబు ల్లోనియ వ్యర్ధంబున
ల్చిన నయ్యక్కచ్చరఁ జూచి చేరఁ జని పల్కెన్ నాఁడు విభ్రాంతుఁడై." (మను. ఆ. 2. ప. 38.)

"ఉ. శైలకులేంద్రుఁ డెల్ల సపశాలిని కాలి కాళిశారకా
జాలకనీలకంకణసంగతిఁ దాలిమి నిల్పఁజాలకు
ద్వేలకరాంకకంతుకేరి నేపు దిర దీరసోర్మకం
దేలక యేలకర్గ ? పుపానయునుం బని నిశ్చలోత్సుకఁడై." (వసు. ఆ. 2. ప. 117.)

"క. రుచిరాజతమణిభూషా, రుచిరాజి వెలుంగ దివ్యరూపోజ్జ్వలుఁ డై
యచలాధీశ్వరుఁ డొకనాఁ, డచలామణిహార మగు మహాద్రిఁ జేరన్." (వసు. ఆ.2. ప. 118.)

"ఉ. ఎక్కము దాఁప నేల ఘనహేసుగుణంబుల యింక నీమయుం
జిక్కె మనంబు నాకు నను నెత్తిజువ్వనికి పృసరించెదో
చొక్కి మరందమద్యములఁ జాలఁ బాటలువాడు తేంట్ల సొం
పెక్కిన యల్ల పూవుఁబోదరింట్లను గౌఁగిట నాదరించెదో." (మను. ఆ. 2. ప. 51.)

"ఉ. నా విని గట్టు ఱేఁడు వదనంబున విన్నఁదనంబు దోఁప నో
శైవలినీశిఖామణి నిజంబు భవత్కమనీయకాంతి ధా
రావళిలో మునింగితి దయామతిఁ బ్రోవక సుళ్లఁ బెట్టెదో
నీ వికఁ గ్రుచ్చియెత్తి ఘననిర్వృతిఁ దెప్పలఁ దేల్చెదో యనన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 134.)

"క. అనుటయుఁ బ్రసరుం డట్లను, వనజేక్షణ యిట్లువలుక వరుసయె వ్రతుశై
దినములు గడపెదు విప్రులఁ, జనునే కామింప మది విచారము లేదే." (మను. ఆ. 2. ప. 52.)

"మ. మతిఁ గ్రీడారతి గట్టనేని సకలస్తోత్రపుణ్యదేశాళిఁ గాం
చి తపస్స్ఫూర్తిమెయిం గృశించి వనరాశిం జెందు మాబోంట్ల ను
ద్ధతిచేఁ గ్రన్నఁ గ నేల? నీకుఁ గలవే తారుణ్యలావణ్యజృం
భితరంభాదినిలింపభామ లను భూభృన్మౌళి రాగాంగుఁ డై." (వసు. ఆ. 2, ప. 136.)

"సీ. వెలివెట్టిరే బాడబులు పరాశరుఁ బట్టి దాశకన్యాకేళిఁ దప్పుచేసి;
కులములో వన్నె తక్కువయయ్యెనే గాధిపట్టికి మేనకచుట్టరికము;
ననువుకాఁ డై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి మహిమఁ గోల్పడియెనే మాండకర్ణి
స్వారాజ్యమేలంగ నీ రైర సుర లహల్యాజారుఁ డైన జంభాసురారి;
గీ. వారికన్నను నీమహత్వంబు ఘనమె... .." (మను. ఆ. 2. ప. 73.)

"సీ. అతనుభూతి ఘటింప దయ్యెనేచదలేఱు సికిఁ దాల్చు నింధానచిత్రమునకు;
వరవంశవైఖరి వదలెనే రవిసుతాపతి యైన మైత్రేయభంజనునకు;
వసులాభసంపత్తి మసలెనే జాహ్నవిఁ జేకొన్న శంతనుక్షితిపమణికి;
గమలోదయఖ్యాతి తమలెనే నానానదీకాంతుఁ డైన రత్నాకరమునకు;
గీ. వారికేలాఘనమువచ్చెననితయెంత, మాఱుమసలెదు వట్టినేమములుచాలు .." (వసు.ఆ.2.ప.137.)

ఇచ్చట రెండుగ్రంథములయందుఁ గల కథపట్లును లోకోత్తర నీతిబోధకము లయి యున్నవి. అనుకూలకాంతావాప్తి గల్గినను గామింపక, తమ నియమము వీడకయుండవలయు నను నీతి సుబోధ మగుచున్నది.

"గీ. నేరకేటియస లైచ్చి నీరిజాప్తు, సానఁ బట్టిన రాపాడి చల్లి నుదిపి
పదను సుధ నిడ చేసెనో! పద్మభవుఁడు, వీనిఁ గాకున్నఁ గల దయీమేనికాంతి."
(మను. ఆ. 2. ప. 36.)

"క. సురగరుడోరగనర ఖే,చరకిన్నరసిద్ధసాధ్యచారణవిద్యా
ధరగంధర్వకుమారుల, నిరతము గనుఁగొనమె! పోలనేర్తురె వీనిన్." (మను. ఆ. 2. ప. 37.)

"తే. మేటి జిమ్మేటియసటఁ గ్రొమ్మించు మించుఁ, బోదివి మదనప్రతాపాగ్నిఁ బుటముపెట్టి
తమ్మిగద్దియ దాకట గ్రమ్మి యట్టి, కొమ్మఁ గావింపఁ బోలు నెత్తమ్మిచూలి."
(వసు. ఆ. 2. ప.32.)

"క. సురరాజకన్యలును గి, న్నరరాజకుమారికలు ఫణాధరవిద్యా
ధరవీణాధరశోణా, ధరలును నాతరుణిఁ బోల్పదగరు నరేంద్రా." (వసు. ఆ. 2. ప. 31.)

"ఉ. ఇందునిభాస్య! వాఁ డనఁగ నింద్రుఁడొ! చంద్రుఁడొ! యయ్యుపేంద్రుఁడో!
యిందులకై వగం బొగుల నేఁటికి నేఁటికి నందుఁ బోద మా

నందనభూమి భూమిసురనందనుఁ డుండకపోఁడు రమ్ము నీ
చందము నందముం గనిన జవ్వని యెవ్వని వెట్టి సేయదే." (మను. ఆ. 3. ప. 63.)

"చ. జనపతి యిట్లు పంచశరశాతశరాహతి సంచలింపఁ గాఁ
గని హితమంత్రి పల్కు మహికాంత నిరంతరచింత నింత విం
తనెగులు పూన నేల లలనానలినాస్త్రుఁడ వీవు నిన్నుఁ గ
న్గొనినలతాంగి యాలువు మనోభవుఁ డింతకుఁ గొల్లలాడఁడే." (వసు. ఆ. 3. ప. 87.)

"ఉ. అంచెలుగట్టి కాలితొడుసై చననీవు గదన్న ప్రోదిరా
యంచ లివేటిసంగడము లయ్యెను దయ్యము! యేటివేడ్క నా
కంచుఁ బదంబున న్మారయు నందియ యూడఁ గఁ దన్ని పోయి!
క్షింన లతాంగి యోర్తు మురజిన్నిభు సాగరమేఖలావిభుణ్." (మను. ఆ. 5. ప. 61.)

"ఉ. డించఁ గఁ బ్రొద్దు లే కెద ఘటించిన వత్నవిపంచితో సువ
ర్ణాంచితమూర్తి యోర్తు ముఖరాంఘ్రిసమాశ్రితసత్కలాప యై
యంచల నచ్చు సోయగపుటంచలఁ దోలుచు మిన్కుచేడె యౌ
నంచు నుతింప వచ్చె వెస నాచతురాస్యుని మోము గన్గొనన్. (వసు. ఆ. 6. ప. 12.)

ఇంకను గొంతవఱకు సాజాత్యముగల పద్యము లనేకములు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వాని నెల్ల నుదాహరింపలేదు. పద్యములసంఖ్యలు మాత్ర ముదాహరించెదను.

మనుచరిత్ర.		వసుచరిత్ర.		మనుచరిత్ర.		వసుచరిత్ర.	
ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆశ్వాసముల సంఖ్య	పద్యముల సంఖ్య.	ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.
1	18	1	21	3	17	4	7
1	28-34	2	63-69	3	16	4	9
3	90-91	3	49-51	3	19	4	12-13
3	71	2	79	3	20	4	16
5	7	2	102	3	21	4	17
3	29-34	3	116-124	3	27	4	22
3	33	3	121	3	28	4	23
3	34	3	122	3	36	4	27
3	73	3	132	3	51	4	47
3	73-82	3	133-148	3	54	4	128
3	75	3	136	5	60	6	10
3	82	3	138	5	63	6	11
3	83	3	148	5	64	6	14
3	84	3	149	1	61	2	87
3	10-14	4	4	3	74	2	26

మఱియు నొక్కొక్కకల్పనమే యనేకులు సంగ్రహించుచు నుత్తరోత్తర మలంకరించుచుందురు.

"శా. నల్లిల్లుం గుడియు న్వనంబును నిధానంబుం దటాకంబు రం
జిల్లుం గొండొకకాల మేగ నవి విచ్ఛేదంబునుం బొందు నే
పొల్లుం బోనిది కీర్తికిం గృతియ పో భూమండలిం దానికిం
దెల్లం బిప్పుడు రామభారతకథాధీనప్రబంధావళుల్." (శృం. శా. ఆ. 1. పే. 3.)

"గీ. సప్తసంతానములలోఁ బ్రశస్తిఁ గాంచి, ఖిలము గాకుండునది ధాత్రిఁ గృతియ కానఁ
గృతి రచింపుము మాకు శిరీషకుసుమ, పేశలసుధామయోక్తులఁ బెద్దనార్య!" (మను. ఆ. 1. ప. 14.)

"గీ. తరుతటాకాదిసంతతుల్ ధరణి నెచట, నిలిపి రచటనె యుండు వానికిని గృతిము
ఖంబున నె విశ్వవిఖ్యాతి గానఁగృతియె, సంతతివతంస మది మాకు సంఘటింపు" (వసు.ఆ.1.ప.18.)

"సీ. కాననేత్తువుల ముత్తము లైన ముత్యాలు ముదిరి పండిన మంచివెదురుఁబ్రాలు;
దినములోఁ గ్రొత్తయొత్తిన కఱ్ఱిజవ్వాజి ముక్కలు మురియని మొరళిపప్పుఁ;
జంద్రికారుచిఁ బొల్చు చమరవాలంబులుఁ బొందుగాఁ గాచిన పూతినుడువు;
లఁతి దంతంపుఁగామల పీలిసురటులు శోధించి వడిచిన జుంటితేనె;

గీ. ...నాదిగాఁ దెచ్చి పతి కుపాయనము లిచ్చి .. .." (శృం. శా. ఆ. 1. పే. 15.)

"ఆ. ఒక్కయెలుకు తోఁడు నక్కకొమ్మును నిచ్చి, గోఱజంబు జున్నుఁ జాఱపప్పు
పీలిగఱుల యంపకోలలు సెలవిండ్లుఁ, గాను కిచ్చి కరయుగమ్ము మొగిచి." (మను.ఆ.4. ప. 14.)

"సీ....గీ. అనుచు నాగంతుసహజుని శౌర్త్యములు దెలుపు, లీల విరిసినవిరులు రాలినరజంబు
మెలికినరసంబు లురిలినఫలము లధిపు, మ్రోల నిడ పల్కిరుద్యానపాలు రపుడు." (వ.ఆ.1.ప.134.)

నాయికకు వివాహ మయినవెనుక నందఱు కవులు నవసరము గల్పించుకొని వధువు నత్తవారింటి కంపునెడల బుద్ధులు గఱపించుచుందురు ... ...

"శ్లో. యాస్య త్యద్య శకుంతలేతి హృదయం సంస్పృష్ట ముత్కంఠయా
కంఠ స్తంభితబాష్పవృత్తికలుష శ్చింతాజడం దర్శనమ్,
వైక్లబ్యం మమ తావ దీదృశ మిదం స్నేహా దరణ్యౌకసః
పీడ్యంతే గృహిణః కథం ను తనయా విశ్లేషదుఃఖై ర్నవైః." (అభి. శా. అం. 4. 6.)

"శ్లో. శుశ్రూషస్వ గురూన్ కురు ప్రియసఖీవృత్తిం సపత్నీజనే
భర్తుర్విప్రకృతాఽపి రోషణతయా మా స్మ ప్రతీపం గమః,
భూయిష్ఠం భవ దక్షిణా పరిజనే భాగ్యేష్వనుత్సేకినీ
యాంత్యేవం గృహిణీపదం యువతయో వామాః కులస్యాధయః" (అభి. శా. అం. 4.శ్లో.18.)

"ఉ. ఎంచ మునీంద్రులందు విజితేంద్రియుఁ డైన తపస్వి కూర్మి గా
వించి శకుంతలం బెనిచి విస్మృతి నొందిన మోహపాశముల్
త్రెంచుకొనంగ లేక తియతీపులఁ జిత్తముఁ గాసివెట్టె నీ
లించిన నెవ్వఁ డింక వదలింపఁగ నోపెడు మోహబంధముల్." (శృం. శా. ఆ. 4. పే. 91.)

"సీ. అత్తమామలకు నీయపనేమి వెట్టుచుఁ గనుసన్నఁ జేయుమీ పను లెఱింగి;
ప్రాణమిత్త్రములుగా భావించి యెప్రొద్దు సవరింపుమీ ప్రేమ సవతులందు;
భర్త యొక్కొకవేళ బహుమాన మొనరింపఁ గదియ రానీకుమీ గర్వరేఖ;
పరిచిత్త మెఱిఁగి తత్పరిజనంబులమీఁదఁ జేయుమా మిగుల దాక్షిణ్యగరిమ;

గీ. కలఁక నొందకుమా ధవుఁ డలిగినపుడు, పలుకులను జేరనీకుమా పరుసఁదనము
వీని వెలిగాఁగఁ దిరుగు నేవేలఁది యైనఁ, గులముఁకకు నాధియాఁ జుమీ కూఁతుఁగుఱ్ఱ."
(శృం. శా. ఆ. 4. పే. 92.)

వీనియందు సంస్కృతములోని సారస్యము కానరాదు. ఇంక ననేకపదములు మూలాతిక్రమణ ముగా నిందుఁ గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిట నుదాహరింపలేదు.

"శ్లో. పితాత్మనః పుణ్య మనాపదః క్షమా ధనం మన స్తుష్టి ర థాఖిలం నలః,
అతః పరం పుత్రి న కోఽపి తేఽహ మి త్యుదశ్రు రేష వ్యసృజ న్నిజౌరసీమ్."
(నై. స. 16. శ్లో. 117.)

"మ. గురు వన్నం ధన మన్నఁ బుణ్య మనినం గోత్రోదయం బన్నదే
వర యన్న న్మన మన్నఁ దుష్టి యనిన నాత్సల్య మన్న న్నిజే
శ్వరుఁ డన్నం బరమోపకార మనిన సర్వంబు నన్నం దలో
దరి! నీకు న్నిషధాధినాథుఁడె సుమీ తథ్యంబుగాఁ జెప్పితిన్." (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 8.)

"సీ. పాటించి కొలువు మీభవనదైవతముల ననతులఁ గొనియాడు సఖులఁబోలె;
నారాధనముసేయు మత్తమాముల నెప్డుఁ బరిజనంబులమీఁదఁ గరుణగల్గు;
మలుగకు కోపించినప్పు నాథునితోడ మదిలోన నుబ్బకు మన్ననలకుఁ;
బోడికోడండ్రతో కూడిమాడి చరింపు దాసీజనముఁ బ్రోవు తల్లికరణి;
గీ. బ్రాహ్మణులయందు గురులందు బంధులందు, భక్తివిశ్వాససౌహార్దపరత నెరపు
భవ్యపతిదేవతాచారపరమపుణ్య, ధర్మ మేమరకుండుమీ తల్లికాన."(శృం. నై. ఆ. 7. ప. 9.)

శ్రీనాథుఁ డిట్లు మూలాధికముగా సంస్కృతశాకుంతలమునుండి యభిప్రాయములను సంగ్రహించెను. కొన్ని క్రొత్త యభిప్రాయములను సైతము చేర్చెను. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడును నిట్లే యీవిషయమున మిక్కిలి యధికముగా వర్ణించెను. మీఁద నుదాహరించిన పినవీరభద్రుని సీసములోని మూలాధికాభిప్రాయములీ శ్రీనాథుని సీసమునుండి గ్రహింపఁబడిన వని తోఁచుచున్నది.

పయిరీతిని మక్కికి మక్కిగాఁ గాక కొంతనఱకు మంచి సొగసుగా రామరాజభూషణుఁడును గిరికకు బుద్ధులు చెప్పుటను వర్ణించెను. ఇందుస్వభావవర్ణనాస్ఫురణమునకు నర్థాంతరమునుసంధించినాఁడు.

"క. సీతమ్మలసుభవాసన, సీతలిచంద్రులగభీరనిశ్చలగుణవి
ఖ్యాతియును దలఁచి మెలఁగుము, నాతల్లీ కులవధూజనమతల్లిక వై." (వసు. ఆ. 6. ప. 55.)

"సీ. మాఱుమాడాడదు మఱచి యైనను గురువ్యాహారమున కీయహార్యతనయ;
యానమ్రగతిఁ బూను మానంపుననతు లెల్లైన నీదివ్యరత్నానుజాత;
తాఁగఁ యై మేరమీఱ దొకప్పుడును ఘనశ్రీలఁ బొంగియును నీసింధుకన్య;
యేకాకృతిఁ వహించు నినురాగవృత్తికి నపరాగవృత్తికి నబ్జసహజ;
గీ. యచ్చెరువు వింత యబ్బురం బరిది యనుచు, విశ్వధాత్రీశ్వరులు మెచ్చ వెలయవమ్మ!
యమ్మ భవదీయచిత్రగుణాతిశయము, వలను మాకెల్ల నన్నరా మెలఁగవమ్మ!"(వసు. ఆ.6. ప. 56.)

"క. బెగడవల దనుచు బెట్టిద, మగు నెవ్వగ నగడుపడుచు నాఁడుపడుచు తే
పగవారికి వల దన నా, పగవారికి నేల యొసఁగెఁ బద్మజుఁ డనుచున్." (వసు. ఆ.6. ప. 62.)

"శ్లో. భూత్వా చిరాయ చతురంతమహీసపత్నీ దౌష్యంతి మప్రతిరథం తనయం నివేశ్య,
భర్త్రా తదర్పితకుటుంబభరేణ సార్థం శాన్తే కరిష్యసి పదం పునరాశ్రమేఽస్మిన్."
(అభి. శా. అం. 4. శ్లో. 20.)

సీ. "మొదలు మిటారితుమ్మెదలు ఝుమ్మని మ్రోయఁబొదలు నిచ్చటి పువ్వుఁబొదలు సూడఁ;
దేటి మాధురిఁ గడతేటి పేరినముల వారిసేయు మదీయవారిఁ దేల;
నలనంది దరుల క్రేవల నందికొనుచు నావల సగల్చు మహోర్మి నలువ మరయ;
గములఁ బాయక తరంగములపైఁ దగు సితాంగముల మానసవిహంగములఁ బట్ట;

గీ. నరిది వ్రతముల సరిగంగలాడఁ జైత్ర, శుచినభోబాహుల తపోవిశోభిసకల
సమయములఁ దానకప్రాణసమునిఁగూడి, యిచటనె మెలంగెదు కలంగె దేలతల్లి."
(వసు. ఆ. 6. ప. 61.)

కాళిదాసు ముం దెప్పుడో నీభర్తతోఁ గూడి యిచ్చటికి వచ్చెద వని యోదార్పు వర్ణింపఁగా, రామరాజభూషణుఁడు సర్వదా యిచ్చటనె విహరించుచుందు వని యోదార్పును మిగులఁ బ్రౌఢముగా వర్ణించినాఁడు.

"మ. కమలేందీవరషండమండితలసత్కాంతారసేవారతిన్
గమికర్మీకృతనైకనిమ్నతుఁడ నై కంటిక్ విదర్భంబునన్
రమణిం బల్లవపాణిఁ బద్మనయనక్ రాకేందుబింబాననన్
సమపీనస్తని నస్తినాస్తివిచికిత్సాహేతు శాతోదరిన్." (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 21.)

"శా. చంచత్పల్లవకోమలాంగుళికరన్ సంపూర్ణచంద్రాననన్
న్యంచచ్ఛందనగంధి గంధగజయానన్ జక్రవాకస్తనిన్
గించిన్మధ్యఁ దటిల్లతావిలసితాంగిం బద్మపత్రాక్షి వీ
క్షించెన్ రాజు శకుంతలన్ మధుకరశ్రేణీలసత్కుంతలన్." (శృం. శా. 2. పే. 29.)

"మ. అతఁ డావాతపరంపరాపరిమిళవ్యాపారలీలన్ జనా
న్వితమిచ్చో టని చేరఁ బోయి కనియెక్ విద్యుల్లతావిగ్రహక్
శతపత్రేక్షణఁ జంచరీకచికురం జంద్రాస్యఁ జక్రస్తనిన్
నతనాభి న్నవలా నొకానొక మరున్నారీశిరోరత్నమున్." (మను. ఆ. 2. ప. 25.)

"చ. తరువులపొంతఁ బొంచి వసుధావరమిత్త్రుఁడు గాంచె నచ్చటం
దరుణిఁ దమోవినీలకచఁ దామరసోదరసోదరప్రభం
దరళవిలోచనం దతనితంబఁ దటిన్నిభగాత్రనల్లరిం
దరుణశశాంకఫాల నొకతన్విఁ దరంగవళిం దలోదరిన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 25.)

"శ్లో. అనలభావ మియం స్వనివాసినో న విరహస్య రహస్య మబుధ్యత,
ప్రశమనాయ విధాయ తృణా న్యసూన్ జ్వలతి తత్ర యదుజ్ఝితు మైహత."
(నై. స. 4. శ్లో. 23.)

"సీ. చనుఁ గొప్పు దొలఁగ వాసనగాలి కెదురేఁగు బలువొప్ప నలుఁగులఁ బాయుకరణి;
నిడుదవేనలి నూనెముడి వీడఁ జిగురాకుఁ బొద దూఱుఁ గార్చిచ్చు గదియుకరణిఁ ;

బసిఁడిగాజులు పైకి వేసఁ ద్రోసి నునుఁదీఁగఁ గెమలించు నరిత్రాడు సెమకుకరణి;
మొలనూలు బిగియించి వెలఁది వెన్నెలఁ జొచ్చుఁ బిఱుదీయ కేటిలో నుఱుకుకరణి;
గీ. ఒడియ పిఱులకుఁ గురియుపుష్పాదుల మునుఁగు, మావికడ నిల్చు విరుల నెత్తావిఁ గ్రోలు
విషమసాయకు నేఁపుల విసివి విసివి, తనువు వొఱలంగఁ బలఁచి యబ్జసరుహాక్షి."

(వసు. ఆ. 3. ప. 31).

"సీ. పవమానమానవప్లవమానకైరవచ్యవమానరజము పైఁబంటఁ దివురుఁ;
గరసారసాగ్రతామరసాదిసాంద్రసీధురసాప్తిఁ గన్నీరు తుడువఁ గోరుఁ;
మదనావిలప్రభాసపనాభ్రకోమలచ్ఛవనార్చిపైఁ జూపుఁ బఱపఁ జూచు;
సలయాహితలతాకిసలయాగమాలయాగనిలయానిలుని కూర్పు దలుపఁ దలఁచుఁ,
గీ. గుంజపుటగుంజవకిపుంజశింజితంబు, వగ్గలం బైనఁ జవియొగ్గి వినఁ గడంగుఁ
బంచశరభూతపరభూతపంచభూత,ములఁ బదీయస్థలంబులఁ గలుపుకరణి."(వసు.ఆ.3. ప. 118.)

"శ్లో. ఇమా గిర స్తస్య విచింత్య చేతసా తథేతి సంప్రత్యయ మాససాద సా,
నివారితావగ్రహనీరనిర్ఝరే నభో నభస్యత్వ మలంభయ ద్దృశౌ."

"శ్లో. అథోద్భ్రమంతీ మదతీ గతాక్షమా ... ...
... . వ్యధమాని మానాపరదేవితాని." (నై. స. 9. శ్లో. 84-87.)

"సీ. ప్రవిమలాక్షినభోనభస్యాంబుపిములకు నవవృష్టిధార లై యవతరిల్లి;
... ...
గీ. వేఁడియశ్రులు నిగుడంగ వెక్కి వెక్కి, యేడ్వఁ దొడఁగె లతాంగి పృథ్వీశుమ్రోల
మృదులపరిదేవనాక్షరోన్మిశ్రమధుర, కంఠకాకువికారకాకలిక యలర."

(శృం. నై. ఆ. 4. ప. 87.)

"చ. కొసరి వసంతకాలమునఁ గోయిల క్రోల్చిన భంగి నేడ్చె న
బ్జసరుహనేత్ర కొండచఱిఁ బెద్దయెలుంగున వెక్కి వెక్కి వె
క్కసమగు మన్యువేగమునఁ గాఱుకకన్నుల నీరు సోన లై
యుసిరికకాయలంతలు పయోధరము ల్దిగువారునట్లు గాన్." (కాశీఖండము.)

"ఉ. పాటున కింత లోత్తుర కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోవ ని
చ్చోటఁ భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన నెపం బిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటిన విచ్చు గుబ్బచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందఁ గాన్." (మను. ఆ. 1. ప. 70.)

"ఉ. ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చిన శోకదవానలంబుచేఁ
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభు కట్టెదుటన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖ మైన మోముపయిఁ జేలచెఱంగిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్." (పారిజాతాపహరణము. ఆ. 1. ప. 133.)

"శా. ఆజాబిల్లి వెలుంగువెల్లికలు డాయన్ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీ సఖ మైన మోమునఁ బటాగ్రం బొత్తి యెగ్గెత్తి యా

రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూ రాజత్కరాంభోజ కాం
భోజీమేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్." (వసు. ఆ. 4. ప. 52.)

ఇట్టి యేడ్పుపద్యము లన్నియు విని తెనాలి రామకృష్ణకవి "యల్లసాని పెద్దన యటునిటు నేడ్చె. ముక్కు తిమ్మన్న ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను. భట్టుమూర్తి బావురని యేడ్చె" నని పల్కె నను నైతిహ్యము గలదు.

పయి యేడ్పువర్ణనములందు నైషధమున నశ్రుధారలు వర్ణింపఁబడినవి. కాశీఖండమునందును, మనుచరిత్రమునందును, నశ్రువులును, నేడ్చునప్పటి కంఠధ్వనియు సామాన్యముగ వర్ణింపఁబడెను. పారిజాతాపహరణమున నశ్రువర్ణనము విడిచి కేవలరోదనమే సకారణముగ వర్ణింపఁబడెను. ఇందుఁ బద్మసదృశ మగు మోమున గుడ్డ వేసికొని యవ్యక్తమధుర మగు కోకిలధ్వనివంటి ధ్వనితో నేడ్చె నని వర్ణింపఁబడినది. ఈవర్ణనమే రామరాజభూషణునిచే నలంకరింపఁబడినది.

రామరాజభూషణుని యేడ్పువర్ణనము నలంకరింపఁగోరి కావలయును ప్రతిబింబముగా సంవరణచరిత్రమున నొక యేడ్పువర్ణనము గలదు గాని యది రామరాజభూషణునిపద్యమును మీఱఁ జాల దయ్యె.

"మ. బలవద్దర్పకశస్త్రికాహతులఁ సైపన్ లేక యవ్వేళ న
య్యలినీలాలక యంబరాంతపరిణీతాత్మీయఖిన్నాననో
త్పలినీబాంధవ యాచు నేడ్చెఁ గడు భూపాలైకరాగంబునం
గలకంఠీకులకంఠకోమలకుహూకారంబు తోరంబుగాన్." (సంవరణచరిత్రము.)

"ఇందు 'బలవద్దర్పకశస్త్రికాహతుల' కనఁ గా బలవంతుం డగు మదించిన మన్మథునియొక్క శస్త్రముల దెబ్బలకుఁ దాళఁజాలక యేడ్చె నని సకారణముగ వర్ణింపఁబడెను. మొదటనే ఖిన్నుఁ డగు ముఖచంద్రునకు మఱియు ఖిన్నత గల్గునట్లుగఁ గోకిలకలధ్వనివంటి చంద్రవిరోధి యగు కుహూధ్వని మించున ట్లేడ్చె నని చమత్కరింపఁబడెను. ఇంతియకాక భూపాలునియందలి రాగముతో నేడ్చె నను నర్థాంతరము మిక్కిలి ప్రౌఢముగ నున్నది" యని చెప్పుదురు.

కాని బలవద్దర్పకశస్త్రికాహతుల నోర్వఁజాలక యేడ్చుట వింతగాదు నాయికాశరీరసౌకుమార్యము నంతగా స్ఫురింపదు. కాఁబట్టి రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించినట్లు వెన్నెలలకు వేఁగుచున్నదనుటయే స్వారస్యముగ నున్నది. మఱియు రామరాజభూషణుని పద్యమునం దాకాశమందలి చంద్రకాంతుల కోర్వఁజాలకయున్న నాయికకు ముఖచంద్రకాంతులను బీడించు నని యామె ముఖచంద్రుని పైఁట చెఱఁగునఁ గప్పె నని సాభిప్రాయముగా వర్ణింపఁబడినది. మఱియు నాయిక రాజీవానన యనఁగాఁ బద్మమువంటి ముఖము గలది కావునఁ జంద్రకాంతికి నోర్వఁజాలక యేడ్చె నను వర్ణనము మిగుల సందర్భముగానున్నది. ఇఁక నామె యేడ్చుచుండఁగా నట్టి రోదనధ్వని కిన్నరస్త్రీలచే మేళగింపఁబడిన కాంభోజీరూప మగు వీణానినాదమువలె నుండె ననుట సారస్యముగా నుండును గాని భూపాలరాగముతో నేడ్చె ననుట సారస్యముగ నుండదు. రాగ మేళనముచేసి యేడ్చుట యనుభవవిరుద్ధము. అట్లేడ్చుటయు నొక యసాధ్యకార్యము గాదు. రాగజ్ఞానము స్వల్పముగఁ గలవారుసైతము మాపని చేయఁగలిగియుందురు. ఇచట భూపాలునియం దనురాగముతో నేడ్చె నను నర్థాంతరప్రాప్తికై యిట్టి యసంగతార్థము లభింపవలసివచ్చెను.

విరహవేదన సహింపలేక మూర్ఛిల్లి నాయిక శీతలోపచారములచేఁ దేఱునట్లు వర్ణించుటయు నొక కవిసమయముగ నగపడుచున్నది.

"శ్లో. స్ఫుటతి హారమణౌ మదనోష్మణా, హృదయ మ ప్యనలం కృత మద్య తే;
సఖి! హతాఽస్మి తదా యది హృ ద్యపి, ప్రియతమ స్సను మవ్యవధాపితః.

శ్లో. ఇతి ముదీర్య తదైవ ముమూర్ఛ సా, మనసి మూర్ఛితమన్మథపావకా;
క్వ సహతా మనిలంబలనచ్ఛిదా, మనుపపత్తిమతీ మతిదుఃఖితా.

శ్లో. అధిత కాఽపి ముఖే సలిలం సఖీ, ప్యధిత కాఽపి సరోజదళై స్తనౌ;
వ్యధిత కాఽపి హృది వ్యజనానిలం, న్యధిత కాఽపి హిమం సుతనో స్తనౌ.

శ్లో. ఉపచచార చిరం మృదుశీతలై, ర్జలజనాళమృణాళజలాదిభిః;
ప్రియసఖీనివహ స్స తదా క్రమా, దియ మవాప యథా లఘుచేతనామ్."

(నై. స. 4. శ్లో. 109-112.)

"వ. అని పలికి లీలోద్యానమందు సరససరసాల కోమలకసల యాస్వాద కషాయకంఠ కలకంఠకామినీ కుహూకార కోలాహలపంచమంబు పేర్చెంచిన నప్పల్లవాధరి యుల్లంబు జల్లన నొల్లంబోయి మూర్ఛిల్లిన.

ఉ. గొజ్జఁగనీరు చల్లె నొక కోమలి ద్రిప్ప లతాంగి యొత్తి లా
మజ్జికతాళవృంత మొక మానిని చందనకర్దమంబునన్
మజ్జన మాచరించెఁ గుచమండలి నొక్క వధూటి యెంతయుం
బుజ్జన మొప్పఁ బాదములఁ బుప్పొడి యొత్తె విదర్భకన్యకకున్."

(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 139-140.)

'చెలియా! నీహృదయమందలి హారమణి విరహాగ్నిచే బ్రద్దలు కాఁగా నీహృదయ మనలంకృత మగుచున్న' దనునర్థము గల సంస్కృతవాక్యమున నీహృదయము నలరహిత మగుచున్న దను నర్థాంతరము స్ఫురించుటచే దమయంతి మూర్ఛిల్లెనని సంస్కృతమున నుండఁగా నట్టి చమత్కారమును దెనుఁగులోనికి శ్రీనాథుఁడు తేలేదు. సంస్కృతమునందున్న యనలంకృతశబ్దమే గ్రహించి యెప్పటివాడుక ప్రకారము కవి దాఁటి పోఁ దలఁచిన వీలుపడదు గాని యిచట సంస్కృతమునఁ గల యర్థద్వయమును దప్పించుట మాత్రమంతగా దుర్ఘటము గాదు. శ్రీనాథుఁ డసందర్భమునఁ గల సరసవర్ణనము లాంధ్రీకరింపకున్నను మూర్ఛను మాత్రము విడువక యెట్టెటో తెచ్చిపెట్టెను. ఇట్లే కాళిదాసున కవసరము లేకున్నను బిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు మాత్రము శకుంతలకు మూర్ఛను వర్ణింప మానలేదు. ఈయాచారమునే పెద్దనార్యుఁడును, రామరాజభూషణుఁడును నడపిరి కాని యందు రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించిన మూర్ఛావర్ణనము సంస్కృతనైషధమునందువలె మిగుల హృద్యముగా నున్నది.

"వ. ఇట్లు బహుప్రకారంబుల .... అసురుసురనుచు నుసుఱసుఱనుచు నుల్లం బొల్లంబోయి మూర్ఛిల్లిన నప్పల్లవాధరిం గనుంగొని.

గీ. వరుస ననసూయ యును బ్రియంవదయుఁ జేరి, యల్లనల్లన శిశిరకృత్యములు సేయఁ
గ్రమముతోడుత వెడవెడఁ గనులు దెఱచి, సమధికామోదతాళవృంతములు సూచి."

(శృం. శా. ఆ. 3. పే. 72.)

"వ. అని పలికి యక్కలకంఠకంఠి దీపించు తాపంబు పెల్లున మూర్ఛిల్లినం దోడిపల్లవోష్ఠు లల్లనల్లన హల్లకంబుల హిమాంబు.............. జలున పుట్టింప నెట్టకేలకుం దెలిసె."

(మను. ఆ. 3. ప. 52.)

"చ. అఱిమి నిమేషమాత్రఁ దెఱపు దగ్రతలంబున వచ్చి నిల్చిన
ట్లలిమజఁ దోఁచినం గువలయాక్షి యెడంకి కడంకఁ దూలి పై
మఱచి సగంధగంధగిరిమారుతపాతితవల్లికాభ యై
మొఱఁగిన సంభ్రమించి చెలు లుద్గతబాష్పతరంగితాక్షు లై.

సీ. మోహాపదేశతమోముద్రితము లైన కనుదమ్ముల హిమాంబు లునుపరాదు;
శ్రమబిందుతారకాగమఖిన్నకుచకోకములఁ జంద్రనామంబు దలఁపరాదు;
నిర్యదాశావ్యంతశిథిలతాసులతాంత మసియాడ వీవన ల్విసరరాదు;
పటుతాపపుటపాకపరిహీణతనుహేమ మింకఁ బల్లన పుటా ర్పిడఁగరాదు;

గీ. లలన కాసంగకేలికీలాకలాప, సంతతాలీఢహృదయపాత్రాంతరాళ
పూరితస్నేహపూరంబుపొంగి పొరలఁ, జల్లని పటీరసలిలంబుఁ జల్లరాదు.

క. ఏ మందు మేమి సేయుద, మే మం దని మందలింత మే మందము యిం
దే మందయాన నడుగుద, మే మందఱ మనుచుఁ బరశిహృదయాంబుజ లై.

సీ. జవరాలియడుగులఁ జిగురాకు లంటించి పొలఁతి యూరు లనంటిపొరలఁ బొదివి;
కొమ్మచేదోయి చెందమ్ముల హత్తించి లేమబాహులు మృణాళికలఁ బెనచి;
యతివగుత్తపుగుబ్బ లలరుగుత్తులఁ గూర్చి కాంతచెక్కులఁ జంద్రఖండ మలది;
కలికిక్రేఁగన్నులు కలువ రేకులఁ గప్పి లలనపెన్నెఱుల వాలంబు ముడిచి;

గీ. వనవనగుణానుబంధబాంధవము లైన, చలువ లెన్నెనిఁ గావించి చెలువ చెలులు
నెలఁత కీవసులాభంబు నించు మంచు, నించువిల్కాని నుదలఁ బ్రార్థించుటయును.

శా. ఆవాక్యంబులలో సుధామయసుఖైకాయత్తచిత్తైకసం
జ్ఞానర్ణంబు లోకింత వీను లెనయన్ సంజాతచైతన్య యై
పూవుంబోఁడి సుధాంశుబింబసుషమాపూర్ణాభిషేకభ్రమీ
లావీతోత్పలవల్లి పోలెఁ గనుగల్వ ల్విప్ప నాఁ జనుల్."

(వసు. ఆ. 3. ప. 179-183.)

రామరాజభూషణుని యీమూర్ఛావర్ణనము కొంతవఱకు శ్రీహర్షుని నైషధచ్ఛాయ నలంకరించుచున్నది. నైషధకావ్యమున శ్లేషభంగిని దమయంతి కామెహృదయము నలవిహిత మగుచున్న దని స్ఫురించుటచే నామె మూర్ఛిల్లె నని వర్ణింపఁబడినది. వసుచరిత్రమున మన్మథమూర్ఛార్తిచే గిరిక మూర్ఛిల్లినదనియు 'నెలఁత కీవసులాభంబు నించుమంచు' నను వాక్యమునఁ బదగుంభనచాతుర్యమున సభంగశ్లేషరూపముగ ఘటింపఁబడిన వసులాభశబ్దస్ఫురణముచే మూర్ఛనుండి తేఱె ననియుఁ జమత్కరింపఁబడినది. మఱియు నైషధాదులందు శీతలోపచారములు యథేచ్ఛముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఇందట్లుగాక మిగులఁ జమత్కార

ముగ వర్ణింపఁబడినవి. నేత్రాదులందుఁ బద్మాదు లారోపితము లగుటం జేసి పద్మాద్యనిష్టహిమాంబుసేచనాది శిశిరోపచారములు చేయ నలనుపడ దని సయుక్తికముగా నిరాకరింపఁబడెను. పల్లవమేళనాదిశిశిరోపచారము లన్ననో పదాదుల కారుణ్యాది గుణసంబంధముచే నర్హితమము లని యుక్తి కల్పింపఁబడెను.

“మోహోపదేశ” యను పద్య మయ్యలరాజురామభద్రకవి దను నైతిహ్యము సకలచరిత్రకారనిరాకృత మగుటంజేసి యావిషయ మంతగా నిటఁ జర్చింప నవసరము లేదు కాని యొక్క ముఖ్యవిషయము మాత్రము గ్రహింపవలసి యున్నది “మోహోపదేశ” యను పద్యమునఁ గొన్నివిధము లగు శీతలోపచారముల సయుక్తికముగ నిరాకరించి “జవరాలి” యనుపద్యమునఁ గొన్నివిధము లగు శీతలోపచారములు సయుక్తికముగ గ్రహింపఁబడినవి. కాన నీరెండుపద్యములు నేకకవికృతములు. నేకసందర్భగతములు నని చెప్పుట మిగుల యుక్తియుక్తముగ నుండును. ఇట్టిశ్లేషము లనేకముగ వసుచరిత్రమున రామరాజభూషణునిచేఁ రచింపఁబడి యుండుటచే నీమాత్రపు శ్లేషపద్యము నతఁ డొకనినడ్డఁ గొని సంగ్రహించుకొనె ననుట యనుచితము.

“సీ. గిరికన్యమేన నేకీభవించినఁ గాని తియ్యవిల్తుని నిరోధింపరాదు;
సింధుజ నెద నుంచి సిరుల మించినఁ గాని మిహిరాంశుఁ గనుసన్న మెలఁ పరాదు;
శుభవాణి యభిముఖస్ఫురణఁ జూపిన గాని పఱమటంచలఁ గ్రిందుపఱుపరాదు;
పద్మినిఁ గరముఖ ప్రాప్తిఁ దేల్చినఁ గాని రేల మున్నుగము వారింపరాదు;
గీ. నేర్పున నటించు నృపతి యానెలఁతఁ దలఁచి, తలఁచి సగ మగుసాత్త్వికోపయదశాను
భావములఁ జెందు నున్మద ప్రసవబాణ, బాణమగ్నత గాంచుఁ దాపము నహింప.”

(వసు. ఆ. 3. ప. 94.)

ఇట్టి యర్థద్వయభాసురరచనములు వసుచరిత్రమున లెక్కకు మీఱియున్నవి. మఱియు నీపయి పద్యమురచనయును “మోహోపదేశ” యను దానిని బోలియున్నది. ఇంతియగాక శుక్తిమతీకోలాహలసమావేశము, కపటయతిప్రసంగము మొదలగు సందర్భములు పూర్తిగ నర్థద్వయవిభాసురములగు నట్లు సంఘటింపఁబడినవి. ఇట్టి మహాకవి వేఱొక కవిచేఁ బద్యము చెప్పించుకొని స్వగ్రంథమున నిలిపె ననుట మిగుల పరిహాసనీయ మగు విషయము.

ప్రకృత మనుసరింతము. వసుచరిత్రమునకుఁ బిమ్మటఁ బుట్టిన ప్రబంధము లన్నియు నిందలి యనేకరచనములతో నలరారుచున్నవి.

“మ. కమనీయాకృతియోగ్యకీర్తనములం గన్పట్టు నాశ్యామ
యాసుమబాణాంబక యాయమూల్యమణి యాచొక్కంపుఁబూబంతి యా
సుమనోవల్లరి యాసుధాసరసి యాసొంపొందుడాల్దీవి యా
కొమరుంబ్రాయపురంధ్ర యాచిగురుటాకుంబోఁడి నీకే తగున్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 52.)

“మ. తఱచు ల్వేయు నిఁకేల యాతెఱవ యాదానిస్స్వరూపెన్ను యా
నెఱిగప్రంపుటనంటికొమ్మెలక యానిద్దంపులేమావి యా
మెఱుఁగుంబంగరుతీవ యానవజిరామేల్జోదు వాలారునుం
గఱుకుంగైదువుయాకడిందినవలాకన్యాకు నీకే తగున్.” (అచ్చ. రా. బాల. ప. 138.)

“మ. పలుకు ల్వేయు నిఁ కేల భూరమణ ! యాబంగారుకీల్బొమ్మ యా
వలికప్రంపుటనంటికొమ్మెలక యావాల్గంటి యాశ్యామ యా

యలివేణీఘనచూళికాభరణ మయ్యంభోజపత్త్రాక్షి యా
తలిరుంబ్రాయపుఁగల్కి రాచిలుక యాతన్వంగి నీకేతగుకా.” (రసిక...రామము. ఆ.2.పే.26.)

కూచిమంచి తిమ్మకవి యిట్లు తనయితరగ్రంథములలో వసుచరిత్రపద్యముల ననుచరించుట యటుండఁగా రసికజనమనోభిరామమను నీగ్రంథమును కేవలము వసుచరిత్రము ననుచరించియే రచించి నట్లగపడుచున్నది. ఇందలి యనేకములగు పద్యములనడకలు, కల్పనములు, కథపట్టులును, వసుచరిత్రము ననుచరించియున్నది. కొన్నియెడల మనుచరిత్రాదుల యనుస్మృతులును గలవు. కాని తిమ్మకవికిఁ బద్యములను నింపుగాఁ జెప్పుటలో నున్న చాతుర్యము కథనడుపుటలో నగపడదు.

“క. అని కమలజుఁడు ఋతుధ్వజ, జనపాలకుచరిత దివిజసంయమి కెలమిన్
వినిపించిన విని యాతఁడు, మనమున నత్యంతహర్షమగ్నుం డయ్యెన్.”

పైపద్యము రసికజనమనోభిరామమునం దుది నున్నది. దీనినిఁ బట్టి చూడఁగా నీగ్రంథమునఁ బ్రధాననాయికానాయకులు సుశ్యామా ఋతుధ్వజులె యని తేలుచున్నది. కాని యిందుఁ బ్రధాననాయకులగు వారి సమావేశముతోఁ గథ ముగింపక వారికి స్త్రీశిశువుపుట్టుటయుఁ బిదప సుశ్యామ యూరకయ ఋతుధ్వజుని విడిచి పోవుటయుఁ బిమ్మట నక్కన్యక పదివేలసంవత్సరములప్రాయమున నొకకురూపి వేయియేండ్లయీడుగల మునిని బెండ్లియాడుటయు మొదలగు నసంగతవిషయములు వర్ణింపఁబడినవి.

“గీ. వనజముఖి నేను వేయేండ్లవాఁడ నీవు, బహుసహస్రాబ్దములదాన వహహ! వృద్ధ
నైన నీకును బాలుఁడనైన నాకు, ఘటన యిం కెవ్విధమునఁ గాఁ గలదు చెపుమ.”

అని యిట్లతివిరసముగ వర్ణింపఁబడెను. ఇటుమనుచరిత్రములోని వస్త్వైక్యాభాసమును దిమ్మకవి బాగుగఁ జూపఁగల్గెను.

శకుంతలాపరిణయ (పినవీరభద్రుని) మనుచరిత్రముల రీతినె యిందును ఋతుధ్వజుఁడు వేఁటకు వెడలినట్లు వర్ణింపఁబడెను. పిదప వసుచరిత్రమునందువలె వనములో విహరించుచు ఋతుధ్వజుఁ డొకసంగీతధ్వని విని యాశ్చర్యపడి యది యెవ్వరిదో యరయుటకై నర్మసచివు నంపఁగా నతఁడు చని మఱలివచ్చి చెలులతోఁ గూడి యొకస్త్రీ పాడుచున్నదని యామెను వర్ణించిచెప్పుటయును, రాజను రక్తుఁడయి యాతని నే యామెసంఘటనమునకై యంపుటయును మొదలగునవి వసుచరిత్రరీతిని వర్ణింపఁబడినవి. తుదిదాఁక నిట్లు మక్కికి మక్కిగాఁ గథ నడుపుట బాగుగ నుండదనియో, మూలకథ ననుసరించుతలంపువలనో, కవి పిమ్మటఁ గొన్నిమార్పులను జేసియున్నాఁడు. అప్పుడైనను మనుచరిత్రములోని ప్రవరవరూథినీ సమావేశసందర్భమును, వసుచరిత్రములోని కోలాహలశుక్తిమతుల సమావేశసందర్భమును గేవలము మఱచిన ట్లగపడదు.

వసుచరిత్రమునఁ నాయికయొద్దకు యతివేషముతో నర్మసఖుఁ డేగినసందర్భ మతిమనోహరముగ వర్ణింపఁబడియుండ నిం దక్కథపట్టు మిగుల విరసముగా వర్ణింపఁబడెను.

“గీ. దూతి నగుటను నోరికిఁ దోచినట్లుఁ, దివిరి మోమోడ కాడెదు దిట్ట నగుచుఁ
గటకటా! ధూర్త! మేము నీకంటె కిప్ప, డింతయెల్లిదమైతి మింకేమిచెప్ప.” (రసిక. ఆ.3.పే.32.)

అని యిట్లతివిరసముగా వర్ణింపఁబడెను. అరయనరయ నిప్పట్టున మనుచరిత్రములోని యూ క్రిందిరీతి ననుసరింపఁ బోవుటచే నిట్టివైరస్యము సమకూడిన ట్లగపడుచున్నది.

"ఉ. ఇంతలు కన్ను లుండఁ దెరు వెవ్వరి వేఁడెదు భూసురేంద్ర యే
కాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర నెపం బిడి పల్కరించులా
గింతియ గాక నీ వెఱుఁగవే మును వచ్చినత్రోవ చొప్పు నీ
కింత భయంబులే కడుగ నెల్లిద మైతిమె మాట లేటికిన్." (మను. ఆ. 2.)

ఈపద్య మెంతసరసముగా నున్నదో తిమ్మకవిపద్య మంతవిరసముగా నున్నదనుటకు సందేహము లేదుగదా!

నర్మసఖున కీకీతి పరాభవము జరుగుచుండు మహావినోదసందర్భమున ఋతుధ్వజుని బ్రవేశ పెట్టుటయు, రాజు తన ప్రేమమును జులుకనగా వెల్లడిచేయుటయుఁ జెలులు రాజునకు బుద్ధిచెప్పి సుశ్యామను దోడ్కొనిపోవుటయు, రాజు వెంబడించి బోధించి ప్రార్థించుటయుఁ జెలులు రాజుం గసరి యచటినుండి నాయికం దోడ్కొనిపోవుటయు మున్నగువిషయము లతివైరస్యముగా వర్ణింపఁ బడెను.

"గీ. అవనినాయక! సుశ్యామయను నెడుపేర, నలరు గంధర్వరాజకన్యాలలామ
యివ్వేలందుక దీనికై యిట్లు నగలఁ, దగులఁ దగునయ్య మీవంటి తగవరులకు."

... ...

"క. అనుమాన మడిగి వినుమా, నను మారునిబారిఁ ద్రోచి వనఁబోఁడి వెసం
జనఁ జూచెద వలవిధి నెక్కొను నిక్కల నిన్నుఁ గట్టినుడిపెడిఁ జుమ్మీ!"

... ...

"క. అని పలుకు నెడలఁ జెలు లెల్ల నిదేమిటి జోలి సరి బళా! పదపదరే!
యని చెలిఁ దోడ్కొని గొబ్బునఁ, జని రంత విభుండు గుండె ఝల్లన లీలన్."

తుట్టతుద కుభయులను సమావేశపఱుపఁ దలఁచినప్పు డీరీతి విరసప్రసంగము చేయించుట రసికజనమనోభిరామముగా నుండునా?

మఱియు, నీనాయిక పరకీయయనియు నిట్టిదానికై యింతవలపు తగదనియు, నర్మసచివుండును నాయికచేఁ దిరస్కరింపఁబడినవాఁ డగుటచేఁ గావలయును రాజునకు బుద్ధిచెప్పినట్లు వర్ణింపఁబడెను.

"క. వేలాగుల నన్యవధూ,లోలుఁడవై నాన యుడిగి మోఁగెదు ధరణీ
పాల విను 'కాముకస్య కుతో లజ్జా' యనెడు నుడువు తుది నిజ మయ్యెన్."

... ...

"క. పురములు విడిపాఱవె? కుల, తరుణులు వెతపడరె? బుధులు తప్పెన్నరె? నీ
పరివారలు నగరేవంతలఁ, గరమడలరె? ప్రజలు నీప్రకారము విన్నన్." (రసిక. ఆ. 3. ప. 39.)

ఏనర్మసఖుఁడైన రాజున కీరీతిని బుద్ధిచెప్పెనా? వసుచరిత్రమున గిరికకై పరితపించు వసురాజును నర్మసఖుఁ డెట్లూరడించెనో యరయుఁడు.

"చ. జనపతి యిట్లు పంచశరశాతశరాహతిఁ జంచలింపఁ గాఁ
గని హితమంత్రి పల్కు మహికాంత నిరంతరచింత నింత విం
తనొగులు పూననేల? లలనానలినాస్త్రుఁడ వీవు నిన్నుఁ గ
న్గొనినలతాంగియాలవు మనోభవుఁ డింతకుఁ గొల్లలాడఁడే.

చ. అతివగురుండు తావకపదానతుఁ, డంగనఁ గన్నతల్లి య
ద్భుతభవదీయశౌర్యగసపోషితజీవన, కొమ్మ నెచ్చెలుల్
సతతము నీకథ ల్పొగడ జాణలు, బాల భవద్విలాసమో
హిత, హితకార్యసంగతికి నియ్యెడ సందియ మంద నేటికిన్." (వసు. ఆ. 3. ప 87, 88.)

మఱియు నిందు సుశ్యామ విరహపీడిత యయియుండఁ జిలుకరాయబారమును గల్పించినాఁడు. ఇది వసుచరిత్రములోని మంజువాణిదూత్యమును బూ ర్తిగాఁ బోలియున్నది.

"చ. పకపకనవ్వి యోనసున్నపాలక బాలిక దూఱెదేల ? సా
రెకుఁ బరతంత్ర లింతులు వరింతురె కాంతులఁ దమ్ముఁదామ క
న్యకలను నేరమా? యది యనన్యగతిన్ సుదతిన్ మనోజుబా
రికి నెరఁజేసి లోఁ గనికరింపనివారివికాక నేరముల్." (వసు. ఆ. 4. ప. 89.)

"ఉ. తావకశైలభేదనకథాబిరుదాంకము లేము పేర్కొనం
దా విని మెచ్చు నూర్చి వనితామణి నిత్యకఠోరముల్ కుల
గ్రావము లంద్రు వానిఁ బదఘట్టనఁ గీటడఁగించినట్టి గో
త్రానరుఁ డింక నేమిటఁ గరంగు నయో యని నించు బాష్పముల్." (వసు. ఆ. 4. ప. 109.)

"శా. ఏమేమీ! జగతిం గఠోరములు శైలేంద్రంబు లౌఁ గాఁ దదీ
యామేయస్మయభేది యంతకుఁ గఠోరాకారుఁ డౌనే కదా
యామేటిన్ ధృతివాపి చూపులనె యూటాడింపవా రెంతవా
రో మీనేత్రుణ తా నెఱుంగదె తదాయూశప్రభావోన్నతుల్." (వసు. ఆ. 4. ప. 113.)

"చ. కటకట రాజచంద్ర! యిది కజ్జమె నిర్జరకన్యకామణిన్
దటుకున ఘోరమారనిశితప్రదరంబుల పాలు చేసి యి
చ్చటి కిటుచేరి నీవును విశంకటతాపభరాలసుండ వై
యటమటఁ జెందెదేల? పదమా మన మార నెఱంతచెంతకున్."

(రసికజనమనోభిరామము ఆ. 5. పే. 70.)

"శా. ఏమేమీ! రమణీశిరోమణి భళా! యిట్లాడి నిన్నంపెనా?
నామీఁదం గలకంఠకంఠి కెదలోనం గూర్మి వాటిల్లెనా?
భామారత్నముబోటు లిప్పునికిఁ దోడ్పాడై విడంబించిరా?
నీమేల్ప ల్కిఁక దాఁచనేల? చెపుమా నీరోచ్ఛవశ్రేష్ఠమా." (రసిక. ఆ. 5. పే. 71.)

పయిపద్యముల నరసిచో రామరాజభూషణుని కవితాధోరణికిని దిన్నకవి కవితాధోరణికిని గల తారతమ్యము స్పష్టపడును ఇఁక మణిహారసందర్భములోనిపద్యము లరయుఁడు.

"మ. కమనీయద్యుతిధామమా! విమలముక్తాదామమా! నేమమా!
కమలామోదకుఁ దత్సఖీసమితికిం గల్యాణమా! తన్మరా
శమయూరీశుకశారికలకెల్లన్ భద్రమా తెల్పుమా
ప్రమదారత్నముపేరుగా నెద నిసుం బాటించి ప్రార్థించెదన్."

"ఉ. గ్రాసుతాకుచాగ్రపరిరంభనిగుంభసుఖోపలంభసం
భావితభావిమత్కరవిమర్దన కోడకుమీ విశుద్ధము
క్తావళి! బాలికానవసమాగమయోగ్యమహోపలాలన
శ్రీ వెలయింతుఁ గాని నినుఁ జిక్కులఁ బెట్టఁ గుమీ రియంబునన్.'

"శా. శుక్తిక్రోడకుటీగుహావసతి నై సూచ్యగ్రసంస్థాయి నై
ముక్తాహారమ నై భజించితి గదా! ముగ్ధాకుచద్వంద్వసం
సక్తిం దాదృశభూతి తావకకృపాసంసిద్ధి లే కబ్బునే
ముక్తాహారత నున్నయంతనె తలంపు ల్నింపు నా కింపుగాన్."

(వసు. ఆ. 4. ప. 100, 104, 105.)

"ఉ. సేమమె గోముమీఱు రతిచేటి నిగారపుఁబైఁడిబొమ్మ క
య్యామని పువ్వుఁగొమ్మకు నొయారపువేలుపురాచకొమ్మకుం
గామునిగీముతోఁట వలిగప్రపుదిమ్మకు ముద్దుగుమ్మకు
ద్దామవచోనిరూఢి మణిదామమ! ప్రేమ మెలర్పఁ జెప్పుమా."

"ఉ. అక్కమలాయతాక్షి నను నక్కున నొక్కి కవుంగలించుచోఁ
జిక్కులఁ బెట్టి నిన్నడలఁ జేయుదు నంచుఁ దలంపఁ బోకు నా
యక్కఱఁ దీర్చి యాదుకొనుమా మణిహారమ! పేరు మీఱు న
మ్మక్క! పరోపకారవిహితాత్ము లిలం దమసేగి యెంతురే?"

"గీ. కలికియురమున నెత్తావికలప మలఁది, విరిసరంబులు దమి నించువేళఁ జాల
మఱలఁ జేయుదుఁ గాని మే ల్మఱచి యేను, నిన్నుఁ జిక్కుల నిడఁ జుమీ ఖన్నసరమ!"

"ఉ. సాంకవగంధసార ఘనసార మృగీమదసార సౌరభా
లంకృతమైన వేల్పువనలాతలమిన్న యురంబుపై నిరా
తంకగతిన్ సుఖించు సమితమ్మగు భాగ్యము నీకు నబ్బె నా
కింక మఱెన్నఁడబ్బు వచియింపఁ గదే మణిహారరాజమా!" (రసిక. ఆ. 5. ప. 71, 72.)

ఇంక నిట్టికథపట్టులందలి యనుసృతులేగాక పద్యకల్పనములందును ననేకములు గనుపట్టుచున్నవి. వానిలోఁ గొన్నిటి నిట నుదాహరించెద.

"మ. చతురాస్యు ల్పురుషోత్తము ల్బుధగురు ల్సర్వజ్ఞమూర్తుల్

క్షితిదేవుల్ పురి దేవతామహిమలం జెన్నొందుట ల్చిత్రమే." (వసు. ఆ. 1. ప. 97.)

"సీ. బుధవత్సలులు కళాపూర్ణులు పరచక్రహరణులు కువలయాహ్లాదకరులు;
వసునవన్వితులు సర్వజ్ఞశిరోమణుల్ ... ...
గీ. ... ... రాజు లలరుదు రప్పురరాజమునను."
(రసిక. ఆ. 1. ప. 6.)

"సీ. రాగంబు మూర్తమై రహిఁ ద్రోవఁ జూపింపఁ బథబ్బాయ ముమ్మన్న విగుడ;
... ...

నీవిఁ జుట్టిన భోగి నిట్టూర్పుగమి నుబ్బి సడలెనా నొడ్డాణ మెడలి తూల
    ...   .

తే.గీ. కటికరటి కంఠపీఠిపైఁ గంతుఁ డనెడి, బిరుదుమానంతుఁ డేసిన పిలిజల్లి
పెంపు గను పెన్నెరులగుంపు ప్రిదిలి జాఱ, వచ్చె నొకసతి వసుమతీవరుని జూడ."

(వసు. ఆ. 6. ప. 11.)

"చ. పలుచమిటారి గబ్బిచనుగుబ్బల ప్రేఁగుసఁ గొంపుదీఁగె కం
పిలి యసియాడ ముంగురులు బిట్టు మొగంబునఁ జిందులాడఁ గం
చెలముడి వీడఁ దత్తరపుఁజెయ్యుల నించుక నీవి యూడ వి
చ్చలవిడిఁ జూడ వచ్చె నొకచంద్రనిభాస్య నృపాలమన్మథున్."   (రసిక. ఆ. 1. షే. 12.)

"చ. తరువులపొంతఁ బొంచి వసుధావరమిత్త్రుఁడు గాంచె నచ్చటం
దరుణిఁ దమోవినీలకచఁ దామరసోదరసోదరప్రభన్
    ...   ."   (వసు. ఆ. 2. ప. 25.)

"మ. తరుమూలంబులపొంతఁ బొంచి సచివోత్తంసంబు వీక్షించె భా
స్వరకార్తస్వరవిగ్రహన్ సమదచంచచ్చంచరీకాలకన్
    ...   ."   (రసిక. ఆ. 2. షే. 23.)

"సీ. ఘనులఁ గొండలపాలుగాఁ జేసిన కొఱంత ద్విజరాజు నెప్పుడుఁ గుందించు కొదువ;
కువలయంబు దినంబు కూల్చు నాడిక   ...   .

తే. నలువ వారించుకొనియెఁ దన్నగరసతుల, నెఱకురులు ముద్దుమోములు నిడుదకన్ను
లలఁతిమోవులు బిగిగుబ్బ లరిదినాభు, లలరుఁదొడలును మృదుపదంబులు నొనర్చి."

(వసు. ఆ. 1. ప. 107.)

"సీ. చందమామకు లోనఁ గం దొనర్చినతప్పు పసిఁడికిఁ దావి కూర్పనికొఱంత;
దొండపంటికిఁ దీపి నిండఁజేయని రట్టు, ...

గీ. మలపుకొనఁ జాలు నద్దిర! జలజభవుఁడు, పూని యిమ్ముద్దుతలిరాకుఁబోఁడి వదన
తను రదాంశుక లోచన స్తన కపోల, సక్థి పద యుగ్మకము సొం పెసఁగ నొనర్చి."

(రసిక. ఆ. 2. షే. 23.)

"ఉ. ఏగతి యోగిరూపము వహించెదొ? యేగతిఁ బ్రార్థి మించెదో?
యేగతి వేళ గాంచెదవొ? యేకత మున్న వధూజనంబు నీ
వేగతిఁ బల్కరించెదవొ? యిష్టసఖా! భవదీయనీతికా
ర్యాగతి నేఁడు చూతముగదా! యని యంపిన నాక్షణంబునన్."   (వసు. ఆ. 2. ప. 78.)

"శా. ఏచందంబున నింతిచెంత కఱలే కేవేగి దర్శించెదో?
యేచందంబున మాటలాడి మదిలో నింపొందఁగాఁ జేసెదో?

యాచంద్రాననపొందు నా కెటువలెన్ హస్తింంచెదో! మేలు నీ
వాచాప్రౌఢిమ నేఁడు చూతముగదా బాలేందులీలాసఖా!" (రసిక. ఆ. 3. పే. 30)

"చ. కటకట! మమ్ము నొక్కత్రుటికాలముఁ బాయనిదాన వొంటిమై
నెటువలె వచ్చితమ్మ! చెలి! యిచ్చటి ప్రేంకపుఁదేనెవాఁక లీ
వెటువలె నీదితమ్మ తెరు వెల్లను బుహ్నాదినేపదాంబుజం
బెటువలె నొచ్చెనమ్మ! తరుణీ! యెగువమ్మ కెంఠదెమ్మెరుముల్." (వసు. ఆ. 3. ప. 121.)

"ఉ. కొమ్మరో! ముష్కరింపువలెఁ గుందుచు నిల్లెడఁబాసి యిమ్మెయి
న్నమ్మఱచేసి యొంటిగ నరంబున కేటికి వచ్చితమ్మ! నె
త్తమ్ములఁ గేరు నీప్పదపవంబులు కందెఁ గదమ్మ! మేలు మే
లమ్మకచెల్ల! నీ బలుగయాళితనమ్ములు చెప్పఁ జిత్రముల్." (రసిక. ఆ. 4. పే. 52.)

"సీ. పవమానమానవప్లవమానకైరవచ్యవమానరజము మై నంటఁ దివురు;
... ..." (వసు. ఆ. 3. ప. 118.)

"సీ. అసమానవాసనాలసమానవల్లికాప్రసవమంజరులపై ముసరి ముసరి
... ..."

(రసిక. ఆ. 5. పే. 76.)

ఇట్లె వసుచరిత్రములోని కల్పనములను గథపట్టులను ననుసరించి చెప్పినవారిలో ముఖ్యులగ్రంథములు పిల్లవసుచరిత్రము లని ప్రసిద్ధిని జెందియున్నవి. వానిలోఁ గనుపర్తి యబ్బయామాత్యుని కవిరాజమనోరంజన మను నామాంతరము గల పురూరవశ్చరిత్రము మిగుల రసవంతముగా నున్నది. కాని వసుచరిత్రము వంటి ప్రౌఢిమ గలిగియుండలేదు. అపదము సూరకవి ప్రణీత మగు కవిజనరంజనము లోని వర్ణనములును సరసముగనే యున్నవి. కాని యిందుఁ గథాభాగ మేమియుఁ గానరాదు. పురవర్ణనము, హరిశ్చంద్రవర్ణనము, చంద్రమతీవర్ణనము, విరహవర్ణనము, చంద్రాద్యుపాలంభస్తుతులు, వివాహవర్ణనము, చంద్రమతికి బుద్ధులు గఱపుట, కేళీగృహ రత్యుపరతి వర్ణనములు, ననునవి మాత్రమే గలవు. మొత్తముమీఁద నిందుఁ గథాభాగము హరిశ్చంద్రుఁడు చంద్రమతిని బెండ్లాడి సుఖించుట. అబ్బయామాత్యుఁడు కవిజనరంజనమునకు వన్నెఁ దెచ్చుచుఁ గవిరాజమనోరంజనమును రచించెను. కాని యిందును వర్ణనాభాగము లన్నియు వసుచరిత్రమును జూచి చేసినవే యని స్ఫురింపకపోదు. కల్పనా విషయమున నిందుఁ గొన్నిచోట్ల వసుచరిత్రచ్ఛాయ లున్నను దద్భిన్నము లగు కల్పనావిశేషములును ననేకము లున్నవి. కృష్ణకవి శకుంతలాపరిణయమునుసైతము పిల్లవసుచరిత్రముతోఁ బోల్పఁ దగి యుండలేదు. కాని యిందు వసుచరిత్రములోని పద్యములయుఁ గల్పనలయు రీతు లత్యధికముగ సంగ్రహింపఁబడుటచే దీనికీపేరు వచ్చినదని తోఁచుచున్నది. పైమూఁడుగ్రంథములలోని వసుచరిత్రరీతులు కొంతవఱ కుదాహరించి యీయనుస్మృతి ప్రదర్శనమును విరమించుచున్నాను.

మొదట నొక్కొక్కరి యనుసరణములును, బిదప నేకాధికానుసరణములును నుదాహరించుచున్నాను.

"మ. జననాథోత్తముఁ డింతిఁ జూడ ననిమేషత్వంబుఁ గాంక్షించు న
య్యనిమేషత్వము కాంత కాంతముఖచంద్రాసేవనానందహ

సనఁ బ్రాపించినఁ గోరు నప్పు డనిమేషస్వామిభావంబుఁ గ
న్గొన నెందుల్ నృపు లుత్తరోత్తరపదానూనస్పృహాచంచలుల్." (వసు. ఆ. 2. ప. 64.)

"తే. ఇంతిసౌందర్యరేఖాదిదృక్షచేత, నెపుడు తెర వంతు రను వంచినపుడు గోరు
నిమిషపరికల్పితాంతరాయము విదిర్ప, భూమిపతులందు వాంఛాప్రపూర్తి గలదె!"

(కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 37.)

పయి రెండుపద్యములందును వసుచరిత్రపద్యమే మిగుల సరసముగ నున్న దని వేఱుగ వ్రాయ నక్కఱలేదుగదా ! ఇట్లె తెలుచుగ నంతటను గ్రహించునది. ఈపద్యచ్ఛాయనే కొంతవఱకు సూరకవి రెండవయాశ్వాసమునందలి పదునేనవ పద్యమును సైతము రచించెను.

"చ. అలికులవేణి యిట్లు వలయాంకబిసాంకురపన్నగాళికిన్
జల మరి చల్లగాలికిని జక్కెరఖాణపుఁదేజిఁ దోలు పూ
విలుతు హయాళికిం జిగురువిందుల నీలి గయాళికిన్ హాలా
హలగుళికాభ దుర్మద ఘనాళికి నాళికి లోఁగె యాత్మలోన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 112.)

"క. అలుకొందె నప్పు డాలో, య్యాలి మధుకరనికరశుకపికావళికిన్ జా
బిలికిన్ జిలిబిలి వలికరు,వలికిన్ విరివిలుతునెక్కువ హాళాహాళికిన్."

(కవిజనరంజనము. ఆ. 2. ప. 19.)

"సీ. నటదీశహాసవిస్ఫుటితవేధోండరేఖలఁ దోఁచు వరణాంబుకణిక లనఁగఁ;
బె ల్లుబ్బి నిర్గపెన్వెల్లి నెల్ల పదార్థములు మున్గఁ బొడమ బుద్బుదము లనఁగ;
రవికి మందేహనిర్మథనసాధనము లై వచ్చిన ద్విజమంత్రవర్ణము లన;
హరిపదంబును నీశశిరము నైన నభంబున నభోగతులు నించు నన లనంగఁ;
తే. జరమగిరి యను మరకాఁడు జలధిసరణిఁ, దరణి డించిన నతఁడు తత్సలిలమగ్న
విమలముక్తాఫలంబులు వెలికిఁ జొనిపె, ననఁ గ నవతారకానికాయంబు లమరె."

(వసు. ఆ. 4. ప. 15.)

"సీ. ధ్వాంతదంతావళోత్కరపుష్కరోద్ధూతగగనగంగాపయఃకణము లనఁగ;
శర్వతాండవదిదృక్షాసమాగతనిర్జరీహారమౌక్తికశ్రేణు లనఁగ;
నభ్రకళిందజాహ్రదమున నిండార విరిసిన తెలి గల్వవిరు లనంగ;
భావినిశాచంద్రపరిణయంబున కిడు దిక్కుద్యముల పిండిచుక్క లనఁగఁ;
గీ. గ్రిక్కిఱిసె నొక్కమొగి నెల్ల దిక్కులందు, క్షీరఘనసారపాటీరతారహార
హీరపారదనారదశారదాభ్ర, గౌరరుచి మీఱఁ దారకావార మపుడు."

(కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 62.)

కవిరాజమనోరంజనము.

"సీ. పొన్నపూపొడి నేల పాదివితె చెలి యది పాదమె బల్దివిప్పెఁ బొదువవలదె;
చెలువ మాటితి వేలొ కలువచా లదియుఁ గప్పఁగ రాదె మిన్నులకావికడది;

మొగడతమ్ముల నేలమూసితే సతి మూయఁ దగదె మానసభూనిధానము లవి;
తరుణి పూరెమ్మ యెత్త వదేల యది హేమ శిఖరిదాపుది బయ ల్సేయఁ దగునె;
తే. యనుచు రసమర్మసరసోక్తు లాడునట్టి, జట్టికాండ్ర యథోచితసరసవచన
రచనఁ దేల్పుచు వివిధవిభ్రమము వఱల, విరులు విలుతురు పుష్పలావికలు వీట."

(వసు. ఆ. 1. ప. 109.)

"సీ. వెలసుఁ జూపవు పొన్నవిరి యంతగోప్యమా యది యనంటులమోయ నయ్యోఁ జుమ్ము;
కప్పుకో నేల బంగారమా పువుబంతు లవి సునర్ణలతోపయములు సుమ్ము;
మూసిపెట్టెదు మల్లెమొగ్గ లింతబ్రమా? యవి సుధారాశిచేరుసవి సుమ్ము;
దాఁచుకొంటివి యరుదా నల్లగలునపే రది యగాధసరోనహానము సుమ్ము;
తే. టంచు ముసిముసి నగవు లన్యోన్యవచన, మంజులవ్యంగ్యచాతురీవ్యంజకములు
గా విటుల కమ్ముదురు విరు ల్కాముకైక, జీవికలు పుష్పలావికల్ సెలఁగి పురిని."

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 1. పే. 3.)

"క. వీనుల విందై యమృతపు, సోనలపొందై యమందసుమచలదళినీ
గానముక్రందై యాస్వన, మానందబ్రహ్మ మైన నధిపతి నల్కెన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 14.)

"శా. ఆగాంధర్వనినాదవైభవము బ్రహ్మానంద మై యంతమై
భోగేచ్ఛాంకురకంద మై శ్రుతిసుఖోన్మాథతామృతస్యంద మై
వాగర్థైకరసానుభూతికుతుకస్వచ్ఛంద మై యొప్పుచున్
రాగాంభోనిధి ముంచి యెత్తె మునిచంద్రస్వాంతకంజంబులన్."

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 53.)

"సీ. క్షణవిలాసమె కాని గజనిమ్మపండులు సరియె దుర్గాధివాసముల మనినఁ;
బైపూఁతరుచిగాక ప్రతియె కిన్నరకాయ లరిది మేరువుతలయంపి నిడినఁ;
బ్రొద్దునన్నెలె కాక యుద్దియే తమ్మిమొగ్గలు చక్రములఁ గూడి దళముకొనినఁ;
గాఁకచాయలె కాక కనకకుంభము లీడె శ్రీకరులశిరోగ్రసీమ నున్న;
తే. మిళితఘనసారయై నున్న మిగిలి కదిసి, యంతరము నూత్రముస కీక యలరి జోడు
వదల కమితరసప్రౌఢిఁ బొదలి మెఱయు, నన్నుతలమిన్న వలిగుబ్బచన్నుఁగవకు."

(వసు. ఆ. 2. ప. 42.)

"సీ. ఘనసారసారసాంగత్యంబు నొల్లని గజనిమ్మపండ్లచక్కందనంబు;
ముక్తామణుల గూఢముగ నణంచుక యున్న కుంభికుంభములవిజృంభణంబు;
చేరఁ బోయిన పశ్శృంగారరసాకృతిఁ గనుపించుకొండల గౌరవంబు;
చకితస్వభావచాంచల్యపత్త్రకము లై భ్రమియించు చక్రవాకములసొబగు;
తే. పోల్పఁ దగు బెట్లు కలితకర్పూర మై ప్ర,కాశమౌక్తికహార మై కదిసి చూడ
సరస మై నిస్తరళపత్త్రసహిత మై యె,సంగు నీయంగనామణిచన్నుఁగవకు."

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 54.)

శకుంతలాపరిణయము.

"మ. నను శ్రీరామపదారవిందభజనానందుఙ్ జగత్పావనం
దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధారాశిసం
జనితైకైకదినప్రబంధఘటికాసాహిత్యశ్యత గ్రంధక
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వం బంచి పల్కెం గృపన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 16.)

"మ. నను రామానుజపాదపద్మయుగళీనవ్యాన్వయధ్యానపా
వనహృద్భాగవతావతంసపదసేవాసక్తచిత్తుఙ్ మరు
త్తనయారాధనచారులబ్ధకవితాధారుఙ్ సదాహ్లాదభా
వను నాస్థానకవిఙ్ నిజాశ్రితుని బిల్వంబంచి పల్కెం గృపఙ్."
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 87.)

"సీ. ఏరాజు భూరితేజోరుణాలోకంబు లోకంబు తమము నిరాకరించు;
నేధన్యు బాహాధరాధరాభోగంబు భోగంబు సవరించు భూమిసతికి;
నేపుణ్యు నభిరూపరూపానుభావంబు భావంబుఁ గరఁగించు భామినులకు;
నేభవ్యు శుభకీర్తిశోభావిహారంబు హారంబు దశదిశాయావతమున;
తే. కతఁడు ... ..."
(వసు. ఆ. 1. ప. 30.)

"సీ. ఏదేవదేవుని సాదరాలోకంబు లోకంబులకు సౌఖ్య మాకలించు;
నేపరాత్పరు దివ్యరూపానుభావంబు భావంబులకు మేలు పాదుకొలుపు;
నేజగజ్జనకుని యిచ్ఛావిహారంబు హారంబు ధారుణీచారుముఖికి;
నేమహాబలశాలి హేలావతారంబు తారంబు విష్టపత్రయమునకును ;..."
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 93.)

"సీ. మోహాపదేశతమోముద్రితము లైన కనుదమ్ముల హిమాంబు లునుపరాదు;
శ్రమబిందుతారకాగముఖిన్నకుచకోకములఁ జంద్రనామంబు తలఁపరాదు;
శిక్యదాశావృంతశిథిలతాసులతాంత మసియాడ పీనల్ విసరరాదు;..."(వసు. ఆ.3. ప. 180)

"మ. కనుదమ్మిఙ్ హిమవారిపూర మునుపం గాదంచుఁ దాపవ్యథ్ఘన
స్తనకోకమ్ములఁ జంద్రకాంతమణు లుంచం బోళలే వంచు మై
ననరూనం బలుమారు వీజనము లూనఙ్రా దటంచుఙ్ సఖీ
జనముల్ డేర్చిరి మెల్లమెల్లనఁ జెలిఙ్ సౌమ్యోపచారంబులఙ్."
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 2. ప. 230.)

"సీ. ఈరాలఁ బోరాదు హేరాళము జవాది యీరాలవడుచక్కి నేగవలయు... ...

తే. నధిప యిది మానికపుఁగోన యది లతాంత, రజముసారున యిది కప్పురంపుటనఁటి
చప్పరం బలయది కాంతసదన మనుచు, నరపతికిఁ దెల్పె నరుగుచో నర్మసఖుఁడు."
(వసు. ఆ. 2. ప. 58.)

"సీ. పోఁగూడ దీదారి ఫుల్లహల్లకసారకాసారసీసారకర్దమంబు......

తే. నాథ! యిది కప్పురంపుటనంటికోన, మహీప! యిది గోస్తనీకాయమానసరణి

నృపకులాగ్రణి! యిది మాలినీప్రవాహ,నధిప! యిదె చూడుము శకుంతలావసథము."

(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 3. ప. 29.)

ఇట్లే కొన్నిచోట్ల 'వసుచరిత్రపద్యము లీపిల్లవసుచరిత్రములలో రెండుమూఁడుగ్రంథములందును ననుకరింపఁబడియు నున్నవి.

"సీ. తన యశోవిశదముక్తాసౌధపాళికి, నంబుదాయనము వాతాయనముగఁ;

దన శౌర్యశిఖిశిఖాతతికి జాంబూనద, భూధరం బపరంజిపూదె కాఁగఁ..."

(వసు. ఆ. 1. ప. 116.)

"సీ. తన పృథుకీర్తి ముక్తాతపత్రమునకు స్వర్ణధరంబు కనకదండంబు గాఁగఁ

దన ప్రతాపసముగ్రదావాగ్నిశిఖకు వ్యోమంబు తదగ్రధూమంబు గాఁగ..."

(కవిజనరంజనము. ఆ. 1. ప. 28.)

"సీ. తన కీర్తికర్పూరమునకు బ్రహ్మాండక,టాహంబు గను కరాటంబు గాఁగఁ;

దన భుజాకర్బుర స్తంభంబునకు ధరా,సతి ఘటన్మకరిప్రతిమ గాఁగ..."

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 3. పే. 34.)

"చ. తలు లరనిక్కఁ బూఁత నెఱతావియ చిక్క నపాంగమాలికల్

మెఱుఁగులుగ్రక్క నూరుపులమేలిమిఁ దేఁటులు చొక్క హారముల్

కుఱుచలుద్రొక్క ముంగురులు గ్రొంజెమటం బదనెక్క వేలుపుం

దెఱవ యొకర్తు చేదిజగతీపతికిన్ శిర సంటె వేడుకన్."

(వసు. ఆ. 5. ప. 75.)

"చ. జిలుఁగుపయంట దూల నునుఁజెక్కుల లేఁజెమ రంకురింప గు

బ్బలు నటియింపఁ దాళగతి బంగరుగాజులు మ్రోయ హారము

ల్మెలిగొన నూర్పు లుప్పతిల లేనడు మల్లలనాడ మెల్లనే

యలికులవేణి యోర్తు శిర సంటెను గెంజిగురాకుఁ బోఁడికిన్." (కవిజనరంజనము.ఆ.3.ప.26)

"ఉ. కంకణనిక్వణంబు ఘులుఘుల్లన మ్రోయఁ గపోలపాళిఁ దా

టంకరుచుల్వెలుంగ నుదుటం జిఱుచెమ్మట గ్రమ్మ హారముల్

కుంకుమగంధపువ్వలపుగుబ్బలపై నటియింప నొక్క యే

ణాంకనిభాస్య భూపతికి నంటె సుగంధపునూనె యత్తఱిన్."

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 5. పే. 69.)

"సీ. లలనాజనాపాంగ వలనావసదనంగ, తులనాభికాభంగ దోఃప్రసంగ;ము." (వసు.ఆ.1.ప.126.)

"సీ. సరసాతిశయసార సరసానుభవధీర, తరసార ఝుంకారకరమహాళి;..."

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 51.)

"సీ. ప్రసవాసవాసంగ లసమానమదభృంగ, విసరశైశిర్యంగారరసలవంగ; ము..."

(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 110.)

"ఉ. కొం డఁట విల్లు వేదలలకుండలిరా జఁట నారి య మ్మనం

తుం డఁట బైటిపల్లియలు దున్నినవాఁ డఁట యొండురెండు భ

ర్గుం డిది నిండుపౌరుషమొకో యని గెల్వవె ముజ్జగంబు లు
ద్దండత నొక్క తుంటవిలు దాలిచి యంటినఁ గందు తూపులన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 174.)

"ఉ. నా రఁట తేఁటి జోకనలి నా రఁట తే రఁట చిల్క సౌరభో
ద్గా రఁట విల్లు పూఁతనయగా రఁట చుట్టము శైత్యపుణ్యసదా
చా రఁట కమ్మగాడ్పుపరిచా రఁట కోయిల కేతువాలయ
ద్వా రఁట యిట్టి నీ కొదుగు వా రఁట లోకు ల దేమిచిత్రమో?"

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 3. పే. 40.)

"ఉ. తుం టఁట కార్ముకంబు కరదొట్టిన తేం ట్లఁట వింటినారి చే
యంటిన వాడు తూపు లఁట యప్వులపా లఁట కేతనంబు వా
ల్గంటిపులుంగు గుజ్జు మఁట కాయము లే దఁట నీకు లోకముల్
కొం టెతనంబునం గెలిచికో లిది యచ్చెరియంబు మన్మథా."

(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 2. ప. 179)

ఇటులనే యనేకస్థలములందుఁ బరస్పరానుస్మృతులు గలవు. వాని నెల్ల నిట నుదాహరించుటయే యావశ్యకము గాని విస్తరభీతిని విరమించితిని. అట్లయినను నిచ్చట నట్టియనుస్మృతిగల పద్యముల సంఖ్యలనుమాత్రము చూపుచున్నాను.

వసు చరిత్రము.		కవిజన రంజనము.		కవిరాజ మనోరంజనము.		శకుంతలా పరిణయము.		వసు చరిత్రము.		కవిజన రంజనము.		కవిరాజ మనోరంజనము.		శకుంతలా పరిణయము.	
ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.
2	64	2	15					1	36					1	77
4	34	2	39					1	80					1	116
5	3	3	12					1	22					1	125
3	67			5	65			2	7					1	184
1	108			4	63			2	25					2	3
2	65-67			5	61			2	32					2	14
3	149			4	51			3	67					2	47
4	39			3	42			3	116					2	184
6	60			3	40			4	7					2	189
3	116			3	35			4	15					2	191
2	47			2	24			3	116					3	70
2	32			2	15			3	46					3	113
1	34					1	29								

మూడవ భాగము.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని గాని యిట్టి యనుసృతులు లెక్కకు మీఱి యున్నవి. ఇట్లే నరసభూపాలీయ వసుచరిత్రములు పరస్పరానుసృతిని గల్గి యున్నవి. అనుసృతి యన నేల? పదైక్య మును నభిప్రాయైక్యమును నగపడుచున్నవి. కవితారీతియు రెండిటియందును నించుమించుగ నొక్క విధముగనే వెలయుచున్నది. నరసభూపాలీయకర్త యగు బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁ డనియు నతఁడే వసుచరిత్రమును సైతము రచించినాఁ డనియు జనశ్రుతి చిరకాలమునుంచి ప్రసిద్ధ మయి యున్నది. కావుననే యనేకులు మొన్న మొన్నటివఱకును పై యభిప్రాయమునే తమతమ గ్రంథము లందు వ్రాసియున్నారు. పురాణనామచంద్రికయందును, దక్షిణహిందూస్థానకవుల చారిత్రమునం దును, బ్రౌణ్య నిఘంటువునందును, సుజనరంజనీ పత్రికయందును ముద్రిత మయిన వసుచరిత్రముఖపత్ర మునందును, పాండురంగవిజయములోని దని పుట్టించు చాటువునందును, రాధాకృష్ణసంవాద వ్యాఖ్యానము నందును, బట్టుమూర్తిరామరాజభూషణుల యైక్యము వ్రాయఁబడి యున్న దని శ్రీ గురజాడ శ్రీరా మమూర్తిపంతులవారు తమ కవిజీవితములలో వ్రాసియున్నారు.

ఇట్లెల్ల యెడల నైక్యాభిప్రాయమే నెల్లడి యై యుండ మొట్టమొదట గురజాడ శ్రీరామ మూర్తిపంతులుగారు బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణులు విభిన్నులను దారి తీసిరి. అక్కడనుండి విమ ర్శకు లీవిషయమున సందేహింప నారంభించిరి.

శబ్దరత్నాకరమున బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు "బట్టుమూర్తి. ఇతనికిరామరాజభూ షణుఁ డని నామాంతర" మని యిట్లు మొదట వ్రాసియుఁ దుదకు "నీతఁడే కావ్యాలంకారసంగ్రహ మును రచించి నట్లు నానుడి గలదు. కాని వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానముల యాశ్వాసాంత గద్యప్రవృత్తియును గావ్యాలంకారసంగ్రహముయొక్క యాశ్వాసాంతగద్యప్రవృత్తియును, భిన్న ప్రకారములుగా నుండుటం జేసి యది సందిగ్ధముగా నున్న" దని వ్రాసిరి.

శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్రమునందు రామరాజభూ షణునిగుఱించి వ్రాయునపు డీ కవుల యైక్యవాదమును బలపఱచి వ్రాసిరి. అయ్యది ప్రకృతవిషయ మున కుపచరించునది యగుటం జేసి యిట నెత్తి వ్రాయుచున్నాను. మూర్తి యనియు, రామరాజ భూషణుం డనియు నిద్దఱు వేఱువేఱుకవు లనియు నందు మూర్తికవి నరసభూపాలీయమును, రామ రాజభూషణుఁడు వసుచరిత్ర హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములను రచియించి రనియు కొందఱును, ఇద్దఱు నొక్కరే యనియు...మూర్తియనునది నిజమయిన పేరనియు, రామరాజభూషణుఁ డన్నది రామరాజుయొక్క సభ కలంకారముగా నుండుటచేత వచ్చిన బిరుదుపే రనియు నతఁడు సూరపరాజున కౌరసపుత్త్రుఁ డయి తదగ్రజుఁ డైన వేంకటరాయభూషణునకు స్వీకృతపుత్త్రుఁ డనియు మఱికొంద ఱును చెప్పుచున్నారు. "శ్రీరామచంద్ర చరణారవిందవంగనపవననందనప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృ తాంధ్రభాషాసామ్రాజ్య సర్వంకష చతుర్విధకవితానిర్వాహక సాహిత్యరసపోషణ రామరాజభూషణ ప్రణీతం" బని వసుచరిత్రములోని గద్య మొకవిధముగాను "శ్రీహనుమత్ప్రసాదలబ్ధ కవితాసార సారస్వతాలంకార నిరంకుశ ప్రతిభా బంధుర ప్రబంధపఠనరచనాధురంధర ప్రబంధాంక వేంకటరాయ

భూషణ సుపుత్ర తిమ్మరాజపౌత్ర సకలభాషావిశేషనిరుపమావధాన శారదామూర్తి మూర్తిప్రణీతం" బని నరసభూపాలీయములోనిగద్య మింకొకవిధముగా నుండుటనుబట్టియు, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో "ప్రబంధాంక సింగరాజ తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూరపాత్మజుండ రామభూషణాఖ్యసుకవి" నని యు, నరసభూపాలీయములో "ప్రబంధాంకి సింగరాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ సరసవేంకటరాయ భూషణసుపుత్త్రు ననుబుధవిధేయు శుభమూర్తినామధేయు" ననియు, తండ్రులను వేఱువేఱుగాఁ జెప్పు టనుబట్టియు వారు వేఱువేఱుకవు లయినట్టు పయికిఁ గానవచ్చుచున్నను గొన్ని హేతువులనుబట్టి రెండవ పక్షమువారు చెప్పెడియంశము లుఁకూడ సావధానముగ విచారింపవలసినవిగానున్నవి. ఉభయపక్షములవా రును జెప్పెడుయుక్తులను జక్కఁగా గ్రహింపఁగలుగుటకయి సంశయమును దెలిపెడి పూర్వోక్తము లయిన రెండు పద్యములను పూర్ణముగా నిం దుదాహరించుట యావశ్యక మని తోఁచి యట్లు చేయు చున్నాను. మొట్టమొదటఁ బుస్తకములను జదివినప్పు డిరువురుకవులును వేఱువే అనియే నేనభిప్రాయ పడినను రెండవవారియుక్తులను విన్నపిమ్మట నాకునస్సునఁ గొంత సందేహము గలిగినందున నేతన్నిర్ణ యమును దీనిని జదువువారికి విడిచిపెట్టి గ్రంథసౌలభ్యమునిమిత్త మిం దుభయుల నొక్కరిగనే భావించి వ్రాసెదను. ఇరువురును భిన్నులయినను కాకపోయినను జరిత్రభాగమునందు వేఱువేఱుగా వ్రాయవల సిన యంశము లేవియుఁ గానఁబడవు. మఱి యనుబంధమును జూడుఁడు.

"సీ. శతలేఖినీపద్యసంధానధౌరేయు, ఘటికాశతగ్రంథకరణధుర్యు;
నాశుప్రబంధబంధాభిజ్ఞు నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యజ్ఞు నచలజిహోక్తినిపుణుఁ;
దత్సమభాషావితానజ్ఞు బహుపద్యసాధితన్యస్తాక్షరీధురీణు;
నేకసంధోచితశ్లోకభాషాకృత్యచతురు నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యసంకరజ్ఞు;
తే. నమితయమకాశుధీప్రబంధాంకసింగ, రాజసుత తిమ్మరాజపుత్త్ర ప్రసిద్ధ
సరసవేంకటరాయభూషణ సుపుత్త్రు, నను బుధవిధేయు శుభమూర్తినామధేయు."
(నరసభూపాలీయము ఆ. 1. ప. 13.)

"సీ. వనధిలంఘనకృపావర్ధితోభయకవితాకళారత్నరత్నాకరుండ;
సకలకర్ణాట రక్షాధురంధరరామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ;
వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీతబహునృప ప్రాపితానేకరత్నప్లవుండ;
శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహ నిరుపాధికైశ్వర్య నిత్యయశుఁడ;
తే. శ్రీకరమహాప్రబంధాంకసింగరాజ, తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూర
పాత్మజుఁడ రామనృపభూషణాఖ్యసుకవి, నంకితే మొనర్తు నీకావ్య మనఘభక్తి."
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ఆ. 1. ప. 46.)

"మ. నను శ్రీరామపదారవిందభజనానందుఁ జగత్ప్రాణినం
దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధారాశిసం
జనితైకైక దినప్రబంధఘటికాసద్యశ్శతగ్రంధక
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వం బంచి పల్కెం గృపన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 18.)

(క) పయిపద్యములలో నుపయోగింపఁబడిన విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగా నున్నను పర స్పరవిరుద్ధము లయిన వేమియు లే నందున వానిని బట్టి గ్రంథకర్తలు భిన్ను లని సాధించుట కాధార మేదియు లేదు.

(ఖ) రెండుగ్రంథములను జేసిన వారాంజనేయప్రసాదలబ్ధ కవిత్వవైభవుల మని వ్రాసికొనుట చేతను,

(గ) రెండుకవిత్వములు నేకరీతినే యుండుటచేతను,

(ఘ) ఆది నుండియు నిప్పటివఱకును భట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రమును రచియించె నని జనశ్రుతి వచ్చుచుండుటచేతను,

(ఙ) కవికిఁ బర్వాతి స్వల్పకాలములోనే వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానముచేసినవారు కొందఱు భట్టుమూర్తి తాను రచించిన నానాసభాసుర మగు ప్రబంధమునందలి వివిధాలంకారములకు లక్షణ గ్రంథముగ నుండునట్లు నరసభూపాలీయ మను నలంకారగ్రంథమును రచించె నని వ్రాసి యుండుట చేతను తద్గ్రంథత్రయకర్త యొక్కఁడే యయి యుండు నేమో యని యెట్టివారికిని సందేహము కలుగక మానదు. ఇఁక పైపద్యములలోని యంశములనుబట్టి విచారింపవలయును. నరసభూపాలీయకృతి కర్తపే రందలి గద్యమునుబట్టి మూర్తి యనుట స్పష్టము. దానికి భట్టు మొదలైన పదములను వేనిని చేర్చినను అవి కులనామములో బిరుదనామములో యయి యుండును.

(చ) కావ్యాలంకారసంగ్రహ మనఁబడెడు నరసభూపాలీయములోని పూర్వోదాహృత మైన పద్యములో "శుభమూర్తి నామధేయు" డని 'శుభ' విశేషణ మొకటి కానఁబడుచున్నది. ఈవిశేషణ మెట్లు వచ్చినది? ఎవ్వరికిఁ జెందునది? అన్న విషయము నాలోచింపవలయును.

పూర్వోదాహృత మైన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని పద్యములో "రామభూషణకవి" "రామవిభుదత్త శుభచిహ్నవిభవయుతుఁడు" అని వ్రాసికొని యున్నాఁడు. కాఁబట్టి దీనినిబట్టి యీతఁ గా శుభబిరుదమును రామరాజిచ్చె ననియు, రామరాజభూషణనామము గల వాని కిది చెందు ననియు విస్పష్ట మగుచున్నది. నరసభూపాలీయకృతికర్త తనకు శుభవిశేషణమును వేసికొనుటయు, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానకృతికర్త తనకు రామరాజు శుభచిహ్న మిచ్చె నని చెప్పుకొనుటయు నీ రెంటినిగూర్చి చిరకాలమునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్న జనప్రతీతితోఁ జేర్చి విచారించినపక్షమున నా రెండుగ్రంథములను రచించినవా రొక్కరే యని చూపుట కిది యొక ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

(ఛ) రామరాజభూషణపదము బిరుదనామమే యయినపక్షమున, పయిపుస్తకములయందలి నామవ్యత్యాసములనుబట్టి కవులు వేరని చెప్పుట కవకాశ ముండదు. రామరాజభూషణపదము బిరుదు పేరు గాక పేరే యయి యుండినయెడల నది యంతట నేకరూపముగనే యుండునేగాని పయి పద్య గద్యములం దున్న ట్లొకచోట 'రామరాజభూషణ' యనియు నింకొకచోట 'రామభూషణ' యనియు వే రొకచోట 'రామనృపభూషణ' యనియు నుండ దని యొకయుక్తి చెప్పుదురు గాని యది యంత ప్రబలయుక్తి కాదు.

(జ) కట్టకడపటఁ జేసిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో "వసుచారిత్రాదికావ్య" బహునృప ప్రాపితానేకరత్న" పదములను బ్రయోగించుటచే 'నాది' పదప్రయోగముచేత రెంటికి నడుమ నతఁడు చేసిన కావ్య మిం కొకటి యుండవలసినందున నదియే నరసభూపాలీయ మనియు, బహుపదప్రయోగ ముచేతి నిద్దఱికంటె నెక్కువరాజు లుండవలసినందున వారు రామరాజు, తిరుమలరాజు, నరసరాజు లనియు మూఁడుగ్రంథములను రచించినవాఁ డొక్కఁడే యనుట కిం కొక యుక్తిని జెప్పుచున్నారు. ఈయుక్తి యెంతయాదరణీయమో బుద్ధిమంతులు తమలోఁ దాము నిర్ణయించుకొనవలయును.

(ఝ) ఈకవి తనజనకపితను పాలకపితను గూడ సంతోషపెట్టుటకయి యొక పుస్తకమునందు పెంచుకొన్నతండ్రిపేరు వేసె ననియు, ఒక పుస్తకమునందు కన్నతండ్రిపేరు వేసె ననియు,

ఒకపుస్తకమునం దెవ్వరిపేరును వేయక విడిచె ననియుఁ జెప్పుచు ఆయా పుస్తకములం దుపయోగింపఁ బడిన పదములే యొకఁడు జనకపిత యనియు, నొకఁడు పాలకపిత యనియు సూచించుచున్న వని చెప్పుచున్నారు. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని "సూరపాత్మజుఁడ" నను వాక్యమువలన సూరప రాజున కౌరసుఁ డని యాత్మజశబ్దము దృఢపఱచుచున్న దనియు, నరసభూపాలీయములోని "వేంకట రాయభూషణసుపుత్త్రు" నను వచనమువలన వేంకటరాయభూషణునకు దత్తుఁ డని సుపుత్త్ర శబ్దము దృఢపఱచుచున్న దనియు వాదించుచున్నారు. ఈయర్థములయం దాత్మజశబ్దమునకుఁ దనవలనఁ బుట్టిన వాఁడు కాని దత్తుఁడు కాఁ డనియు, సుపుత్త్రశబ్దమునకు పున్నామనరకమునుండి రక్షించు దత్తుఁడు కాని కన్నవాఁడు కాఁ డనియు గ్రహింపవలెను. ఈయంశమున కనుకూలముగా నుండు కథలు కొన్ని కలవు గాని గ్రంథవిస్తారభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను.

ఈరామరాజభూషణకవి మొట్టమొదట రచించినకావ్యము వసుచరిత్రము.

(ఆంధ్రకవులచరిత్రము. మధ్యకవులచరిత్రభాగమున, 91, 92, 93, 94, పేజీలు.)

దీని కనుబంధముగా నీభాగమునందే, 194, 195, 196, 197, పేజీలలో వ్రాసియున్నారు. అదియు నీచర్చావిషయమున నుపచరించునదే యగుటచే నిందు వ్రాయుచున్నాను.

"రామరాజభూషణుఁడు.—వసుచరిత్రకర్తయు నరసభూపాలీయకృతికర్తయు నొక్కఁడే మో యని నాకు సందేహము కలిగించుటకుఁ గారణము లైన యంశములను మఱి కొన్నిటిఁ గూడ నిప్పు డిందుఁ జేర్చుచున్నాను. వీనిని రామరాజభూషణకవిచరిత్రములోఁ జెప్పినవానితోఁ జేర్చి చదివి బుద్ధిమంతులు తమ కిచ్చవచ్చినసిద్ధాంతము చేసికొనవచ్చును.

౧. "గీ. తా రచించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న, తండ్రి సూరన వెలయించి తలఁపఁ డయ్యె
నన్ను మనశారదామూర్తి నాథలంబె, దత్తుఁ డగు వానిఁ జేపట్టఁ దరమె నాకు."

అను చాటుధారాపద్య మొక్కటి రామరాజభూషణుఁడు తనవసుచరిత్రములో జనకపితయైన సూరపరాజుపే రుదాహరించి తన్నుఁ బేర్కొనకపోవుటచేత పాలకపిత యైన వేంకటరాయభూషణు నిచేఁ జెప్పఁబడిన దని వాడుకలో నున్నది.

౨. చతుర్భుజాభిషేకము, యామినచరిత్రము, గంగాగౌరీసంవాదము అను ప్రబంధముల రచించి ప్రసిద్ధుఁ డయి వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసిన సోమనాథకవి గ్రంథాదిపీఠికలో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

"శా. ఈరీతిం గవితావితానసృతగౌరీశానమాళీస్థలో
దారోద్దేశుఁడ నైన నాకు వెస విద్యావంతు లెల్ల న్మనో
హారిప్రక్రియమూర్తిచేత రచితం బై విశ్రుతం బౌ వసు
క్ష్మారాట్చిత్రచరిత్రటీకకయి యుత్సాహంబు పుట్టించినన్.

ఉ. కారణజన్ముఁ డై కవినికాయము మెచ్చఁగఁ గావ్యకర్త యై
భూరికళాకలాపుఁ డయి పొల్పు వహించిన బట్టుమూర్తిచే
నీరితి మై సుఖార్థపదహీనపదాస్పద మైన యావసు
క్ష్మారమణప్రవృత్తము సుసాధ్యము కాదు తలంచి చూడఁగన్."

అని యిందలి మొదటిపద్యములో వసుచరిత్రము "మూర్తి" చేత రచిత మనియు రెండవ పద్యములో "భట్టుమూర్తి" చే నీరితమైన దనియు వ్యాఖ్యాత చెప్పియున్నాఁడు. ఈవ్యాఖ్యాత యే కాలమునం దుండినవాఁడో సరిగా తెలియదుగాని, అప్పకవికిని, నహోబలపతికిని దరువాత నత్యల్ప కాలములోనే పదునేడవశతాబ్దాంతమున నున్నట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. పూర్వకాలమునందె యితఁ డిట్లు వ్రాయుటనుగుఱించి యేమి చెప్పెదరు? ఇతఁడు సావధానముగా గ్రంథమును బరిశీలించి ప్రతి వాదులు తమవాదముల కనుకూలములుగా నుదాహరించెడు గద్యపద్యముల కన్నిటికిని బ్రతిపదార్థమును వ్రాసి విమర్శించినవాఁడే కదా?

3. అనేకగ్రంథములను జేసిన గొప్పకవులు సమానవర్ణనలు వచ్చెడుపట్టున దాము మొదట రచియించినగ్రంథములలోనుండి పద్యములను జేకొని యావశ్యకము లైన మార్పులను జేసి తరువాత రచియించెడు గ్రంథములలోఁ జేర్చుకొనెడు యాచారము కలదు. తిక్కనసోమయాజి తన నిర్వచనోత్తరరామాయణములో మూఁడవయాశ్వాసమున

"చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ దారభీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప శార్ఙ్గని
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్."

అని రచియించినపద్యమునే విరాటపర్వములో నైదవయాశ్వాసమునఁ గొంచెము మార్పుచేసి యీ క్రిందిరీతిగాఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు.

"చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ జాల భీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప గాండివ
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్."

ఇందు "తార" "చాల" గను "శార్ఙ్గనిక్వణ" మనునది "గాండివక్వణన" ముగను మార్పఁబడినవి. మఱియు సోమయాజులు-

"మ. కలఁగెం దోయధిసప్తకంబు గిరివర్గం బెల్ల నూటాడె సం
చలతం బొందె వసుంధరావలయ మాశాచక్ర మల్లాడెఁ గొం
దల మందెం ద్రిదశేంద్రపట్టణము పాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె నా
కుల మయ్యెం గ్రహతారకావులము సంక్షోభించె నవ్వేళయున్."

అను పద్యమును మార్పుచేయకయే నిర్వచనోత్తరరామాయణములో నైదవయాశ్వాసములోను విరాట పర్వములో నాలవయాశ్వాసములోను, గూడవేసియున్నాఁడు, ఈప్రకారముగనే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములో,

"శా. రామస్త్వావరు దానతోయతటినీవ్రాతంబు కల్లోలినీ
స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గు వర్షాశర
త్సామానాధికరణ్యలబ్ధి కచటం జక్రాయుధుం డొందు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బేకకాలంబునన్." (ఆ. 1. ప. 78.)

అనుపద్యము కొంతవఱకు మార్పఁబడి నరసభూపాలీయము ద్వితీయాశ్వాసములో,

"శా. ఆమోదంబున శ్రీనృసింహవిభు దానాంభోనదు ల్సాగర
స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గు వర్షాశర
త్సామానాధికరణ్యలబ్ధి కచటం దామోదరుం డొందు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బేకకాలంబునన్." (ఆ. 2. ప. 135.)

అని ప్రయోగింపఁబడియున్నది. ఇద్దఱు నేకకవు లయినందక్క నిట్టిప్రయోగముల నెట్లు సాధువుగా సాధింపనచ్చును? ఈగ్రంథద్వయకర్త యొక్కఁడు కాఁడనెడుపక్షమున, నీమహాకవులను గ్రంథచౌర్యముచేసెడి యల్పకవులలోఁ బరిగణింపవలసివచ్చును. ఈవిధముగనే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములోని,

"శా. ఆమందాకిని మౌళిఁ బూని నను నర్ధాంగీకృతం జేసి తా
నా మేల్మేలని యార్య యల్గఁ బ్రణతుండై తత్పదాంభోజయో
గామర్షంబున గంగయు న్మొగయఁ జూడాభోగసవ్యాకృతియా
సామర్థ్యంబున వేఁడు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతన్." (ఆ. 1. ప. 5.)

అను శివస్తుతిపద్యార్థమును గొంచెము మార్చి యధికస్వారస్యము గలిగించి

"శా. గంగం దాల్చితి వుత్తమాంగమున నన్ గైకోలుగావించి త
ర్థాంగీకార మనం బురంధ్రి! నిను వామాంగంబునం దాల్పనే
శృంగారోన్నతిఁ జూడు మంచు గిరిజన్ శీర్షాపగాబింబిత
స్వాంగానందితఁ జేయు శంభుఁడు నృసింహాధీశ్వరుం బ్రోవుతన్." (ఆ. 1. ప. 5.)

అని నరసభూపాలీయములోఁ గవి ప్రయోగించియున్నాఁడు. మొదటిపద్యములోని కొన్ని పదముల శ్లేషార్థము నటుండనిచ్చినయెడల, ఉభయపద్యములలోను గంగను శిరస్సునఁ దాల్చి నన్నర్ధాంగీకృతను జేసితివని పార్వతి కుపితురాలు కాఁగా శివుఁ డామెకోపమును దీర్చుటకయి పాదములఁ బడె నన్న యర్థము సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడినది. వీనిలో మొదటిపద్యమున శివుఁడు పార్వతికిఁ గోపశాంతి చేయలేకపోవుటయేకాక గంగకుగూడఁ గోపముఁ దెప్పించి యామెను వేఁడుకోవలసినవాఁడయ్యెను. రెండవపద్యమున గంగాప్రతిబింబితస్వరూపమును పార్వతికిఁ జూపి తానామెనుగూడ నుత్తమాంగముననే ధరించితి నని భ్రమ కలిగించి శివుఁ డామెను శాంతచిత్తురాలిని జేయఁగలిగెను. ఈ రెండుకావ్యములను నొక్కరినే కర్తలుగాఁ జెప్పకపోయినపక్షమున వారియందుఁ బదార్థచౌర్య మారోపింపవలసివచ్చును.

౮. రామభూషణుని కాలములోనే యుండి మనుమల నెత్తిన వేంకటపతిరాయల విద్యాగురు వగు పండరామానుజాచార్యుని ముమ్మనుమని మనుమఁడగు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు తానురచించిన యాంధ్రకౌముదియందు "ముప్రత్యయాభావస్య అల్లసానిపెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టుమూర్తిమహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే" "ముప్రత్యయాభావమున కల్లసానిపెద్దనార్యునిశిష్యుఁడైన బట్టుమూర్తిమహాకవి చేత రచితమైన వసుచరిత్రమునం" దనివ్రాసి,

"సీ. రాజహంసలు గాని రాజహంసలుగారు సరిసత్కళాసారసారరుచుల"

అను వసుచరిత్రములోని సీసపాదమును లక్ష్యముగాఁ జూపియున్నాఁడు. బట్టుమూర్తికి నూఱు

సంవత్సరములలోపల నే యిట్లు గ్రంథస్థముచేసిన వ్రాఁతను నిరాకరించుటకుఁ బ్రబలప్రమాణము కావలసియుండునుగదా?

౫. అప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడి యించుమించుగా రామరాజభూషణునికాలములోనే రచింపఁబడిన లక్షణదీపికలో ౪౦౯ వ పద్యము తరువాత,

"మంజీరశబ్దమునకు బట్టుమూర్తి వసుచరిత్రము మొదటిపద్యము ప్రథమచరణమున హల్లునకుఁ బ్రయోగము." అని వ్రాయఁబడి,

"శా. శ్రీభూపుత్త్రివివాహవేళ నిజమంజీరాగ్రరత్నస్ఫురీ"

ఇత్యాది వసుచరిత్రపద్య ముదాహరింపఁబడియున్నది. సరికాలమువారుకూడ సుప్రసిద్ధుఁడైన రామరాజభూషణుని బట్టుమూర్తియని భ్రమించుట పొసఁగనేరదు గాన నిరువురు నొక్కరేయనుట యధికవిశ్వసనీయమని వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి మరల నభేదవాదమే బలపడియుండ గురజాడ. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు పత్త్రికలలో నభేదవాదఖండనరూపమగు పెద్దవ్యాసమును వ్రాసిరి. పిదప నది తమకవిజీవితములలోఁ జేర్చిరి. ఈయంశమునే దృఢపఱుచుచు మఱికొన్ని విశేషాంశములను జేర్చి పయి శ్రీరామమూర్తిపంతులవారివ్యాసముతోఁ గూడఁ దాముఁ రచించిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన పీఠికలోఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. అదియంతయు నిందు వ్రాయుట యావశ్యకమే యయినను నయ్యది మిగుల విరివిగానుండుటంబట్టి గ్రంథవిస్తరభీతిచే సాంతముగా నిట వ్రాయనైతిని గాని ముఖ్యవిషయముల నిం దుదాహరించెదను.

శ్రీవీరేశలింగముపంతులవా రభేదవాదము నుపపాదించిన గ్రంథములోఁ జెప్పఁబడినయుక్తులు తొమ్మిది. వానికి నేను వరుసగా నిట్లు "క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, చ, ఛ, జ, ఝ" యని గుర్తులు పెట్టియున్నాను. మఱియు, వారు వ్రాసినయనుబంధములో నైగువిషయములు వ్రాసిరి. వానిలో నొకటవవిషయము ఝ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధమయియున్నది. 2, 4, 5 వ విషయములు ఙ. గుఱుతుగల యుక్తి కనుబంధములు. మూఁడవవిషయము గ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధము. పయియుక్తులను గురజాడ. శ్రీరామమూర్తిపంతులవారును, బూండ్ల. రామకృష్ణయ్యపంతులవారును జేసిన యాక్షేపణములును వానిబలాబలములును వరుసగా నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను.

క. ఖ. గురుతులుగల యుక్తులవిమర్శనము కవులు తమగ్రంథములలోఁ దమ్ముఁ గూర్చి చెప్పుకొను విషయములు పరస్పరవిరుద్ధములై యున్నవా? ఎంతవఱకు సరిపోలియున్నవి?

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో "వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీత" యని చెప్పుకొనుటచేత వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము లేకకవికృతము లనుట యుభయపక్షములవారికిని సమ్మతమేగదా!

క. ఖ. గుఱుతులుగల యుక్తులపై నాక్షేపణములు.

నరసభూపాలీయ కవి.	వసుచరిత్ర కవి.
1 శతఘంటకవి.	ఈబిరు దీతనికి లేదు.
2 గడియకు నూఱనుష్టుపులు చెప్పఁగలఁడు.	ఇది యితనికి బిరుదే.

నరసభూపాలీయ కవి.	వసుచరిత్ర కవి.
3 ఆశుధారను ప్రబంధమును బంధకవిత్వమును జెప్పును.	ఈబిరుదు లేదు.
4 సోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యముగాఁ గవిత్వముఁ జెప్పును.	ఇదియును లేదు.
5 నాలుకకదల్చ నక్కఱయుండని కవిత్వముఁ జెప్పును.	ఇదియును లేదు.
6 తత్సమభాషాకవి.	సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్యబిరుదు కలదు.
7 అనేకపద్యన్యస్తాక్షరి చేయఁగలఁడు.	ఈబిరుదు లేదు.
8 ఏకసంధోచితశ్లోకభాషాకృత్య చతురత.	ఇదియును లేదు.
9 ఓష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యములం గల్పి చెప్పఁగల్గుట.	ఇదియును లేదు.
10 అచలమగునట్టి యమకముతోఁగూడిన యాశుధారగలవాఁడు.	ఇదియును లేదు.
11 హనుమత్ప్రసాదలబ్ధ కవితాసారముగలవాఁడు.	జగత్ప్రసిద్ధసంపదకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధారాశి.
12 సారస్వతాలంకారుఁడు.	ఇది చెప్పఁబడలేదు.
13 నిరంకుశప్రతిభాబంధురుఁడు.	ఇదియుం జెప్పఁబడలేదు.
14 ప్రబంధపరమరచనాధురంధరుఁడు.	ఇతఁడు ప్రబంధనిర్మాత యగుటంజేసి యీబిరుదు లేకున్న లోపములేదు.
15 సకలభాషావిశేషనిరుపమావధాని.	ఇతని కీబిరుదు లేదు.

కాని వసుచరిత్రకవి కధికముగానున్న విశేషములు వక్కాణించెదము.

1 దినమున కొక ప్రబంధము రచించుట.

2 సంగీతకళారహస్యములం దెలియుట.

3 శ్రీరామచంద్రమంత్రోపాసన

4 చతుర్విధకవిత్వనిర్వాహకత్వము.

5 సాహిత్యరసపోషకత్వము.

నరసభూపాలీయ కవి.	వసుచరిత్ర కవి.
ఇట్లీతనికి పదునైదుప్రజ్ఞలు కాన్పించును. వసుచరిత్రగ్రంథకర్తయెడఁ గల్గియుండిన విశేషప్రజ్ఞలలో నాల్గుప్రజ్ఞ లీతనికి లేవు. అట్లున్నను శతఘంటకవిత్వము అష్టావధానాదిప్రజ్ఞలు నుండుటచేత ననేకదేశములలో నితనిపేరు ప్రసిద్ధినందుటయును, వాక్ప్రాగల్భ్యముం జూపుటయును ననునైనది. ఆకారణముచేతనే "మెట్టయిదేటిమాట" యను పద్యముఁ జెప్పుట కలిగెను.	నరసభూపాలీయకవికిఁ గల్గియుండిన పదునైదుప్రజ్ఞలలో నితనికి పదునొకండుప్రజ్ఞలులేవు. కాని యితనికి మఱినాల్గు విశేషప్రజ్ఞ లుండుటచేత నీతనికవిత్వము నరసభూపాలీయ కృతికంటె మధురమై రసవంతమయ్యెఁ గాని సభారంజనముఁ జేయునట్టి యవధానతంత్రము శతఘంటకవిత్వాది ప్రజ్ఞలు గల నరసభూపాలీయకవికిఁగల ప్రఖ్యాతి యితనికిఁ దేఁజాలకపోయినవి.

అని యిట్లుభయుల ప్రజ్ఞలు విభిన్నములగుటం జేసి వీరు విభిన్నులని శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు వ్రాసిరి.

కాని యీవిషయము వీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసినరీతిగానే యీప్రజ్ఞల విభిన్నతను జూపఁగలిగియున్నట్లగపడదు. నరసభూపాలీయకవికిఁ గల ప్రజ్ఞలలోఁ బ్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవి చెప్పుకొనిన చతుర్విధకవిత్వములలో నొకటియగు నాశుకవిత్వము, నేకైకదిన ప్రబంధఘటికాసద్యశ్శతగ్రంథకల్పనము నను ప్రజ్ఞలచే నుక్తప్రాయము లయి యున్నవి. ఇట్లే నరసభూపాలీయకవియొక్క యోష్ఠ్యజ్ఞతాదులగు చతుర్థ, పంచమ, నవమ, దశమ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవి చెప్పుకొనిన చతుర్విధకవితానిర్వాహకత్వప్రజ్ఞచే నుక్తప్రాయములే గదా! మఱియు, నరసభూపాలీయకవియొక్క సారస్వతాలంకారతానిరంకుశప్రతిభాబంధురతలను ద్వాదశ, త్రయోదశ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవి చెప్పుకొనిన సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్యతాసాహిత్యరసపోషణతలచే నుక్తకల్పము లగుననుటకు సందియములేదు. నరసభూపాలీయకవి చెప్పుకొనిన షష్ఠైకాదశ, చతుర్దశ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవికిని గలవని శ్రీరామమూర్తిపంతులుగా రంగీకరించియే యున్నారు. ఇఁక నరసభూపాలీయకవి చెప్పుకొనిన బహుపద్యసాధ్యపర్యాప్తత్వగుణసంతాదులగు సప్త, అష్టమ, పంచదశ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవి చెప్పుకొనకపోయినను, వసుచరిత్రకవి చెప్పుకొని సంగతులనేని సూక్ష్మనిధత్వ, శ్రీరామచంద్రోపాసకత్వములు నరసభూపాలీయకవి చెప్పుకొనకపోవుటను, విభిన్నతాసూచకములని యందు మన్న నదియు సరికాదు. బహుగ్రంథకర్తలగు శ్రీనాథాదులుమాత్ర మిట్లు స్వస్వరచితమగు ప్రతిగ్రంథమందును, స్వపూర్వపూర్వరచితములగు గ్రంథములను వమతసుప్రజ్ఞలను నొక్కరీతిని జేర్చికొని యుండిరా? శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండములోఁ జెప్పుకొనినట్లు తన ప్రజ్ఞలను శృంగారనైషధాదులయందుఁ జెప్పుకొనలేదు. కాశీఖండమునందును, హరవిలాసము, పండితారాధ్యచరిత్రము, పల్నాటివీరచరిత్రము మొదలగు స్వకృతగ్రంథములయందెల్ల వర్ణింపలేదు. "బ్రాహ్మీదత్తవరప్రభావుఁడవు" "దీనారటంకాలఁ దీర్థ మాడించితి దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల" యను నీ మొదలగు పద్యములలోఁ గల తన ప్రభావము నన్నియు స్వగ్రంథములన్నిటియందును జెప్పుకొనియుండలేదు. యీహేతువులచే శ్రీనాథునిగ్రంథములు సైత మేకకవికృతములు కావనుట సరిగానుండునా?

మఱియు నరసభూపాలీయకవి మొదటనొకటఁ బ్రశస్త్యాలోభియై యవధానాదిప్రజ్ఞలు నరసభూపాలీయమునఁ జెప్పుకొన్నను వసుచరిత్రమునంటి మహాప్రబంధమును రచించి విశేషప్రఖ్యాతిఁ గాంచినపిదప ధారణామాత్రసూచకములగు నవధానాదిప్రజ్ఞలు చెప్పుకొనుట కవసరముండదు (నరసభూపాలీయము ప్రథమగ్రంథమును, వసుచరిత్రము ద్వితీయగ్రంథమును నయియుండవచ్చునని. జ. గుఱుతువిషయమున వ్రాయఁబడును.) గాన నరసభూపాలీయమునందువలె సప్త, అష్టమ, పంచదశ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రమున లేకుండుట విభేదవాదమును స్థిరపఱుపఁజాలదు. మఱియు నరసభూపాలీయమున గ్రంథాదిని శ్రీరామస్తుతిని జేయక వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములలో గ్రంథాదిని రామస్తుతిచేయుటయేకాక రామభక్తుఁడనని చెప్పుకొనుటయు నొకయాధారము కానేరదు. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున రామరాజభూషణుఁడు "శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధికైశ్వర్యనిత్యయశుఁడ" నని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈసంగతి వసుచరిత్రమున లేదు. ఇంతియకాక శ్రీనాథుఁడు, పింగళిసూరన, మొదలగు బహుగ్రంథకర్తలగు కవులుసైతము స్వరచితములగు నన్నిగ్రంథములందును నేకరీతి నిష్టదేవతాస్తుతి చేయలేదు. శ్రీనాథుఁడు శివార్చకుఁడనని చెప్పుకొనుచు శృంగారనైషధమున

మొట్టమొదట విష్ణుస్తుతి చేసియున్నాఁడు. కాశీఖండమున నీశ్వరస్తుతి చేసినాఁడు కాన శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు వ్రాసిన "గ్రంథారంభమందు వసుచరిత్రములోవలెనే శ్రీరామునిఁ గవి వినుతించె" "నరాంకితకృతులందుఁ గవియొక్క యిష్టదేవతానమస్కారమే తఱచుగాఁ గాన్పించును" నను మొదలగు యుక్తులు కవుల విభిన్నతను సూచింపఁజాలవు. మఱియు నరసభూపాలీయమునఁ బరమపద నాథుఁడైన విష్ణువు గ్రంథాదిని వర్ణింపఁబడుటయు, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున "శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధికైశ్వర్యనిత్యయశుఁడ" నని చెప్పుకొనుటయును బరిశీలింపఁగా నీకవికిఁ బరమపదనాథుఁడగు విష్ణువే యిష్టదైవమనియుఁ దద్విష్ణునియవతారమును, స్వేష్టదేవతాంతరమగు నాంజనేయునకును బూజ్యదేవతయు, నగు శ్రీరామదేవతను నితఁ డుపాసించెననియుఁ దోచుచున్నది గాన నీసందర్భము నరసభూపాలీయకవియే వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానకవియని బలపఱచుచున్నదిగాని విభిన్నతావాదమును బలపఱుపనేరదు.

ఇఁక సంగీతకళారహస్యనిధియను బిరుదము నరసభూపాలీయకవికి లేకుండుట భేదవాదమున కొకయాధారముగా శ్రీరామమూర్తిపంతులవారు విపులముగా వ్రాసినారు. ఈవిషయమున వీరు చెప్పినట్టి ముఖ్యములగుయుక్తులీక్రింద వివరించుచున్నాను. "వసుచరిత్రకవి తనకు సంగీతకళారహస్యనిధి యను బిరుదు గలదని చెప్పుకొనుటకుసరిగా నితనిగ్రంథమున (అనఁగా వసుచరిత్రమున) ననేకస్థలములందు సంగీతశాస్త్రప్రసంగసహితములగు వర్ణనములు గలవు. నరసభూపాలీయమున నంతగా నగపడవు. నరసభూపాలీయకవి తనకీప్రజ్ఞ యున్నట్లు చెప్పుకొనలేదు. మఱియు, వసుచరిత్రకవి ప్రస్తుతపువీణెయలమెట్లలోఁ జేసిన విశేషాదిక మతనిసంగీతవిద్యాప్రాగల్భ్యతఁ జూపుటకును, నరసభూపాలీయకృతికర్త అయ్యలరాజురామభద్రకవి నాక్షేపించఁ బోయి "పృథులషడ్జస్వరోద్దీర్ణభిల్లపల్లవాధరీగీతికాకర్ణనాతిభీత పరవశాత్మపటీరకోటరకుటీర లీనఫణియగు నెక్కాలఁ గానవయ్యె.!" అనుపద్యములోని సంగీతసంప్రదాయము తెలియనివాఁడై సభలో నవమానించఁబడె ననుకథలోని న్యూనతయును పైవృత్తాంతములం బలపఱచుటకుం జాలియుండును." అని వ్రాసియున్నారు. కాని యీయుక్తులభేదవాదమును ఖండింపఁజాలియున్నట్లగపడదు. నరసభూపాలీయమునందుఁ గల (ఆ. 1. ప. 4; ఆ. 3. ప. 129 ; 137; ఆ. 5. ప. 18.) సంగీతప్రసంగయుతపద్యములు నరసభూపాలీయకర్తకుఁ గల సంగీతాభిరుచిని వెల్లడిచేయఁ జాలియుండును. మఱియు వానిలో "నొకటియక్షరవిలాసోల్లాసమున" నను సంగీతశాస్త్రసంప్రదాయపూర్ణమగు పద్యము తద్గ్రంథకర్తకుఁ గల సంగీతశాస్త్రప్రవేశమును జూపఁగలదు మఱియుఁ బ్రతిగ్రంథమునందును గవి తనకుఁ గల ప్రజ్ఞల నన్నిటిని జూపవలెనను నియమములేదుగదా! ఇంతియకాక నరసభూపాలీయ మలంకారగ్రంథ మగుటచేత నందు వసుచరిత్రమునందువలె వర్ణనములు విపులముగా నుండుటకు వీలుపడదుగదా ఈవిషయమును శ్రీరామమూర్తిపంతులవారును నంగీకరించియే యున్నారు. ఇఁక నయ్యలరాజురామభద్రకవిపద్యములోని సంగీతరహస్యమును నరసభూపాలీయకవి గ్రహింపలేకపోయెనుగాన నితఁడు సంగీతకళారహస్యనిధియగు రామరాజభూషణుఁడు కానేరఁ డనువిషయము విచారింపవలసియున్నది.

పయి రామభద్రకవిపద్యమునందు "శిశు ర్వేత్తి పశు ర్వేత్తి వేత్తి గానరసం ఫణీ" యనుచొప్పున సంగీతము పాముల కానందదాయియై యుండఁగా సంగీతధ్వనిచే భీతిల్లి పాములు దాగియుండె నని వర్ణించుట దోషమని రామరాజభూషణుఁ డెంచె ననియుఁ గేవలసంగీతము పాముల కింపుఁగొలుపునదేయైనను "షడ్జం మయూరో వదతి" యనుచొప్పున మయూరధ్వనిసదృశమగు షడ్జస్వరమును విని పాములు

భీతిల్లుట సహజమేయని రామభద్రకవి సమాధానము చెప్పెననియు నప్పటి వందెపునిర్ణయముచొప్పున రామరాజభూషణునకు శిరోవేష్టనమును దీయించి రామభద్రకవి సభలో నవమానించెననియు నైతిహ్యము గల దని శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. మఱియు నియ్యది యప్పకవినాఁటికేయు న్నట్లుగూడ వ్రాసియున్నారు.

అప్పకవి పూర్వకవివర్ణనముచేయుచుఁ దనగ్రంథములో—

"రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చారుమస్తకలాపాపహారివాక్య
గౌరవము పెక్కు భంగుల గణనచేసి, ... "

అని రామరాజభూషణునియొక్క కిరీటమును దీయించినవాఁడని రామభద్రకవికి విశేషణముగాఁ జెప్పియున్నాఁడని యి ట్లాంధ్రకవులచరిత్రమున నుదాహరించియున్నారు. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారీయైతిహ్యమును మార్చి వివాదవాదమును స్థిరపఱచుకొనుటకై, యీయవమానము నరసభూపాలీయకృతికర్తకు జరిగెనని వ్రాయుట వింతగనున్నది. అరయనరయ నీమార్పు వీరివాదమునకే బాధకమగుచున్నది. నరసభూపాలీయకృతికర్తకే యవమానము జరిగినదని వీ రంగీకరించి యుండుటచే నీయవమానము రామరాజభూషణునిదను నప్పకవిసూక్తిచొప్పున నరసభూపాలీయకవి రామరాజభూషణుఁడేయని యీపక్షమువా రంగీకరింపవలసినచ్చును. ఇచట నప్పకవిపద్యమునందుఁ 'గలాపాపహారి' యనుచోఁ 'గలాపాదిహారి' యని సవరించి శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులవారు తత్పద్యంబునకు "రామరాజవిభూషణునియొక్క రత్నకలాపాదిప్రభుబహూకృతి సంపాదకమగు మనోహరమైన వాక్యగౌరవమును గణించి" యని యర్థముచేసి యున్నారు. కాని యిచ్చట మధ్యమపదలోపసమాసము నంగీకరించి యిాక్లిష్టమగు నర్థము తీయ నవసరముండునా యని యాలోచింపవలసియున్నది. ఇంతయుఁ కాక "పికః కూజతి పంచమమ్" "షడ్జం మయూరో వదతి" యను నీమొదలగు విషయములు తెలుపుచుగాఁ బ్రబంధములయందుఁ జొనుపుచుండుట వాడుకయయియుండుటచే నీసామాన్యవిషయమును దెలియుటకు సంగీతశాస్త్రపండితుఁడై యుండవలసినక్కఱలేదు. రామరాజభూషణుఁడు ప్రమాదవశముననో రామభద్రకవికి సమయస్ఫూర్తి లేకుండిన జయము నొందనవచ్చునను నాశచేతనో యట్లు పూర్వపక్షము చేసియుండిన నుండవచ్చును. కాఁబట్టి యింతమాత్రమున నతనిసంగీతపాండిత్యమునకు లోపముకలుగనేరదు. మఱియు రామభద్రకవిగ్రంథమునందుఁ బ్రతిజ్ఞాప్రకారము దోషమును జూపఁజాలకుండుటచే రామరాజభూషణున కవమానముగలిగియుండిన నుండవచ్చును. సంగీతవిషయమున నిట్టియవమానము జరిగినదని యప్పకవిపద్యము సూచింపఁజాలదు. మఱియు నప్పకవిపద్యమున కర్థాంతర ముండుటచేతను నీయైతిహ్యమున కితరములగు ప్రబలనిదర్శనములు లేకుండుటచేతను, దీనిని నమ్మకతప్ప దనఁజాలము.

౫. ౫. గుఱుతులయుక్తులపై నాక్షేపణములు.

రెండటికవితారీతులు నేకవిధముగ నున్నవా?

"ఇఁక రెండుకవిత్వములు నేకరీతినేయున్న వనుట మే మెంతమాత్రము నిష్టపడము. ఇది యనుభవైకవేద్యము. వెండియు నొకపక్షమున రెండు కవిత్వము లేకరీతినే యున్నవనుట కిష్టపడినను నరసభూపాలీయము లక్షణగ్రంథము" "రామరాజభూషణకవి ముందువసుచరిత్రమును, దర్వాత నరసభూపాలీయమును రచించినాఁడని రావుబహద్దరుగా రనుచున్నారు. కాన నిది నిజమైనపక్షమున మొదటిగ్రంథముకన్న రెండవది యన్నివిధముల శ్లాఘ్యతమముగ నుండవలసినది యైయుండఁగాఁ

ప్రథమగ్రంథమునఁ గనుపడని యప్రశస్తమగు శ-సలకుఁ బ్రాసము రెండవగ్రంథమగు నరసభూపాలీయమునఁ గనుపడుచుండుటే వీరు వేఱువేఱుకవులనుటకుఁ బ్రబలనిదర్శనముగ నున్నయది.”

“ఇట్టిదుపాత్తముల రచించినకవి యొక్కఁడై నో ద్వితీయమున రచింపఁబడెనను నరసభూపాలీయమున బంధగర్భకవిత్వములు వ్రాసినకవి తర్వాత తానురచించిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున నట్టిబంధగర్భకవిత్వములు వ్రాయకుండుటయు, మొదటిగ్రంథమగు వసుచరిత్రమున నిట్టికవిత్వచిహ్నము లగుపడకుండుటంబట్టియు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో విచారించినఁ బ్రథమతృతీయగ్రంథకర్తయు ద్వితీయగ్రంథకర్తయుఁ బ్రత్యేకకవులనుటకు నిది యొకగొప్పనిదర్శనముగ నున్నయది.”

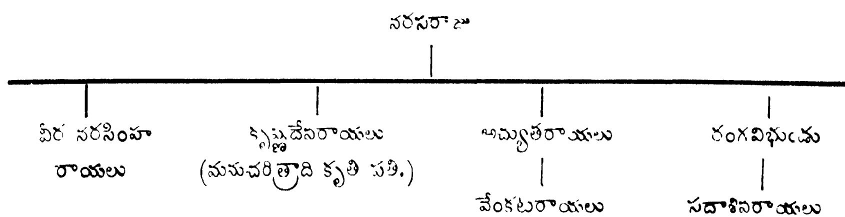
“మొదటిగ్రంథమునఁ దాను రామరాజభూషణుఁడనని వ్రాసుకొన్నకవి రెండవగ్రంథముఁ దక్కినపట్ల నెట్లున్నను నందలి చక్రబంధముఁ గవిపేరిగుపడవలసిన చక్రబంధస్వరూపమునం దాఱవవలయమున మూర్తికవికృతియని కనుపడుచుండుటంబట్టియు 'రామ (రాజ) భూషణ' యనుబిరుద మీగ్రంథమునం దెచ్చుట వ్రాయమింజేసియు, నియ్యిద్దఱు వేఱువేఱుకవులనుటకు నింతకన్నఁ బ్రబలము లగు నాధారము లేమికావలయునో యూహింపఁ జాలకున్నారము. రెండియుఁ జూడుఁడు. నిక్కముగ నిట్టిదుగ్రంథము లొక్కరేవ్రాసినచోఁ గవిసంప్రదాయము ననుసరించి మొదటిగ్రంథమును వ్రాసిన కవి (రామరాజభూషణుఁడు) తర్వాతఁ దాను వ్రాసిన రెండవగ్రంథమున మొదటవ్రాసిన గ్రంథప్రశంసఁ జేయక తృతీయగ్రంథమున స్వీకరించుటయుఁ, దృతీయగ్రంథముఁ బ్రథమగ్రంథమునే పేర్కొని ద్వితీయగ్రంథమును స్మరింపకుండుటయు; ద్వితీయగ్రంథమున ప్రథమగ్రంథప్రశంసయే లేకుండుటయుఁ బ్రథమతృతీయగ్రంథ గద్యపద్యములలోఁ దద్గ్రంథకర్త లొక్కరనుటకు నెవ్విధమగు సంశయము లగపడకుండుటయు, ద్వితీయగ్రంథ గద్యపద్యములు ప్రథమతృతీయములకన్న నిప్పట్ల భిన్నములుగ నుండుటయు, వీరిరువురు వేఱువేఱని తెలుపఁజాలకున్న మఱి యేనిదర్శనములు వలయునో యూహింపఁ జాలకున్నాము” అని యిట్లు మిక్కిలి విపులముగా శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులవారు చర్చించియున్నారు. వసుచరిత్రమే మొదటిగ్రంథమను నుద్దేశముతో రామకృష్ణయ్యపంతులవా రిట్లుచర్చించుట కనుపడినది. కాని వసుచరిత్రము మొదటిగ్రంథమనుటకుఁ దగిన ప్రబలాధారము గానరాదు. నరసభూపాలీయమే మొదటిగ్రంథమని గ్రహించినయెడల విభేదవాదమునకు మూలకంఠములగు యుక్తు లన్నియు నున్మూలితము లగునుగదా? రామరాజభూషణుఁడు గర్భబంధకవిత్వములను బ్రతిష్ఠావాసనచే నరసభూపాలీయమును నలంకారగ్రంథముఁ జూపి రసజీవితములగు ప్రబంధములం దట్టివి

“కావ్యాంతర్గడుభూతా యా సా తు నేహ ప్రపంచ్యతే;
రసస్య పరిపంథిత్వా న్నాలంకారప్రహేలికా.”

యను విశ్వనాథపంచాననసూక్తిచొప్పునఁ జొనుపఁడయ్యె నని యూహింపవచ్చును. రామరాజభూషణుఁడను బిరుదము నరసభూపాలీయ కృతికాలమునకు లేకపోవచ్చును. అందుచేఁ దననామమునే చెప్పియుండవచ్చును. వసుచరిత్రకాలమునకు రామరాజభూషణబిరుదము వచ్చియుండును. కావుననే ద్వితీయ, తృతీయగ్రంథములగు వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములం దట్టి యనన్యసామాన్యమగు బిరుదనామమునే నిలిపికొనియుండును. వసుచరిత్రమువంటి మహాప్రబంధమును రచించినపిదప నరసభూపాలీయమును జెప్పికొనకుండుటయుఁ, జక్రవర్తిప్రతినిధియగు రామరాజుచే నొందఁబడిన బిరుదమగు రామరాజభూషణ నామము వెలయుచుండ బట్టుమూర్తినామమును వేఱఁ జెప్పుకొనకుండుటయు వింత

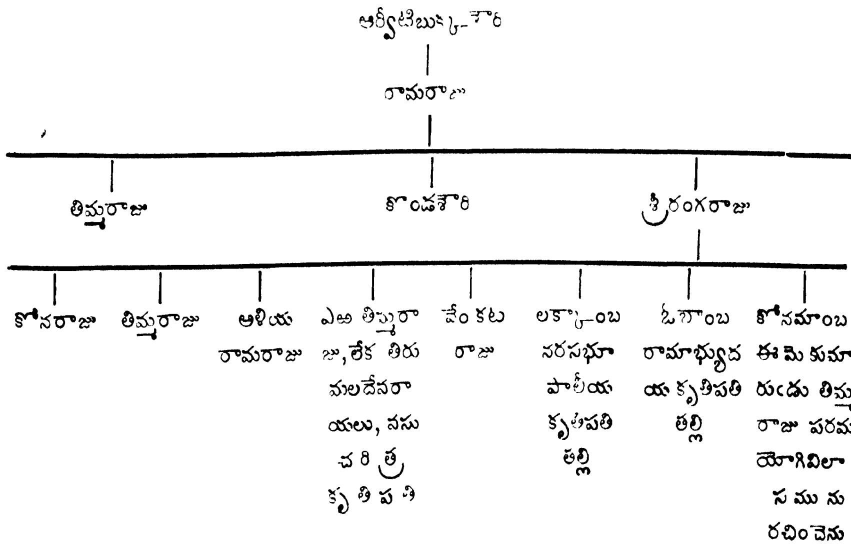
కాదు. కవియుత్కృష్టకులజుఁడు కాకుండుటచేఁ గావలయుఁ దనకులాదికము నెచ్చటను జెప్పుకొనలేదు. ఇట్లే కవితననామమునుమాని ద్వితీయతృతీయగ్రంథములలో బిరుదనామమును జెప్పికొనియుండవచ్చును. ఇఁక నరసభూపాలీయము మొదటిదని గ్రహించుట యుచితమా! యను విషయము చర్చింపవలసియున్నది. వీరేశలింగముపంతులవారీవిషయమును స్వరసముగా వ్రాయలేదు గాని కొంతవఱకు సమ్మతించినట్లగపడుచున్నది. "వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీత" యను దానిలో మొదట వసుచరిత్రశబ్దమును గ్రహించినంతమాత్రమున నది ప్రథమగ్రంథమని గ్రహింపవలయునా? అదినిజముగ రచించినవానిలో నది యుత్కృష్టమగుటచే దానిని గ్రహించియుండవచ్చును. "నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు చెప్పినాఁడ" నని కాశీఖండమున నుండుటచే శ్రీనాథుని గ్రంథములలో నైషధము మొదటిదనుట యుక్తమా! మఱియు నరసభూపాలీయమే మొదటిదనుటకుఁ గొన్ని యాధారములు లగపడుచున్నవి. పైని వ్రాయఁబడు వంశములు చదువరులకు బాగుగా బోధపడుటకై యిచ్చట ముందుగా వంశవృక్షముల వ్రాయుచున్నాను.

కృష్ణదేవరాయలవారి వంశవృక్షము.



కృష్ణదేవరాయలు మృతినొందినపిదప తమ్ముఁడగు నచ్యుతదేవరాయలును తత్పుత్రుఁడగు వేంకటరాయలును వరుసగా రాజ్యాధిపతులైరి. వేంకటరాయల యనంతరమునఁ దత్పితృవ్యపుత్రుఁడగు సదాశివరాయలు రాజ్యాధిపతి కావలసియుండఁగా నచ్యుతదేవరాయనిభార్యకు సోదరుఁడగు సలకయతిమ్మరాజు రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను.

వసుచరిత్రకృతిపతి వంశవృక్షము.



పయి నుదాహరించినవారిలో నళియరామరాజు కృష్ణదేవరాయలకు నల్లుం డగుటచే సలకయ తిమ్మరాజుచేసిన యక్రమము నోర్వక వాని జయించి సదాశివరాయలను రాజ్యాధిపతిగాఁ జేసి తాను దత్ప్రతినిధిగ రాజ్యము నేలుచుండెను. ఈవిషయము లీక్రిందిపద్యములవలన స్పష్టపడును.

"ఉ. ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయధా
త్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁ డై వితతప్రతాపసం
తాపితశత్రుఁ డై యల సదాశివరాయనిరంతరాయవి
ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మికి నిదానము తా నయి మించె నెంతయున్."

(రామాభ్యుదయము. ఆ. 1. ప. 44.)

"సీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కాయతిమ్మని హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె
... ...
భూమి నొకరాజమాత్రుఁడె రామవిభుఁడు." (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1 ప. 82.)

నరసభూపాలీయకృతిపతియగు నరసరాజునకు మేనమామలగు కోనవిభు ప్రభృతులలోఁ గృష్ణరాయనియల్లుఁడగు రామరాజు నరసభూపాలీయకృతిప్రదానకాలమున సదాశివరాయనికిం బ్రతినిధిగా రాజ్యముచేయుచు నుండవచ్చును. కావుననే నరసభూపాలీయమున నరసరాజునంశనుమాత్రమే వర్ణింపఁబడక నరసరాజునకు మేనమామలగు రామరాజును దత్సోదరులును వర్ణింపఁబడిరి. సార్వభౌమప్రతినిధియగు రామరాజునకు మేనల్లుఁడని వర్ణించుటయు నరసరాజున కొకఘనతయేకదా.

నరసభూపాలీయమునఁ గోనవిభుప్రభృతులను వర్ణించుటలో నొకరినైన భూతకాలికక్రియచే నిర్దేశింపకుండుటచేతను వసుచరిత్రమునఁ గోనవిభుప్రభృతులను వర్ణించుటలోఁ గోనవిభునిఁ దిమ్మరాజును రామరాజును భూతకాలికక్రియలచే నిర్దేశించుటచేతను గోనవిభు తిమ్మవిభు రామరాజులు నరసభూపాలీయకాలమునకు జీవించియున్నారనియు వసుచరిత్రకాలమునకు మృతినొందిరనియు నూహించుటకుఁ గొంత యవకాశమున్నది. మఱియు నరసభూపాలీయకాలమునకు రామరాజు తురుష్కులచే వధింపఁబడుటగాని విజయనగరరాజ్యవిప్లవమున జరిగియున్నట్లగపడదు.

"సీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కాయతిమ్మన హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె." నని నరసభూపాలీయమున వర్ణింపఁబడి యున్నది.

సలకయతిమ్మని జయించి కర్ణాటరాజ్యము కృష్ణరాయలవంశమునకు నిలిపినట్లు గ నిందువర్ణింపఁబడినదిగాని విజయనగరరాజ్యవిప్లవము సూచింపఁబడలేదు. ఇంతియగాక రామరాజును దురుష్కులు వధించి విజయనగరము నాక్రమించుకొనినపిదపఁ దిరుమలదేవరాయలు మిగిలినరాజ్యమునకు రాజయి పెనుగొండను రాజధానిగఁ జేసికొనెను. అట్లు నరసభూపాలీయకాలమునకే రాజ్యాధిపతియై యున్నయెడల వసుచరిత్రమునందువలె నీకావ్యమునందును దిరుమలరాజు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారి యనియు దిరుమలదేవరాయలనియు వర్ణింపఁబడియుండును.

"సీ. తనభుజాదండకోదండ మఖండ మై యనువేలశరవృష్టి నాచరింపఁ;
దనహేతిశతకోటి ఘనధాళధళ్య మై ప్రతిపక్షబలభిదాపటిమ నెఱపఁ;
దనవిగ్రహంబు సజ్జనమనోహారి యై మంజుఘోషాశ్లేషమహిమఁ జెలఁగఁ;
దనవైభవంబు సంతానసమగ్ర మై సురభిసంభృతగుణస్ఫురణఁ జెంద;

"తే. రాజదేవేంద్రుఁ డితఁడనఁ దేజరిల్లు, ననఘచాళుక్యనారాయణాంకవివిధ
బిరుదమన్నెవిభాళాదిబిరుదశాలి, ప్రాభవోపేతుఁ డెఱతిమ్మపార్థివుండు.
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 84.)

అని యిట్లు సామాన్యముగా నెఱతిమ్మరాజని తిరుమలదేవరాయలు వర్ణింపఁబడెను. విజయనగర రాజ్యపునరుద్ధారణమే యితఁడుచేసి యదివఱకు సార్వభౌముఁడై యున్నయెడల నట్టి ముఖ్యవిషయములు వర్ణింపక యిట్లు సామాన్యముగా వర్ణించి యుండఁడుగదా? వసుచరిత్రమం దిట్లుగాక విజయనగర రాజ్యవిప్లవమును దిరుమలదేవరాయలుచేసిన కర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధరణమును వర్ణింపఁబడుటచే నరసభూపాలీయముకన్న వసుచరిత్రమే వెనుకటిదని స్ఫురించును.

"సీ. జీర్ణకర్ణాటలక్ష్మీపునస్సృష్టి సెవ్వానిలోకేశ్వరత్వము పొసంగు..."

"క. ... ... కర్ణాటకాంధ్రధరణీపునరు
ద్ధారికిఁ దిరుమలదేవమ, హారాయాగ్రణికి..." (వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 13, 90.)

నరసభూపాలీయకాలమునకుఁ దిరుమలరాజు పట్టభద్రుఁడు కాకుండుటనే యెఱతిమ్మపార్థివుఁడని వర్ణింపఁబడెను. పిదప కర్ణాటరాజ్యసార్వభౌముఁ డగుటచేఁ గర్ణాటసార్వభౌములగు కృష్ణదేవరాయలు మొదలగువారికి వర్తించుచున్న దేవరాయ లను బిరుదముఁజేర్చి తిరుమలదేవరాయలను నామముతో వసుచరిత్రమున వర్ణింపఁబడెననియుఁ దోఁచుచున్నది కాఁబట్టి నరసభూపాలీయము మొదటిగ్రంథమనియు వసుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియు గ్రహించుట యుచితము.

ఇఁకఁ గవితారీతియు బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁడనియు వసుచరిత్రము ద్వితీయ గ్రంథమనియు సూచించుచున్నది. ఈవిషయమున శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు గ,గుఱుతుయుక్తులకను బంధముగఁ గొంతవఱకు గవులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. కవులు స్వపూర్వాపూర్వగ్రంథములలోని యభిప్రాయములు, పద్యముల నడకలోతులు తమయుత్తరోత్తరగ్రంథములందుఁ జమత్కరించుచుందు రనుట నిర్వివాదాంశము. రామరాజభూషణుఁడే వసుచరిత్రచ్ఛాయలను గొన్నిటిని ద్వ్యర్థికావ్యమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందు సయితము చూపియున్నాఁడు.

"సీ. ఒకచాయ ననపాయపికగేయసముదాయ మొకసీమ నానామయూరనివహ,
మొకవంక నకలంకమకరాంకహయహేష లొకక్రేవ నవదేవయువతిగీతము..."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 2. ప. 7.)

"సీ. ఒకచోట మఖవాటహుతహవ్యగంధంబు లొకచాయ ననపాయహోమపవన్ములు...
... ...
ఒకవంక నకలంకయోగివర్యసపర్య, లు..." హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. (ఆ. 2. ప. 43.)

"సీ. స్వాని యై నిగమాతిభూమి యై సురపురోగామి యై యబ్ధిజాకామి యుండ;
హారి యై హాలహాలాహారి యై భవదంశుధారి యై ప్రసవాయుధారి యుండ; ..."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 4. ప. 36.)

"సీ. తరలక యజ్ఞారిధరునిపైఁ బాదంబు సంఘటించిన ద్విజస్వామి యుండఁ;
బటుమహారంభేశభావంబు గని యక్షపదరూఢి నెఱపు గీర్వాణుఁ డుండఁ; ..."
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 25.)

ఈరీతిని దుర్ఘటమగు ద్వ్యర్థికావ్యమునందును స్వభావప్రకటనము తెలియుచున్నదిగదా ఇట్లే నరసభూపాలీయచ్ఛాయలు వసుచరిత్రమున సామాన్యముగఁ గల కొన్నిపద్యములసంఖ్య నిట నుదాహరించెదను.

నరసభూపాలీయము.		వసుచరిత్రము.	
ఆశ్వాసము.	పద్యసంఖ్య.	ఆశ్వాసము.	పద్యసంఖ్య.
1	1	1	1
5	205	1	56
1	90, 117	1	34, 107 (ఆ.6. ప.69.)
1	90	1	36, 65
1	85, 92	1	57, 62, 72, 76, 82
1	78	1	73
3	141	4	111
4	78	2	88

ఇంకను బూర్తిగ నరసభూపాలీయరీతులు గల పద్యముల నుదాహరించెదను.

"సీ. ఒకటి యక్షరవిలాసోన్మేషమున మించ నొకటి తాళప్రౌఢి నుల్లసిల్ల;
నొక్కటి నారికేళోన్నతిఁ దాల్ప నొక్కటి గోస్తనీగుచ్ఛకలనఁ దనర;
నొకటి సువృత్తభావోన్మేష మొంప నొక్కటి వల్లకీతుంబికలనఁ జెలఁగ;
నొకటి భారవిశేషయుక్తిఁ బెంపొంద నొక్కటి గిరిశమతానుకారి కాఁగ;
తే. నసమసాహిత్యసంగీతరసము లనెడు, గుబ్బపాలిండ్లు దాల్చు పలుకులవెలంది
సరసగుణహారు నోబయనరసధీరు, నవ్యకృతినాయకుని గా నొనర్చుఁ గాత!"

(నరసభూపాలీయము ఆ. 1. ప. 4.)

"మ. సకలామోదకతాళవృత్తగతులన్ సంగీతసాహిత్యనా
మకవిద్యాయుగళంబు పల్కుఁజెలికిం బాలిండ్లజోడై సిరుల్
ప్రకటింప న్నఖరేఖలందు నలఘుప్రస్తారము ల్సేయు న
ర్వకళాకాంతుఁడు ప్రోచుఁ దిర్మలమహారాయక్షమావల్లభున్." (వసు. ఆ. 1. ప. 3.)

పీనిలో నరసభూపాలీయపద్యమున శ్లేషభంగిని సాహిత్యసంగీతములతో సరస్వతీస్తనద్వయమున కు సాధర్మ్య మధికముగాఁ జూపఁబడినను కల్పనములకుఁ బరస్పరైకకంఠ్యము లేదు. సంగీతరూపకుచ మొకమాఱు తాటిపండుతోడను, మఱియొకమాఱు వల్లకీతుంబితోడను, వేఱొకమాఱు పర్వతముతోడను నొక్కపద్యమునందే వర్ణించుటలో సారస్యములేదు. మఱియుసంగీతసాహిత్యము లను ద్వంద్వసమాసము ప్రసిద్ధమును, శ్రుతిహితమును నయి యుండునుగాని సాహిత్యసంగీతము లనునది యట్లుండదు. కాఁబట్టి నరసభూపాలీయపద్యమును మార్చి వసుచరిత్రపద్యము చమత్కరింపఁ బడినదని తోఁచుచున్నది. ఇంతియ

కాక సరస్వతీస్తనద్వయమును సంగీతసాహిత్యములుగా నిరూపించి యందు బ్రహ్మదేవునినఖక్షతాదు లుభయసాధారణముగఁ బ్రస్తారరేఖలుగా నిర్మించుట మిగులఁ జమత్కారముగ నున్నది. సంగీతమున స్వర ప్రస్తారమును సాహిత్యమున వృత్తాదిరూపమగు ఛందఃప్రస్తారమును సుప్రసిద్ధములేగదా; అందు సాహిత్యపక్షమున నలఘుశబ్దముచే స్ఫురించు గోరునంకెనంటి గురుసంజ్ఞను నఖక్షతముగా వర్ణించుట స్వారస్యముగా నున్నది. అలఘుశబ్దముచేఁ గుచగౌరవమును సూచింపఁబడుచున్నది. మఱియు నిందు బ్రహ్మదేవుని సర్వకళాకాంతుఁడని వర్ణించుట సాభిప్రాయముగా నున్నది. కాఁబట్టి పైవర్ణనము లేకకవికర్తృకములనియు వసుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియుఁ జెప్పుటయే యుచితము.

"శా. గంగం దాల్చితి వుత్తమాంగమునఁ దం గైకోలుగావించి త
ద్ధాంగీకార మనంగ బురంధ్రి! నిను వామాంగంబునం దాల్పనే
శృంగారోన్నతిఁ జూడు మంచు గిరిజన్ శీర్షాపగాబింబిత
స్వాంగానందితఁ జేయు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతన్."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 5.)

"శా. ఆమందాకిని మౌళిఁ బూని నను నర్ధాంగీకృతం జేసి తా
నా మేల్మే లని యార్య యల్గఁ బ్రణతుండై తత్పదాంభోజయో
గామర్షంబున గంగ యున్మీలయఁ జూడాభోగసత్యక్రియా
సామర్థ్యంబున వేఁడు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతన్."

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 5.)

పైపద్యములలో వసుచరిత్రపద్యమునందుఁ బార్వతికిఁ గోపము దీర్పఁబోయి యీశ్వరుఁడు గంగకును గోపమును దెప్పించుకొనె ననియు, నరసభూపాలీయమున నట్లుగాక పార్వతికి శీర్షాపగా ప్రతిబింబరూపమున నుత్తమాంగస్థితిని గల్పించి నేర్పుగా నోదార్చె ననియు శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. నరసభూపాలీయము ద్వితీయగ్రంథమను తమయభిప్రాయమున కిది కొంతబలముగ నున్నదని వారియభిప్రాయము గాని నరసభూపాలీయమునఁ జెప్పినట్లు పార్వతిని శీర్షాపగా ప్రతిబింబితను జేయుటకు నామెపాదములం దీశ్వరుఁడు వ్రాలక తటస్థింపదుగదా! అట్టిస్థితిలో గంగ కోపించుట సహజముగనే యుండును. అట్లు వ్రాలునపుడు ప్రేలునట్టిమాడా భోగమును సవరించుకొనుమిషంబున గంగను బ్రార్థించియు నట్టియంశము తెలియకుండఁ బార్వతికిని బ్రీతిచేసి యిట్లుభయులను సంతోషింపఁజేసె నని వర్ణించుట మిగులసరసముగనున్నది. కావున నీవసుచరిత్రపద్యము నరసభూపాలీయ పద్యమును సవరణచేయుచున్నదనుట యుచితము. మఱియు గంగను శిరంబున ధరించితివని యల్గినపార్వతి నోదార్ప నామెపాదములపై వ్రాలెనని చెప్పుటచే నామెను శీర్షాపగాప్రతిబింబితను జేసి యానందింపఁ జేసె నను నర్థముసైతము గర్భితమయియే యున్నది. ఏ కారణమున నామెయల్గెనో దానికి సరిగ నోదార్పకున్న నట్టియలుక తీరదుగదా! పాదములపైఁ బడి బ్రతిమాలుటయుఁ బ్రతిబింబవశమున నుత్తమాంగస్థితిఁ జూపుటయు, గంగనుసైత మామెపాదములపైఁ బడునట్లు చేయుటయుఁ, బార్వతీకోపనివారకములును, నామెకుఁ బ్రీతిజనకములును గాఁగా నట్టికారణముల చేతనే గంగయునల్గినది. అప్పుడిదియంతయుఁ గపటకృత్యమనియు నీసవతి నెట్లు మోసపుచ్చుచుంటినో చూడు! చూడు! మనియు గంగను గోఁకుచు సంజ్ఞచేసి యామెను సంప్రీతచిత్తగా నొనరించె నను వసుచరిత్రపద్యమునం గల చాతుర్యము మిగులశ్లాఘ్యముగ నున్నది. మఱియు వసుచరిత్రమునందుఁ గల

యార్యామందాకినీశబ్దములయొక్క యర్థాంతరము మిగుల స్వారస్యముగనున్నది. మఱియు నరసభూపాలీయ పద్యమునం దమర్చఁజాలని కొఱఁతఁ దీర్చుకొనుచు రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రపద్యమున 'నొనా మేల్మే లని యార్యయల్గ' నని ప్రయోగించినాఁడు పయికారణములచే వసుచరిత్రపద్యమే నరసభూపాలీయపద్యమును జమత్కరించుచున్నదని స్ఫురింపకపోదు. ఈరీతిప్రయోగ మీకవికి మిగుల నిష్టమని

"శా. ... ... వేలోక్కతం దాల్చినాఁ డా లే యంచుఁ బలంచునో యని..."

యను నరసభూపాలీయప్రథమపద్యభాగము సూచించుచున్నది.

"చ. అరుదుగ వామభాగలలనాకలనాచలనాత్ముఁ డైన యా
హరు గురుఁ గాంచి తానును వదాకృతి యాగతి నేకనంతుఁ డై
కరికరిణీగుణంబులఁ మొగంబునఁ దాల్చి జగంబు లేలు నాం
తరకరుణాసనాథు గణనాథు మరుద్గణనాథుఁ గొల్చెదన్."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 6.)

"సీ. ఘనఘనాఘనలక్ష్మి నెనయు కొప్పిరుగడ నిరుగడఁ దరుణాబ్జకృతవతంస;
మురుచిత్రకాగ్ని శిఖోన్నేష మిరువంక నిరువంకఁ గుండవిస్ఫురితకర్ణ;
ముడివోనిమిసుక్క లీనెడుపేరు లిరుదెస నిరుదెసఁ గనులబంధుకరరంబు;
నెఱమించు చిఱుతవన్నియచేల మిరుమేన నిరుమేన రతిమనోహరవిభూతి;
తే. యమర నన్యోన్యవేషభేదాసహిష్ణు, భావవిభవంబుఁ దెలుపుమఁ బరనుమైత్రి
నగనిసామేన నిలిచిన యగతనూజ, ప్రథనజయ మిచ్చుఁ దిరుమలరాయమణికి."

(వసుచరిత్ర. ఆ. 1. ప. 6.)

వినాయకుఁడు తండ్రితో సారూప్యము నొందె ననుటకన్న నీశ్వరునకు నర్ధాంగమున నొప్పుచున్నపార్వతి భర్తృసారూప్యమును బొందినదని వర్ణించుట సరసముగా నుండును గాన నిచ్చటను వసుచరిత్రపద్యమే నరసభూపాలీయపద్యమును జమత్కరించుచున్నది.

"సీ. ఎవ్వాఁడు మొదలఁ దా నిలకు భారతి డించె నగ భగీరథుఁ డభ్రతటినిఁ బోలె?
భ్రమరకీటన్యాయభాతి నేకవిరాజు వాగ్దేవి తా నె యై వన్నె కెక్క!
నరవృత్తిములు మాని వాణి యెవ్వానికై వలసి నానాశ్లేషములకుఁ జిక్క!
నెవ్వాని వాఙ్మాత్ర మినుని ధాత్రికిఁ దెచ్చి పేర్మితోఁ గరము లర్పించుకొనియె?
"తే. నట్టి సుహిమాధికులఁ గొల్చి యఖిలమునివ, చోనుపమశక్తిభృతపురాణార్థవితతు
లనుఁగుఁదెనుఁగును ఘన్యదివ్యాంజనమునఁ, గనుఁగొనఁ గఁ జేయు నంధ్రసత్కవులఁ దలఁచి.

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 8.)

"సీ. భువిఁ గవితాకన్యఁ బుట్టించె నెవ్వాఁడు! బడి నాగమములెల్ల నడిపె నెవ్వఁ?
డేను నీ వనుమాట లెనయించె నెవ్వాఁడు? కోమలపదలీలఁ గూర్చె నెవ్వఁ?
డనఘతులాకోటి నలరించె నెవ్వాఁడు? నిఖిలగుణంబుల నేర్చె నెవ్వఁ?
డినకరసంప్రాప్తి నెసఁగించె నెవ్వాఁడు? రహి నించె నర్థగౌరవము నెవ్వఁ?

తే. డట్టి వాణీగురుత్వమహత్వఖనుల, ఘనులఁ బ్రాచేతస, వ్యాస, కాళిదాస,
దండి, భవభూతి, మాఘసత్కవి, మయూర, భారవుల, భారవుల నాత్మఁ బ్రస్తుతింతు."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 9.)

ఇచ్చటసైతము నరసభూపాలీయపద్యమును వసుచరిత్రపద్యకల్పనము చమత్కరించుచునే యున్నది.

"మ. వదనాగ్రంబున వాణి యున్నది రమ వ్యాప్తస్వనీ దిందిరా
మదిరాక్షీమణి యున్న వక్షము వరము న్మన్నించి వీక్షింపనీ
దదియుం గాక నృసింహ! నీవిపులబాహాశ్లేషసీమే నొంచి నో
ర్వదు భూదేవి బహుప్రియాంగత నినుం బ్రార్థింప నింకేటికిన్."
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 3. ప. 141.)

"చ. జలనిధిరాజకన్య కినుసన్న మెలంగుచునుండు వాణియున్
మెలఁగును మాటలోన నెలమిం జేయిసన్నఁ జరించుఁ గీర్తి నీ
లలితభుజోపగూహనివాసము మానదు ధాత్రి సద్గుణో
జ్జ్వలనరసింహ మంత్రబలవంతులకింతుల చిక్కు టబ్రమే. (నరసభూపాలీయము.ఆ.5.ప.187)
ఇట్లే యీగ్రంథమున సరిస్వతీవ్యభిచారము మఱికొన్నిచోట్లను.
(ఆ. 3. ప. 40, 129.) వర్ణింపఁబడినది.

"సీ. అనుఁగుఁదమ్ములఁ బాసి కనుసన్న మెలఁగు నిందిరఁ దృణముగా నెంచు ననిన
గూర్మాసనాభ్యాసకర్మఠ యై రాజించు ధరిత్రిఁ జాలికగాఁ జూచు ననిన
మధురాధరస్పందవిధివశంవద యైన భాష నొండొకమాఱు పల్కఁ దనిని
నాత్మపాణిస్పర్శనాయత్తమగు కీర్తి నెనసి దిక్కులకడ నునుచు ననిన
"తే. జగతిఁ గొఱనోమునోఁచిన జలజముఖులఁ, గూరిమి గణించి యతఁ డేల గారవించు
వరుని బహువల్లభామనోహరునిఁ గోరు, ముదిత ముదితయె యని బాల మోము వాంచు."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 4. ప. 111.)

(ఇట్లే 3. ఆ. 94 వ పద్యమునందు శక్తిత్రయవ్యభిచారముగలదు.)

ఈవర్ణనములందును నరసభూపాలీయపద్యమును వసుచరిత్రపద్యగతకల్పనములు చమత్కరించుచునేయున్నవి. నైషధరీతుల ననుసరించుట రామరాజభూషణునకు స్వభావమని యిదివఱకు విశదపఱచియేయున్నాను. అట్టి యభిప్రాయము నరసభూపాలీయరచనాకాలమునకే యీతని కున్నదని తోఁచుచున్నది.

"శ్లో. శృణ్వ న్సదారు స్తదుదారభావం హృష్యన్ముహు ర్లోమ పులోమజాయాః;
పుణ్యేన నాలోకత నాకపాలః ప్రమోదబాష్పావృతనేత్రమాలః.
శ్లో. సాపీశ్వరే శృణ్వతి తద్గుణౌఘాన్ ప్రసహ్య చేతోహరతోర్ధశంభుః;
అగాదపర్ణాంగులిరుద్ధకర్ణా కదా న కండూయనకైతవేన.
శ్లో. అలం సజన్ ధర్మవిధౌ విధాతా రుణద్ధి మౌనస్య మిషేణ వాణీమ్;
తత్కంఠమాలింగ్య రసస్య తృప్తాం న వేద తాం వేదజడ స్స్వవక్త్రామ్.

శ్లో. శ్రియ స్తదాలింగనభూ ర్న భూతా వ్రతక్షతిః కాపి పతివ్రతాయాః;
సమ స్తభూతాత్మతయా న భూతా తద్భర్తు రీర్ష్యాకలుషాణునాఽపి."
(నైషధము. సర్గ. 3. శ్లో. 29,30,31,32.)

మహాకవియగు శ్రీహర్షుఁడును నగౌచిత్యశంక విడిచి స్వభావప్రకటనమున కై యిట్లు వర్ణించి యుండుటచేతనే గావలయు రామరాజభూషణుఁడు పై రీతి వర్ణించియున్నాఁడు. అందుఁ గొంతవఱకౌచిత్యపోషణమున కై యర్థాంతరరహితములను శచీ, పార్వతీ, వ్యభిచారరూపవర్ణనములను విడిచి యంతట ను నర్థాంతరముండునట్లుగనే రెండుగ్రంథములందును రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించినాఁడు. సరస్వతికిని భూదేవికిని శ్రీదేవికిని నిట్లు శ్లేషగర్భితములగు వ్యభిచారవర్ణనములు కవిసమయసిద్ధములే యగుటచేత నంతగా నౌచిత్యహాని కల్గినదని తలంపఁజనదు.

"శ్లో. కస్మై చి త్కపటాయ కైటభరిపూరఃపీఠదీర్ఘాలయః
దేవి! త్వాం ప్రణిపత్య కుప్యసి సచే ద్యత్కించి దాచక్ష్మహే,
య త్తే సుందిర మంబుజన్మ కి మిదం విద్యాగృహం యచ్చ తే
నీచాన్నీచతరోపసర్పణ మహా మేత త్కి మాచార్యక"మ్మని యిట్లు మురారికవి వర్ణించియున్నాఁడు. ఇ ట్లనేకకవులవర్ణనములు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతి నిట నుదాహరింపలేదు.

శ్రీనాథుఁడు పై నైషధశ్లోకముల నాంధ్రీకరింపలేదు. ఔచిత్యహానికి నంచియిట్లు విడిచిపెట్టె నని యందమన్న శ్రీనాథుఁడు శృంగారనైషధమున బుతికొన్నిచోట్ల నట్టినియమమును బాటింపలేదు కాన నీవిషయమునను గారణము వ్యాగ్యము.

"శ్లో. న కా నిశి స్వప్నగతం దదర్శ తం జగాద గోత్రస్ఖలితే చ కా న తమ్;
తదాత్మతాధ్యాతధవా రతే చ కా చకార న స్వస్య మనోభవోద్భవమ్." (నైష. స.1. శ్లో.30)

"తే. వానిఁ గలలోనఁ గానని వనజముఖియు, వాని మార్పేర జేరొక్కని మాటపతియు
వానిఁ గా నాత్మ భావించి వరునిఁ గినయు, నన్నలింపని సతియు లేదయ్యె నచట."

అని యిట్లు శ్రీనాథుని శృంగారనైషధమునందును బతివ్రతల కందఱకును వ్యభిచారము వర్ణింపఁబడి యున్నది. నరసభూపాలీయరచనకాలమునకే యిక్కవికి శ్రీహర్షమార్గానుసృతి యంకురించె ననుటకు మఱియొక యుదాహరణము నిచ్చుచున్నాను.

"శ్లో. అపి ద్విజిహ్వాభ్యవహారపౌరుషే ముఖానుషక్తాయతపల్లవల్లయా;
ఉపేయివాంసం ప్రతిమల్లతాంటయి స్మయే జితస్య ప్రసభం గరుత్మతః."(నై. స. 1. శ్లో. 64)

"వ. ... ... పల్లవల్లానుషక్తవదనతావిడంబిత వక్రస్థభుజగవైనతేయంబును,
... ... అగు నౌపవాహ్యంబు నారోహంబుచేసి...." (శృం. నై. ఆ. 1. వ. 85.)

"మ. వరవల్గావిధనంబు దష్టభుజగవ్రాతంబు గా సింగిణుల్
గురుపక్షద్వితయంబుగాఁగ నరసక్షోణీశ్వరారూఢ మా
తురగోత్తంసము నిందిరాహృదయనాథుండాల్చు ప్రత్యక్షుబం
ధురపక్షీంద్రునిలీలఁ జూచు నహితస్తోమంబు భీమంబుగాఁ." (నరసభూపాలీయ.ఆ.౩.ప.201.)

నరసభూపాలీయమునందలి యిట్టి నైషధానుసృతులు మూర్తి రామరాజభూషణుల, నైక్యవాదమునకుఁ గొంతియాధారములే యనవచ్చును.

"మ. వరవక్త్రేందువిలాసకృన్నవనయోనర్ఘానసాంబుజం
దరణీశైశవసింధు లింకు నెడఁ దత్తత్కాలుత్క్యంబులో
సరసాంతస్థితగండశైలములనం జందోయి యంతంతకుం
బరగుం దత్కృశమశోపరేఖలఁ గన్పట్టు న్వళీపుంజముల్." (నరసభూపాలీయము. ఆ. 3. ప. 30)

"చ. కలికిముఖేందుకాంతి కరకాంతసరోజలదాంతవేళ న
ర్తులకుచగండశైలములు దోఁప వళిత్రయశోపరేఖ లిం
పలరఁగ మధ్యసీమ బయలై కటిసైకత మొప్ప బాల్యముల్
బలుపది యింకుచో మెఱసె నాభిగభీరజలాశయం బనన్." (వసుచరిత్రము. ఆ. 2. ప. 39.)

ఇచ్చటను నరసభూపాలీయపద్యమునకన్న వసుచరిత్రపద్యమే విశేషకల్పనావిషయభాసురమై దానిని జమత్కరింప రచించిన ట్లగపడుచున్నది. ఇట్టి పదైక్యవాక్యములు కవులయభిన్నతకుఁ బ్రబలాధారము లనవచ్చును.

"క. వాలిక లై వెలిదమ్ముల, పోలిక లై చంపమూపులుఁగులసను దా
మేలిక లైన నిరీక్షణ, మాలికల నృసింహుఁ డాన నుపపతి వేశ్యల్."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 86)

"చ. తొలుదొలుతన్ విలోలగతిఁ దొంగలిఱెప్పల నాని కర్ణకం
దలగుచి ధాళధళ్యములడాఁపున నల్లనఁ బొంచి మించులై
వెలువడి పూర్ణచంద్రుపయి వెన్నెలపుల్గులచాలు వ్రాలె నీ
లల విభుమీఁద వ్రాలె నసలా నసలాలితదృష్టిజాలముల్." (వసు. ఆ. 3. ప. 49)

ఇచ్చట నరసభూపాలీయపద్యములోని "చంపమూపులుఁగులసను దామేలికలైన" యనునది వసుచరిత్రమున నెంతసొగసుగఁ జమత్కరింపఁబడెనో చదువరులే గ్రహింతురుగాక; శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు గ గుఱుతుయుక్తులను వ్రాసిన యనుబంధములో నిట్లే రెండుగ్రంథములందలి వే ఱొకచోటఁగల పదైక్యవాక్య ముదాహరింపఁబడెను. (అమోఘంబు ... ... (నరసభూపాలీయము. ఆ-2. ప-135. రామభూనరు ... (వసుచరిత్రము ఆ. 1. ప. 78) ఇట్టి యభిప్రాయైక్యపదైక్యవాక్యములును నుత్తరోత్తరచాతుర్యమును విమర్శించినచోఁ గవు లభిన్నులనియు, వసుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియుఁ దోఁపక పోదు.

ఒకపక్షమునఁ బిల్లలమఱ్ఱిపినవీరభద్రుని శకుంతలాపరిణయములో నున్న

"క. వాలిక లై విరిదమ్ముల, యేలిక లై భానుభవుని యెలమూపులకుం
బోలిక లై యుత్కలికల, మాలిక లై యబలఁ దాఁకె నొగి నృపుచూపుల్. (ఆ-2.)

అనుపద్యము ననుసరించి నరసభూపాలీయమున (వాలికలై. ...... (ఆ-2. ప. 86.) అనునది విరచింపఁబడినట్లును, శ్రీనాథపినవీరభద్రులరీతులను బెద్దనాదు లనుసరించినట్లును, విభిన్నులైన బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణు లిట్లు పరస్పరానుసృతిగ రచించియుందు రనఁ జనదాయని యందమన్నది సరికాదు. పూర్వోదాహృతములగు గ్రంథములలోని యనుసృతులు నరసభూపాలీయవసుచరిత్రముల యనుసృతులవంటివి కావు. పద్యములనడకలరీతులును, కల్పనారీతులును, కథాసంవిధానమార్గములును, వానిలో ననుసరింపఁబడినవి కాని యిట్లభిప్రాయైక్యపదైక్యవాక్యములు వేర్వేఱుకవులు గ్రహించియుండలేదు. మఱియుఁ దమకుఁ బూర్వులయి తమగౌరవమునకుఁ బాత్రులయి సుప్రసిద్ధులయి యుండువారిగ్రంథముల ననుసరించుట సహజముగాని సమకాలికుఁడు విశేషించి జ్ఞాతియు మఱి

యుఁ దనకంటె నప్రౌఢుఁడు నగువానిగ్రంథమునుండి పద్యచౌర్యము నభిప్రాయచౌర్యమును రామరాజభూషణునివంటి మహాకవి చేయఁగోరునా ?

"గీ. అసమసాహిత్యరసమును వసువుపాలు, చేసి తత్పోషణార్థంబు వాసి నరస
రాజు సద్గతి భజియించి రామరాజు, శివపదముఁ జేరెఁ బేరును భువిని విడిచి."

యనుచాటువువలన వసుచరిత్రరచనకుఁ బరమున నరసభూపాలీయము రచింపఁబడిన ట్లగపడునని కొంద అందురు. కాని యీనిరాకరనుగు చాటువు నమ్మఁదగినది కాదు. నమ్మినను దీని కర్థమే లేదు. మఱియు నిదివసుచరిత్రముచేసినపిదపఁ దత్పోషణమునకు నరసరాజునే భజించెనని స్ఫురింపఁజేయునుగాని నరసభూపాలీయము ద్వితీయగ్రంథమని సూచింపఁజాలదు. ఇంతియకాక సార్వభౌములగు రామరాజ తిరుమలదేవరాయలు తనకగ్రహారాదు లిచ్చి విశేషముగ సన్మానించినట్లు కవి చెప్పుకొనియుండుటచే నిది విశ్వసనీయముగ నుండలేదు.

ౙ గుఱుతుయుక్తివిమర్శనము.

అనేకులు పూర్వగ్రంథకర్తలు వీ రభిన్నులని వ్రాసియున్నారా ?

ఈవిషయమున నాంధ్రకవులచరిత్రములో రామరాజభూషణునిచరిత్రమునను బంధమునందు 2, 4, 5 వ విషయములను శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు ప్రబలముగ వ్రాసియున్నసంగతు లిదివఱకు నుదాహరించియున్నందున నిట వేఱుగ వ్రాయలేదు. రామరాజభూషణునకు సమీపకాలమువారలు సోమనాథకవి మండలక్ష్మీనరసింహాచార్యుల వ్రాఁతలును, లక్షణదీపికాగ్రంథములోని నిదర్శనములు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులవా రుదాహరించియుండఁగా బయివానికిఁ బ్రతిపక్షులు సమాధానము వ్రాయలేదు. కాని మఱియెవ్వరో యీయాభేదమును వ్రాసినవారు చరిత్రవిషయములలోఁ దప్పులు వ్రాసిరి గనుక నిట్టివి నమ్మరావని శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసినారు. "పైవిధముగ వ్యాఖ్యానములలో వ్రాసినవారిని మే మెఱుఁగము గాని వారివలెనే వ్రాసి ప్రకటించిన యొక్కరిద్దఱివ్రాఁతలసాధ్వస్యమును జూడుఁడ"ని వ్రాసి యెనమండ్రము వేంకటరామయ్యగారి వ్రాఁతలను రామకృష్ణయ్యపంతులవారు విమర్శించిరి.

మఱియు నప్పకవి "ఓలంబాలక" యను వసుచరిత్రములోని పద్యమునందలి యతివిషయమున స్వగ్రంథమునఁ జర్చించునపుడు "లోలంబాలక" యను పదము రామరాజభూషణకవిహృదయ" మని వ్రాసియున్నాఁడు గాని బట్టుమూర్తికవిహృదయమని వ్రాసియుండఁడయ్యె ననుకారణము నుదాహరించి వసుచరిత్రము మూర్తికవి విరచితము గాదని శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. మూర్తికవియే రామరాజభూషణుండై యున్నప్పు డొకపే రప్పకవి గ్రహించినంతమాత్రమున రెండవపే రాతనిదికాదని యెట్లు స్థిరపడును? ఇట్టి బలహీనములగు యుక్తులు గ్రంథోదాహరణములతో వ్రాసిన శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారి యుక్తులను ఖండింపఁజాలవుగదా! ఇఁక నీవిషయమున గురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగా రేమియు సమాధానమునే చెప్పలేదు. ఒక్కచోట నిట్టివ్రాఁతలు గతానుగతికము లని మాత్రము వ్రాసియున్నారు.

చ. ఛ. గుఱుతుయుక్తుల విమర్శనము.

రామరాజభూషణునకు భుభవిరుదముగలదా ?

రామరాజభూషణుఁ డనునది బిరుదమా ?

నరసభూపాలీయమున "శుభమూర్తినామధేయు" డని కవి తన్నుఁగుఱించి చెప్పుకొనియుండి హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున "రామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ" నని చెప్పుకొనుటచే రామరాజభూషణునకు 'శుభ'యనుబిరుదము గలదని వీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. ఈవాదము వలన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాననరసభూపాలీయము లేకకర్తృకము లనుట స్థిరపడునుగాని రామరాజు శుభచిహ్నము నిచ్చెనని వాదించుటచే రామరాజభూషణుఁ డనునది రామరాజదత్తమగు బిరుదనామమనుట కనుపడదు కావుననే "రామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ" ననుదానిచే నిక్కవికి రామరాజు "రామరాజభూషణుఁ" డను బిరుదము నిచ్చెననువాదము స్వరసోక్తిగా గ్రహింపక కేచిన్మతముగా వీరేశలింగముపంతులవా రుదాహరించిరి. కాననే రామరాజభూషణుఁ డనఁగా రామరాజున కలంకారమువంటివాఁడని విశేషణముగా వీరర్థముచేసిరి. అట్లయినచో నాశ్వాసాంతగద్యములందు "సాహిత్యరసపోషణ రామరాజభూషణ" యను వాక్యాంతమునను విశేషణనామములేయైనఁ గృతికర్త యెవ్వరో యెట్లుతెలియునని శ్రీపూండ్లరామకృష్ణయ్యపంతులుగా రాక్షేపించిరి. ఆశ్వాసాంతగద్యములందైన కవినామమును బేర్కొనకుండుట యప్రసిద్ధముగాన నీయాక్షేపణము సరిగనేయున్నది. మఱియు "రామనృపభూషణాఖ్యసుకవి" ననుచో నాఖ్యాశబ్దము వీరేశలింగముపంతులవారి వాదమునకు బాధకమనియు, నీ "శుభ" యనుబిరుదము నొసంగిన రామరాజునకుగాని, స్వీకరించిన రామరాజభూషణునకుఁ గాని పౌరుషాతిశయమైనను విద్యాతిశయమైనను, నేమైనఁ గన్పడుచున్నదా గనుఁ"డనియు నిట్లు వీ రాక్షేపించిరి. ఈయాక్షేపణములును సయుక్తికముగనే యున్నవి. కాన వీరేశలింగముపంతులవా రస్వరసముగా వ్రాసినవాదమే సయుక్తికముగ నున్నట్లగపడుచున్నది. "రామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ" ననుదానిచే రామరా జిక్కవికి రామరాజభూషణుఁ డనుబిరుదము నిచ్చెనని గ్రహించుట యుచితము కావుననే రామభూషణకవియనియు, రామనృపభూషణుఁడనియు, రామరాజభూషణుఁడనియు నిట్లు గ్రంథములం దుపయోగింపఁబడెను.

కాని పూండ్లరామకృష్ణయ్యపంతులవా రీవాదమునుసైత మంగీకరింపలేదు. రామరాజభూషణుఁ డనునది "రామరాజుయొక్క యాస్థానమునం దుండుటచేత నిచ్చినబిరుదాంకము" అని వాక్రుచ్చు నెడ బట్టుమూర్తితండ్రిపే రగునట్టి 'వేంకటరాయభూషణ'శబ్దమునకును నిట్లే యర్థము చెప్పి సమర్థింపనచ్చును గదా! ఇంతదనుక వేంకటరాయభూషణుఁ డొకయనామకుఁడుగాఁ గనుపడుచున్నాఁడు గాని యేసంస్థానమునందైన విద్యాతిశయముచేఁ బ్రఖ్యాతినొందినట్టు గానము. గాన రామరాజభూషణుఁ డనునపుడు వేంకటరాయభూషణుఁడనునపుడును, నిందలి "భూషణ" శబ్దములు వారివంశములోనివారు సామాన్యముగ వాడుకొను నామములని తలఁపవలయు" నని వ్రాసియున్నారు. ఇట్లే రామరాజభూషణుఁ డనుదానిలోని రాజశబ్దమును బట్రాజులకు సహజముగ నుండఁదగినరాజశబ్దముగ సమర్థించిరి. "రామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ" ననుచో రామరాజుచే నీయఁబడిన మంగళకరములైన యాందోళికాదిచిహ్నములు గలవాఁడని యర్థము చెప్పిరి.కాని "రామవిభుదత్త"యనుదానికి రామరాజభూషణబిరుదమే యియ్యఁబడినట్లర్థముచేయుటసరసముగానుండునట్లగపడుచున్నది. భూషణశబ్దము వీరికి వంశనామమైయున్నట్లగపడదు. నరసభూపాలీయమున,

"గీ. ...ప్రబంధాంకసింగ, రాజసుత తిమ్మరాజపుత్త్ర ప్రసిద్ధ, సరసవేంకటరాయభూషణసుపుత్త్ర."

నని చెప్పఁబడినది. ఇందు వివాదస్థితవేంకటరాయ భూషణునకే భూషణబిరుద మున్నదిగాని తక్కినవారికి లేదు. పద్యమునందేగాక యాశ్వాసాంతగద్యమునందును "ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణసుపుత్త్ర తిమ్మరాజపౌత్త్ర" యని యున్నదిగాని తిమ్మరాజునకు భూషణపదము చేర్పఁబడలేదు. ఇట్లే హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందును,

"గీ. శ్రీకరమహాప్రబంధాంకసింగరాజ, తిమ్మరాజప్రియతనూజధీరసూర, పాత్మజుఁడ......"
నని చెప్పఁబడినదిగాని యెవ్వరికైన భూషణపదము చేర్పఁబడలేదు. కాన భూషణపదము వీరికి వంశానుగతమనుట యుక్తియుక్తముగాలేదు. వేంకటరాయభూషణుఁడనామకుఁడనుటకుఁ బ్రబలాధారములేవియు లేవుగదా! కాఁబట్టి వేంకటరాయలయాస్థానమున రామరాజభూషణుని తండ్రియగు సూరపరాజుండుటచేత నాతనికి వేంకటరాయభూషణబిరుదము వచ్చియుండును. నరసభూపాలీయమున గద్యమునందును బద్యమునందును "వేంకటరాయభూషణ" యనియే వ్రాయఁబడినది గాని పూండ్ల రామకృష్ణయ్యాపంతులుగారు చెప్పినట్లు బట్రాజుల కుండురీతి "వేంకటరాజభూషణ" యని లేనందున నీపేరు వేంకటరాయలయాస్థానమునం దుండుటచే లభించిన బిరుదమే యని యీ భూషణపదము వీరికి వంశానుగతము కాదనియుఁ జెప్పుట సమంజసముగానున్నది.

ఝ. గుఱుతు యుక్తివిమర్శనము.

రామరాజభూషణుఁడు దత్తుఁ డగునా?

ఆశ్వాసాంతగద్యములందును, గవి తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనిన పద్యములందును స్వనామపితృనామములు నరసభూపాలీయమున నొకరీతిగను, వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానముల నొకరీతిగను నుండుటచే నట్టివిరోధమును సరిపుచ్చుకొనుటకయి రామరాజభూషణుఁడు సూరపరాజునకౌరసుఁడనియు వేంకటరాయభూషణునకు దత్తుఁడనియుఁ బాలకపితయగు వేంకటరాయభూషణుఁడు రామరాజభూషణునకు శారదామూర్తియని నామాంతర ముంచుకొనె ననియు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు సమర్థించియున్నారు. ఇట్టికల్పనకు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని "సూరపాత్మజుఁడ" ననుదానిని, నరసభూపాలీయములోని "వేంకటరాయభూషణసుపుత్త్ర" ననుదానిని, నాధారముగ గ్రహించిరి. మఱియుఁ "దాగడించిన వసుచరిత్రమున" ననుచాటువుచే నీదత్తతను స్థిరపఱచిరి గాని యీవిషయమును శ్రీపూండ్లరామకృష్ణయ్యాపంతులుగా రంగీకరింపక కొన్ని ప్రబలములగు నాక్షేపణములు చేసియున్నారు.— "ఆత్మజుఁడనఁగాఁ దనవలనఁబుట్టినవాఁడనిగాని లేక తానే పుత్త్రరూపముగ జన్మించినవాఁడనియుఁ, బుత్త్రుఁడనఁగా బుం యను నరకమువలన సంరక్షించువాఁడనియు నిటుల శబ్దవ్యుత్పత్తు లుండఁగా నాత్మజశబ్దమమాత్ర మౌరసునియందు నిర్ణయించి వ్రాయుటకు రావుబహద్దరుగారి కేమియాధారములున్నవో వాని న్వినుటకు సంతసించుచున్నారము. ... ."ఆత్మా వై పుత్త్రనామాసి" యనుశ్రుతియాత్మజుఁడేపుత్త్రుఁడని నిర్ణయించుటంబట్టి......సుపుత్త్రశబ్దము. దత్తునియం దన్వయించుట యనర్థకము. మఱియుఁ బున్నామ మనునరకమునుండి రక్షించువాఁడు దత్తుఁడేయయి కన్నవాఁడు కాకపోయినయెడలఁ గొడుకులఁ గనియున్నవారు నరకసంరక్షణమునకు నిఁక దత్తుఁజేసికొనినఁగాని పునర్గతి లేదు కాబోలు" ననియు,

"గీ. తాగడించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న, తండ్రి సూరన వెలయించి తలఁపఁ డయ్యె
నన్ను మనశారదామూర్తి నాఘలంబె, దత్తుఁ డగువానిఁ జేపట్టఁ దరమె నాకు."

అను నీపద్యములోనివిషయముల నాలోచింపఁగాఁ గన్నతండ్రియగు సూరనను వసుచరిత్రమునం దెచటను రామభూషణకవి యుదహరించియుండనందునఁ బాలకతండ్రియగు వేంకటరాయభూషణుని యార్థధ్వనులన్నియు మిథ్యార్థధ్వనులని గ్రంథమునుబట్టి తీర్మానించవలసినది" యనియు నిట్లాక్షేపించి యీచాటువు నమ్మఁదగినది కాదని వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయమున శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యాపంతులుగారు వ్రాసినయాక్షేపణములలోఁ బైనుదాహరించినవి సయుక్తికముగనున్నవి. కాన నీదత్తౌరసకల్పనము సరిగాదని విశదమగుచున్నది. కాఁబట్టి రామరాజభూషణబిరుదమువిషయమున నాచే వ్రాయఁబడినట్లు

వేంకటరాయభూషణనామము సూరపరాజునకు బిరుదనామముగ గ్రహించినయెడల నిట్టి దుర్బలకల్పన మున కవసరముండదు. ఇచ్చట శ్రీపూండ్లరామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలో పాఖ్యానములనుబట్టియు నరసభూపాలీయమునుబట్టియు సంగ్రహించివ్రాసిన బట్టుమూర్తి రామరాజ భూషణుల వంశవృక్షము వ్రాయుచున్నాను.

ప్రబంధాంకసింగరాజు.

|

ప్రబంధాంకతిమ్మరాజు.

|

ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణుఁడు.
- |
- ప్రబంధాంక బట్టుమూర్తి
- ఇతఁడు నరసభూపాలీయమును
- రచించినకవి.

ప్రబంధాంక సూరపరాజు.
- |
- ప్రబంధాంక రామరాజభూషణుఁడు
- ఇతఁడు వసుచరిత్రమును,
- హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమును
- రచించినకవి.

ఇందుఁ దిమ్మరాజున కిద్దఱుపుత్త్రు లనుటకు బదులుగాఁ దిమ్మరాజు కుమారుఁడు సూరపరాజనియు నాతనికి వేంకటరాయభూషణుఁ డనునది బిరుదనామనియుఁ దత్పుత్త్రుఁడు మూర్తియనియు నాతనికి రామరాజభూషణుఁడనునది బిరుదనామమనియుఁ బయినివ్రాసినకారణములచే నంగీకరించిన నిర్బాధకముగ నుండును. మొదట సామాన్యముగ బట్రాజగు బట్టుమూర్తి నరసభూపాలీయమును రచించిన పిదప నన న్యసామాన్యమగు రామరాజభూషణుఁడను బిరుదము నందియుండుటచేఁ దదభిరుచి ననంతరగ్రంథములం దట్టిబిరుదమునే వ్రాసికొనియుండును. కాఁబట్టి తద్గ్రంథత్రయమునఁగల గద్యపద్యములు విభిన్నరీతుల నున్నవని శంకింపఁ బనిలేదు. మఱియు హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమునందలి సీసమునఁ దండ్రిపేరు సూరపరాజని చెప్పుటకును జోటు చాలకుంగున సూరపుఁడని చెప్పినాఁడు. కావున నందు నామాంతర మును జెప్పుకొనకుంట శంకాస్పదము కానేరదు. రామరాజభూషణుఁ డక్కాలమున మహాప్రసిద్ధుఁ డయి యుండుటచే నాతనికిఁ దననామధేయమునకే యిట్టిసంశయావస్థ దటస్థించునని స్ఫురింపకపోవచ్చు ను. అట్లె స్ఫురించినచో మూఁడుగ్రంథములందును మఱియొక్కొక్కపద్యమును జేర్చి స్పష్టముగాఁ జెప్పునా? మఱి రజిస్టరు (Register) చేయించునా?

౬. గుఱుతుయుక్తివిమర్శనము.

బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁడను జనశ్రుతి నమ్మఁదగినదా?

ఈవిషయమునఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగా రిట్లాక్షేపించియున్నారు. "విషయమును సంపూర్ణముగా లోకము విచారింపక పోవుటయే యీజనశ్రుతి వ్యాప్తియగుటకుఁ గారణము. కారణము న్నను లేకపోయినను రావుబహద్దరుగారు యిక్కవిపట్ల మాత్రము జనశ్రుతిని శాసనసమానముగా నెం చి నన్నయ తిక్కనాదుల చారిత్రములలో జనశ్రుతం బరిపాటింపకుండుటకుఁ గారణమేమిచెప్పెదరో తెలియకున్నది. 'ఇఁక బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణు' లొక్కరేయని పండితపామరులెల్ల నీయంశమునఁ బొరఁబడుటకుఁ గారణ మేమియన నీయిరువురు నేకకాలీనులగుటవలన; హనుమదుపాసకులగుటంబట్టి పెదతండ్రిపినతండ్రిబిడ్డలగుటచేతి బట్టువంశజు లగుకతమున కవితయందించుమించుగ సములగుటం జేసి

లోకమున కియ్యిరువురిగ్రంథము లోకపరి సంప్రాప్తములయి కవులభేదములు సంపూర్ణముగఁదెలియక, బట్టుమూర్తియను నామాంతరముగలిగి రామరాజభూషణకవి వసుచరిత్రమును రచించినాఁడను పుక్కిటి పురాణమును నిఘంటువులయందును బత్త్రికలయందును, బండితులు ధారాళముగ వ్రాయుటంబట్టి" యని యిట్లభేదతాభ్రమకు గారణముల నుడివిరి. కాని యివి యైక్యవాదమునే బలపఱుచుచున్నవి. ఉభయుల కవిత యొక్కరీతినే యున్నదను మొదలగునవి యభేదవాదమునకే సాధకములుగదా. ఇఁక వీరు విభేదవాదమునకు మూలాధారముగాఁ జూపుచున్నది యాశ్వాసాంతగద్యల విభిన్నప్రవృత్తియే. ఇది చదువరులు గ్రహింపరానియంతటి మాఱుమూల విషయము కాదే! ఆశ్వాసాంతగద్యమును జదువనట్టియు నది యర్థముచేసికొన లేనట్టియు జదువరు లుందురా? పోనిండు. తక్కినభాగము లెట్లున్నను స్పష్టముగాఁ దెలియు కవిపేరు గ్రహింపలేకుందురా? అరయనరయ నీగద్యల విభిన్నప్రవృత్తి కవుల విభేదప్రతీతినే పుట్టింప వలసియున్నది. అట్లయినను రామరాజభూషణుఁడు సుప్రసిద్ధుఁడగుటచే నట్లు కాక పోయెనని గ్రహింపవలసియున్నది. ఇఁక నన్నయతిక్కనాదుల చారిత్రములందుఁ గొన్ని జనశ్రుతులు ప్రబలములగు కారణాంతరములచే నమ్మఁబడకుండుట యిచ్చట జనశ్రుతి నమ్ముటకు సాధకమగునా? లోకప్రసిద్ధములగు జనశ్రుతుల నిరాకరించుట కిట్టి బలహీనములగు యుక్తులు సాధకములగునా? మఱియు శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారుదాహరించిన రీతిని రామరాజభూషణునకు సమకాలికుల గ్రంథములందును నిటీవలివారి గ్రంథములందును బట్టుమూర్తి వసుచరిత్రమును రచించినట్లు వ్రాయఁబడియుండుట కేమిసమాధానము.

ఈజనశ్రుతియేగాక వేఱువేఱుసందర్భములలో వాడఁబడుచున్న మఱికొన్ని జనశ్రుతులుసైత మీవిషయమును సూచించుచున్నవి. ఏడ్పుపద్యములవిషయమునఁ దెన్నాలిరామకృష్ణకవి పలికినట్లు ప్రసిద్ధమైయున్న "యల్లసానిపెద్దన యటునిటు నేడ్చెను. ముక్కుతిమ్మన్న ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను. బట్టుమూర్తి బావురనియేడ్చె" నను నైతిహ్యముసైతము బట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రమును రచించినట్లు వెల్లడిసేయుచున్నది, వసుచరిత్రములోని "యాజాబిల్లి" యనుపద్యమునకేగదా! రామకృష్ణకవి యిట్టి యభిప్రాయ మిచ్చెను.

"సీ. ప్రౌఢదీర్ఘసమాసపదములఁ గూర్చి శ్రీనాథుండు కూలార్చె నైషధంబు;
దానితల్లన నల్లసానిపెద్దన చెప్పె మది వదిదప్పి యాముక్తమాల్య;
దూహించి తెలియరాకుండ సూరపరాజు భ్రమఁ గళాపూర్ణోదయము రచించె;
నతిశ్లేష శబ్దవాగాడంబరం బొప్పఁ బస ఘటించెను మూర్తి వసుచరిత్ర..." యను తెనాలి రామకృష్ణుని చాటుపద్యము సైతము పైవిషయమునే చెప్పుచున్నది.

మఱియు నల్లసానిపెద్దనకుమారుఁడు విద్యాభ్యాసమున రుచిలేక తిరుగుచుండఁగాఁ జూచి పెద్దనార్యుఁడు శిక్షించెననియు నందుపయిని విదుషియగు పెద్దనార్యునిభార్య "మీశిష్యుఁడగు బట్టువానిపాటి శ్లేషముక్కలు చెప్పుకొనుశక్తి గలుగకపోదు ఏల? యంతకఠినముగా శిక్షించెద" రనిపల్కెనని యొకయైతిహ్యముకలదు. శ్లేషకవనమున రామరాజభూషణుఁ డదివఱకే నిపుణుఁడై యుండెననియు నితఁడే బట్టుమూర్తియనియు నీయైతిహ్యము సూచించుచున్నది. "మప్రత్యయాభావస్య అల్లసానిపెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టుమూర్తిమహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే" యను పూర్వోదాహృతమగు మండలక్ష్మీనరసింహాచార్యులుగారి యాంధ్రకౌముదీసూక్తి పై యైతిహ్యమును గొంతవఱకు బలపఱచుచున్నది. ఇట్టివి మఱికొన్ని జనశ్రుతులుకలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిట నుదాహరింపలేదు.

నాల్గవ భాగము.

రామరాజభూషణుఁడు నరసభూపాలీయమునఁ దెనుఁగున లక్షణములు రచించి వానికిలక్ష్యముగ వసుచరిత్రమును రచించెనను జనశ్రుతియుఁ గలదు. అయ్యది కొంతవఱ కిచ్చట విశదపఱుపఁ బడుచున్నది.

" తే. ఇంకఁ గావ్యస్వరూపంబు లేర్పరింతు, విగతదోషములును గుణాన్వితము లధిక
లసదలంకారభావోపలక్షితములు, నైన శబ్దార్థములు కావ్యమునఁ జెలంగు.

కం. తనువగు శబ్దార్థంబులు, ధ్వని జీవ మలంక్రియావితానము సొమ్ముల్
తనరుగుణంబులు గుణములు, ఘనవృత్తులు వృత్తులౌర కావ్యేందిరకున్."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 52, 53.)

" తే. వ్యంగ్యము ప్రధాన మైనను నప్రధాన, మైన నస్ఫుట మైనఁ గావ్యము త్రిసంఖ్య
నమరు నుత్తమమధ్యమాధమత ధ్వనిగు, ణీకృతవ్యంగ్యమును జిత్ర మై కడంగి."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2 ప. 91.)

"తే. ఇంకఁ గావ్యప్రభేదంబు లేర్పరింతు, నరుస నష్టాదశవిశిష్టవర్ణనములు
గలుగవలయు మహాకావ్యతిలకమునకు, నెలమిఁ దన్నామధేయంబు లెట్టిననిన.

కం. పుర సింధు నగర్త్విన శశి, సరసీ వన మధు రతిప్రసంగ విరహముల్
పరిణయ తనయోదయ నయ, విరచన యాత్రాజి దౌత్య విభువర్ణనముల్.

తే. ఇందు నొకకొన్నికడ మైన నెంచిచూడ, నదియు నవని మహాకావ్య మనఁగఁ బరగు..."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 165, 166, 167.)

పై నుదాహరించిన మహాకావ్యలక్షణముల కీవసుచరిత్రము లక్ష్యమనుట సర్వసమ్మతమేగదా? ఇందలి ధ్వనిప్రధానతయు వ్యంగ్యప్రాచుర్యమును ముందు వివరింపఁబడును. నగరాదివర్ణనము లిదివఱకుఁ జూపఁబడియున్నవి.

వసురాజునం దుత్తమనాయకలక్షణములు గిరికయం దుత్తమనాయికాలక్షణములును జూపఁబడినవి. శుక్తిమతీకోలాహలవర్ణనములు వసురాజును జూచునప్పటి పురస్త్రీలవర్ణనములు నితరములగు మఱికొన్నినాయికాలక్షణములకు లక్ష్యయుతములయియున్నవి. ఇక్కావ్యము శృంగారరసప్రధాన మైనది గుటచేత నిం దోజఃప్రభృతిగుణంబులు నారభటీవృత్తియు, గౌడీరీతియు నంతగా నగపడవు. ఇఁక మాధుర్య ప్రసాదాదిగుణములకును, గైశిక్యాదివృత్తులకును, వైదర్భిప్రభృతిరీతులకును, నిది యాలవాలమై యున్నదనవచ్చును.

" తే. కైశికి చెలంగు శృంగారకరుణలందు, నారభటి రౌద్రభీభత్సహారిణియగు
నలరు భారతి హాస్యశాంతాద్భుతముల, నమరు సాత్వతి వీరభయానకముల." నని నరసభూపాలీయమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

" శ్లో. చిత్తద్రవీభావమయో హ్లాదో మాధుర్య ముచ్యతే,
సంభోగే కరుణే విప్రలంభే శాంతేఽధికం క్రమాత్.

శ్లో. ఓజ శ్చిత్తస్య విస్తారరూపం దీప్తత్వ ముచ్యతే,
వీరభీభత్సరౌద్రేషు క్రమే ణాధిక్య మస్య తు."

అని సాహిత్యదర్పణమున నున్నది. (606, 607, 609.)

వృత్తులలోఁ గైశిక్యారభటులును, రీతులలో వైదర్భీగౌడులును, గుణములలో మాధుర్యౌజః ప్రసాదములును, ముఖ్యములై యున్నవి. ఇందును మాధుర్యకైశికీవైదర్భులకును, నోజ ఆరభటీగౌడుల కును బరస్పరభేద మంతగా లక్ష్యవిషయమున నగపడదు.

ఈక్రిందవ్రాయఁబడు సంఖ్యలుగల వసుచరిత్రములోని పద్యము లయ్యైవాని కుదాహరణములని యెఱుంగునది.

వృత్తులు.	రీతులు.
కైశికి. ఆ. 3. ప. 49. సాత్వతి. ఆ. 2. ప. 153. భారతి. ఆ. 2. ప. 152. ఆరభటి. ఆ. 2. ప. 102. వృత్తులనుగుఱించి నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ. 2 - 1. ప. 72) జెప్పఁబడియున్నది.	వైదర్భి. ఆ. 3. ప. 40. పాంచాలి. ఆ. 2. ప. 151. గౌడి. ఆ. 2. ప. 102. రీతిలక్షణములు నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ. 2. ప. 79.) జెప్పఁబడియున్నవి.
గుణములు.	**పాకములు.**
మాధుర్యము. ఆ. 2. ప. 128. శ్లేషము. ఆ. 1. ప. 140. ప్రసాదము. ఆ. 4. ప. 87. సౌకుమార్యము. ఆ. 3. ప. 159. సమత. ఆ. 2. ప. 63. అర్థవ్యక్తి. ఆ. 2. ప. 64. ఔదార్యము. ఆ. 2. ప. 156. ఓజము. ఆ. 2. ప. 150. కాంతి. ఆ. 3. ప. 83. సమాధి. ఆ. 2. ప. 26. గుణములనుగుఱించి నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ. 4. ప. 56.) జెప్పఁబడియున్నది.	ద్రాక్షపాకము. ఆ. 3. ప. 79. నారికేళపాకము. ఆ. 3. ప. 67. శయ్య. ఆ. 4. ప. 36. నరసభూపాలీయమునఁ బాకమునుగుఱించి (ఆ. 2. ప. 85.) శయ్యనుగుఱించి (ఆ. 2. ప. 88.) యును జెప్పఁబడియున్నది.

ఈప్రబంధము శృంగారరసప్రధానము కాఁబట్టి "ఆద్యః కరుణభీభత్సరౌద్రవీరభయానకైః, ...ఇ త్యాఖ్యాతా విరోధితా." యను (3. పరి. 242.) విశ్వనాథనూక్తిచొప్పున నిందుఁ గరుణాదిరసము లంతగా వర్ణింపఁబడలేదు. అట్లయినను శుక్తిమతిని గోలాహలుఁ డాపఁగా నయ్యాపగ పొంగుటచే జనులు తల్లడిలి వసురాజాతో మొఱపెట్ట నాతఁ డాగిరి నిగమియె నను సందర్భమునందును మఱికొన్నిచోట్లను, గరుణాదిరసము లరుదుగ వర్ణింపఁబడినవి.

వసుచరిత్రమునందు:—

కరుణరసము. ఆ. 2. ప. 141, 142, 143; ఆ. 1. ప. 123.

భయానకరసము. ఆ. 2. ప. 155.

రౌద్రరసము. ఆ. 2. ప. 150.

వీరరసము. ఆ. 2. ప. 151, 152, 153, 156; ఆ. 2. ప. 102.

భీభత్సరసము. ఆ. 2. ప. 153, 155. (దీనిలోఁ గబంధముయొక్కయుఁ, గోలాహలుని విశీర్ణ పక్షతాదులయొక్కయు, వర్ణనము భీభత్సరసాత్మకమని గ్రహించునది.)

"రసౌ శృంగార భీభత్సౌ......స్థైరిణౌ మిథ." యను చెప్పునట్లు శృంగారభీభత్సరసములు, కేవలము పరస్పరవిరుద్ధము లగుటచే నతిసూక్ష్మముగ నిందు భీభత్సము చూపఁబడెనని యెఱుంగునది.

హాస్యరసము. ఆ. 2. ప. 3, 4; ఆ. 3. ప. 65, 66; ఆ. 5. ప. 122.

అద్భుతరసము. ఆ. 4. ప. 96; ఆ. 3. ప. 45, 16; ఆ. 2. ప. 82, 83, 98.

శాంతరసము. ఆ. 4. ప. 64; ఆ. 6. ప. 95.

వత్సలరసము. ఆ. 3. ప. 27 మొ. 32 వఱకు.

విప్రలంభశృంగారము. ఆ. 3. ప. 74 మొ. ఆ. 4. ప. 123 వఱకు.

మన్మథదశావస్థలు. ఆ. 3. ప. 94 మొ. 99 వఱకు; ఆ. 3. ప. 106.

సంభోగశృంగారము. ఆ. 6. ప. 77 మొ. 97 వఱకు. ఆ. 3. ప. 48 మొ. 70 వఱకు. (ఇంకను నాయికానాయకుల పరస్పరదర్శనాదులును సంభోగశృంగారములోనివే గాన నిం దియ్యది పెక్కుచోట్లఁ గలదు. విస్తరభీతిచే నుదాహరింపలేదు.)

ఉద్దీపనవిభావములు. ఆ. 3. ప. 46,102,111; ఆ. 5. ప. 73; ఆ. 6. ప. 72,73,74,106.

సాత్త్వికభావములు. ఆ. 3. ప. 98, 100, 106, 111; ఆ. 4. ప. 81; ఆ. 6. ప. 79.

సంచారిభావములు. ఆ. 3. ప. 82 మొ. 93 వఱకు; ఆ. 3. ప. 106,111, 118, 119; ఆ. 4. ప. 81; ఆ. 6. ప. 11, 16.

రసాభాసము. ఆ. 2. ప. 110 మొ. 140 వఱకు.

రసాభాసశబ్దము లోకవ్యవహారమున మిగుల నికృష్టమైన యభిప్రాయమున వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. కాని యిది మనుచరిత్రాదిప్రబంధరాజములందును వర్ణింపఁబడియుండుటచే నట్టినికృష్టవర్ణనము కానేరదు.

" అనౌచిత్యప్రవృత్తత్వే, ఆభాసోరసభావయోః,
ఉపనాయకసంస్థాయాం, మునిగురుపత్నీగతాయాం చ.
బహునాయకవిషయాయాం, రతౌ తథానుభయనిష్ఠాయామ్,
ప్రతినాయకనిష్ఠత్వే, తద్వ దధమపాత్రతిర్యగాదిగతే.
శృంగారేఽనౌచిత్య" మ్మను దర్పణసూక్తి (3-పరి. 247.) చెప్పున వసుచరిత్రములోని శుక్తిమతీకోలాహలసమాగమ వర్ణనమున ననుభయనిష్టరతియుఁ, దిర్యగాదిగతరతియు,వర్ణింపఁబడెను గాన నది రసాభాసమని యెఱుంగునది. ఇట్టివర్ణనము కథానాయకవిషయమున నైనచో దుష్టమేయగునుగాని యన్యవిషయమున దుష్టముకానేరదు. ఇయ్యది మూలకథలోనిదే యగుటచేఁ దదనుసరణార్థ మిందును

వర్ణింపఁబడినది. ఇట్టివి వర్ణనీయములే కానిచో నాలంకారికులచే నేల యలంకారములుగ గ్రహింపఁబడును?

"రసాభావౌ తదాభాసౌ భావస్య ప్రశమ స్తథా, గుణీ భూతత్వ మాయాంతి యదాలంకృత యు స్తదా, రసవత్ప్రేయఊర్జస్వీ సమాహిత మితి క్రమా" త్తనుచొప్పున నీరసాభాసాదులు గౌణములైనచోఁ బ్రేయః ప్రభృత్యలంకారములగునని సాహిత్యదర్పణమునఁ (10. పరి. 753.) జెప్పఁబడియున్నది. పైనుదహరించినరసాదిస్వరూపములు నరసభూపాలీయమున మూఁడవయాశ్వాసమునఁ జెప్పఁబడియున్నవి.

పై వానికి గ్రంథవిస్తరభీతిచే దిక్ప్రదర్శనముగ వసుచరిత్రములోని పద్యసంఖ్య లుదాహరించితిని గాని శృంగారరసాలవాలమగు తత్ప్రబంధమునందలి ప్రతిపద్యము నేదోయొకదానికి లక్ష్యమయియే యుండునని చెప్పవచ్చును.

నాటకరీతులు.

రామరాజభూషణుఁ డీవసుచరిత్రమునఁ గొన్నిచోట్లను వాక్యోపవాక్యములతోడనే కథపట్టులను నాటకరంగములందువలె నడిపించెను. మఱియుఁ గిరికాదులవరిఁ గపటయతి వసురాజాదుల ప్రవేశములును మంజువాణి వసురాజున కగపడుట, హారమువేయుట మొదలైనవియును, హఠాదాక్షిప్తములుగ నద్భుతరీతిని సందర్భపఱచియున్నాఁడు. ఇంతియగాక సూచ్యార్థసూచనము, పాత్రప్రవేశసూచనము మొదలగు నాటకరీతు లనేకములుగలవు.

పాత్రప్రవేశసూచనము. (పాత్రప్రవేశము.)

"తే. గంధగజయాన గీతప్రబంధకలన, నలరి యతి వియ్యమై వచ్చు నరిది మగువ
లార కనుఁగొంటిరే యను నాలివాక్య, మొకటి వినవైన వడి వేళ యొదవె ననుచు.

ఉ. మేలు లతాంగి! నీపలుకు మెచ్చితి నే యతి వచ్చుజాడ యే
లీల నెఱింగి తమ్మ బహుళీకృతచాతురి మించు నీవిపం
చీలలితారవామృతము చిత్తము సోఁకినవార లీకళా
శాలిని జూచి దీవెన లొసంగక పోవరుసుమ్ము నావుడున్." (వసు. ఆ-2. 81-82.)

"చ. విని కలకానుఘోష మొదవించు మదాళిని పక్షగౌరవం
బెనయ నదల్చి మంజుగతి నీవనజాతములో మదీయఖే
లనములకెల్లఁ దోడయి మెలంగఁగ నాకలహంసి రాదొకో
జననివయస్య యంచు నగజాత మదిం దలపోయుచున్నెడన్.

ఉ. ఆకలహంసి వచ్చి యచలాత్మజఁ గాంచి కుమారి! తాపసా
నీకము నీ కమూల్యశుభనిర్వహణంబు ఘటిల్లఁ గల్పకా
నోకహసూనరాజము లనూనమనూక్తులతో నొసంగినం
గైకొని తల్లిని న్విలువఁగాఁ బనిచెన్ విరులిచ్చువేడుకన్." (వసు. ఆ-3. ప-71-72.)

"మ. లలనా! యీయెలనాగఁ బెండ్లియగు వాలాయంబు చేదిక్షమా
తలనాథుం డిది నమ్మవేని నిజమంత్రప్రౌఢి రప్పింతు నా
నలనాసత్యసమానుఁ జూడుమని పంతం బొప్ప మాయాజపా
కలనాదంభము పూన మాని దిశ లాకర్ణించి మజ్ఝాయనన్.

మ. ఇది సంధింపఁగ వేళయంచు వసురాజేంద్రుండు నీరంధ్ర నీ
రదవారప్రతిసీర వెల్వడిన తారాభర్తలీలన్ లతా
చ్ఛదసంఛాదికఁ బాసి నిల్చె నెదుటన్ సారంగరాగభ్రమ
న్మదభృంగీరుతి వందిమాగధకథామాధుర్యముం దెల్పఁగాన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 44-45.)

కొన్నియెడల సంస్కృతనాటకచ్ఛాయల ననుసరించియున్నాఁడు. నాయకుఁడు లతాంతరితగాత్రుఁడయి నాయిక నీక్షించుచు వర్ణించుట.

"మ. లతికాసంవృతగాత్రుఁడై నిజకథాలాపంబు లాలించుభూ
పతి యచ్చో హితు నేర్పు బోటినచనప్రాగల్భ్యముం గన్యయు
న్నతగోత్రోద్భవవైభవంబును మది న్వర్ణించి యూహించె న
న్యత నాశుక్తినుతీఘురీజనితరత్నం బాత్మవిత్తంబుగాన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 37.)

నాయిక నాయకునొద్దనుంచి వెడలిపోవునపుడు ప్రేమసూచకము గ మిషకల్పించుకొని నాయకు నీక్షించుట.

"చ. కలికియు నాన్నపాలకునిఁ గన్నులఁ జూచుచు నేగ నేర్పుతో
నలఘుపదాంగదధ్వనికి నంచలు మూఁగిన నిల్చి నెయ్యపుం
జెలువలఁ గూడఁ బిల్చుగతిఁ జిల్కఁగఁ బార్శ్వలతాంచలంబులన్
ఫలము దెమల్చురీతి నళిపంక్తికి మోము మలంచుకై నడిన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 78.)

గిరికాసంఘటనావిషయమున నర్మసఖుఁడను విదూషకునిసహాయము వర్ణించుటయు నాటకమార్గమే యనవచ్చును.

" శృంగారస్య సహాయా విటచేటవిదూషకాద్యా స్స్యుః,
భక్తా <u>నర్మ</u>సునిపుణాః, కుపితవధూమానభంజనా శ్శుద్ధాః.
... ...
కుసుమవసంతాద్యభిధః, కర్మవపు ర్వేషభాషాద్యైః,
హాస్యకరః కలహరతి ర్విదూషకః స్యాత్ స్వకర్మజ్ఞః."

అని విదూషకలక్షణము సాహిత్యదర్పణమునఁ (3 పరి. 77, 79.) జెప్పఁబడియున్నది.

"చ. అన మునిరాజువల్కు వనితాజనతావినుతాభిధేయుఁడై
యొనరినగౌతమున్ మునికులోత్తముఁ జెప్పఁగ విందువే కదా!
యనఘు తదన్వవాయకలశాంబుధిఁ బుట్టినవాఁడ గౌతమా
ఖ్య నెసఁగువాఁడ నేఁ బరమహాసరసప్రతిభానుభావుఁడున్." (వసు. ఆ. 2. ప. 91.)

నాటకములయందుఁ దఱచుగఁ గృత్యాదిని నాందియుఁ, దుదను ప్రశస్తి యను నిర్వహణసంధ్యంగమును నిలుపఁబడును. ఇందును నట్లే వానిఛాయలు కొంతవఱకుఁ గలవు.

"శా. శ్రీభూపుత్త్రి వివాహవేళ నిజమంజీరాగ్రరత్నస్వలీ
లాభివ్యక్తి వరాంఘ్రిరేణుభవకన్యాలీల యంచు న్మదిం
దా భావింప శుభక్రమాకలనచేఁ దద్రత్నముం గప్పు సీ
తాభామాపతి ప్రోవుతం దిరుమలేంద్ర శ్రీమహారాయనిన్."

ఇందుఁ దక్కిన కొన్ని నాందీలక్షణములె గాక భావ్యర్థసూచనమును గొంతవఱకుఁ గలదు. సీతావివాహవర్ణనము, గిరికావివాహమును, రత్నములందలి కన్యకాస్ఫూర్తి కోలాహలునకు గిరికపుట్టుట ను, రామపాదక్రమణము వసురాజపాదనఖక్షిప్త కోలాహలకథను సూచించుచున్నవి.

"సీ. ఆరాజు విమలవిఖ్యాతిచంద్రిక నిచ్చ రహిఁ జెక్కుఁ జూచె జారప్రసంగ;
మాఘనుదానధారాపూర్ణవర్ష మర్వరఁ బర్వ డిగియె నవగ్రహార్తి;
యాలోకహితుప్రతాపాతపం బవిరతోదయరూఢిఁ దగ నింకె దస్యుపంక;
మాసద్గుణాబ్ధిచర్యామృతం బెల్లచో దయివారఁ దెరలె నామయవిభూతి;
తే. యమ్మహాశైలదమను రాజ్యమున నిట్లు, ఫలము లీనెడు చెట్లతోఁ బాలవెల్లి
కాన్పుపసితో నఖండభోగములతోడఁ, బ్రజలు గాంచిరి భూరివైభవసమృద్ధి."
(వసు. ఆ. 6. ప. 99.)

ఇయ్యది వసుచరిత్రకథాభాగములోని తుదిపద్యము, ఇందు దేశసుఖస్థితిరూపశాంతి వర్ణింపఁ బడెను.

"నృపదేశాదిశాన్తిస్తు ప్రశస్తి రభిధీయతే" యని ప్రశస్తియను నిర్వహణసంధ్యంగమునకు లక్షణము సంస్కృతనాటకములలో నాందిలోని యాశీర్వచన మేకరాజవిషయక మయియుండదు. ప్రశస్తిలోని శాంతియు, నాశీర్వచనరూపముగనుండును. ఇం దట్లుగాక శ్రవ్య ప్రబంధరీతి కవిరుద్ధముగ నుండుటకై కృత్యాదిపద్యములోని యాశీర్వాదము కృతిపతివిషయకముగ వర్ణింపఁబడెను. కృత్యంతమునఁ గథానాయకుని సామర్థ్యాతిశయస్ఫూర్తికై దేశశాంతి సిద్ధమె యయినట్లు వర్ణితమయ్యెను. మఱియు దృశ్యకావ్యములందుఁ గథావస్తువు పురాతనమే యైనను నప్పుడు జరుగుచున్నట్లు వర్ణించుట యావశ్యకముగాన నం దాశీర్వాదరూపశాంతి యుండుట సహజముగనుండును. శ్రవ్యకావ్యమందుఁ గథావస్తువు పూర్వకాలమున జరిగినట్లు వర్ణింపఁబడును గాన నందు దేశశాంతి సిద్ధించినదని వర్ణించుటయె సరసముగ నుండును. ఇట్లిందు నాటకరీతు లనేకములుగలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతి నిట విపులముగ నుదాహరింప నైతిని.

అయిదవ భాగము.



అలంకారములు.

రామరాజభూషణునకు మొదటినుండియు నవఁగా వసుచరిత్రరచనాకాలము నుండియు, శబ్దాలంకారప్రధానముగను నర్థద్వయఘటనాప్రధానముగను గవిత్వము చెప్పుట యిష్టముగా నున్నట్లు కనుపట్టుచున్నది. అట్టియభిప్రాయము క్రమక్రమముగా వసుచరిత్రరచనాకాలమునకు ముదిరినది. శ్లేషకవనము హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునఁ బరిణతమయిన దశవచ్చెను. విజయనగరరాజుల యాస్థానమున కలంకారభూతులగు నష్టదిగ్గజములని పేరుగాంచిన (అల్లసాని పెద్దన, నంది తిమ్మన, అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు, ధూర్జటి, మాదయ్యగారి మల్లన, పింగళి సూరన, రామరాజభూషణుఁడు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడు) మహాకవుల ప్రబంధములలో మొదటఁ బ్రబంధరాజ మగుట మనుచరిత్రమును గథాసంవిధానవిషయమున నిరుపమానమగుటఁ గళాపూర్ణోదయమును ద్వ్యర్థికావ్యమగుట రాఘవపాండవీయమును మిగులఁ బ్రసిద్ధి నొందియుండ, "సమానానా ముత్తమశ్లోకోఽస్తు" అనునట్లుగ లోకోత్తరప్రతిష్ఠాలోలుపుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు మనుచరిత్రముకన్న మిన్నయగుఁదగు వసుచరిత్రమును శ్లేషవిషయమున ననేకవిధముల రాఘవపాండవీయముకన్న నుత్కృష్టమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించి వాసిగాంచెనని చెప్పుదురు. మఱియు రసభూపాలీయమూలమున సంస్కృతాలంకారగ్రంథమార్గములను విపులముగాఁ జూపి యాంధ్రభాషకుఁ గల లోపమును దీర్చినాఁడు. కళాపూర్ణోదయమువంటి కల్పితకథగల గ్రంథము రచింప నిష్టములేక "కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము" లని యిట్లు నిరసించె ననియుఁ జెప్పుదురు.

సాహిత్యరసపోషణుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు "ప్రాయేణ యమకే చిత్రే రసపుష్టి ర్న విద్యతే" యనుచొప్పున రసప్రతిబంధకములగు యమకచిత్రాలంకారములలోఁ జిత్రాలంకారములను రసభూయిష్ఠమగు నీవసుచరిత్రమునఁ జూపనేలేదు. "కావ్యాంతర్గడుభూతా యాసాతు నేహ ప్రపంచ్యతే" యని యిట్లు విశ్వనాథపంచాననుఁడు బంధములు గావ్యమునకుఁ బుండువంటివని చెప్పియున్నాఁడు. ఇఁక యమకము బంధములయట్లు రసప్రతిబంధకము గాదు గాని కొంతవఱకుఁ గవితాధార నాపునని చెప్పక తప్పదు. కావుననె వసుచరిత్రమునందు యమకాలంకార మంతప్రచురముగా నిలుపఁబడలేదు. శ్రుతిహితమై రసోపస్కారకమయి వెలయు ననుప్రాసాలంకార మిం దత్యధికముగా నిలుపఁబడినది. సింహావలోకన ముక్తపదగ్రస్తాదులు లెఱచుగా నాశ్వాసాంతపద్యములలోఁ జూపఁబడినవి.

"అనుప్రాస శ్శబ్దసామ్యం వైషమ్యేపి స్వరస్య.........దు" త్తనుచొప్పునఁ బలుమాఱు హల్లులసామ్య ముండునట్లు చెప్పిన ననుప్రాసము.

"క. సమవర్ణయుగాధికమై, యమరిననియమంబు యమక మనుగు"

ననుచొప్పున నచ్చులును హల్లులును బూర్తిగ నచ్చినరీతినే మరల వచ్చిన యమకము. వసుచరిత్రమున నిది యధికముగాఁ గానరాదు.

"శా. నాళీకాకరతీరసారకదళీసారంగపూగావళీ

పాళీవాసిత మైన కోనఁ గని యాబలోకనలోఁ గానలో

లాలిప్రేరకరత్నకోరకమయూఖాళీసమాలీఢ మా
కేళీధామముఁ గంటి భూరమణ! యాకేళీనివాసంబునన్''. (వసు. ఆ. 2. ప.29.)

ఇట్టి యానుషంగికానుప్రాసములు రచనాప్రతిబంధకములు గాక మిగుల రసపోషకములే యయి యుండునుగదా!

''సీ. ఏపారు పొదరిండ్ల నాపాటలాశోకదీపార్చి కనకకలాప మరసె;
సాలావళులు దాటి యేలాలతావారబాలాతతి పరాగపటము లూడ్చె;
నానామధుపనవ్యగానామృతము మెచ్చి సూనాసవము లల్లఁ జూఱలిచ్చె
ఠంకారహితధీరఝాంకారశుకభటాహంకారముల ఘలాహాళ యొసఁగె;...'' (వసు.ఆ.1.ప.134.)

''ఉ. వేణి చలింపఁ గంపితనవీనమృణాళభుజాగ్రకంకణ
శ్రేణి నటింప లోలశఫరీనిబిరీసకటాక్షకాంతివి
న్నాణము చూపఁ హంసకగణక్వణనంబులు మీఱ సైకత
శ్రోణి వివర్తితాబ్జముఖశోభితయై కడు సంభ్రమించినన్.'' (వసు. ఆ. 2. ప. 138.)

అని యిట్లు నియతములగు యతిప్రాసములనుమాత్రము నిలిపియు, నతిమనోహరమగు తూఁగు వెలయునట్లు పద్యముల నడిపించు నేర్పు రామరాజభూషణునకే గలదని చెప్పనచ్చును.

''శ్లో. వాచం తదీయాం పరిపీయ మృద్వీం మృద్వీకయా తుల్యరసాం స హంసః,
తత్యాజ తోషం పరపుష్టఘోషే ఘృణాం చ వీణాక్వణితే వితేనే.''

యని యిట్లు నైషధకావ్యమున శ్రీహర్షుఁ డానుషంగికానుప్రాసములతోఁ దాండవ మాడియున్నాఁడు. అట్టి రీతులు శ్రీనాథునియాంధ్రీకరణమున నంతగా నగపడవు. రామరాజభూషణునకుఁ గల శ్రీహర్షునికవితామార్గముల ననుసరించుటయందలియభిరుచి యీవిషయమునను జూపఁబడినదని తోఁచుచున్నది.

ఇట్లే యర్థాంతరస్ఫూరకముగఁ గవిత్వము చెప్పనభిరుచియు శ్రీహర్షమార్గానుసరణలోలుపత్వమును వెల్లడిచేయుచున్నది.

శ్లేష, ధ్వని.

శబ్దమునకు నియతమయినయర్థము వాచ్యార్థము. వాచ్యార్థమున కనుపపత్తిగల్గినప్పు డాయనుపపత్తిని నివారించుటకై గ్రహించునట్టి వాచ్యార్థసంబంధియగు నర్థాంతరము లక్ష్యార్థము. ''గంగాయాం ఘోషః'' యనునప్పుడు గంగలో గొల్లపల్లె యుండదుగాన వాచ్యార్థము సరిపడదు. అప్పుడు గంగాయా మ్మనుశబ్దమునకు వాచ్యసంబంధియగు గంగాతీరమం డనునర్థము గ్రహింపవలసియుండును. అదియే లక్ష్యార్థము. వాచ్యలక్ష్యార్థములచేఁ బ్రకరణాదివశమున నొకయర్థము స్ఫురించినపిదప వేఱొకయర్థము స్ఫురించినయెడల నది వ్యంగ్యార్థము. వాచ్యార్థమునకన్న వ్యంగ్యార్థము మనోహరముగానున్నయెడల నదియే ధ్వని. వసుచరిత్రమున శుక్తిమతీకోలాహల సమాగమాదిస్థలములలో స్ఫురించు నాయికానాయకరూపాదు లగుమనోహరములయిన వ్యంగ్యములె ధ్వనులు. ఈవ్యంగ్యార్థము ప్రతిశబ్దమునకును నర్థాంతరమున్నప్పుడె గాక వాక్యసందర్భమునసయితము స్ఫురించును. పయి నుదాహరించిన ''గంగాయాం ఘోషః'' యనుచోట గంగాతీరమున గొల్లపల్లె గలదనిచెప్పక గంగలో గొల్లపల్లె యున్నదని చెప్పుటచేత నాగొల్లపల్లె గంగ కతిసమీపమున నున్నదనియు, నయ్యది మిగులఁ బవిత్రమైనదనియు,

నందు మిగులఁ జల్లఁగానుండుననియు నిట్లనేకార్థములు స్ఫురించును. అవి ముఖ్యార్థముకన్న మిగుల మనోహరముగ నున్నవిగాన ధ్వనులని గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇట్టి ధ్వనులలోఁ గొన్ని కథాపాత్రములకు గ్రహింపరాక వినునట్టి సభ్యులకు మాత్రము గ్రహింపఁదగియుండును. ఇట్టివి శాకుంతలాదిదృశ్యకావ్యములలో మెండుగనున్నవి. దృశ్యకావ్యరీతులుగల యీవసుచరిత్రమునందును నట్టిధ్వనులు కొన్ని జాతులు గలవు.

"చ. అనుపమభాగ్యశాలి కవలాధిపమౌళికిఁ బుత్త్రిఁ జై జగ
జ్జనని కనుంగుఁదమ్ముఁ డయి శంకరు ముద్దులయిందికుఱ్ఱ యై
మను తనభాగధేయమహిమంబున మిన్నలుముట్టి నిచ్చధ
న్యుని నతనిన్ ఘటించి నదియున్ వినయంబున నోర్వ యై చనన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 109.)

ఇందులో "మిన్నలుముట్టి నచ్చు"నను నొకవ్యఁగ్యాతి మాకాశమును దాఁకుచున్నదని కవి యౌచిత్యపోషణమునకై నిలిపినధ్వని శ్రోతృమాత్రగ్రాహ్యమని గ్రహింపనగును. ఈయర్థమును గిరికాపాత్ర గ్రహింపవలసినయవసర ముండదు.

"క. సీతమ్ముల శుభవాసన, సీతలిపెంద్రుల నిభీనిశ్చలగుణవి
ఖ్యాతియును దలఁచి మెలఁగుము, నాతల్లీ! కలనధూజనమాతల్లికవై." (వసు. ఆ. 6. ప. 55.)

ఇచ్చట "సీతమ్ముల శుభవాసన" యను మొదలగు పద్యము గిరికకుఁ గోలాహలుఁడు బుద్ధులు గఱపుటలోఁ దమ్ములవలె మంచిస్వభావముతోఁ బ్రవర్తింపు మను మొదలగు నర్థము గిరికచే గ్రహింపఁదగినవి గానఁ బద్మసౌరభాద్యర్థాంతరము లౌచిత్యపోషణమునకై కవిచే నిలుపఁబడినవనియు, నవి శ్రోతృమాత్రగ్రాహ్యములనియు గ్రహింపనలయును.

ఇఁక వ్యంగ్యార్థము వాచ్యార్థముకంటె మనోహరముగా నుండక ప్రస్ఫుటమై యుండుట మొదలగురీతులతో నుండునపు డది గుణీభూతవ్యంగ్య మనఁబడును.

"కావ్యం ధ్వని ర్గుణీభూతవ్యంగ్యం చేతి ద్విధా మతమ్,
వాచ్యాతిశయిని వ్యంగ్యే ధ్వని స్తత్కావ్య ముత్తమమ్. ... ...
అపరం తు గుణీభూతవ్యంగ్యం వాచ్యా దనుత్తమే వ్యంగ్యే,
తత్ర స్యా దితరాంగం; కాక్వాక్షిప్తం చ వాచ్యసిద్ధ్యంగం.
సందిగ్ధప్రాధాన్యం, తుల్యప్రాధాన్య మస్ఫుట మగూఢమ్,
వ్యంగ్య మసుందర మేవం భేదా స్తస్యోదితా అష్టౌ."

యని యిట్లు సాహిత్యదర్పణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. వసుచరిత్రమునఁ గ్రిపటయతివాక్యములలోని వ్యంగ్యములు గుణీభూతవ్యంగ్యములని గ్రహింపవలయును.

"తే. పడఁతు లా రాజసచివుని..." యనుమొదలగు(ఆ. 3. ప. 62.) పద్యములచే వ్యంగ్యార్థములు వెల్లడిచేయఁబడినవి. ఈవిషయము ముందు విపులముగా వ్రాయుచున్నాను.

రెండర్థములును గేవలము ప్రకృతములయిగాని కేవల మప్రకృతములయిగాని స్ఫురణవిషయమున సమానబలముగలవై ప్రకరణాదివశమున వాచ్యములె యయినయెడల నవిరెండును శ్లేషార్థములె యనఁబడును. రామరాజభూషణవిరచితమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని రెండర్థములును శ్లేషార్థములు. అదియె శ్లేషకావ్యము. అందు

"ఉ. వారిచరిత్రముల్ భువనవర్ణ్యము లైనవి వేఱె పేర్కొనన్
సారె జపార్చనాసమయసంగతి తప్పెడుఁ గాన నిప్డు డో
భూరివివేక ! యాన్నృపులపుణ్యకథల్ పదశక్తి నొందుగాఁ
గూరిచి తెల్పెదన్ దెలిసికొమ్మని నేర్పు దలిర్ప నిట్లనున్." (ఆ. 1. ప. 5.)

అనుపద్యముచే రెండర్థములును ప్రకృతవిషయములె యని స్పష్టపఱపఁబడి యున్నది. ఇట్లు రెండర్థములును వాచ్యములె యగుటకంటెనొకటి ప్రకృతసందర్భమునకు సరిపడియుండఁగా వేఱొకయర్థము గూఢముగానుండుట సుందరతరముగా నుండును. కావుననె రామరాజభూషణుఁడు ధ్వనిప్రధానమగు వసుచరిత్రమునఁ గేవలశ్లేషను దఱచుగా నుపయోగించెను.

"సీ. ఘనఘనాఘనలక్ష్మి నెనయు కొప్పరుగడ నిరుగడఁ బరుణాబ్జకృతవతంస ;
మురుచిత్రకాగ్నిశిఖోన్మేష మిరువంక నిరువంకఁ గుండలిస్ఫురితకర్ణ ;
మడివోనిమిన్కులీ నెడుపేరు లిరుదెస నిరుదెసఁ గనులబంధురకరంబు ;
నెఱిమించు చిఱుతవన్నియచేల మిరుమేన నిరుమేన రతిమనోహారవిభూతి;
తే. యమర నన్యోన్యవేషభేదాసహిష్ణు,భావవిభవంబుఁ దెలుపుచుఁ బరమమైత్రి
మగని సామేననిల్చిన యగతనూజ, ప్రథనజయ మిచ్చుఁ దిరుమలరాయమణికి."
(వసు. ఆ. 1. ప. 6.)

అను మొదలగు కొన్నిపద్యములందుమాత్రము ప్రకృతశ్లేషాదిశుద్ధశ్లేషాలంకారము లరుదుగా నున్నవి. నవీనాలంకారికులు వ్యంగ్యార్థము నంగీకరింపరు. ముఖ్యాముఖ్యవిభేదములేక యెన్నియర్థములు స్ఫురించినను నవియెల్ల శ్లేషార్థములె యని వారిసిద్ధాంతము. మీఁద నుదాహరించిన "గంగాయాం ఘోష" యనుచోట నున్నధ్వనులవంటివానినిమాత్రమె ధ్వనులుగా నంగీకరింతురు.

"క. వసురా జయ్యెడ బలవ,ద్వసువరిపాదిప్రసారదీర్ణాచలుఁ డై
యొసఁగఁ గ వసుధాపరి కీ,ర్ణసరిన్నిర్ఘరము తత్క్షణంబునఁ దిగినెన్."(వసు. ఆ. 2. ప. 154.)

అనుపద్యములోని సూర్యపరమైనయర్థముసైతము శ్లేషార్థమేయని వీరియభిప్రాయము. ప్రాచీనాలంకారికులగు కావ్యప్రకాశకారాదులమతమునఁ బయి నుదాహరించినరీతి నయ్యది వ్యంగ్యార్థమని యు నదివాచ్యార్థముకంటె మనోహరముగనుండుటచే ధ్వని యనియు గ్రహింపనలయును.

నవీనాలంకారికులమతమున రెండర్థములును బ్రకృతములె యైనయెడలఁ బ్రకృతశ్లేషములనియు నప్రకృతములైనయెడల నప్రకృతశ్లేషమనియు నొకటిప్రకృతము నొకటియప్రకృతము నైనయెడల నుభయశ్లేషమనియు నిట్లు మూఁడువిధములుగ నీశ్లేషాలంకారము విభాగింపఁబడియున్నది.వీనిలోఁ బ్రకృతశ్లేషమును, నప్రకృతశ్లేషమును బ్రాచీనాలంకారికులకును సమ్మతములె యగును. ఉభయశ్లేషములోని యప్రకృతార్థముమాత్రము శ్లేషార్థముగాదనియు నది వ్యంగ్యార్థమనియు వారిసిద్ధాంతము. ఇదియే సమంజసముగా నగపడుచున్నది. కావుననే మల్లినాథాదులగు వ్యాఖ్యాత లీమతము నె యంగీకరించియున్నారు.

ప్రతాపరుద్రీయాదిగ్రంథములలో నుభయశ్లేష మింకొకవిధముగాఁ జెప్పఁబడినది. ప్రకృతార్థమొకటియుండఁగా నుపమానాదివస్తుబోధకమగు విశేష్యము శ్లేషింపక తద్విశేషణ ముపమానోపమేయాది పక్షములకు రెండింటికిని సరిగ శ్లేషించునపు డుభయశ్లేషమని వీరి యభిప్రాయము. రామరాజభూషణుఁడు ప్రతాపరుద్రీయానుసారముగ నరసభూపాలీయమను రచించుటచే నిందును నిట్లే చెప్పఁబడినది.

"క. నిరతము శ్లిష్టవిశేష్యత, నరుదందును బ్రకృతములును నప్రకృతములున్
ధర నశ్లిష్టవిశేష్యము,లరయం బ్రకృతాప్రకృతము లవి యొ శ్లేషల్." (నరస. ఆ 5. ప. 162.)

నవీనాలంకారికులమతమునందువలె నుభయశ్లేషము (ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషము) వీరిమతమున విశ్వనాథాదులధ్వనితో విరోధింపదు. ధ్వనివిషయమున విశ్వనాథాదులకును వీరికిని భేదములేదు. కాని వీరిప్రకృతాప్రకృతశ్లేషమును విశ్వనాథాదు లుపమాశ్లేషాదికముగా నుదాహరింతురు.

"శా. భానం బెక్కుడ లేక వృత్తనియమాపాయంబుఁ జింపింప కం
దే వర్తించి పరార్థసంచనలచే దీపించి మూర్ధాళి సం
భావింపం గుకవిప్రణీతకృతి సామాన్యాకృతిం బూని క్షి
పై నన్నె లృచరింప దానిఁ దిలకింపం బోరు ధీరోత్తముల్". (వసు. ఆ 1. ప. 11.)

ఇట్టిచోట్లయందుఁ బ్రకృతాప్రకృతశ్లేషమని యె ప్రతాపరుద్రీయ, నరసభూపాలీయాది గ్రంథాభిప్రాయము. మఱియు నిం దుపమాలంకారమును నుండుటచే నుపమాశ్లేషములను నేకవాచకానుప్రవేశరూపమగు సంకరమని వీరితాత్పర్యము. కాని యిందలి శ్లేషోపమలు పరస్పరసంబంధము గల్గియుండుటచేతను నందును నుపమాలంకారమె ప్రధానమైనదగుటచేతను నిట్టిచోట్లను శ్లేషోపమలకంగాంగిభావరూపసంకరమని విశ్వనాథపంచాననాదుల సిద్ధాంతము. ఇట్టిచోట్లయందు శ్లేషాలంకారము నంగీకరించినచో "నీముఖము చంద్రునివలె మనోజ్ఞముగా నున్నది" యను మొదలగు చోట్లయందును మనోజ్ఞతాదిసాధారణధర్మము లుపమానోపమేయములను రెంటికిని సరిగ శ్లేషించుటచే (అర్థశ్లేషము) నిట్టిచోట్లయందును శ్లేషాలంకారమని యంగీకరింపవలసివచ్చును. అట్లయినచో నిఁకఁ బూర్ణోపమాలంకారము దృష్టాంతరహితమె యగును.

"సకల కలేత్యాదౌ చ నోపమాప్రతిభోత్పత్తిహేతు శ్శ్లేషః; పూర్ణోపమాయానిర్విషయతాపత్తేః కమల మివ ముఖం మనోజ్ఞ మేత దిత్యాద్యస్తి పూర్ణోపమా విషయ ఇతి చేన్న. యది సకలేత్యాదౌ శబ్దశ్లేషతయా నోపమా తత్కిమరాద్ధం మనోజ్ఞ మిత్యాదా వర్థశ్లేషేణ." యని యిట్లు సాహిత్యదర్పణమునఁ జర్చింపఁబడియున్నది. ఇట్లె,

"సీ. వరసుమనోభవ్యతరులకావాల మత్యలఘుకలాపాళికలకు బరణి..." (వసు. ఆ. 1. ప. 94.)

యనుపద్యమునందును బ్రధానమయినదగు రూపకాలంకారముచే శ్లేషము బాధింపఁబడును.

"విద్వన్మానసహంసేత్యాదౌ శ్లేషగర్భే రూపకేఽపి మానసశబ్దస్య చిత్తసరోరూపోభయార్థకత్వేఽపి రూపకేణ శ్లేషో బాధ్యతే. సరోరూప స్యైవార్థస్య విశ్రామధామతయా ప్రాధాన్యాత్. శ్లేషే హ్యర్థద్వయస్యాఽపి సమకక్షత్వ" మ్మని యిట్లు విశ్వనాథపంచాననునిచేఁ జర్చింపఁబడినది. కాఁబట్టి యిట్టిచోట్లయందును శుద్ధశ్లేషాలంకారము కాదనుటయే లెస్సయని తోఁచుచున్నది.

శుక్తిమతిని గోలాహలుఁడు కామించి బలాత్కారముగా నుపభోగించినసందర్భ మర్థద్వయగర్భితమయియున్నది. మనుష్యరూపనాయికానాయక సమావేశపరముగ నొకయర్థమును నదీపర్వతసమావేశపరముగ నొకయర్థమును నిందువెలయుచున్నవి. ఈరెండర్థములును శ్లేషార్థములా? లేక యొకటి వాచ్యార్థమును వేఱొకటి వ్యంగ్యార్థము నయియున్నవా? అట్లయినఁ నం దేది వ్యంగ్యార్థము? పయి సందర్భమునఁ గొన్నిచోట్ల మనుష్యపరమైనయర్థమును, మఱికొన్నిచోట్ల నదీపర్వతరూపార్థమును బ్రధానముగ నగపడుచున్నవి. ఈవిషయ మిచట విమర్శింపవలసియున్నది.

బ్రహ్మదేవునిదర్శనమునకై మతికొన్నినదులతోఁ గలసి శుక్తిమతి వెడలుచుండఁగా మార్గమధ్యమున బ్రహ్మదర్శనము చేసికొనివచ్చుచున్న కోలాహలుఁ డెదురుపడి శుక్తిమతియొక్క చక్కఁదనము చూచి కామాయత్తుఁడై వెడలిపోయి వేఱొకసమయమున విరహము నోర్వఁ జాలక శుక్తిమతీనదిలోఁ వ్రాలి యామె నుపభోగించె నను వసుచరిత్రములోని కథాసందర్భమునందు బ్రహ్మదేవుని దర్శనమునకేగునపు డొకరికొక రెదురుపడినసందర్భమున శుక్తిమతీకోలాహలులు మనుష్యరూపములతో నున్నట్లును, పిదప వేఱొకసమయమున జరిగిన సమాగమసందర్భమున శుక్తిమతీకోలాహలములు నదీపర్వతరూపములతో నున్నట్లును, నగపడుచున్నది. బ్రహ్మదర్శనమునకు శుక్తిమతి యేగుసందర్భము విమర్శింతము.

''సీ. అనుకూలఖేలనాయత్తజీవనమైత్రి నదరి నర్మద బోటి యై భజింప; ... ...
గీ. ... ...
అఖిలనదులును ననుఁ గొల్వ ననుదినంబు, నలువకొలువున కేగు చున్నది యతీంద్ర !''
(ఆ. 2. ప. 106.)

యను పద్యమునుబట్టి యప్పుడు శుక్తిమతి మనుష్యరూపమున నున్నదని యొప్పుకొనకుండినచో నర్మద, బాహుద, వేత్రవతి, సరస్వతి, యనునదులు సేవించుటగాని బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లి మరలి వచ్చుచుండుటగాని సందర్భపడదుగదా !

''మ. అలఘుశ్రీనిధి యానగేంద్రతనయుం డాసైకతశ్రోణి యొ
ప్పులు ఔప్పార్వక చూచిచన్నమొదల......'' (ఆ. 2. ప. 112.)

అను పద్యమునుబట్టి కోలాహలుఁడును మనుష్యరూపముననున్నట్లంగీకరింపకతీరదు. లేనిచో ''ఔప్పార్వక చూచి'' యనుమొదలగునవి సందర్భింపవుగదా ! కాఁబట్టి యీసందర్భమున నదీపర్వతరూపార్థమె యౌచిత్యపోషకమగు వ్యంగ్యార్థమనియును మనుష్యరూపార్థమె ముఖ్యార్థమనియు గ్రహింపవలయును.

ఇఁక శుక్తిమతిని గోలాహలుఁ డుపభోగించిన సందర్భములో నున్న

''కం. వసురా జయ్యెడ బలవ,ద్విస్మరపావప్రసారదీర్ణాచలుఁ డై
యొసఁగఁగ వసుధాపరికీర్ణసరిన్నిర్ఝరము తత్క్షణంబునఁ దిగిచెన్.'' (ఆ. 2. ప. 154,)

అను మొదలగుపద్యములరయఁగా నీపట్టున శుక్తిమతీకోలాహలములు నదీపర్వతరూపములతో నున్నట్లంగీకరింపక తప్పదు. లేనియెడల నీరుపూనుటయు, నందువలనఁ బార్శ్వస్థజనపదంబుల కుపద్రవము సంభవించుటయు వసురాజక్కొండ నెగమీటుటయు, నట్లు మీటినపిదప నీటిపూనిక తీసిపోవుటయు ననుసంగతులు సందర్భపడవుగదా ! కాన నిచట నదీపర్వతరూపార్థమే ముఖ్యార్థమనియు నాయికానాయక పరమగునర్థము వ్యంగ్యార్థమనియు గ్రహింపవలయును. అట్లయినచో నదీపర్వతములకు గిరికా వసుపదులు పుట్టుట ప్రకరణవిరుద్ధముగా నుండునని శంకింపఁ బనిలేదు. మూలకథ ననుసరించి ముఖ్యార్థమును నడుపునపు డట్టివైరుధ్యము నెంచుట సరికాదు.

అట్లయినను ననుభవవిరుద్ధమగు నిట్టిసమాగమము పురాణములందువలెఁ గావ్యములందును వర్ణించుట యంతయుచితముగా నుండదని యెంచియే కావలయును రామరాజభూషణుఁడు మనుష్యపరమగు వ్యంగ్యార్థము ననుసంధించినాఁడు. కోలాహలుఁడు శుక్తిమతినిఁ జూచుట సంభవించుటకై బ్రహ్మ

దర్శనసందర్భము మూలాధికముగాఁ గల్పించినాఁడు. కావున నందనుభవమునకు సరిగ స్త్రీపురుషరూప ములె వర్ణింపఁబడెను. ఇట్లే కపటయతి గిరికవద్ద కేగినసందర్భమున యతిపరమగు నర్థమొకటియు, నర్మ సచివపరమగు నర్థ మొకటియు గలవు. వానిలో యతిపరమగునర్థమే యాసందర్భమున ముఖ్యార్థము. నర్మసచివపరమగు నర్థము వ్యంగ్యార్థము.

"మఱియు...అమ్మౌని...తపోధనాకారంబు డించి యథాపూర్వవేషంబుతో రాజు నన్వేషించు క్రమంబునం గ్రమ్మఱ నేతెంచి...నిల్చునవసరమున...

తే. పడఁతు లారాజసచివుని పలుకుబడియు, మోముచాయయుఁ గని తొంటిమునియె కాఁగ
నరసి మందాక్షుమంపమందాక్షు లగుచు, నగుచు భావించి రతనివాక్చాతురిఫణములు."

(వసుచరిత్ర. ఆ. 3. ప. 62-63.)

పయిగద్యపద్యములలో నర్మసచివరూపవ్యంగ్యార్థము వెల్లడిచేయఁబడినది గాన నిది గుణీభూత వ్యంగ్యమని యెఱుంగునది.

ఈసందర్భమున నర్మసచివుని మరలఁ బ్రవేశపెట్టుట రాజునకుఁ జుల్కఁదనముగా నుండుటచే నయ్యది యౌచిత్యపోషకముగా లేదని కొందఱు విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. అట్లయినను నా యకావిషయమున నట్టి చుల్కఁదన మనౌచిత్యముగా నుండక రాజునకుఁ గల నాయికావిషయక గాఢా నురాగమును, దత్ప్రాప్త్యుపాయాన్వేషణతత్పరతను సూచించుచు సరసముగనే యున్నదని తోఁచు చున్నది. అట్లు వెల్లడిచేయనియెడల నర్థబోధకములేకుండుటచే నర్మసచివాదిరూపవ్యంగ్యార్థములు గిరికా మంజువాణీప్రభృతులు గ్రహింపఁ జాలియుండరు గదా!

"క. కోలాహలశైలాధిప, లీలాగతుఁ డైన పతి యనేకయతీంద్రుఁ డై
నీలాలకావలోకక, శాలోలత ననిపె నని తలంచిరి ముదితల్."

(వసు. ఆ. 3. ప. 64.)

అనుపద్యమే వ్యంగ్యమును వెల్లడిచేయుట రాజానురాగసూచనార్థమను రామరాజభూషణహృద యమును స్పష్టపఱచుచున్నది.

ఇట్టి యర్థాంతరము లన్నియు వ్యంగ్యార్థములని ప్రాచీనాలంకారికులమతము. నవీనాలంకారికులు వీని నెల్ల శ్లేషార్థములే యందురు. ఒకయర్థముకన్న వేఱొకయర్థము స్ఫురణవిషయమున గూఢముగ నున్నదే యన్న నది గూఢశ్లేష యగుఁగాక యని వాదింతురు. "వ్యంగ్యనసితే ప్రకృతార్థాభిధానే పశ్చాత్స్ఫురతీతి చేత్కామం గూఢశ్లేషోఽస్తు" అని యిట్లు కువలయానందమునఁ జర్చింపఁబడియున్నది. కాని యీవిషయమును ఖండించి సాహిత్యదర్పణమున నైదవపరిచ్ఛేదమున విపులముగా విశ్వనాథుఁడు చర్చించియున్నాఁడు. అర్థాంతరస్ఫురణరూపమగు నిట్టిప్రౌఢరచనను గావ్యజీవితభూతధ్వనిగ సంభావిం చుట మాని కావ్యశరీరమున కనియతములగు నాభరణములవంటి యలంకారములలోఁ జేర్చి దాని విలువ తగ్గించుట స్వారస్యముగా నుండదని తోఁచుచున్నది. చదువరులు రెండర్థములును నియతముగఁ దెలిసి కొనకున్నఁ గథాభాగము నడువనిరీతిగ నుండు సమానబలముగల యర్థములు శ్లేషార్థములని యనుట సమంజసముగా నుండును.

ఇట్టి శ్లేషస్ఫురణమునకు శబ్దములు ప్రధానమైన శబ్దశ్లేషమనియు, నర్థము ప్రధానమైన నర్థశ్లేష మనియు, శబ్దము విఱిగి శ్లేషించినచో సభంగశ్లేషమనియు, శబ్దము విఱుగకయే శ్లేషించిన నభంగశ్లేష మనియు ని ట్లనేకవిధములగు భేదములు సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పియున్నారు. మఱియు శబ్దము నొకపక్షమున నొకభాషగను వేఱొకపక్షమున వేఱొకభాషగను నుండిన నది భాషాశ్లేషమని సాహిత్య

దర్పణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. అట్టి భేదము కావ్యాలంకారచూడామణి సరసభూపాలీయములలోఁ జూపఁబడకున్నను రాఘవపాండవీయమునఁ బింగళి సూరన వివరించియున్నాఁడు.

"సీ. ఆంధ్రభాషాసంస్కృతాభిభాషాశ్లేష యొక్కొక్కచోట నొక్కొక్కచోట ;
నుచితశబ్దశ్లేష యొక్కొక్కచోట నర్థశ్లేష యొక్కొక్కతఱిని ముఖ్య ;
గౌణవృత్తిశ్లేషఘటన యొక్కొకతఱి నర్థాన్వయము వేఱె యమరుచునికి ;
శబ్దాన్వయవిభేదసంగతి యొక్కొక తఱిని... (రాఘవపాండవీయము. ఆ. 1.)

ఈరీతిని శ్లేషవిషయమున విజృంభించి పింగళిసూరన వాసిఁగాంచుటయకాక యది దుర్ఘటమని యు నాత్మోత్కర్షగర్భితముగా వర్ణించియున్నాఁడు.

"శా. రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియు నిర్మింపంగ శక్యంబు గా
కుండుం దద్గతి కావ్యమెల్ల నగునే యోహో! యనం జేయదే
పాండిత్యంబున నందునుం దెనుఁగునఁ గబ్బం బద్భుతం బం(ద్రు) ద
క్షుం డెవ్వాఁ డిల రామభారతకథల్ జోడింప భాషాకృతిన్."

(రాఘవపాండవీయము. ఆ. 1. ప. 10.)

పయిరీతిని బింగళి సూరన "రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియు నిర్మింపంగ రా" దని చెప్పి యాతఁడు స్వసమకాలికుఁడును, దనతోఁబాటుగ నష్టదిగ్గజములలో నొకఁడును నగు నల్లసానిపెద్దనార్యుని నుద్ఘాటించె ననియు నల్లసానిపెద్దనార్యుని మనుచరిత్రమున రెండర్థములపద్యమొక్కటియే గలదనియుఁ జెప్పుదురు.

"సీ. తొలుదొల్తఁ గమలమిత్త్రునివంక రూపాట పక్షాధ్వరధ్వంసితన్నుఁ గనుటఁ ;
బరివేషమిషమునఁ బాశంబుఁ దాల్చుటఁ గప్పు దేహమునందుఁ గానఁబడుట;
గాలవశంబునఁ గాని తోఁపకయుంట సతతనిష్ఠురగదాన్వితతఁ గనుట;
బూని పాండుక్షేత్రమునఁ బ్రవర్తించుటఁ బ్రకటానురాగతారకుఁ డగుటను;
తే. నంతరం బెద్ది యాత్మలోఁ బరసి చూడ, రాజ! నీపను నల ధర్మరాజునకును
బ్రాణిలోకంబు బొగలఁ బఱచు నపుడు, ధర్మపద మొక్క టెక్కుఁ డాధన్యునందు."

(మను. ఆ. 3.)

పయిపద్యములోని యర్థద్వయఘటనాధుర్యమును సూరన యుద్ఘాటింపఁగాఁ బెద్దనార్యుని ప్రియశిష్యుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు రాఘవపాండవీయముకన్న ననేకవిధముల మిన్నయగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించి వాసిగాంచెననియుఁ జెప్పుదురు. ఇది యెంతవఱకు నిజమో చెప్పఁజాలము గాని రాఘవపాండవీయముకన్న హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ప్రౌఢతరముగ నున్నదని మాత్రము దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును. దిగ్విజయము, వేఁట, మునిహత్య, శాపము, సంతతికై యత్నము, వీర్యశుల్కవివాహము, వనవాసము, యుద్ధము మొదలగు ననేకవిషయములు రామాయణభారత కథాసామాన్యము లగుటచే రాఘవపాండవీయరచన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమువలె దుర్ఘటమనఁ జనదు. మఱియు నర్థద్వయానుసంధానమునకై రాఘవపాండవీయమున రామాయణములోఁ లేని నారదాగమనాదులును గల్పింపఁబడెను. ద్రౌపదీవిషయమున నియమ మేర్పఱుప భారతకథలో నిల్పిన నారదాగమనము నర్థాంతరఘటనకై రామాయణార్థమున రామపరశురామయుద్ధసందర్భమున కవి నెలకొల్పియున్నాఁడు. ఇచ్చట నారదాగమనవిషయమేగాక యనేకవిషయములు నిర్మూలము లగపడుచున్నవి. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునఁ గథాద్వయమున కంతగా సామ్యములేదు. అట్టికథలను శబ్దశక్తిని జోడిం

చుటలో రామరాజభూషణునికి శ్లేషకవనమునఁ గల పాటవము వ్యక్తమగుచున్నది. అయ్యది విశదీకరించుటకై యిచ్చట రెండుపద్యములుమాత్ర ముదాహరించుచున్నాను. రాఘవపాండవీయమునందువలెఁ గాక పేరులను శ్లేషించుటలోనయిత మిందు నిరంకుశప్రజ్ఞ యగపడుచున్నది.

"గీ. భువనసంత్రాణకీర్తితో బుధగణేయ, సత్కళారాజితో హరిశ్చంద్ర యనుచు
దేవతావర్గములు వినుతింప నలస, ముఖ్యుఁ డగు సార్వభౌమైకముఖ్యుఁ డలరు."

(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 14.)

హరిశ్చంద్రపదమున నర్థాంతరసంఘటన తెనుఁగువాక్యమున దుర్ఘటమగుటచే నలపరమగు నర్థాంతరము పక్షమున దానిని సంస్కృతభాషలో నిల్పి యతిప్రౌఢిమతో సరిపెట్టియున్నాఁడు.

"సీ. ఎన్న నేరికిఁ దరంబే గురుసంగర విజయైకనిధులయి నలయు నీవ;
లవసుమతీశ్వరుల యరీణగుణరాణు లనుచు సారెకుఁ బదీయంబు లైన;
నానావిపక్షఖండనధుర్యచాతుర్యములు మరున్మిత్రతాస్ఫురణములు నా;
హర్యమతనయభావానుభావంబులు భువనసంభరణవ్రతినములును బ్ర;
తే. కామఘనసత్కరణధామతామహత్వ, విలసనంబులు నొక్కటఁ దెలియఁ బలికెఁ
గాశికానుగగీర్వాణగణము నదికి, సంభ్రమసమాకులత్వంబు సంభవింప."

(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 111.)

ఇప్పద్యంబున హరిశ్చంద్రకథాపక్షమగు నర్థమును నిర్వహించుకొనుచు నలకథాపరమగు నర్థమునందు సంస్కృతనైషధరీతి నతిప్రౌఢముగఁ బంచనైషధీవర్ణనము చేయఁబడెను. సంస్కృతనైషధమున నీపంచనైషధీసందర్భము పదుమూఁడవసర్గయం దంతటను బదునాల్గవసర్గమున మొదటియిరువదిరెండు శ్లోకములవఱకును వర్ణింపఁబడినది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానినన్నింటిని నుదాహరింపక తత్కల్పనారీతి నుదాహరించుచున్నాను.

దమయంతి నలు నేవరించెద ననునిశ్చయముతో నున్నదని విని యింద్రాగ్నియమవరుణులు నలుగురును స్వయంవరసభయందు నలునిరూపముతో నలునియొద్దనే కూరుచుండిరి. సరస్వతి వారిని వర్ణించి చెప్పుటలో నింద్రుని వర్ణించునపు డింద్రనలపరముగ నర్థద్వయ ముండునట్లును, నిట్లే యితరదేవతలను వర్ణించునపుడును దత్తద్దేవతాపరముగాను, నలపరముగాను, నర్థద్వయ ముండునట్లును నొక్కొకదేవతను నాలుగేసిశ్లోకములతో వర్ణించెను. దమయంతి నలుని గ్రహింపలేక దేవతలను బ్రార్థించి వారిప్రసాదమునఁ దెలివొంది నలుని వేఱుపఱచుటకు నవకాశము గల్గియున్న సరస్వతీవర్ణనములను విమర్శింపఁ గల్గి నలుని దేవతలనుండి వేఱుపఱచి గ్రహించెను. వానిలో నలవర్ణనమందును దేవతావర్ణనమందును బ్రతిశ్లోకమును నలుఁడు వర్ణింపఁబడియుండఁగా నలవర్ణనాపద్యచతుష్టయములో నొక్కొక్కశ్లోకమున నొక్కొక్కదేవతమాత్రము శ్లేషగుంభితముగా వర్ణింపఁబడుటచేత నలమహారాజితఁడని గ్రహించుట కవకాశ మున్నది గదా! నలుఁడు లోకపాలాంశసంభూతుఁడుగానఁ బ్రతిపద్యమునందును గల లోకపాలనలపరరూపార్థద్వయము స్వారస్యముగనుండును. దేవతాప్రార్థనానంతరమున నిట్టి విమర్శనమె దమయంతి చేసినట్లు కవి చెప్పియున్నాఁడు.

"శ్లో. ప్రసాద మాసాద్య సురైః కృతం సా సస్మార సారస్వతసూక్తి సృష్టేః,
దేవా హి నాన్య ద్వితర న్తి కిన్తు ప్రసద్య తే సాధుధియం దద న్తే." (స. 14. శ్లో. 8)

"శ్లో. శేషం నలం ప్ర త్యమరేణ గాథా యా యా సమర్థా ఖలు యేన యేన,
తాం తాం త దన్యేన సహాలగన్తీం తదా విశేషం ప్రతి సందధే సా." (స. 14. శ్లో. 9)

"శ్లో. శ్లిష్యంతి వాచో య దమూ రముష్యాః కవిత్వశక్తేః ఖలు తే విలాసాః,
భూపాలలోలాః కిల లోకపాలాః సమావిశంతి వ్యతిభేదినోపి." (స. 14. శ్లో. 14)

అనియిట్లు రామరాజభూషణుఁడు ద్వ్యర్థికావ్యమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందు నింత విపులముగా వర్ణింపకున్నను, బయినుదాహరించిన సీసపద్యమునందు సంస్కృతనైషధరీతిగనే పంచనలి నతిప్రౌఢముగ వర్ణించెను. పైసీసపద్యమునందు నలపరముగాను నేకైకదేవతాపరముగాను నర్థద్వయముం డునట్లుగ నొకొ్కకవాక్యమున నొకొ్కకదేవత వర్ణింపఁబడెను. సత్యనలవర్ణనవాక్యమున దేవతాచతుష్టయ పరముగాను నలపరముగాను నర్థపంచక ముండునట్లు వర్ణింపఁబడెను. ఈయైదవవాక్యరీతి సంస్కృతనై షధరీతికన్నను, ప్రౌఢముగానున్నది. ఇట్లైదర్థములతో నలకథాపరార్థమును వర్ణించియు హరిశ్చంద్రకథా పరమైన యర్థముసైతము లోపములేకుండ నిర్వహించెను. ఈసందర్భమున దమయంతి యిట్టిశ్లేషగుంభిత వాక్యములవల్ల మొదట నలునిగ్రహింపలేక దేవతలను బ్రార్థించి వారిదయచే బుద్ధి వికాసము నొంది సర స్వతీవాక్యముల విమర్శింపఁగల్గి నలుని గ్రహించి దేవతాకటాక్షమున నపుడు దేవతలందును నలునియం దును గనఁబడిన దేవతామనుష్యలక్షణభేదములచే దృఢపఱచుకొని నలుని వరించినట్లు వర్ణింపఁబడెను.

" గీ. అపుడవరనిశ్చయంబుతో నవనిజాని, మణిజనాకులవినుతి సంపదలఁ దగ భ
జించి సుమనఃప్రసాదసంసిద్ధిచే న,నంతభూస్పర్శనవిచార మాత్మఁ బొడమ."
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 112)

"చ. అమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తులవింగడించి నే
ర్పమరఁగ... ... ..." (హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 113)

పయిపద్యములలో "ననంతభూస్పర్శనవిచారమాత్మఁ బొడమ" ననుదానికి సరస్వతీవాక్యముల లోని నలేంద్రాదిపరార్థవిమర్శనము (అనంతభూ=అంతము సంభవము లేనిదగు సరస్వతియొక్క,స్పర్శన= నలేంద్రాదులను స్పృశించువాక్యములయొక్క, విచారము = అర్థవిమర్శనము, ఆత్మన్ =మనస్సునందు, పొడమన్ = అంకురింపఁగా, అమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తులన్ = దేవతామనుష్యలక్షణములచే, వింగడించి= వేఱుపఱచి,) మనసులో నంకురింపఁగా నని యర్థముచేసి యట్టిదేవతామనుష్యలక్షణముల చేత నలుని వేఱుపఱచికొనె నని తెలువాతి పద్యభాగమున కర్థము చేయవలెను. ఇందు విమర్శనప్రకా రము ద్వ్యర్థికావ్యమున దుర్ఘటమగుటచే విడువఁబడెనని గ్రహింపవలెను. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన వ్యాఖ్యాత పైపద్యముల కిట్లర్థముచేయకుండుట శృంగారనైషధమాత్రపఠనాజన్యమగు ప్రమాదమని తోఁచుచున్నది. ఇచట "ననంతభూస్పర్శనవిచార" మనఁగా నాకాశభూమిపాదస్పర్శనవిషయకమగు విచారమని వ్యాఖ్యాత యర్థముచేసియున్నాఁడు; దేవతాప్రసాదముచే నిట్టివిమర్శనముమాత్రమె గల్గి యందువలన దేవతామనుష్యలక్షణములచే నలునిగ్రహించెననియే కవిహృదయ మైనచో దేవతలను నలుని వర్ణించిన సీసపద్యములో దేవతానలపరముగ శ్లేషించుట కేమిసార్థక్యము గలదు. అందును సత్యనలవర్ణన వాక్యమున నర్థపంచకి ముండునట్లు రచించినరచన కేమిఫలము? దేవతలును నలునిరూపముతోన యుం డఁగా దమయంతి దేవతలను బ్రార్థించి తత్ప్రసాదమున దేవతామనుష్యలక్షణములను గనుపట్టి నలుని గ్రహించెనని వర్ణించినఁ జాలునుగదా! నలునివేఱుపఱచుటకనువుగ శ్లేషల రచించియు నట్టిశ్లేషములను నిష్ఫలములుగఁ జేయునా?

ఇట్లే నూటపదుమూఁడవపద్యమున వ్యాఖ్యాతగ్రహించిన "యమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తు" లనుపాఠమును విడిచి "యమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తుల" నని సవరించుట యుక్తముగానున్నది. ఇట్లు సవరించినను హరిశ్చంద్రకథాపరమగునర్థమునకు భంగములేదు. (అమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తులన్ = దేవతాబ్రాహ్మణమాన్యములను, వింగడించి = వేఱుపఱచి.)

సంస్కృతనైషధమును దెనిఁగించిన శ్రీనాథుని శృంగారనైషధమున నీపంచనలీసందర్భములో నిట్టిచాతుర్య మగపడదు. కాని సంస్కృతనైషధీయని శృంగారనైషధమునందును నింద్రాదిదేవతలను వర్ణించుటలోఁ బ్రతిదేవతలను నొక్కొక్కపద్యముతో వర్ణించి యందుఁ బత్తిద్దేవతాపరముగాను నలపరముగాను నర్థద్వయ ముండునట్లు వర్ణించెను. (శృంగారనైషధము. ఆ. 5. ప. 166, 167, 168, 169.)

ఇట్టివర్ణనములలో సంస్కృతగ్రంథములోని శ్లిష్టపదములె శ్రీనాథుఁడు తఱుచుగా సంగ్రహించుచు వచ్చెను. అందును సత్యానలవర్ణనమునఁ గద్యశ్లేషతో లోకపాలనలపరార్థద్వయమును నిల్పక శ్లేషోపమలను నిల్పెను. ఇందును శ్లిష్టపదములు తఱుచుగా సంస్కృతమునుండి సంగ్రహించినవేయనవచ్చును.

"శ్లో. అత్యాజిలబ్ధవిజయప్రసవ స్త్వయా కిం విజ్ఞాయతే రుచిపదం వ మహేమహేంద్రః,
ప్రత్యర్థిదానవశతాహితచేష్టయాసౌ జీమూతవాహనధియం న కరోతి కస్య." (స. 13. శ్లో. 27.)

"శ్లో. యే నామునా బహువిగాహితురేశ్వరాధ్వరాజ్యాభిషేకవికసన్మహసా బభూవే,
ఆవర్జనం త మను తే నను సాధు నామ గ్రాహం మయా నల ముదీరిత మేన మత్ర."
(స. 13. శ్లో. 28.)

"శ్లో. య చ్చండిమా రణవిధివ్యసనం చ త త్త్వం బు ధ్వాశయా శ్రిత మముష్య చ దక్షిణత్వమ్,
సైషా నలే సహజరాగభరా చుమష్మి న్నాత్మా పనిన్నయతు మత్వాసి గస్మిరాశే."
(స. 13. శ్లో. 29.)

"శ్లో. కిం తే తథా మతి రముష్య యథాశయ స్స్యా ల్లప్త్వా ప్రణిపీడనవినిర్మితయే . పాశః,
కా న్నానవా నవతి నో భువనం చరిష్ణు ర్నాసా వముత్ర న సతా పన తీతి యుక్తమ్."
(స. 13. శ్లో. 30.)

అను వీనికి శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణము సరిగా లేదని విశదముగుట కిచ్చుట నయ్యది వ్రాయుచున్నాను.

"తే. నలిననేత్ర ప్రత్యర్థిదానవశతాహి, తల్మిచేష్టాగర్మితత వరసి చూడ
నితఁడు జీమూతవాహనుఁ డింత నిక్క, మింపు పొంపిరివోవ వీక్షింపు మితని."
(శృంగారనైషధము. ఆ. 5. ప. 172.)

"వ. మఱియు నితండు హుతవహుండునుంబోలె బహువిగాహమానునవధ్వరాజ్యాభిషేకవికస్వరతేజోవిరాజితుండు, నీశానమూర్తిసేనంబును, దండధరుండునుంబోలెఁ బరప్రాణోత్క్రాంతిదానసమర్థశక్తిసంపన్నుండును, సజ్జానందకుండును, వరుణుండునుంబోలెఁ బ్రతికూలపాతప్రచారచటులవాహినీసహస్రసంసేవితుండును, బ్రచేతసుండును, నితనిం గనుంగొను మిప్పురుషపంచకంబునందు నీకుం గన్నిచ్చకు వచ్చునతని వరియింపుము..." (శృం. నై. ఆ. 5. వ. 173.)

పయివానిలోని వరుణనలసమానవిశేషణమునందలి శ్లిష్టపదములును సంస్కృతనైషధములోని

"సస్యందనైః ప్రవహనైః ప్రతికూలపాతం కా వాహినీ న తనుతే పున రస్య నామ."

యనుదానినుండి సంగ్రహింపఁబడెనని గ్రహింపవలయును. ఇందుఁ "బ్రతికూలపాత" మనుచోటఁ "బ్రతికూలవాత" యని ముద్రితమగు శృంగారనైషధమున గ్రహింపఁబడియున్నది. అయ్యది వరుణపక్షమున స్వారస్యముగాలేదు. ఇఁకఁ బంచనైషధవర్ణనములోని చాతుర్యమును విచారింతము.

పయిగీతపద్యమునందు నింద్రనలపరములగు రెండర్థము లున్నను భేదసూచకముగ నారోపణము చేసి రూపకాలంకారముతో వర్ణింపఁబడెను. ఇట్లే పయివచనమునందును హుతవహాదులవర్ణనాపరముగను నలపరముగను నర్థద్వయ మున్నను హుతవహాదులతో నలునకు సామ్యము వర్ణింపఁబడెను. ఈసంద

ర్భమున దమయంతి కెట్లు సందేహముగల్గెనో తెలియకున్నది. "తద్భిన్నత్వే సతి తద్గతభూయోధర్మవత్త్వమునమానత్వ"మ్మనుచొప్పున నుపమానము భేదసూచకముగదా! ఇట్టిస్థితిలో "వెలయఁగఁ బంచనైషధివిభేదము నేర్పలుపంగలేక... ... ..." (శృం. నై. ఆ. 4. ప. 176.)

అని యిట్లు నలుని గ్రహింపలేకపోయెనని వర్ణింపఁబడియున్నది. సంస్కృతనైషధమున రండర్థములును సంపూర్ణముగ శ్లేషగుంభితములగుటంజేసి నలుని వేఱుపఱచుకొనలేకపోయె ననుట యుక్తముగనున్నది గాని యి ట్లుపమాశ్లేషము భేదమును వెల్లడిచేయుచుండఁగా నలుని గ్రహింపలేకపోయెననుట యుక్తముగానుండునా?

మఱియు నట్లు మొదట శ్లేషగుంభితములగు సరస్వతీవాక్యములను విమర్శింపఁజాలక దమయంతి దేవతల స్తుతియించి వారిప్రసాదమున బుద్ధినైశద్యము నొంది సరస్వతీవాక్యములను వెనుక వ్రాసినరీతిని విమర్శించి నలుని గ్రహించి దేవతాప్రసాదమునఁ దత్కాలమున దేవతలందు నగపడిన భూస్పర్శనాభావాదిలక్షణములు నలునియందు లేకుండుటచే స్థిరపఱచుకొనె నని సంస్కృతనైషధమున నతిసందర్భముగ నున్నది.

"ప్రసాద మాసాద్య సురైః కృతం సా సస్మార సారస్వతసూక్తిసృష్టేః,
దేవా హి నాన్య ద్వితర న్తి కి న్తు ప్రసద్య తే సాధుధియం దదంతే." (స. 14. శ్లో. 8.)

"శేషం నలం ప్ర త్యమరేణ గాథా యా యా సమర్థా ఖలు యేన యేన,
తాం తాం తదన్యేన సహాలగ న్తీం తదా విశేషం ప్రతిసందధే సా." (స. 14. శ్లో. 9.)

"పరస్య దారాన్ ఖలు మన్యమానై రస్పృశ్యమానా మమరై ర్ధరిత్రీమ్,
భ క్త్యైవ భర్తు శ్చరణౌ దధానాం నలస్య తత్కాల మపశ్య దేషా." (స. 14. శ్లో 16.)

"సురేషు నాపశ్య దనైతేషు దక్ష్ణో ర్నిమేషు ముర్వీభృతిసమ్ముఖే సా..." (స. 14. శ్లో. 17.)

"నాబుద్ధ బాలా విబుధేషు తేషు క్షోదం క్షితే ర్గతక్షత నైషధే తు..." (స. 14. శ్లో. 20.)

"స్వేదః... ... . నలే తదాలోకి న దైవతేషు." (స. 14. శ్లో. 19.)

"సురేషు మాలా మమలా మపశ్య న్నలే తు బాలా మలినీభవ న్తీం..." (స. 14. శ్లో. 20.)

"చిహ్నై రమీభి ర్నలసంవి దస్యా స్సంవాద మాప ప్రథమోపజాతా,
సా లక్షణవ్య క్తిభి రేవ దేవప్రసాద మాసాదిత మ ప్యబోధి." (స. 14. శ్లో. 22.)

అను నీసందర్భమును శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరించుటలో సరస్వతీశ్లేషవాక్యవిమర్శనశక్తి దేవతాప్రసాదమునఁ గల్గెనని వర్ణింపలేదు. దేవతాలక్షణములగుధరణీస్పర్శనాభావాదులు దేవతలునలుఁగురియందు మాత్రము గనుపట్టుటంజేసి నలుని గ్రహించెనని చెప్పియున్నాఁడు. మఱియు నొకవిశేషముగనుఁడు.

"క. మంచకమధ్యస్థితము,ద్వంచకపంచకమునందు నరుసమెయిఁ బరీ
క్షించెద నే నొక్కంచుక, పంచజనసుపర్వలక్ష్యపర్వశ్రేణిన్." (ఆ. 5. ప. 180.)

"వ. అనుచు నేవురం గలయంగనుంగొని యందు. (ఆ. 5. ప. 181.)

"మ. ధరణిం బొందని కోమలాంఘ్రికమలద్వంద్వంబులున్ ఘర్మశీ
కరయుక్తంబులు గానిఫాలములు వక్షఃక్షోణులుం బత్త్రకే
సరము ల్గందనిపూవుదండలు నిమేషవ్యాఖ్య నైకొనిదృ
క్సరసీజంబులు నల్వురందుఁ గనియెం గాంతాలలామం బొగిన్. (ఆ. 5. ప. 182.)

"వ. కని యైదవవాఁడు నిషధరాజగుట యెఱింగి, దేవతాప్రసాదంబులేక యేకార్యంబును ఫలింపనేరదు,..అనుచు...దివిజసభాజనంబునకుం బ్రారంభించి ..తత్ప్రసాదలబ్ధంబైన బుద్ధివైభవంబున నమర్త్యవిలక్షణంబులగు...చిహ్నంబులను సందేహంబు వాసి..." (ఆ. 5. వ. 183.)

అని యిట్లు శ్రీనాథుఁడు శృంగారనైషధముఁ జెప్పియున్నాఁడు. దేవతలఁ బ్రార్థించి వారి ప్రసాదమున బుద్ధివైశద్యము నొందకముందే నలుని గ్రహించి పిదప మఱల దేవతాస్తుతి చేయనేల? దేవతాప్రసాదమునకు ముందే యున్న బుద్ధికైశద్యమే పిదప దేవతాప్రసాదముఁ గల్గెనని వర్ణించుటలో స్వారస్య మేమో తెలియకున్నది?

పయిరీతి ననేకస్థలములందు శ్రీనాథుఁడు సంస్కృతనైషధము నాంధ్రీకరించుటలో సంపలి మెఱుఁగులను సాధ్యమగునంతవఱకైన నేకాలమునను దీసికొనిరాఁ బ్రయత్నింపఁడయ్యె. అట్టి మెఱుఁగుల నీసందర్భమున నేగాక రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమునం దనేకస్థలములలో యథాసందర్భముగఁ జూపియున్నాఁడు. వాని నిదివఱకే యుదాహరించియున్నాను.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ద్వ్యర్థికావ్యమెయయిన నిందును రామరాజభూషణుఁడు శ్రీహర్షకల్పనానుసృతియందలి యభిరుచిని జూపకపోలేదు.

"అముష్య విద్యా రసనాగ్రనర్తకీ త్రయీవ నీతాఙ్గగుణేన విస్తరమ్..." (నై. స. 1. శ్లో. 5.)

అనుదాని ననుసరించి,

"సీ. ...తనరసజ్ఞాగ్రనర్తకవిద్యానికాయ
తే. కంగగుణజాతపరిణాహ మనువుపఱచి..." (హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 15.)

"శ్లో. అజీకరచ్చారు హయేన యా భ్రమీర్నిజాతపత్రస్య తలస్థలే నలః,
మరుత్కిమద్యాఽపి న తాసు శిక్షతే వివర్త్య వాత్యామయచక్రచంక్రమా" (నై. స. 1.

శ్లో. 74) ననుదాని ననుసరించి

"ఉ. నేమ మెలర్పఁగా గొడుగునీడ వహించు వసుంధరాస్థలీ
సీమనె యెక్కి యాడెను విచిత్రగతిం దురగోత్తమంబు నా
భూమివిభుండు తద్భ్రములు వో యెడ త్రెవ్వక యభ్యసించు వా
త్యామయచక్రచంక్రమవిహారములన్ సుడిగాడ్పు నేర్చుచున్." (శృం. నై. ఆ. 1. ప. 90.)

"క. పలువగ తురగముల మహా, బలచిత్రప్రౌఢిఁ ద్రోలి బహుచక్రశ్రీ
వెలయు మహావిభువరుఁడా, బలియుండు తనగొడుగునీడఁ బఱపుచు నవరున్."
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 17)

అనియు రచింపఁబడెను. వ్యాఖ్యాతమతము చొప్పున ద్వ్యర్థికావ్యమగుటచే నిట శ్రీనాథునిపద్యమునందువలె మూలములోని యభిప్రాయము సరిగా నిమిడియుండలేదు. కాని "మహాబలచిత్రప్రౌఢి" యనుదానిచే సుడిగాలులవలె నని యర్థముచేసిన బాగుగ నుండునని తోఁచుచున్నది. వ్యాఖ్యాత యట్లు చేయకుండుటకుఁ గారణ మేమో తెలియకున్నది. పయి శ్రీనాథునిపద్యమున సంస్కృతశ్లోకములోనిపదములె ప్రయోగింపఁబడినవి. అది యాతనియాంధ్రీకరణమునఁ బ్రతిపద్యసాధారణమగు రీతియయి యుండుటచే నిట వింతగాదు.

ఆఱవభాగము.

పిల్లవసుచరిత్రములు, సంస్కృతవసుచరిత్రము.

శ్రీమద్రామాయణమునకు బాలరామాయణమువలెను, సిద్ధాంతకౌముదికి లఘుకౌముదివలెను, నీవసుచరిత్రమునకుఁ బిల్లవసుచరిత్రమను నొక యేకాశ్వాసప్రబంధము గలదు. గ్రంథము సదాపఠనీయమను గౌరవము పండితుల కున్నప్పుడుగాని యిట్టిగ్రంథము పుట్టనేరదు. వసుచరిత్రములోని 287 పద్యములతోఁ బ్రధానకథ విడువకుండ నిది కూర్పఁబడియున్నది. ఇయ్యది రామరాజభూషణునిచేతనే యేకాశ్వాసముగఁ గూర్పఁబడిన ట్లాగ్రంథములోని యాశ్వాసాంతగద్యమువల్ల స్పష్టపడుచున్నది. అందులోని మూఁడవగద్యము నీవిషయమునే స్థిరపఱచుచున్నది. "అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా నాయొనర్పంబూనిన వసుచరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు సంక్షేపరూపకథాక్రమం బెట్టిదనిన" నని యిట్లు గ్రంథాదియందును "యిది శ్రీమద్రామచంద్రచరణారవింద...రామరాజభూషణప్రణీతంబైన మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును సంక్షేపరూపంబున నేకాశ్వాస"మని యిట్లు గ్రంథాంతమందును నుండుటం బట్టి యిట్లు రామరాజభూషణుఁడే సంఘటించిన ట్లగపడును కాని పద్యములను సందర్భపఱచుటలో ననేకస్థలములయందుఁ గొన్నిలోపములు గన్పట్టుచున్నవి. మఱియు గ్రంథకర్తయె దాను రచించినదానిలోఁ గొంతభాగము విడువఁ దగినదను నభిప్రాయము గల్గియుండదు గదా! ఈపిల్లవసుచరిత్రమున శుక్తిమతీకోలాహలులసమావేశరూపమగు కథాసందర్భము సంగ్రహింపఁబడలేదు. 172 వ పద్యములోని సీసచరణములు నాల్గును విడువఁబడినవి. ఆసందర్భములు ప్రకృతమున కనావశ్యకములని రామరాజభూషణునకే యున్నయెడల మూలగ్రంథములోఁగూడఁ జేర్పకయేయుండును. కాఁబట్టి వసుచరిత్రమునందలి గౌరవముచే నెవ్వరో పండితు లిట్లు సందర్భపఱచి లోకవ్యాప్తికయి రామరాజభూషణుఁడే చేసినట్లు వ్రాసియుందురని తోఁచుచున్నది. ఈపిల్లవసుచరిత్రమును తాటియాకులపుస్తకము నామిత్రులగు రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారియొద్ద నున్నది. దానినుండి తీయఁబడిన పద్యములపట్టిక నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను. ఈపట్టికయందుఁ బిల్లవసుచరిత్రపద్యసంఖ్య మొదటిగడియందును దానికి సరియగు వసుచరిత్రపద్యసంఖ్య రెండవగడియందును వ్రాయఁబడినవి.

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
ఆ. 1.	ఆ. 1.	7	123	14	141	21	163	27	12
1	1	8	126	15	144		ఆ. 2.	28	13
2	90	9	134	16	146	22	3	29	14
3	91	10	135	17	149	23	4	30	15
4	92	11	137	18	150	24	5	31	16
5	93	12	139	19	154	25	6	32	17
6	119	13	140	20	160	26	7	33	18

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
34	19	72	81	109	74	147	133	185	47
35	20	73	82	110	75	148	135	186	49
36	21	74	83	111	76	149	140	187	51
37	22	75	84	112	78	150	150	188	52
38	23	76	85	113	79	151	151	189	53
39	24	77	86	114	80	152	153	190	54
40	25	78	87	115	81	154	158	191	56
41	26	79	89	116	82	155	159	192	57
42	27	80	90	117	83	156	162	193	58
43	28	81	91	118	84	157	165	194	60
44	29	82	92	119	85	158	166	195	62
45	30	83	95	120	87	159	167	196	63
46	31	84	97	121	89	160	168	197	65
47	33	85	99	122	90	161	169	198	68
48	37	86	100	123	91	162	171	199	69
49	39		ఆ.3.	124	92	163	172	200	72
50	40	87	36	125	93	164	176	201	73
51	42	88	37	126	94	165	178	202	74
52	44	89	38	127	96	166	179	203	76
53	45	90	40, 41	128	103	167	180	204	77
54	47	91	42	129	104	168	182	205	78
55	48	92	44	130	108	169	183	206	79
56	52	93	45	131	109	170	184	207	80
57	53	94	46	132	110	171	185	208	81
58	54	95	47	133	112		ఆ.4.	209	82
59	55	96	48	134	116	172	3	210	83
60	56	97	49	135	117	173	10	211	84
61	57	98	50	136	118	174	17	212	86
62	58	99	55	137	119	175	24	213	87
63	62	100	58	138	120	176	25	214	88
64	67	101	60	139	121	177	26	215	89
65	69	102	63	140	122	178	27	216	90
66	71	103	64	141	125	179	30	217	91
67	73	104	65	142	126	180	36	218	92
68	75	105	66	143	127	181	37	219	93
69	76	106	67	144	130	182	39	220	94
70	78	107	69	145	131	183	44	221	95
71	79	108	70	146	132	184	45	222	96

పిల్లవసుచరిత్ర	వసుచరిత్ర	పిల్లవసుచరిత్ర	వసుచరిత్ర	పిల్లవసుచరిత్ర	వసుచరిత్ర	పిల్లవసుచరిత్ర	వసుచరిత్ర	పిల్లవసుచరిత్ర	వసుచరిత్ర
223	97	237	116	250	10	263	18	277	84
224	98	238	117	251	24	264	21	278	89
225	99	239	119	252	27	265	22	279	91
226	100	240	120	253	28	266	23	280	95
227	101	241	121	254	31	267	24	281	96
228	102	242	122	255	55	268	26	282	97
229	103	243	124	256	57	269	27	283	99
230	104	244	127	257	62	270	29	284	100
231	106	245	128	258	63	271	33	285	101
232	107	246	138	259	106	272	63	286	102
233	108		ఆ. 5.	260	107	273	72	287	103
234	109	247	3		ఆ. 6.	274	74		
235	110	248	4	261	3	275	75		
236	113	249	9	262	8	276	83		

ఇందు శుక్తిమతీకోలాహలసమాగమాభిసందర్భము చేర్పఁబడియుండలేదు. మఱియుఁ బిల్లవసుచరిత్రమున 20, 21 పద్యములనడుమ వసుచరిత్రలోని 162వ పద్యము చేర్పనియెడలఁ బిల్లవసుచరిత్రములోని 60వ పద్యమునఁగల "మున్ను విన్నయన్నినదముకన్నఁ దిన్ననయి" యనుపది యసంగతమగును. ఇట్లె యింద్రుఁడు వసురాజునకు విమానము నిచ్చుసందర్భము పిల్లవసుచరిత్రమునందుఁ జేర్పఁబడలేదు. అందువలనఁ బిల్లవసుచరిత్రములోని 99వ పద్యమునఁగల "సురరాడ్దత్తవిమానచిత్రమహిమ" లనుదానికి సంగతిలేదు. మఱియుఁ గొన్నిపద్యముల నడుమటలో సందర్భము చాలకున్నది. అట్టివాని పట్టిక నిట నుదాహరించెదను.

14, 15; 72, 73; 98, 99; 101, 102; 108, 109; 149, 150; 152, 153; 167, 168; 197, 198; 199, 200; 202, 203; 235, 236; 254, 255; 271, 272;—

మఱియు వసుచరిత్రమునకు వెనుకఁ బుట్టిన ప్రబంధములలో సరసముగ నున్న వానికిఁ గొన్నిటికిఁ బిల్లవసుచరిత్రములని పండితులు బిరుదముల నిచ్చుచునచ్చిరి.

కనుపర్తి యబ్బయామాత్యుని పురూరవశ్చరిత్రమునకును నడిదముసూరకవి కవిజనమనోరంజనమునకును గృష్ణకవి శకుంతలాపరిణయమునకును బిల్లవసుచరిత్రములను ప్రసిద్ధి గలదని పండితలోకమున కెల్లవిదితమే! ఈగ్రంథములందలి వసుచరిత్రానుసృతు లిదివఱకే యుదాహరించియున్నాను. ఈ గ్రంథములేగాక తిమ్మకవి రసికజనమనోభిరామము మొదలగు నితరగ్రంథములును వసుచరిత్రమును విశేషించి యనుసరించుటయు సరసములగుగ్రంథములకుఁ బండితులు పిల్లవసుచరిత్రములను బిరుదముల నిచ్చుచుండుటయు వసుచరిత్రమునందలి పండితులగౌరవమును దద్గ్రంథప్రాశస్త్యమును వెల్లడిచేయుచునే యున్నవి. సంస్కృతకవులలోఁ గాళిదాసుఁడు శ్లాఘ్యతముఁ డగుటచేఁగదా కొందఱుమహాకవు లభినవకాళిదాస బిరుదమును ధరించియున్నారు.

ఈవసుచరిత్రము నప్పయ్యదీక్షితులవారి శిష్యుఁడగు కాళహస్తికవీశ్వరుఁడు సంస్కృతభాషలోనికిఁ బరివర్తించియున్నాఁడు.

ఇదియు వసుచరిత్రమునందుఁ బండితులకుఁ గల గౌరవమును వెల్లడిచేయ నోపును. సంస్కృత వాఙ్మయమునఁ గల మెఱుఁగు లాంధ్రమహాకవులగు శ్రీనాథాదులు సంగ్రహించి వానిగాంచుటకయి సంస్కృతకావ్యములను దెలిఁగించియు సరసములగు సంస్కృతశ్లోకములలోనికల్పనములు తెనుఁగులోనికిఁ బరివర్తించియునున్నారు. ఇట్టి స్థితిలోఁ దెనుఁగుఁ బ్రబంధమగు నీవసుచరిత్రమును సంస్కృతములోనికిఁ బరివర్తించుటవరయఁగా నిందలి యసాధారణసారస్యము సంస్కృతవాఙ్మయమునకుఁ జూపుటకేయని తోఁపకపోదు. వసుచరిత్రమునకుఁ బిమ్మట రమారమి మున్నదియేండ్లలోనున్న కాళహస్తికవి యిట్లు పరివర్తించుట వరయఁగా సమకాలికులగు పండితులలస్సైతము వసుచరిత్రమునందు గొప్పగౌరవమును జూపుచుండిరని స్పష్టపడుచున్నది. అట్లు భాషాంతరీకరించిన శ్లోకములలో నొకటి రెండిటి నిట నుదాహరించుచున్నాను.

"శా. నానాగాయనగాయనీమణులగానం బుర్వి నాలింపమో
నానాటన్ నగభేదిపీటఁ గల గంధర్వాప్సరోగీతవి
ద్యానైపుణ్యము లెన్నియేని వినమో యందైన నిందైన విం
దైనాదంబొనఁగూర్చునే మదికి నిట్లానందసందోహమున్." (వసు. ఆ.2. ప. 16.) అనుదానికి

"శ్లో. గానం క్షితౌ గాయనగాయనీనాం నాశ్రౌషి కిం వా నగరే నగారేః,
నాశ్రావి వా గీతిసయోనుసర్వ మానందబృందానహ మాసనైవ" మ్మనియు

"ఉ. జీవనమెల్ల సత్కవినిషేవితి మాశయమెల్ల నచ్ఛతా
పావనతాగభీరతలపట్టు ప్రచారములెల్ల విశ్వధా
త్రీవలయత్రికాలఫలదేశికముల్ సనకంబులెల్ల ము
క్తావళివిభ్రమాస్పదము లానదిపెంపు నుతింప శక్యమే." (వసు. ఆ. 2. ప. 105.) అనుదానికి

"శ్లో. యజ్జీవనం కవివినోది య దంతరంగ మచ్ఛం గభీర మతిపావన మధ్వదాయి,
ధాత్రీత్రికాలఫలదా గతయో యదీయా ముక్తావళివిభ్రమభరా హి యదబ్జలీలాః"

అనియుఁ బరివర్తనములు.

ఈ సంస్కృతకావ్యమును నాఱాశ్వాసములతోడనె వెలయుచుండుటయు వసుచరిత్రములోని యాంధ్రకవిస్తుతియు నిం దుండుటయును, నియ్యది రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రమునకుఁ బరివర్తనమెయని చెప్పఁ జాలియున్నది. ఇట్లు సంస్కృతములోనికిఁ బరివర్తింపఁబడిన వసుచరిత్ర మోరియంటలు లైబ్రరీలోఁగలదని యందుఁ బండితులుగానున్న బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులవారు ప్రకటించియున్నారు.

ఏ డ వ భా గ ము.

దోషములు.

మహాప్రబంధములలో నుత్కృష్టములగు మనువసుచరిత్రములలో మనుచరిత్రమె శ్లాఘ్యతరమని కొందఱును వసుచరిత్రము శ్లాఘ్యతరమని మఱి కొందఱును నభిప్రాయపడుచు స్వస్వమతస్థిరీకరణమునకై పై రెండిటియందును లేనిపోనిదోషములను గల్పించి నిరసించుట యిటీవల నారంభమయినది. ప్రబంధవాఙ్మయమునకు విమర్శన మావశ్యకమెగాని యొకరిపయిఁ బక్షపాతమూని పట్టుదలతో విమర్శించుటమాత్రము న్యాయ్యముకాదు. "లోకోభిన్నరుచి" యనునొప్పున కవితావిషయమున రుచిభేద ముండవచ్చును. విమర్శనవిషయమునమాత్ర మయ్యది పరిగణించుట సమంజసముగా నుండదు.

"క. కావున నీవసజానన, పావనజననక్రమంబు భవదీయదయా
శ్రీవలన విన్నవించెద, నే వినుమని యవ్విలాసినీమణి పలుకన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 101)

అనుపద్యమున మూఁడుపాదములతో నన్వయము ముగియఁగా నాల్గవపాదమున మఱల నావాక్యములోని "నే" ననుపదమును గ్రహించుటచే సమాప్తపునరాదానదోషము గలదని యందురు. కాని కర్తృపదము వాక్యమునకు ముఖ్యావయవముగాన "నే" ననుపదము చేరక యన్వయసమాప్తియే లేకుండుటచే నచట నట్టిదోషము పట్టనేరదు. మఱియు "విశేషణమాత్రస్య పునః రుపాదానే సమాప్తపునరాత్తత్వ"మ్మని సాహిత్యదర్పణమునఁ (పరి. 7. 186.) జెప్పఁబడియున్నది.

"మ. బలిచూడామణులందు విష్ణుపదజుల్ పాటించు ధాన్యంపుఁది
వ్వలు చంద్రామృతసాంద్రసేకమునఁ బైపై మోసు లెత్తంగఁ ద
త్కులమాంసారపుఁబంపు మేయు నెలజింకల్ సారవారించు వా
రల తోఁబుట్టువు గంగ పద్మముఖనిర్యద్భృంగనాదార్భటిన్. (వసు. ఆ.1. ప. 100)

అనుపద్యమునఁ జంద్రపద్మవికాసము లేకకాలికములుగా వర్ణింపఁబడుట యసంగతమని మఱికొంద అభిప్రాయపడుచున్నారు. ఇచటఁ బద్మముఖములనుండి బయలువెళ్లుచున్నది తుమ్మెదలధ్వనిగాని తుమ్మెదలు కావు. పద్మములు ముకుళించునపుడు వానిలో మధుపానలోలుపము లైయుండి పోయినతుమ్మెదలు ధ్వనిచేయుచుండఁగా నట్టిధ్వని ముకుళితపద్మముఖములనుండి వెడలుట యసంగతము కానేరదు.

"నానానూన" యనుపద్యమును "మోహోపదేశ" యనుపద్యమును రామరాజభూషణ రచితములె యనియు; నర్మసఖుని యతివేషమును బయలుపఱచుటయే సరసముగా నున్నదనియు శుక్తిమతీ కోలాహలులసమాగమమునందలి రసాభాసవర్ణనము లోపముకానేరదనియు మంజువాణి, శుక్తిమతీ జన్మవృత్తాంతము చెప్పుటలోని సమాగమాది శృంగారవర్ణనము లుచితములుగనే యున్నవనియు నిదివఱకు వ్రాసియేయున్నాను.

ఇఁక జడములగు నదీపర్వతముల పరస్పరానురాగవర్ణనమును, సమాగమవర్ణనమును, స్వభావవిరుద్ధములనియు, నందును దక్షిణోక్తి బామల పాలుచేసిన త్యాగయగు శుక్తిమతియందుఁ గోలాహలుఁడు సంగమభంగమైనపిదప నైలెము "దానికే గ్రుక్కిళ్లింగుచు" నని యిట్లు (ఆ. 2. ప. 155.) ప్రేమ

విడువకయున్నట్లు వర్ణించుటయు, దానిని "నెయ్యంపుఁదొయ్యలి" యని వ్రాయుటయు (ఆ.3. ప.24) యసంగతముగా నుండునవియు శుక్తిమతీకోలాహలులసమాగమవర్ణనము మిగులవిపులముగా వర్ణించుటచే నచట సంగాతివిస్తృతిదోషము పుట్టినదనియుఁ గొంద ఱభిప్రాయపడు చున్నారు. కాని శుక్తిమతీకోలాహలులు ప్రధాననాయికానాయకులు కాకుండుటచే నివియేవియు నంతగా దుష్టములు కానేరవు. మఱియు నచేతనసమాగమవర్ణన మస్వాభావికమని, మూలకథను విడిచినచో గిరికాయుత్పత్తియే లేకపోవలసి వచ్చును. కావున నట్టియవర్జనీయమగు మూలకథను వర్ణించుచు నౌచిత్యపోషణముకొఱకై యర్థాంతరమును ఘటించుటచే నీపట్టున సారస్యమే కలయుచున్నది. గిరికాజన్మవృత్తాంతము విపులముగా నేయున్నను, నందు వసురాజు ప్రభావాతిశయమును సూచించుటయకాక వసురాజునకు గిరిక దుర్లభ గాదను నంశమును మంజువాణి సూచించినట్లు వర్ణింపఁబడినందున నయ్యది గష్టము కానేరదు. మఱియు నీసందర్భము నీతి బోధకముగా నున్నదని వెనుకను వ్రాసియేయుంటిని. గిరికావసురాజులసంబంధముచేఁ గోలాహలశుక్తిమతులకు సంబంధము బలపడుట వింత కాదు. కావున శుక్తిమతిని 'నెయ్యపుఁదొయ్యలి' యనుట దుష్టము కానేరదు.

"ఓయనన్యకన్యాసామాన్యలావణ్యప్రభావసువల్లభుం గండ్లయాడుమని దీవించి" (వసు.ఆ.2. ప.86) యనుచోట వసువల్లభుఁడనియు, సువల్లభుఁడనియు రెండర్థములు గలవు. విభిన్నప్రయత్నములతో నుచ్చరింపఁదగు నిట్టి విఱుపులు సంభాషణమున నెట్లు ఘటిల్లునని కొందఱువిమర్శకు లభిప్రాయపడు చున్నారు; కాని యిట్టివి కావ్యప్రపంచమున లేక పోలేదు.

"చేతో వలం కామయతే మదీయం నాన్యత్ర కుత్రాపి చ సాభిలాషం" మ్మని.

(చేతః వలం కామయతే; చేతః లంకాం నాయకే;) యిట్లు సంభాషణముఁ సభంగశ్లేషము నైషధకావ్యమున వాడుకచేయఁబడినది.

"సీ. కావున నుద్యానగతుఁడైన మత్స్వామితో నవమదసమేభగమనమం జు
లచ్ఛాయల కరం బలరుచు ... ...వచ్చివచ్చి." (వసు.ఆ.2.ప.94)

యను మొదలగు కొన్నిచోట్ల నర్థద్వయ మున్నను వ్యర్థపదములు నౌపచారికార్థములను నగపడుచున్నవి. మఱియు నిందు వాచ్యముకంటె వ్యంగ్యమే ముఖ్యమై స్ఫురించుచున్నది. అని యిట్లు కొందఱు చర్చింతురుగాని యిట్టివి యర్థద్వయఘటనావిషయమున నంతగా దోషము లనిపించుకొనవు.

" స్యాతాం మదోషౌ శ్లేషాదౌ నిహతార్థాప్రయుక్తతే"
యని యాలంకారికులె యంగీకరించియున్నారు.

"శా. ఆతన్వంగి యనంగఝూంకరిణనజ్జ్యాముక్తమాతాస్త్రని
ర్ఘాతం బోర్వక తమ్ములంచుఁ బటినీగర్భైకసంజాతకిం
జాతవ్రాతమునాటుఁ జెంద నవి యేచన్ సాగె మున్నున్నగా
'జ్ఞాతిశ్చే దనలేన కి' మ్మనెడి వాచాయాథ సత్యమ్ముగాన్." (వసు. ఆ. 3. ప.101.)

అనుపద్యమున మన్మథబాధార్తయగు గిరికి సహాయార్థమై తమ్ములను జేరనని వర్ణించుట యనౌచిత్యముగా నున్నదని కొంద ఱభిప్రాయపడుచున్నారు. ఇచ్చటఁ దమ్ములను శబ్దముచే సహాయముచేయఁ దగిన సంబంధిమాత్రమే లక్షింపఁ బడుచుండుట నట్టిదోషము లేదు. మఱియుఁ దమ్ములును నచేతనము లగుటం జేసియు దోషమున కవకాశము లేదు.

" కాభి ర్న తత్రాఽభినవస్మరాజ్ఞా విశ్వాసనిక్షేపవణిక్క్రియేఽహమ్;
జిహ్రేతి యన్నైవ కుతోఽపి తిర్యక్కశ్చిత్తిరశ్చ స్త్రపతేన తేన. (నైష.సర్గ.3.శ్లో.43.)

యని యిట్లు తిర్యగ్జాతియగుటచే హంస (మగది) తనతో మన్మథవార్తలు చెప్పుకొనుట లజ్జావహముగా నుండదని చెప్పినట్లు శ్రీహర్షుఁడు వర్ణించియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యచేతనములవిషయమున నిది యనౌచిత్యము కాదనుట యుచితమెగదా! పయి నైషధశ్లోకమును సరిగా శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరింపకుండుటలో స్వారస్యమేమో తెలియకున్నది?

"భామినీజనంబులకు భావభవనవ్యాజ్ఞావిశ్వాసముద్రానిక్షేపభూమినై యుండుదు నన్నుఁ దిర్యగ్జాతిమాత్రంబుగాఁ దలంపవలదు." (శృం. నై. ఆ.2. ప.57.)

అని యిట్లాంధ్రీకరించెను.

"ముసలిమాను" లనుచోట (వసు. ఆ.1. ప.45) ముసలియను విశేషణము ప్రాణివాచకపదముల కర్థముగాని, యచేతనముల కర్థముగానుండదని కొంద అభిప్రాయపడుదురు గాని "మాల్లు ముసిలివై పోయిన" వనుమొదలగువాడుక లున్నందున నది యర్థముగనే యున్నదని తోఁచుచున్నది.

పయినుదాహరించినరీతి నిందుఁ బ్రబలదోషములు లేవని చెప్పవచ్చును. దోషము లేమియు లేవనిమాత్రము చెప్పఁజాలము. అర్థద్వయఘటన, ప్రాసానుప్రాసాదిరచన మొదలగువానివిషయమునఁ గొన్ని యత్యల్పములగు లోపము లచ్చటచ్చటఁ గన్పట్టుచున్నవి.

గిరికావసురాజుల రత్యుపరతులవర్ణనములు మొదలగు కొన్నిచోట్ల (ఆ.4. ప.74. ఆ.6. ప.86. మొ. 95 వఱకు.) సంభోగశృంగారము బట్టబయలుగా నున్నది. ఇట్టిలోపము సర్వప్రబంధసామాన్యమే యని చెప్పవచ్చును.

"రహిఁ గళ లూను సర్వజ్ఞమూర్తి." (వసు. ఆ.1. ప.21.)

"మ. లలితామోదలతావితానవృతలీలాచంద్రశాలాతలో
జ్జ్వలనీలాతతవేదిపై మొగులు క్రేవ న్మించు క్రొమ్మించునా
నలుసై యత్తఱి వత్తలోదరియు వీణావాదనప్రౌఢిచేఁ
జెలులన్ రంజిలఁ జేయు చున్కి నృపసంసేవాపరుం డాత్మలోన్." (వసు. ఆ.2. ప.26.)

పయిపద్యములం దధోరేఖాంకితములగు పదముల కంతగా సార్థక్యమగపడదు. అయ్యవి ప్రాసానుప్రాసవిశ్రమపద్యపూరణాదులకై సంగ్రహింపఁబడినవా యనియాలోచింపవలసియున్నది. ఆంధ్రపద్యవాఙ్మయమునకుఁ బ్రాసవిశ్రమనియమ మలంకారార్థమె కల్పింపఁబడినను గొన్నియెడల నది శోభావహముకాక శోభాభంజకమె యగుచున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయమునఁ బదచ్ఛేదరూపమగు విశ్రమమును, ననియతమగు ననుప్రాసమును గలవుగాని యిట్టి ప్రాసవిశ్రమనియమము లేదు.

"శబ్దార్థయో రస్థిరా యే ధర్మా శ్శోభాతిశాయినః,
రసాదీ నుపకుర్వంతోఽలంకారా స్తేంగదాదివత్."

అను విశ్వనాథపంచాననుని సూక్తిచొప్పున నలంకారము లస్థిరములై యుండఁగా శబ్దాలంకారములవంటివేయైన యీప్రాసవిశ్రమము లేల నియతములై యుండవలయునో తెలియకున్నది. మఱియు నివి దుర్ఘటములగుటచే నక్షరముల పరస్పరసంబంధ మీవిషయమున నంగీకరింపఁబడుట నివి కల్పించుటలోఁ గలయు క్లేశము విధ్వస్తమె యగుచున్నది. మఱియు నీనియమము కవిత్రయమువారి పద్యము

లందుసైత మనేకస్థలములందు వ్యర్థపదప్రవేశమునకు బీజ మగుచున్నది. గాన నీవ్యర్థపదప్రయోగ దోష మాంధ్రపద్యవాఙ్మయసామాన్యమని చెప్పనచ్చును.

"శ్రీభూపుత్త్రివివాహవేళ" యను కృత్యాదిపద్యమునందు శ్రీయను మొదటియక్షరమునకుఁ బరముగ 'భూ' యను పరుషాక్షరమును బ్రయోగించుట దోషమని యొకయైతిహ్యము గలదు. వసుచరిత్రమును గృతినందుటకై కృష్ణదేవరాయలు వినుచుండ బట్టుమూర్తి మొదటిపద్యమును జదువ నారంభింపఁగనే తెనాలిరామకృష్ణుఁడు లేచి కృష్ణదేవరాయల కభిముఖుఁడై "యోమహారాజా! దీనిని గృతినం దనలదు. ఇది యేలినవారికి హానిఁగల్గించు"నని చెప్పి చేతిలో బూడిదవేసి శ్రీకారమును వ్రాసి వెంటనే 'భూ' యని వ్రాసిచదివి యపు డాబూడిదతో శ్రీకార మెగిరిపోవుటను జూపెననియు నందుచేఁ గృష్ణదేవరాయలు దీనిని గృతి నందలేదనియుఁ జెప్పుదురు గాని యీస్వల్పదోషమునకు శంకించి, యిట్టి మహాప్రబంధమును గృష్ణదేవరాయలవంటి రసికుఁడు నిరాకరించెనని చెప్పుటకన్నఁ బరిహసనీయమగు విషయము లేదు. మఱియు సరసభూపాలీయకృతి కాలమునకే కృష్ణదేవరాయలు గతించి యుండుటచేఁ దత్పరభావియగువసుచరిత్ర మాకాలమునకే రచింపఁబడి యుండెననుటయు విశ్వసింపఁ దగియుండలేదు. ఇంతియకాక యయ్యది యంతదుష్టమైనదిగా నిరాకరింపఁబడియె యున్నయెడలఁ దిరుమలదేవరాయలు మాత్ర మెట్లు కృతినందును.

మఱియు నిట్లు తనగ్రంథము నిష్కృతముకాఁగా రామరాజభూషణుఁడు రామకృష్ణుని బ్రతిమాలుకొనుట నతఁడు రాజును బోధించి దానిని మృతినొందిన తిరుమలరాజుపిండములపై ధారపోయించునట్లు చేసెననియుఁ జెప్పుదురు. ఇందువలనఁ గృష్ణదేవరాయలకుముందె తిరుమల దేవరాయలు మృతినొందినట్లు తేలుచున్నది. కాన నీయైతిహ్యము లేమాత్రమును నమ్మదగినవి కావనియు రామరాజభూషణుఁడు బట్టుకొలమువాఁ డగుటచే నోర్వలేనిమత్సరు లివి కల్పించియుందురనియు దృఢముగాఁ జెప్పనచ్చును.

"సీ. ఏరాజుభూరితేజోరుణాలోకంబు లోకంబుతమము నిరాకరించు;"(వసు. ఆ. 1. ప. 30)

అనుపద్యములోని చమత్కారమునకు మెచ్చి యిట్టి కవికేమిబహుమాన మియ్యవలెనని రాజు యోచించుచుండ తెనాలిరామకృష్ణుఁడు లేచి "మహాప్రభూ! దీని కీయవలసినబహుమానము కవియే ముందువిశదపఱచికొనును. చిత్తగింపుఁ" డని చెప్పెననియుఁ బిదపఁ బైభాగమును జదువుచుండఁగా వచ్చిన

"శా. చేతోజాతసమానమూర్తియగు నాశ్రీరంగధాత్రీధవుండాతిమ్మాంబిక" (వసు. ఆ. 1. ప. 37.)

యను పద్యభాగమును విన్నతోడనే మఱల లేచి "యిదిగో! కవి తన కీయవలసిన బహుమానమును జేర్కొనె" నని చెప్పెననియు నొకయైతిహ్యము గలదు. కాని మహారాజుసభలో రామరాజభూషణునియెదుట నిట్టి యసంబద్ధప్రలాపములు ప్రసంగింపఁబడెననుట హాస్యాస్పదము. వసుచరిత్రమున నిట్టి యల్పదోషములనుమాత్రమె మత్సరులుసైత మెన్నుట నరయఁగా నిక్కావ్యము యొక్క నిర్దుష్టత వెల్లడియగుచున్నది. ఇట్టి యల్పదోషములు దోషములు కానేరవని స్పష్టపడుటకై యిచట దోషస్వరూపమును వివరించుచున్నాను.

కావ్యమనెడు కాంతకు రసము జీవితము. శబ్దార్థములు శరీరము. గుణములు శౌర్యాదిగుణములు. రీతు లంగసంస్థానవిశేషములు. ఉపమాద్యలంకారములు కటకకుండలాద్యలంకారములు. దోషములు కాణత్వ ఖంజత్వాదులు అని యాలంకారికులు చెప్పియున్నారు.

రసమున కపకర్షఁ గూర్చునవి దోషములని దోషసామాన్యలక్షణము. కావుననే దోషములు నిత్యములనియు ననిత్యములనియు రెండువిధములుగాఁ జెప్పఁబడినవి.

"శ్రుతిదుష్టాదయో దోషా అనిత్యా యే చ దర్శితాః,

ధ్వన్యాత్మన్యేవ శృంగారే తే హేయా ఇ త్యుదాహృతా." యని ధ్వనికావ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. కొన్నిదోషము లొకప్పుడు రసాపకర్షకములయియుండియుఁ గొన్ని యెడల నట్లుగాక రసోపస్కారకములగుటయుఁ గలదు. శ్రుతిదుష్టాదిదోషములు శృంగారాదిరసవిషయమున రసాపకర్షకములై యైనను వీరరౌద్రాదిరసవిషయమున రసోపస్కారములై యగును. కాఁబట్టి యలంకారశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడిన దోషములన్నియు సదా దోషములే యని గ్రహించుట యాలంకారికసమయవిరుద్ధమని యెఱుంగునది. కావుననే యౌచిత్యమునుబట్టి దోషము లొకప్పు డదోషములగును.

"వక్తరి క్రోధసంయుక్తే తథా వాచ్యే సముద్ధతే,

రౌద్రాదౌ తు రసేఽత్యంతం దుశ్శ్రవత్వం గుణో భవేత్.

సురతారంభగోష్ఠ్యాదా వశ్లీలత్వం తథా పునః,

స్యాతామదోషా శ్లేషాదౌ......నిహతార్థ్యాః ప్రయుక్తతే.

... ...గ్రామ్యత్వ మధమోక్తిషు

... ...

సమాప్తపునరాత్తత్వం న దోషో న గుణః క్వచిత్.

... ...

అనుకారే చ సర్వేషాం దోషాణాం నైవ దోషతా

అన్యేషా మపి దోషాణా మిత్యౌచిత్యా న్మనీషిభిః,

అదోషతా చ గుణతా జ్ఞేయా చానుభయాత్మతా"

యని యిట్లు సాహిత్యదర్పణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈసిద్ధాంతము ననుసరించియే కాఁబోలును దారానాథతర్కవాచస్పతిగారు స్వవిరచితమగు సరళయను సిద్ధాంతకౌముదీవ్యాఖ్యానమున నపశబ్దప్రయోగముసైత మౌచిత్యవశమున నదుష్టమగునని చర్చించియున్నారు.

"హా పితః! క్వాసి హేసుభ్రు! ఇతిభట్టిః; ప్రామాదిక ఏవాయ మితి బహవ" యను సిద్ధాంతకౌముదీగ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానము చేయునపుడు వాచస్పతిగారు ప్రామాదికము కవిప్రయోగము కాదనియు, దుఃఖమగ్నుఁడగు రామున కిట్టిప్రామాదికప్రయోగ ముచితమెయనియు నుడివిరి.

"కీటానువిద్ధరత్నాదిసాధారణ్యేన కావ్యతా, దుష్టే ష్వపి మతా యత్ర రసాద్యనుగమస్స్ఫుట" యనురీతిని గీటానువేధాదులు రత్నముయొక్క రత్నత్వమున కెట్లు భంజకములు గానేరవో యట్లె దోషములు కావ్యతాభంజకములు కానేరవని చర్చించి విశ్వనాథపంచాననుఁడు "త దదోషౌ శబ్దార్థౌ సగుణావనలంకృతీ పునః క్వాపి" మ్మనులక్షణమును జెప్పియున్నాఁడు. కాఁబట్టి

"త దల్ప మపి నోపేక్ష్యం కావ్యే దుష్టం కథంచన,

స్యా ద్వపు స్సుందర మపి శ్విత్రే ణైకేన దుర్భగ" మ్మను దండ్యాచార్యాదుల వాక్యములు దోషహేయతావిషయకములని గ్రహించునది. అట్లుకానిచోఁ గావ్యమునకు లక్ష్యమే లేకపోవలసివచ్చును. కాళిదాసాదిమహాకవులకావ్యములందును సామాన్యముగాఁ బ్రతిశ్లోకమునందు నేదో యొకదోషముండకపోదని చెప్పవచ్చును. ఉదాహరణార్థ మొకటిరెండు దోషములను జూపెదను.

"కళా చ సా కాంతిమతీ కళావతీ" యను శ్లోకపు 'సా' యనుపదముతో నన్వయింపవలసిన 'చ' యనునది 'కళా' యనుపదమువెనుకఁ బ్రయోగించుటచే నక్రమత్వదోషమని యుదాహరించిరి.

"త ద్గచ్ఛ సిద్ధ్యై కురు దేవకార్యం" మ్మను శ్లో 'ద్ధ్యై' యను పరుషవర్ణప్రయోగమున శ్రుతిదుష్ట దోషమని యుదాహరించిరి.

ఇట్టిదోషములు లేనిశ్లోక మొకటైన నుండబోదని నానమ్మకము. ఇఁక నిత్యదోషమగు చ్యుతసంస్కారతకు లక్ష్యములు వసుచరిత్రమునఁ గలవా యనువిషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

వసుచరిత్రములోని అపభ్రంశరూపములును వాని శుద్ధరూపములును

1. ముసలిమానులు (ఆ. 1. ప. 45)	ముసలిమ్రాఁకులు (బాలవ్యా. అచ్ఛి. సూ.18)	
2. కావుకావనువారి (ఆ. 1. ప. 56)	కావుకావుమని (బాలవ్యా. సంధి. సూ. 47)	
3. కన్గోఁజాలక (ఆ. 2. ప. 41, ఆ. 4. ప. 136)	కన్గొనఁజాలక (క్రియా. సూ. 60)	
4. మనమరాలు (ఆ. 5. ప. 35)	మనుమరాలు (శబ్దరత్నాకరము)	
5. డించఁగన్ (ఆ. 6. ప.12)	డింపఁగన్	బాల. క్రియా. సూ. 88
6. దీపించమి (ఆ. 6. ప. 82)	దీపింపమి	
7. చాలించరాదె (ఆ.6. ప. 84)	చాలింపరాదె	
8. పెంచదు (ఆ. 1. ప. 56)	పెంపదు	
9. కొమ్మంచున్ (ఆ. 6. ప. 65)	కొమ్మయంచున్	బాల. సంధి. సూ. 4.
10. అమ్మని (ఆ. 6. ప. 80)	అమ్మయని	
11. అర్చిడఁగరాదు.	అర్చి యిడఁగరాదు	

పయినుదాహరించిన యపభ్రంశప్రయోగములు లక్షణవిరుద్ధము లగుటచే గ్రామ్యములు (లేక) చ్యుతసంస్కృతులు గానవి ప్రయోగార్హములు గావని కొందఱయభిప్రాయము. అట్లయినను నవి సవ్యవహారగతములగుటంజేసి యగ్రామ్యములును బ్రయోగార్హములు ననుతలంపున రామరాజభూషణుఁడు ప్రయోగించియుండునని తోఁచుచున్నది.

1-వ యుదాహరణమున వ్యవహారస్థమగు పదాదివర్ణసంయుక్తరేఫలోపము చూపఁబడినది. మఱియు నందు, మ వర్ణాంతశబ్దములకు బహువచనమునందు వచ్చు కు వాగమము రాకుండుటయుఁ జూపఁబడినది. త్రాగు, ప్రోగు, మ్రగ్గు మొదలగు మఱికొన్నిపదములందలి పదాదివర్ణసంయుక్తరేఫలోపమును సైత మంగీకరించి శబ్దరత్నాకరమున బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవా రుదాహరించియున్నారు.

2-వ యుదాహరణమున నచ్చుపరమగునపుడును మధ్యమపురుష 'ము' వర్ణలోపము గల్గునను వ్యావహారికాంధ్రభాషానియమము చూపఁబడినది. 'చూడుచూడని పిలిచె' ననుమొదలగు వాడుకలలో నీనియమ మగపడుచున్నది. ఇట్టివి మఱికొన్ని కవిప్రయోగములును గలవు "ఆడిచె నీదుపందెము" (కళా. ఆ. 6.) "భవచ్చిత్తేప్సితం బెద్ది చె ప్పనిచన్."(మార్కం. ఆ. 1.)

3-వ యుదాహరణమునఁ బ్రార్థనాద్యర్థక ము ఙుబ్జులే గాక మఱికొన్ని ప్రత్యయములు పరమైనపుడుసైతము 'కొనునకుఁ' 'గో' యనునాదేశము వచ్చునను వ్యావహారికాంధ్రనియమము చూపఁబడినది. "కన్గోకున్కి" (పాండురంగమాహాత్మ్యము) ఇట్టి మఱికొన్ని కవిప్రయోగములును గలవు.

4-వ యుదాహరణమున నచ్చులశక్తివలనఁ బార్శ్వస్థములగు నచ్చులు మార్పునొందునను వ్యావహారికాంధ్రనియమము చూపఁబడినది. దీని నాంగ్లభాషలో 'వవల్ హార్మనీ' (Vowel harmony)

యనియందురు. శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడిన నడుము, పలుము, తలుము మొదలగు ననేకపదములం దీనియమము కనుపట్టుచున్నది.

5, 6, 7, 8 సంఖ్యలుగల యుదాహరణములందు ముత్తు పదమగునపుడును నాగమచకారమునకుఁ బకారము రాకపోవచ్చునను వ్యావహారికాంధ్రనియమము చూపఁబడినది.

“క. మించి మదించినరిపుల స్తంభించక ... ...” యని యిట్లు కేతనాదులును ప్రయోగించియున్నారు.

9, 10 సంఖ్యలయుదాహరణములందు వ్యవహారస్థమగు స్త్రీవాచకాకారసంధి చూపఁబడినది. “నెలతిచ్చె” మొదలగు కవిప్రయోగములును గలవు. “అమ్మేది” మొదలగువాడుకలును గలవు.

11-వ యుదాహరణమున వ్యవహారస్థమగు తత్సమేకారసంధి చూపఁబడినది. “లక్ష్మీది” యను మొదలగువాడుకలు గలవు.

పయినుదాహరించిన రామరాజభూషణునిప్రయోగము లన్నియు నచ్చుతప్పులనుటకు వీలుపడదు. అయ్యవి యమకశ్లేషప్రాసాదులచే నిబద్ధములై మార్పరానివై యున్నవి. మఱియు మనవా రనేక స్థలముల దిద్దివేసినను నింక ననేకములగు వ్యావహారికాంధ్రభాషాప్రయోగములు గలవు గాని యవి సైవానివలెఁ గాక మార్చుటకు వీలుపడియుండుటచే నుదాహరింపలేదు. ఇవియన్నియుఁ బ్రామాదికములనుట సరికాదుగదా? రామరాజభూషణునివంటి మహాకవి యివి లక్షణవిరుద్ధములని యెఱుఁగకుండఁడుగదా! కాన నిట్టిసవ్యావహారస్థములగు రూపము లగ్రామ్యములగుట గ్రాహ్యములేయనియుఁ జ్యుతసంస్కృతులు కావనియు రామరాజభూషణుఁడు తలంచిన ట్లగపడుచున్నది. ఇట గ్రామ్యచ్యుతసంస్కృతిత్వములను విమర్శింతము.

సంస్కృతాలంకారికులు చ్యుతసంస్కృతిత్వమును నొక నిత్యదోషమును గ్రామ్యమను నొకయనిత్యదోషమును జెప్పియున్నారు. వారిమతమునఁ జ్యుతసంస్కారత యనఁగా వ్యాకరణలక్షణశూన్యత, పామరోక్తులు గ్రామ్యములు. చ్యుతసంస్కారత సదా యగ్రాహ్యమగుటచే నిత్యదోషము. గ్రామ్యత పామరోక్తులయందు గ్రాహ్యమెయగుటచే ననిత్యదోషమని వారిసిద్ధాంతము.

ఆంధ్రవైయాకరణులు గ్రామ్యమును నొకదోషమును జెప్పియున్నారు. కేతనయనునతఁడు గ్రామ్యతకు లక్షణము చేయలేదుగాని కొన్నిలక్ష్యముల నిచ్చియున్నాఁడు.

“సీ. పంచాకుమయ్యా తోపించాకుమయ్యా వాటీ చెచ్చుతారు మమ్మా దలంచి ;
యేగఁ గొంటూరమ్మ యేదాలు వోదాలు మోసేటివా రాస సేసువారు ;
వాడివిరాళితో బాడిగ వోకుమీ యీడేకదా మమ్ము యినుతిసేసె ;
పంపేరు తెంపేరు పాడేరు సూసేరు యిందాము కందాము పొందు మిస్తి ;
ఆ. మటుకు దవ్వ వెగడు నఘునాలె నిఘునాలె, నాడ నీడ నేడ ఇచ్చు నిచ్చు ;
నేయ గాయ వేయ కూడ్డాడు బొమ్మడు, గద్ద గుద్ద నాగి గ్రామ్య మయ్యె.”

(ఆంధ్రభాషాభూషణము)

వీనిలో సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పినరీతి గ్రామ్యతాలక్ష్యములును జ్యుతసంస్కారతాలక్ష్యములును నగపడుచుండుటంజేసి చ్యుతసంస్కృతులలో నపభ్రంశములకును బామరోక్తులకును గ్రామ్యతయను నేకదోషమునే కేతన యంగీకరించిన ట్లగపడుచున్నది. ఈయభిప్రాయముననే కాఁబోలు “సంస్కారార్థో నియమోఽనియమా ద్గ్రామ్యం హి య త్త్వపభ్రంశ” యను నాంధ్రశబ్దచింతామణిసూక్తిలో గ్రామ్యతాపభ్రంశతలు పర్యాయములుగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. అపభ్రంశములును

బాలాదిపామరవ్యవహారములను తఱచుగా సంభవించునుగాన నవియుఁ బామరోక్తులువలెనే గ్రామ్యములె యనుట లెస్సయని యాంధ్రవైయాకరణు లభిప్రాయపడినట్లు తోఁచుచున్నది. కావుననే యథర్వణుఁడు చింతామణిలోని గ్రామ్యతాలక్షణమును స్వారసముగా గ్రహించి స్వపక్షమును సమన్వయించి యున్నాఁడు.

వ్యవహారవశమున శబ్దార్థముల గ్రామ్యతి మార్పునొందుచుండును. ఆలంకారికులు గ్రామ్యములని యుదాహరించిన కట్యాదిశబ్దము లనేకకవులచే గ్రహింపఁబడినవి. భగినీ భగిన త్యాదిశబ్దము లగ్రామ్యములయి యందఱచేతను బ్రయోగింపఁబడుచున్నవి. మఱియుఁ బ్రాచీనకవులు ప్రయోగించిన "విద్వజ్జనుల్ నిన్ను విమయించి నత్తు" (శృంగారనైషధము. ఆ. 6. ప. 110) రను మొదలగు ప్రయోగము లిప్పుడు గ్రామ్యతాస్ఫోరకములై యున్నవి. ఇట్లే భారతాదిగ్రంథములలోఁ బ్రయోగింపఁబడియున్న యీఁక, కుడుచు, మొదలగుపదము లిపు డసభ్యములై యున్నవిగాన మొదట గ్రామ్యములే యయినను సద్వ్యవహారములోనికి వచ్చినయెడల నవి యనింద్యములనియు మొదట నగ్రామ్యములె యయినను సద్వ్యవహారము నిపుడు నింద్యములైనచో నవి గ్రామ్యములే యనియు గ్రహించునది. కొన్ని గ్రామ్యపదము లర్థవిశేషమున నగ్రామ్యము లగుచుండును.

"నిష్ఠ్యూతోద్గీర్ణవాంతాది గౌణవృత్తివ్యపాశ్రయమ్,
అతిసుందరమన్యత్ర గ్రామ్యకక్ష్యాం విగాహతే." యని దండ్యాచార్యుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

ఆంధ్రభాషయం దపభ్రంశములను గ్రామ్యల యంగీకరింపఁబడనట్లే సద్వ్యవహారవశమున వానికి ననింద్యతయు నంగీకరింపఁబడిన ట్లగపడుచున్నది. వ్యవహారవశమున నగ్రామ్యతి మాఱుచుండు నను నభిప్రాయమే యథర్వణునకు లేనియెడల

" ప్రతిక్రియ పదాంతత్వం ప్రతీతం తు న గీయతే,
క్వచి దింప్వంతతాం కేచి దూచిరే నహి మే రుచి"

యని యిట్లు వ్యవహారస్థితములగు "చేయుడము .జయింపు" మొదలగు లక్షణవిరుద్ధపదముల గ్రామ్యతాగ్రామ్యతలవిషయముఁ జర్చింపనేల! అందును నట్టిపదములను దా నంగీకరింపకుండుటకుఁ "బ్రతీతం తు న గీయతే" యనియేగదా హేతువు నప్పియున్నాఁడు. ఒకప్పు డవి ప్రసిద్ధముగా వ్యవహరింపఁబడినచో గ్రామ్యములనియేగదా యాతని యభిప్రాయము. కావుననే కేతన గ్రామ్యములని యుదాహరించినవానిలోఁ గొన్ని మహాకవిప్రయోగములలో నగపడుచున్నవి. వానిలోఁ గొన్ని కూచిమంచి తిమ్మకవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున నుదాహరించియున్నాఁడు. పై సిద్ధాంతము నంగీకరించియే కావలయును బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారును లక్షణవిరుద్ధములేయైనను వ్యవహారస్థితములగు "జెష్ఠ" మొదలగు ననేకములైన యగ్రామ్యపదము లనింద్యగ్రామ్యములుగ నంగీకరించి శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరించియున్నారు.

మఱియు నపభ్రంశములన్నియు సదా నింద్యగ్రామ్యములేయైన యెడల సంస్కృతాపభ్రంశములగు ప్రాకృతభాషలోని తద్భవములును సంస్కృతప్రాకృతాపభ్రంశములగు గ్రాంథికాంధ్రములోని తద్భవపదములును నగ్రామ్యముల కావలసియుండును.

కావున నపభ్రంశములును బామరోక్తులును గ్రామ్యములనియు వానిలో సద్వ్యవహారములోనికి వచ్చినవి యనింద్యములు లేక యగ్రామ్యములు ననియు నపభ్రంశేతరములగు లక్షణవిరుద్ధప్రయోగములు చ్యుతసంస్కృతులనియుఁ దేలుచున్నది. కావున నముకి నుదాహరించిన వసుచరిత్రములోని యథ

భ్రంశము లనింద్యములని యెఱుంగునది. ఇఁకఁ బయినుదాహరించిన స్వరూపముగల చ్యుతసంస్కృతిప్రయోగములు వసుచరిత్రమునఁ గలవా యనువిషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

"ఆత్రేయగోత్రేయుఁడై" యనుచోట (వసు ఆ. 1. ప. 23.) "నాత్రేయగోత్రీయుఁడై" యనియు, "శీతాంశో రమృతార్పం బనుక్రియ" ననుచోట (వసు. ఆ. 3. ప. 172.) "శీతాంశో రమృతార్పణ మ్మనుక్రియ" ననియుఁ గవిప్రయుక్తములైనపాఠము లయియుండునుగాన నట్టియెడలఁ జ్యుతసంస్కారత గలదని శంకింపఁజనదు.

"సీ. ప్రకటితోన్మేష కీపద్మిని కిసలయకౌతుకావాప్తి వేగ నెఱపటించు;..." (వసు. ఆ. 2. ప. 59.)

ననుచోట వేగ నెయనునది గురుతప్రకృతికముగా నుండునట్లు వ్యాఖ్యాతచే నర్థముచేయఁబడినది.

"మ. ... ... ఆ
ధృతరాష్ట్రుం డవినీతిచేసినను సంధింపంగ రాఁడించు వే .
గ తెగంబాఱు ... ..." (భా-ఉద్యో)

అను తిక్కనసోమయాజిప్రయోగముచే నిది కళింయుననె తప్పగు. లేనిచోఁ బయిభారతపద్యమునఁ దదలకుఁ బ్రాసమంగీకరింపవలసివచ్చును. కావునఁ బయివసుచరిత్రపద్యమునఁ జ్యుతసంస్కారత గలదని చెప్పవలసియున్నది. అట్లయినను నీదోషము వ్యాఖ్యాత తెచ్చిపెట్టినదిగాని కవిదిగాదు. ఈపద్యమునఁ దక్కినమూఁడుచరణములందును "గొబ్బున, నీక్షణను, తోన" యని యిట్లుగ నర్థాన్వయమునందును శీఘ్రతయే చెప్పినకవి యీ చరణమందు మాత్ర మట్లు చెప్పకుండునా ? కాఁబట్టి యిచ్చట సైతము "వేగమ నటించు" ననియే కవి ప్రయోగించియుండును. అట్లయిన నిచట దోషములేదు. వ్యాఖ్యాత యిచ్చట "వేగనె యుదయముకాఁగానే" యను నర్థాంతరమును సంపాదించుటచే నిట్లు కవికి లేని దోషమును దెచ్చిపెట్టినట్లగపడుచున్నది కాఁబట్టి తక్కిన మూఁడుపాదములందువలెనె యిచ్చటను వేగ శబ్దమున కర్థాంతర మనావశ్యకమని యెఱుంగునది.

"సీ. ... తే. ..అనిలుఁ డర్కజుఁ డసురేశుఁ డబ్ధిరాజు, అనిలుఁ డర్థేశుఁ డలికలోచనుఁడు గొలువ."

యనుచోట విసంధియుండుటచేఁ జ్యుతసంస్కారతగల దనవలసియున్నది. అయినను నిచట "నబ్ధిరాజునని లుఁ"డని యిట్లు సముచ్చయసహితముగాఁ గవి ప్రయోగించియుండునని తోఁచుచున్నది. ఇచ్చట వ్యాఖ్యాత యీరీతినినవరింపక వాక్యాంతముగాన సంధిలేకపోవచ్చునని సమాధానముచెప్పెను అది సరికాదు. భారతప్రయోగములలో వాక్యాంతపాదాంతములం దెందును నున్నచోటనె విసంధి యగపడుచున్నది.

"వారి పెంపు నరీక్షింపమొ" (వసు. ఆ. 3. ప. 6.)

యనుచో వికృతిశబ్దప్రథమపుఁ బరమ్మున సాంస్కృతికపకారముగు నకారము ప్రయోగింపఁబడినది. ఇది ప్రాసస్థలముగాన వచ్చుటకుఁ వీలుపడదు. కాఁబట్టి

"వికృతిశబ్దాత్పరేతి స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి నసుపనా"

యను సూత్రముచొప్పున నిచటఁ జ్యుతసంస్కారత గలదనవలసియున్నది. అట్లయినను బయిసూత్రమును వివరించుచు నధర్వణుఁడు

"పరుషావాస్వరూపేణ ప్రథమాంతోపరిస్థితౌ, కాకా సంబోధనే చాపి హ్యవ్యయే కర్మధారయే;
అచేతనార్థకే శబ్దే ఇతి శృంగారభూషణే, కేచి దాద్యస్య పోన స్వాన్య స్న చప్రాసే యతౌ తు వా;
కేచి ద్ద్వయో ర్వికల్పత్వం యతౌ సర్వత్ర కేచన,"

యని చెప్పియున్నాఁడు గాన నిచట నచేతనార్థకశబ్దపరకమగుటచేతఁగాని ప్రాసస్థల మగుటచేతఁగాని నకారమువచ్చుట నిర్దుష్టమని యెఱుంగునది కావుననె "కం. అది మొదలుగాఁగ......యి, ట్లువపం"

బని తిక్కయజ్వయును "కం. ......ఎవ్వండు నతియించెడువాఁ..." అని శ్రీనాథుఁడును "శా. వీర ల్గోపించిన" నని నాచనసోముఁడును ప్రయోగించియున్నారు.

"పూవుంబోఁడి" (మను. ఆ. 3. ప. 153.) యనుచోట "బహువ్రీహిని స్త్రీవాచ్యంబగునో నుపమానంబుమీఁది మేనునకుఁ బోఁడియగు." అను (బాలవ్యా. సమా. 23) బాలవ్యాకరణ సూత్రము చొప్పునఁ బూర్ణానుస్వారము వచ్చుట కవకాశము లేనందున నిటఁ జ్యోతిసంస్కారతి గలదని చెప్పవలసియున్నది. కాని యిచ్చటఁ జిన్నయసూరిగారు ప్రమాదపతిశబ్దసృష్టిచేసినారనుట యుక్తము. పోఁడిశబ్దముతోఁ బూవుశబ్దము సమసించునపుడు "స్త్రీ పరుషే ద్వైవ సమాసే ను ముత్తో భవే" త్తను నాథర్వణికసూక్తిచొప్పున సమాగమము రాఁగాఁ బకారముపగు సరళాదేశమును వకారమునకుఁ బూర్ణానుస్వారమును వచ్చినవని గ్రహింపవలెను. "చిగురుంబోఁడి యెలుంగుదే" (కళాపూర్ణోదయము) యని యి ట్లనేకకవిప్రయోగములు గలవు.

"మ. హరిమై సాదిశిరంబు సాదిమెయి జాత్యశ్వోత్తమాంగంబు గా
వ రణోర్విన్ రఘునాథశౌరి యసిఁ ద్రుంపన్ దివ్యమందారవ
ష్టి రహిం బ్రాణయుతంబులై గగనవాటిం బర్వగంధర్వకి
న్నరరూపంబులు దాల్చి సాగె కవి యానందించెఁ బ్రేక్ష్యమ్ముల్."

అనుపద్యమునందు గంధర్వులు మనుష్యముఖులనియుఁ గిన్నరు లశ్వముఖులనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

"బింబోష్ఠం బహు మనుతే తురంగవక్త్ర శ్చుంబంతం ముఖ మిహ కిన్నరం ప్రియాయాః;
శ్లిష్యంతం ముహు రితరోఽపి తం నిజస్త్రీ ముత్తుంగస్తనభరభంగభీరుమధ్యా" మ్మనుచోట మాఘకవి కిన్నరులు మనుష్యముఖులనియు గంధర్వు లశ్వముఖులనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. రామరాజభూషణుఁ డిచటఁ బ్రమాదపడెనని చెప్పవలసియున్నది.

ఇచట 'గంధర్వకిన్నరరూపంబు' లనుచోఁ గిన్నరగంధర్వరూపంబులని వ్యుత్క్రమాన్వయము గ్రహింపవలెనని వ్యాఖ్యాత చెప్పిన సమాధానము సరియైనదిగాదు. కాని రామరాజభూషణుఁ డిచ్చట మాఘునిరీతి ననుసరింపలేదు.

"కిమనేన గృహీతే నాగృహీతేన వా కిన్నరయుగళేన ...... కస్మాచ్చ మయా నిష్ప్రయోజన
మిద మనుసృత మశ్వముఖద్వయ" మ్మను (కాదంబరి) బాణభట్టోక్తి ననుసరించి చెప్పియున్నాఁడు. గాన నిచట నట్టిలోపము లేదు.

"చిగురుఁగొమ్మం జేవ గాకుండునే" (మను. ఆ. 3. ప. 173)

యనుచోటఁ గొమ్మయు ననుదానికిఁ బర్యాయముగాఁ గొమ్మం బని ప్రయోగింపఁబడెను. కాన నీప్రయోగము దుష్టమని కొందఱయభిప్రాయము కాని సముచ్చయార్థక యువర్ణ మొకప్పుడు లోపింపవచ్చును. "వాలిం గలియు వాయుపుత్త్రుసరియే" యని నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందును "మురారిం జేరలేఁ డిమ్మెయి" నని యుత్తరహరివంశమునందును నింక నిట్లే యనేకగ్రంథములయందును ప్రయోగములు గలవు. మఱియుఁ జేవ యను పదమునకుఁ జేవగలదియని యర్థము. "చిగురుఁగొమ్మైనఁ జేవ" యని మనుచరిత్రమునఁ బెద్దన ప్రయోగించియున్నాఁడు. "చ. పొలసి తటిల్లతాంగి జిగిమూపువెలుంగులచేఁ గలధ్వను" లనుపద్యమున "వెలుంగులచేఁ గలధ్వను" లనుచోట నొకయర్థమున సార్థానుస్వారముగను, మఱియొకయర్థమున నిరనుస్వారముగను ఘటింపఁబడెను. అట్లయినను "శ్లేషే సఖండనిర్ఖండో ర్వ్యత్యయ స్సం క్వచి న్మత" మ్మను నథర్వణసూక్తిచొప్పున నయ్యది దోషముకానేరదు. అర్థద్వయఘటనావిషయమున సఖండనిర్ఖండశబ్దసాంకర్యమును రేఫశకటరేఫ మైత్త్రియు దుష్టములు కానేరవు.

"కం. విని యతనిం దనపై నిడుకొని యేఁగినియమికిఁ పగని ఘోరా త్రి..." (రాఘవపాండవీయము)
"సీ. ...కానలోఁ దారుమృగంబులకై పడి గైకొని యసమాస్త్రకర్మ కిలన;..." (రాఘవపాండవీయము)
అనియిట్టిప్రయోగములు గలవు.

"పృథ్వీ. సుపర్వగణికామణిస్ఫురణతా సుధారమ్యపాత్ర" యనుచోఁ దొమ్మిదవయక్షరమున విశ్రమము నిల్పియున్నాఁడు. అప్పకవి పృథ్వీవృత్తమునకుఁ బన్రెండవయక్షరము యతిస్థానమనిచెప్పియున్నాఁడు. అట్లయినను యతి శ్రుతిసుఖమునకై కల్పింపఁబడిన దగుటచే నీవృత్తమునకుఁ దొమ్మిదవచోటనే యతి శ్రుతిహితముగానుండునని ప్రబంధకవు లిట్లుమార్చిన ట్లగపడుచున్నది. ఈవృత్తమునకుఁ దొమ్మిదవయక్షరమె సంస్కృతశ్లోకములందు విశ్రమస్థలముగదా!

పృథ్వీ. గదాహతికి నాత్మఁ గొంకక యెదిర్చిరాఁగా నిదోఁగదా......" యని యిట్లు వసుచరిత్రమునఁ దొమ్మిదవస్థానమునసె యతి నిల్పఁబడెను.

"శా. రోలంబాలక యోర్తు గ్రుంచి బిసవల్లు ల్దున్మి తూఁగాడి గం, గేలం బట్టి....." (వసు) యనుపద్యమున రేఫలకారములకు యతి ప్రయోగింపఁబడినది. అప్పకవి దీని నప్రశస్తయతులలోఁ బరిగణించుచు నీపద్యముయొక్క గండవచరణముమొదటిభాగమున "లోలంబాలక" యని కవిప్రయోగించియుండునని సవరించెను. (అప్పకవీయము. ఆ. 3. ప. 277) పయిపాఠద్వయమునందును 'రోలంబాలక' యనుపాఠమె సరసముగనున్నదని వేఱఁ జెప్ప నక్కఱలేదుగదా! అప్పకవి యిట్లు స్వారసములుకాని ప్రయోగములను దిద్దుటలోఁ గంకణము కట్టుకొనియున్నాఁడని యాతండు చెప్పిన యీక్రింది పద్యమె నొక్కి చెప్పఁగలదు.

"ఉ. నన్నయముఖ్యసత్కవిజనంబుల కావ్యములందు లేఖకుల్
గొన్నియుఁ బాఠకాధములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టి తక్కువై
యున్నెడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దిన తప్పులోవ లె
ల్ల న్నిజ మంచుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సమ్మతింతురే." (అప్పకవీయము. ఆ. 3. ప. 201)

ఈదుష్టమగు నలవాటు నేటికిఁ గ్రమక్రమముగాఁ బలపడినవి. వసుచరిత్రవ్యాఖ్యాతలు నీమార్గమునే యవలంబించి "లోలంబాలక" యనియే సవరించిరి. కాని రామరాజభూషణునకు 'రల' యతి యిష్టమయియున్న ట్లగపడుచున్నది. కావుననే

"సీ. ....రాయంచకాల్లఁ గొలకయమ్ముఁన్న" (వసు. ఆ. 4. ప. 25)

యని వేఱొకచోటనుసయితము ప్రయోగించినాఁడు. వ్యాఖ్యాతలీపట్టునను నప్పకవిగారివేదవాక్యమునే యనుసరించి "కలహంస కాల్లఁ దవులకమున్న" యనిసవరించిరి. అహోబలపతి కవిశిరోభూషణమునందు "రాయంచ" యనుపాఠమునే యుదాహరించియున్నాఁడు. "ఏతేన 'రాయంచ కాల్లఁగొలకయమున్న' ఇత్యాదికవిప్రయోగాణాం నకించిద ప్యసామంజస్య మితిధ్యేయ"మ్మని యున్నది(138పేజీలో)

"మ. ... ... భా
రమునకా బుచ్చుచు నర్ధమాస విరహగ్లానికా మదిం గుందుచుకా." (శకుంతలాపరిణయము)

అని పిల్లలమఱ్ఱిపినవీరభద్రుఁడు ప్రయోగించియున్నాఁడు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితినిగాని యిట్టిప్రయోగము లనేకములుగలవు. యతిప్రాసలనిర్బంధము సడలించుకొనుచు మహాకవులు కొంత నఱకు స్వేచ్ఛను దీసికొని యుండఁగా నట్టిలక్ష్యములె మూలాధారముగా గ్రహింపవలసిన లక్షణకర్తల కవి స్వేచ్ఛానుసారముగా సవరించుటలో నేమియధికారమున్నదో తెలియకున్నది. దుష్టమగు నిట్టియలవాటు వ్యాపించుటచేతనే నిజమయిన కవిప్రయోగములు మృగ్యములగుచున్నవి.

ఎనిమిదవభాగము.

తిరుమల దేవరాయలు - బట్టుమూర్తి.

"విద్యారణ్యులు చేసిన మహాత్కార్యములలో విద్యానగరమను నూరు పేరుగల విజయనగరమును గట్టించుట యొక సుప్రసిద్ధమైన చరిత్రాంశమై యున్నది. దీనినిగురించి యనేకు లనేకగాథలను జెప్పెదరు. హరిహరబుక్కరాయలు రాజ్యముచేయుచుండఁగా వా రొకనాఁడు వేటకై తుంగభద్రానదికి దక్షిణపుటొడ్డుననున్న యరణ్యమునకుఁ బోయిరఁట. అచ్చట వేటకుక్కలు కుందేళ్లను జంకి పారిపోవుట చూచిరఁట. ఆసమాచారము వారు విద్యారణ్యమునిశ్వరులకుఁ దెలుపఁగా నచ్చోటఁ బట్టణము గట్టిన నది జయప్రదమగు నని చెప్పి వారు నూతననగరమును నిర్మించునట్లు చేసెరి. ఈపట్టణము క్రీస్తుశకము 1336 కు సరియైన శాలివాహనశకము 1258 ధాతృసంవత్సర వైశాఖశుద్ధ పంచమినాఁడు నిర్మింపఁబడియె. పట్టణనిర్మాణమునకై కనిపెట్టఁబడిన యనేకస్థలములనుబట్టియే విద్యారణ్యుల బుద్ధివైభవము వెల్లడియగుచున్నది.

"రామాయణీయకాలములోఁ గిష్కింధయనఁబడు పర్వతప్రదేశమునందుఁ దుంగభద్రానది దక్షిణతీరమున నీపట్టణము కట్టఁబడినది. ఆప్రదేశమునందుఁ దుంగభద్రానది రామాయణములో వర్ణింపఁబడిన యంజనపర్వతము, మాల్యవంతము, మతంగపర్వతము, ఋశ్యమూకము, అనఁబడు పర్వతముల నంటుకొని ప్రవహించుచుండెను. ప్రస్తుత మీప్రదేశమును హంపీవిరూపాక్ష మనియెదరు. ఈపట్టణమునకుఁ బూర్వపశ్చిమప్రదేశములయందుఁ గృష్ణశిలాపర్వతపంక్తులును, దక్షిణమందు రామదుర్గమను గుట్టలును, ఉత్తరమునఁ గొన్నిపర్వతమాలికలును, దుంగభద్రానదియు నుండుటచేతఁ నాపట్టణము నైసర్గికపర్వతదుర్గముగా నుండె" నని యిట్లు కె. వి లక్ష్మణరావుగారు హిందూదేశకథాసంగ్రహమున (మహమ్మదీయమహాయుగము. 299 పుట) వ్రాసి యున్నారు. కాని విజయనగరము రామాయణకాలమునఁ గిష్కింధయనుస్థలమునఁ గట్టఁబడినదను విరాధాభిప్రాయమును నిస్సందేహముగాఁ జెప్పుట సాహసమని తోఁచుచున్నది. పై నుదాహరించిన విద్యానగరనిర్మాణవిషయకమగు చరిత్రమున కీక్రిందియాధార మగపడుచున్నది.

"అస్యాంబురాశేః కులతంతు రిందుః ... ...

హరిహరరాయకంపధరణీపతిబుక్కమహీపరివృఢమారభూపముఖ్యనృపాః ఖలు తే,

అనఘగుణేషు తేషు నవఖండమహీశ్వరతా మభజత పూర్వజ స్స తు యుధిష్ఠిరవ న్మహసా. 18

... ... 19

కదా చి దుత్తీర్య స తుంగభద్రాం క్షమాధిపాలో మృగయాభిలాషాత్,

ఆసాద్య సైన్యై స్సహ తీర మస్యా స్తద్దక్షిణం కానన మైక్షతోఽస్యా. 20

తస్మి న్వనే కం చన సారమేయసందంశనైకాగ్రరతాగ్ర ముగ్రమ్,

ససంగ మాస క్తశశం శశించ విసిస్మయే వీక్ష్య దిశా మధీశః. 21

క్షోణీపాలో హరిహర ఇతి శ్రీవిరూపాక్షదేవం

పంపాదేవీ సహచర మిమం వీక్ష్య భక్త్యా చ నమ్రః,

సన్మూర్తిం తం మహితతపసం తస్య దేవాలయాంతే
విద్యారణ్యం యతి మభజత శ్రీమహేశాంశ మన్యమ్. 22
ప్రణామ్య తస్యాంతికసీమ్ని భక్త్యా తపోనిధిం జ్ఞానకళానిధానమ్,
వృత్తాంత మత్యద్భుతహేతు మేనం విజ్ఞాపయామాస విశేషవంద్యమ్. 23
త్రికాలవిజ్ఞాననిధి ర్యతీంద్రో విహస్య కించి త్త మువాచ వీరమ్,
రాజన్ మహారాజకులాసికార్హా సీమేయ మత్యంతబలైకమూలా. 24
విద్యాభిధానా మలకానవద్యాం ఇరావనం నామపురీం విదధ్యాః,
... ...
... ... భవా నితి క్ష్మాపతి మాదిదేశ. 26
తథా హరిహరేశ్వర స్స విరచయ్య తద్భాసనం స్వపాసన ముపాస్థితోచ్ఛ్రితసితాతపత్త్రోజ్వలః,
విధాయ ఖలు షోడశాప్రతినిధి దానా న్యహో న్యరాజత విశాలసీమ్ని నగరే హి విద్యాభిధే.
అష్టపంచ యుగళైకసంఖ్యయా ... ... (శాలివాహనశకము. 1258)
సంయుతే నృపశకస్య వత్సరే... ... ... (క్రీస్తుశకము 1336) 28
పట్టాభిషేకోత్సవతః పరస్తాత్ పంపావిరూపాక్షమహేశ్వరస్య,
సత్సన్నిధౌ సత్యపరాక్రమ స్తు చక్రే మహాన్ భూపతి రగ్రహారమ్.
శంకరకేశవభట్టస్య సూనవేఽనంతసూరిణే, కాపలూరం మహాగ్రామం.....
హరిహరమహారాయో... ... ...
సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ ముదా'' యని యున్నది.

(నెల్లూరుజిల్లా దానశాసనముల మొదటిభాగము 109 వ పుట).

ఈశాసనములోని నందినాగర్యక్షరము లాకాలమునాఁటివిగాక మిక్కిలినవీనము లగుటనుబట్టి చూడఁగా నిది కల్పితమయియుండునట్లు లగపడుచున్నదని యీశాసనపీఠికలో ఎ. బట్లర్ వర్తుదొరగారు వ్రాసియున్నారు. కానఁ బైచరిత్రవిషయ మెంతవఱకు నమ్మఁదగినదో చదువరులే గ్రహింతురుగాక.

"బల్లారిజిల్లాయందు హాసుపేటకు నిరువదిమైళ్లదూరమున నిప్పటికిని విజయనగరజీర్ణప్రాకారములు కనుపించుచు దానిమహోన్నతస్థితిని ప్రకటించుచున్న"దని యూసఫ్ ఖానునికథలో సరస్వతి పత్త్రికలో వ్రాయఁబడియున్నది.

ఈవిజయనగరరాజ్యమీహరిహరరాయలవంశమువారిచేఁ గొంతకాలము పాలింపఁబడి తుదకుఁ బదునేనవశతాబ్దాంతమున వీరిసామంతరాజగు సాళువనరసరాజుపాలనములోనికి వచ్చినట్లు సాళువనరసరాజు కుమారుఁడగు నిమ్మడినరసింహరాజుయొక్క దేవులపల్లిశాసనమువలన స్పష్టపడుచున్నది.

"గుణాంబుధే ర్గుండవిభో స్తతోఽభూత్ మల్లాంబికాయాం మహనీయకీర్తిః,
నృసింహరాయోఽయ మహోబలశ్రీనృసింహదేవస్య వరప్రసాదాత్.
మీసరగండకఠారీ సాళువధరణీవరాహబిరుదాంకః,
ఖడ్గైకసహాయ స్సర్వా న్నిర్జిత్య సార్వభౌమోఽభూత్. 13
ఆసీ ద్ధరావరాహో యః ఖలాబ్ధే రుద్ధరన్ ధరామ్,
సాళువ శ్శత్రుసంఘాతపక్షిఘాతం నిహత్య చ. 14

...... మూరురాయరగండో ఉభూత్ 18

...... నృసింహరాయస్య తనయో వినయోజ్జ్వలః, ఇమ్మడిశ్రీనృసింహేంద్రః 24

.........శాకేబ్దే పరిసంఖ్యాతే గిరినేత్రయుగేందుభిః. (శా.1427) (క్రీ. 1505.)

గ్రామం దేవులపల్లాఖ్యం .... సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ ధ్రువ" మ్మనియున్నది. (ఎపిగ్రాఫియాయిండికా. 7 వ వాల్యూము 74 వ పుట)

పిదప నీవిజయనగరసామ్రాజ్యము తుళువవంశమువారి యధీనమైనది. ఈతుళువవంశమువారిలోఁ దుళువనరసరాజుకుమారుఁడు వీరనరసింహరాయలు సింహాసనము నెక్కినట్లచ్యుతదేవరాయల పోడిపల్లి శాసనమువల్ల విశదమగుచున్నది.

"ఖ్యాతి స్తస్య తు దుర్వసు ర్వసునిధిః శ్రీదేవయానీపతేః. 5
తద్వంశే దేవకీజాని ర్దిదీపే తిమ్మభూపతిః; యశస్వీ తుళువేంద్రేషు 6
... ... నరసానివిపాలకః...... 8
... ...
చేరం చోళం చ పాండ్యం త మపి చ మధురానల్లభం మానభూషం,
వీరోద్యదుగ్రం తురుష్కం గజపతినృపతిం చాపి జిత్వా తదన్యాన్
ఖ్యాతః క్షోణీపతీనాం స్రజ మివ శిరసాం శాసనం యో వ్యతానీత్. 11
... ... నృసింహేంద్రాత్... ...జాతో వీరనృసింహేంద్ర కృష్ణరాయమహీపతీ. 13
వీర శ్రీనారసింహ స్స్వవిజయనగరే రత్నసింహాసనస్థ..." 14

యని యిట్లు వీరనరసింహరాయలకే సింహాసనారోహణము చెప్పఁబడెను. (నెల్లూరుజిల్లాదానశాసనముల యొకటవభాగము 69వ పుట.)

పైశాసనములంబట్టి చూడఁగాఁ దుళువనరసరాజు సాళువనరసరాజుకుమారుఁడగు నిమ్మడినరసింహరాజును సింహాసనమున నుంచి తానే రాజ్యమును పాలించుచుండెనని తోఁచుచున్నది.

హరిహరరాయలవంశమునుండి సాళువవంశమునకు దానినుండి తుళువవంశమునకును, విజయనగరసామ్రాజ్య మేరీతిని సంక్రమించెనో? యాయావంశములవారికిఁ గల సంబంధము లెట్టివో? రూఢిగాఁ జెప్పుటకుఁ దగినయాధారము లగపడవు.

సాళువనరసరాజు తనప్రభువును హరిహరవంశీయుఁడును నగు విరూపాక్షరాయలను బొంకఁ ద్రోలియుఁ దుళువనరసరాజు తనప్రభువైన సాళువనరసరాజుకుమారుని జంపియు రాజ్య మాక్రమించుకొనినట్లు కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును, జిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును వ్రాసియున్నారు. వెనుక నుదాహరించిన దేవులపల్లిశాసనమును బట్టి సాళువనరసరాజుకుమారుఁ డిమ్మడిరాజు సింహాసనస్థుఁడయి క్రీస్తుశకము 1505 వ సంవత్సరమునకుఁ బయిగాఁ దుళువనరసింహరాజుకుమారుఁడగు వీరనరసింహరాయల కాలమునందును జీవించియున్నట్లగపడుచుండఁగాఁ దత్పూర్వమే గతించిన తుళువనరసరా జెవరిని జంపెనో తెలియకున్నది.

మఱియు వీరు తుళువవంశము సాళువవంశాంతర్గతమే యనియు సాళువనరసరాజు సోదరుఁడగు తిమ్మరాజే వీరికి మూలపురుషుఁడనియు వ్రాసిరిగాని యందుకుఁ దగిన యాధారము లగపడవు. తుళువనరసరాజునకుఁ దిమ్మరాజను నొకసోదరుఁ డున్నట్లు వరాహపురాణమునందును, జైమినిభారతమునందును నున్నదిగాని యీతిమ్మరాజే తుళువనరసరాజు పితామహుఁడగు తిమ్మరాజని యెవ్వరును జెప్పియుండ

లేదు. మనుచరిత్రాదులందు వీరివంశమును వర్ణించుటలోఁ జంద్రుని మొదలుపెట్టి యయాతివఱకును వర్ణించి యాయయాతిపుత్త్రులు యదుతుర్వసులనియు నందుఁ దుర్వసునివంశము తుళువవంశ మయ్యెనని యుఁ జెప్పి యాతుళువవంశమున నీతిమ్మరాజును మొదలుపెట్టియె వర్ణించిరిగాని యాతిమ్మరాజు తండ్రి పేరు చెప్పరైరి. పైనుదాహరించిన పోడిపల్లిశాసనమునందును నిట్లే వర్ణింపఁబడియున్నది.

కాఁబట్టి హిందూదేశకథాసంగ్రహమునందును జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రమునందును వ్రాయఁబడిన కొన్నియంశములు సమూలములు కావనియు నూహాలును జనశ్రుతులును వీరిచేఁ బ్రమాణములుగాఁ గైకొనఁబడినవనియు ననుకొనవలసియున్నది.

తుళువనరసరాజుకుమారుఁడగు వీరనరసింహరాయల యనంతరము నతనితమ్ముఁడగు కృష్ణదేవరాయలు సింహాసన మెక్కెను.

ఈతఁడు విజయనగరసామ్రాజ్యమును సంపూర్ణాభివృద్ధినొందించి మహమ్మదీయులచే నాక్రమింపఁబడిన యనేకస్థలములను జయించి జన్మమధ్యమున నొకమాఱును బరాజయమన్నది యెఱుఁగక కృష్ణానదిమొదలు కన్యాకుమార్యగ్రముదనుక నేకాతపత్త్రముగ నేలి యశ్వపతి గజపతి నరపతులను వశపఱచుకొని యాంధ్రభాషాపోషకుఁడయి పాండిత్యమునను బండితాదరమునను నాంధ్రభోజుఁడనఁ బ్రసిద్ధికెక్కెను. ఈతఁడు పారిజాతాపహరణమనుచరిత్రాదిమహాప్రబంధముల కృతిపతియగు రసికశిఖామణి.

ఆముక్తమాల్యద యీతనిచే రచింపఁబడినట్లె యందు వ్రాయఁబడియున్నదిగాని యది మనుచరిత్రకారుఁడగు నల్లసానిపెద్దనార్యునిచే రచింపఁబడినదని పండితులు చెప్పుదురు. గ్రంథరచనయుఁ బెద్దనార్యునిరచన ననుసరించియేయున్నది. మనుచరిత్రములోని పద్యములే కొన్ని యాముక్తమాల్యదయం దగపడుచున్నవి. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి వ్యాఖ్యయగు కవిశిరోభూషణమున నహోబలపతి, "ఏతత్సూత్ర మనుసృత్త్యైవాల్లసానిపెద్దనకవినా ఆముక్తమాల్యదాయామ్" "అద్ధావాగ్విబుధ మ్మహో వచనకవ్యాహారమిత్యాదిపద్యే" యని వ్రాసియున్నాఁడు.

కృష్ణరాయలయనంతరమున నతని పినతల్లి కుమారుఁడగు నచ్యుతదేవరాయలును నతనియనంతరమునఁ దత్పుత్త్రుఁడగు వేంకటదేవరాయలును నతనికిఁ బిదప నచ్యుతదేవరాయల సోదరుఁడగు శ్రీరంగరాయలకుమారుఁడు సదాశివరాయలును రాజ్యాధీశులయిరి.

కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు సదాశివరాయ లచ్యుతదేవరాయల తమ్ముఁడని వ్రాసియున్నారు. "కృష్ణదేవరాయలతమ్ముఁడగు సదాశివరాయలను .... ఈసదాశివరాయలును నింతకుఁబూర్వరాజయిన అచ్యుతరాయలును, నరసరాజున కోబాంబవలనఁ గలిగినపుత్త్రు" లని యిట్లు హిందూదేశకథాసంగ్రహమున (392 పుట) వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయము శాసనములకు విరుద్ధముగానున్నది.

"తిప్పాజీ నాగలాదేవ్యోః కౌసల్యా శ్రీసుమిత్రయోః,
దేవ్యో రివ నృసింహేంద్రా త్తస్మా త్పంక్తిరథా దివ. 12
వీరౌ వినయినౌ రామలక్ష్మణా వివ నందనౌ,
జాతౌ వీరనృసింహేంద్రకృష్ణరాయమహీపతీ. 13
రంగక్షితీంద్రాచ్యుతదేవరాయౌ రక్షాధురీణా విన రామకృష్ణౌ,
ఓబాంబికాయాం నరసక్షితీంద్రా దుభౌ వభూతాం నరకేంద్రశౌర్యౌ." 14

యని యిట్లు సదాశివరాయల కృష్ణాపురిపుశాసనమందును (ఎపిగ్రాఫియా యిండికా 9 వ పుస్తకమున 332 వ పుట) బ్రిటిష్‌మ్యూజియమ్ ప్లేటులందును (ఎపిగ్రాఫియా యిండికా 4 వ పుస్తకమున 1 వ పుట.) నున్న సదాశివరాయల మఱియొకశాసనమందును నచ్యుతరాయలకు సదాశివరాయలతండ్రి రంగరాయలు సోదరుఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

అచ్యుతదేవరాయలయనంతరమున నాతనిపుత్త్రుఁడగు వేంకటరాయలు బాలుఁడయి యుండుటచే నాతనిమేనమామయగు సలకముతిమ్మయ యాబాలరాజును రాజ్యాధిపతిగాఁ జేయ యత్నించుచుండఁగా సదాశివరాయలను రాజ్యాధిపతిగఁ జేయుటకుఁ గృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడగు నళియరామరాయలు యత్నించి విఫలమనోరథుఁడయ్యెననియు సలకముతిమ్మయ యాబాలు రాజ్యాధీశునిఁ జేసి తుద కాబాలుని జంపి తానే రాజయ్యెననియుఁ బిదప నళియరామరాజు కొందఱు సర్దారులను వశపఱచుకొని సలకము తిమ్మయను వధించి సదాశివరాయలను రాజుగాఁ జేసెననియు శ్రీలక్ష్మణరావుగారును పినిశెట్టి రావుగారును వ్రాసియున్నారు గాని పైవిషయములకుఁ జరిత్రకారులయూహాలుతప్పఁ దగినయాధారము లున్నట్లు కనఁబడలేదు. పైవానిలోఁ గొన్నివిషయములు శాసనములకు విరుద్ధము లయియున్నవి.

“క్షితిప్రతిష్ఠాపితకీర్తిదేహే ప్రాప్తే పదం వైష్ణవ మచ్యుతేంద్రే,
అధ్యాస్య భద్రాసన మస్య సూను ర్వీరో బభౌ వేంకటదేవరాయః. 27
ప్రశాస్య రాజ్యం ప్రసవాస్త్రరూపే విద్వన్నిధౌ వేంకటరాయభూపే,
అభాగధేయా దచిరా త్ప్రజానామ్ ఆఖండలావాస మథాధిరూఢే.” 28

యను సదాశివరాయలశాసనములోని (ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా 4 వ పుస్తకము 1 వ పుట; 9 వ పుస్తకము 332 వ పుట) “విద్వన్నిధౌ; రాజ్యం ప్రశాస్య; ప్రజానా మభాగధేయాత్ వీరో” యను పదములను బట్టి చూడఁగా నితఁడు కొంతకాల మేలెనని గాని బలవంతముగాఁ జంపఁబడెనని గాని చెప్పుటకు వీలుపడదు. స్వల్పకాలము రాజ్యముచేసి దైవవశమునఁ జనిపోయిన ట్లగపడుచున్నది.

అచ్యుతరాయలకాలమునందె సదాశివరాయలను రాజుగా జేయ నళియరామరాజు ప్రయత్నించినట్లును, నచ్యుతరాయలకాలమునందును సదాశివరాయల దానశాసనము లున్నట్లును 1912-వ సంవత్సరపు 919-వ నెంబ రెపిగ్రాఫిస్టురిపోర్టు (81 వ పుట) లో వ్రాసిరి. ఇట్లే సదాశివరాయ లచ్యుతరాయలకాలమునుండి తిరుమలరాయలకుమారుఁడగు వీరవేంకటపతిరాయలకాలమువఱకును నుండెనని 1908 వ సంవత్సరపు 574 వ నెంబరు రిపోర్టులో వ్రాసిరి.

అచ్యుతరాయలకుమారుఁడగు వేంకటరాయలయనంతరమున నతనిమేనమామయగు సలకముతిమ్మయ యంతకుముందుఁ బ్రబలుఁడై యుండుటచేత నళియరామరాజు చేయునట్టి సదాశివరాయలపట్టాభిషేకమునకుఁ బ్రతిఘటించి రాజ్యము నాక్రమించుకొనినట్లును, పిదప రామరాజు పెనుగొండకుఁ బోయి కొందఱురాజులను వశపఱచుకొని సలకముతిమ్మయను వధించి సదాశివరాయలకుఁ బట్టాభిషేకము చేసి కర్ణాటరాజ్యస్థాపకుఁడని బిరుదుగాంచినట్లును నీక్రిందియాధారములు సూచించుచున్నవి.

“ప్రశాస్య రాజ్యం ప్రసవాస్త్రరూపే విద్వన్నిధౌ వేంకటరాయభూపే,
అభాగధేయా దచిరా త్ప్రజానా మాఖండలావాస మథాధిరూఢే. 28
తిమ్మాంబావరగర్భమౌక్తికమణీ రంగక్షితీంద్రాత్మజః
క్షుత్రాలంకరణేన పాలితమహాకర్ణాటరాజ్యశ్రియా,

శౌర్యౌదార్యదయానతా స్వభగినీభర్త్రా జగత్త్రాయినా
రామక్ష్మాపతినా ప్యమాత్యతిలకైః క్లృప్తాభిషేకక్రమః. 29
శ్రీవిద్యానగరీలలామని మహాసామ్రాజ్యసింహాసనే
... ...
సర్వాం పాలయతే సదాశివమహారాయ శ్చిరాయక్షమాం'' 30

అని యిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. (ఎపిగ్రాఫియా యిండికా. 9-వ పుస్తకము. 334-వ పుట.)

"ఉ. ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయధా
త్రీపతి సార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై వితతప్రతాపసం
తాపితశత్రుఁడై యలసదాశివరాయనిరంతరాయవి
ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మికి నిదానము తా నయి మించె నెంతయున్." (రామాభ్యుదయము.)

"సీ. పట్టాభిషేకవిపర్యయంబునఁ బ్రోలు వెడలి ప్రియానుజుల్ వెంటఁ గొలువఁ
జిత్రకూటాభిఖ్యఁ జెలఁగు పెన్గొండ సాంద్రహరిద్విపేంద్రనా దవనిఁ జెంది
ఖలజనస్థానవాసులఁ బల్వురి వధించి మహిమసలకఖరస్మయ మడంచి
హరివీరభటమహోద్ధతి నబ్ధి కంపింప దురిమునఁ గదిసి తద్ద్రోహిఁ దునిమి
తే. యనఘతరపార్థివేందిర నధిగమించి, సాధుకర్ణాటవిభవసంస్థాపనంబు
పూని శరణాగతులనెల్లఁ బ్రోచె రాముఁ, డతఁడు నిజచరితంబు రామాయణముగ."

(వసు. ఆ. 1. ప. 44.)

పయినుదాహరించిన సదాశివరాయలశాసనములోని "స్వభగినీభర్త్రా" యనుదానిని రామాభ్యుదయములోని "కృష్ణరాయధాత్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై" యనుదానిని నరయఁగా, రామరాజు సదాశివరాయలపెదతండ్రికొమారితమగఁడని స్పష్టపడుచున్నది. అళియశబ్దమున కల్లుఁడని యర్థము కావున సార్వభౌమునియల్లుండగు రామరా జళియరామరాజని పిలువఁబడెను. ఈసందర్భము నయితము సదాశివరాయలు కృష్ణరాయలసోదరుఁడను శ్రీలక్ష్మణరావుగారియభిప్రాయమును బ్రతిఘటించుచు నే యున్నది.

ఇఁక నలకమునిమ్మయ యచ్యుతరాయలకు స్యాలకుఁ డయిన ట్లీక్రిందిశ్లోకము సూచించుచున్నది.

"మహత్తరే మానవలోకశాసితు ర్మనోనుకూలా మహిషపదే తదా,
కృతాభిషేకా సలకక్షితీశితు స్స్వరాత్మజాసీ ద్వరదాంబికావధూః."

(అచ్యుతరాయాభ్యుదయము. 3-వ స. 48-వ శ్లో.)

పయినుదాహరించిన సదాశివరాయలశాసనమునుబట్టియు, రామాభ్యుదయవసుచరిత్రములనుబట్టియు నరయఁగా సదాశివరాయలను పేరునకుమాత్రము సింహాసనమున నిలిపి యళియరామరాజే విజయనగరసామ్రాజ్యము నేకాతపత్రముగ నేలిన ట్లేర్పడుచున్నది. కావుననే సదాశివదేవరాయలపట్టాభిషేకవిపర్యయాదులు రామరాజువర్ణనమునందును వసుచరిత్రకారుఁ డుపయోగించెను. రామరాజుపరిపాలన మీ క్రిందిరీతిని శాసనములలో వర్ణితమయియున్నది.

"యస్మిన్ ప్రశాసతి మహీం జగదేకవీరే భంగో నదీషు పతగేషు చ పక్షపాతః,
వల్లీషు పల్లవరుచి ర్వనితాస్తేషు నీవీవిమోచన మభూ న్నియతం ప్రజానామ్. 90

సత్యానురక్తేరిదరాజహేస్మిన్ సంపన్నకే సంభృతిసర్వలోకే,
శ్రీరామరాజే......" యని యున్నది. (ఎపిగ్రాఫియాయిండికా. 9-వ పుస్తకము 338-వ పేజీ.)

మఱియు సదాశివరాయలరాజ్యపాలనవర్ణనమంతయును రామరాజుదే యనుకొనఁ దగియుండును గాన సదాశివరాయలవర్ణనము దిఙ్మాత్ర మిచట నుదాహరించుచున్నాను.

"యత్సేనాధూళిపాళీ శకయవనసముచ్చాటనే ధూమరేఖాః
రోమాళీ కీర్తివధ్వా ఇవ భువన మిదం సర్వ మంత ర్వహన్త్యా,
వేణీ వాణీయసీవ ప్రకటితవిహృతే ర్వీరలక్ష్మ్యా రణాగ్రే
శాంత్యై జీమూతపంక్తిః కిల సకలఖలస్తోమదావానలానామ్. 34
... ... రాజాధిరాజబిరుదాః 37
కాంభోజభోజకాళింగకిరహాటాదిపార్థివైః,
సౌవిడల్లపదం ప్రాప్తై స్సంవర్ధితస్వపోషధ." యనియున్నది. 42

(ఎపిగ్రాఫియాయిండికా 4-వ పుస్తకము. 1-వ పుట.)

కృష్ణరాయలమరణమునకుఁ దరువాత బలుఁడై యీరామరాజు విజయనగరరాజ్యము నభివృద్ధి చేసెను. రాజాధిరాజగు నీమహాపురుషునిసభ కలంకారభూతుఁడగుటనే బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణుఁ డను బిరుదముఁ గాంచెను. ఈరామరాయలతమ్ముఁడే వసుచరిత్రకృతిపతియగు తిరుమలదేవరాయలు. ఈసంతతివారిలో ననేకు లనేకకృతుల నందిన రసికశిఖామణులు. అట్టికృతులలో నరపతివిజయమను నామాంతరముగల రామరాజీయమునందు వీరివంశము పూర్తిగా వర్ణింపఁబడెను. ఈరామరాజీయమును బయి నుదాహరించిన యళియరామరాయలమనుమని మనుమఁడగు కోదండరామరాజునకుఁ గృతియిచ్చి యందుగుల వెంకయ్యయను కవివరుఁడు రచించెను.

రామరాజీయకృతిపతియగు కోదండరామరాజునకు నళియరామరాజునకువలెనే తిమ్మరాజు వేంకటపతి యను తమ్ములు గలరు. మఱియు నీతఁ డళియరామరాజునవలెనే కృష్ణరాజునకు నల్లుఁడు. ఈసామ్యములచేఁ గావలయు విల్సనుదొరగారును, డాక్టరు రాపర్టుదొరగారును భ్రమపడి నరపతివిజయకృతిపతి యళియరామరాజని వ్రాసిరి. విజయనగరరాజ్యాధీశుఁ డగుకృష్ణరాయలకూఁతురు తిరుమలాంబ యళియరామరాజుభార్య. పోచిరాజువంశజుఁడగు వేలుకకృష్ణరాజుకూఁతురు నాంచారమ్మ నరపతివిజయకృతిపతియగు కోదండరాయలభార్య. ఈవిషయము నరపతివిజయమున స్పష్టపఱుపఁబడియున్నది.

"తే. అనఘుఁడా వైరసేని భీమాధిపేంద్రు, పట్టి దమయంతిఁ జేపట్టినట్టిరీతి
రామభూపాలకుఁడు కృష్ణరాయతనయ, యగు తిరుమలాంబ నుద్వాహమయ్యె వేడ్క."

(నరపతివిజయము. 269 ప.)

"శా. కారుణ్యాంబుధి పోచిరాట్కులసుధాకంఠీశుఁ డర్థార్థిమం
దారుం డై విలసిల్లు కృష్ణమనుజాధ్యక్షేంద్రు సత్పుత్రి నాం
చారమ్మ న్వరియించె రామధరణీశస్వామి ...." (నరపతివిజయము. 441 ప.)

ఇట్లే నరపతివిజయకృతిపతియగు కోదండరామరాజు ఆళియరామరాయలవంశజుఁడని యాగ్రంథమున స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నను రాయబహద్దరు కందుకూరువీరేశలింగముపంతులవా రాంధ్రకవులచరిత్రమునందుఁ దిరుమలదేవరాయని ప్రపౌత్రపుత్త్రుఁడని వ్రాసియున్నారు.

అళియరామరాజె నరపతివిజయకృతిపతియని శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు భ్రమపడిరని కె. వెంకటకృష్ణయ్యగారు నరపతివిజయపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. దాని కవులచరిత్రములోని వీరేశలింగముపంతులవారివ్రాతలను బరిశీలింపఁగా నట్టియభిప్రాయమె యున్నట్లగపడదు.

వసుచరిత్రకృతిపతియగు తిరుమలదేవరాయలుసయితము కృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడేయని ఫరిగా టె సెంపైరునందును, కృష్ణరాయలచరిత్రము వ్రాయుసందర్భమునఁ గవులచరిత్రమందును వ్రాయఁబడియున్నది. ఇట్లె కె. వి. లక్ష్మణరావుగారుసయితము వ్రాసియున్నారు కాని యావిషయమునకుఁ దగిన యాధారము లగపడవు. తిరుమలదేవరాయలభార్య వెంగళాంబ చక్రవర్తియగు కృష్ణదేవరాయలకూఁతురే యయియున్నయెడల వసుచరిత్రనరపతివిజయాదులలోఁ జెప్పకుందురా? తిరుమలదేవరాయలయన్న యగు నళియరామరాయలు కృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడైయున్నట్లు నరపతివిజయమునందును రామాభ్యుదయమునందును జెప్పఁబడియుండలేదా? వసుచరిత్రమున నళియరామరాయలకుటుంబము వర్ణింపకున్నను దిరుమలదేవరాయలభార్య నిట్లు కవి వర్ణించియున్నాఁడు.

"తే. ఆవిభునిదేవి శ్రీవేంగళాంబ పుట్టి, నిల్లు మెట్టినయిల్లు వర్ధిల్లఁ జేసెఁ
బుట్టినింటికి మధనంబు మెట్టినింటి, కమితదోసాహతియుఁ గూర్చు కములఁ దెగడి."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 1 ప. 63.)

వసుచరిత్రకృతిప్రదానకాలమునకుఁ గృష్ణదేవరాయలవంశమును విజయనగరరాజ్యమును గొంత వఱకు నంతరించుటయేగాక యావంశమునుండి పరిశిష్టమగు రాజ్యము తిరుమలరాయలకు వశపడియుండఁగాఁ గృష్ణదేవరాయలకూఁతురే వేంగళాంబ యయియున్నయెడల నామె నెత్తిపొడిచినట్లీరీతిగ రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించియుండునా యని యాలోచింపవలసియున్నది.

అళియరామరాయతిరుమలదేవరాయాదులతండ్రియగు శ్రీరంగరాజు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారి యని కందుకూరివీరేశలింగముపంతులుగారును, జెలుకూరివీరభద్రరావుగారును వ్రాసిరి. వారిననుసరించి హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారును వ్రాసియున్నారు. దానిని స్థిరపఱచుటకు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారును వీరభద్రరావుగారును రామరాజీయములోని యాక్రిందిపద్యమును దిరుమలదేవరాయలతండ్రియగు శ్రీరంగరాయప్రతాపవర్ణనమని వ్రాసియున్నారు.

"సీ. కడువిజాపురరాజ్యకామినీగర్భముల్ భేదించు నెవ్వని భేరిరవము...
తే. జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు, దివ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి." (నరపతివిజయము. 244. ప.)

ఈపద్యము నరపతివిజయమునఁ దిరుమలదేవరాయలకుమారుఁడగు శ్రీరంగరాయలవర్ణనముగా నున్నదిగాని తిరుమలదేవరాయలతండ్రియగు శ్రీరంగరాయలవర్ణనమై యుండలేదు. తల్లికోటయుద్ధమునకు ముందుఁ గర్ణాటరాజ్యము జీర్ణింపనేలేదు పునరుద్ధరణమేల?

ఇట్లె వసుచరిత్రము కృష్ణదేవరాయలకే కృతియీయఁబడినదని కొందఱును గృష్ణదేవరాయలు మృతినొందిన తనపూర్వులపిండములపై ధారపోయించెనని మఱికొందఱును వసుచరిత్రమును జూచిన పిదప నంతకంటెఁ బ్రౌఢముగ రచింపఁగోరి యాముక్తమాల్యద రచింపఁబడెనని మఱికొందఱును నిట్లనేకవిధములుగఁ జరిత్రవిషయకజ్ఞానములేక చెప్పుకొనుటయుఁ గలదు. కృష్ణదేవరాయలవెనుక నంతకంటె నధికుఁ డనఁదగిన నళియరామరాజువైభవమును నిప్పటిశాసనాదికము బయలుపడకముందు మన యాంధ్రలోక మెఱుఁగదని చెప్పవచ్చును. ఇట్లెఱుగకుండుట యొకవింతగాదు. ప్రసిద్ధకావ్యములను

గృతినందిన ప్రభువులును గవులగాథలతో సంబంధించిన ప్రభువులును మాత్రమే గదా యాంధ్రలోకమునఁ బేరుగలిగియున్నారు. రాజరాజనరేంద్రునికంటె నాతనిపుత్త్రుఁడగు కులోత్తుంగచోళుఁడు గొప్పచక్రవర్తియైయైనను నతనినే రాంధ్రలోకము మఱచిపోలేదా? చోడగంగుఁడు గొప్పచక్రవర్తియె యయినను భీమకవిగాథలతోడనే యాతఁడు జ్ఞప్తిలో నున్నాఁడుగాని యాతనితిక్కనప్రభావము ప్రసిద్ధమైయున్నదా ?

తే. "తరుతటాకాదిసంతతుల్ ధరణి నెచట, నిలిపి రచటనె యుండువానికిని గృతిము
ఖంబునఁ బె విశ్వవిఖ్యాతిగాఁ గృతియె, సంతతిఁ దనంత మది మాను సంస్తుతింపు."
(వసుచరిత్రము ఆ. 1. ప. 18.)

అని యిట్లు రామరాజభూషణుఁడు జీవితమునుఁ జెప్పియున్నాఁడు.

అళియరామరాజు సుప్రసిద్ధగ్రంథమును గృతి నందియుండకపోవుటచే నతనికంటె ననేకవిధములను దక్కువవారైన తిరుమలదేవరాయాదులవంటి ప్రసిద్ధియైన నాతనికి లేకపోయెను. అట్లయినను బట్టుమూర్తి మహాకవికిఁ గల రామరాజభూషణబిరుదమువల్లను, రామరాజీయవసుచరిత్రాది ప్రబంధములవల్లను గొంత వఱకాతనిచరిత్రము గ్రహింప నవుపడియున్నది. ఫెరిస్తాయనెడి మహమ్మదీయచరిత్రకారుఁడు వ్రాసిన గ్రంథమును గొంతవఱకు రామరాయతిరుమలరాయలచరిత్రములను దెలుపుచున్నది. శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, లక్ష్మణరావుగారు మొదలగువారీవిషయమున వ్రాసియున్నారు గాని తమవ్రాఁతలకుఁ దగిన యాధారముల నంతగాఁ జూపరైరి.

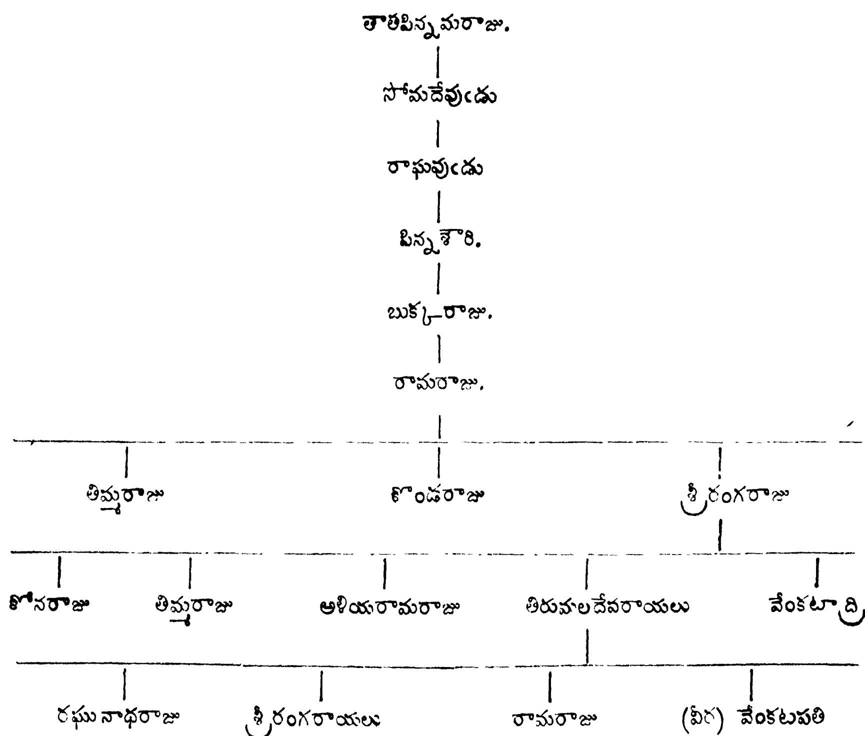
అళియరామరాజును దిరుమలదేవరాయలును, జంద్రవంశజులగు మహారాజులు వీరివంశములోని మహాపురుషులలో సుప్రసిద్ధులు నందుఁడు, చళిక్కుఁడు, రాజనరేంద్రుఁడు, బిజ్జలుఁడు, వీరహోమాలిరాయఁడు, తాతపిన్నమరాజు ననువారు. వీరిలో బిజ్జలుఁడు కాళంజరీరాజయి కల్యాణనగరము నాక్రమించి కల్యాణబిజ్జలుఁడను బిరుదు గాంచెను. వీరహోమాలిరాయఁడు మాయాపురినాథుఁడు. పై సంగతు లీక్రిందియాధారములవల్లఁ దెలుచున్నది.

"జయతి క్షీరజలధే ర్జాతం సత్యేక్షణం హరేః...... .. 3
... . తస్మా త్పరీక్షి త్తతః. 4

నంద స్తస్యాఽష్టమోభూ త్తనుజని నను స్తస్య రాజ్ఞ శ్చళిక్క-
క్ష్మాప స్తస్యాష్టను శ్రీనృపతిరుచి రభవ ద్రాజపూర్వో నరేంద్రః,
తస్యాఽసీ ద్బిజ్జలేంద్రో దశమ ఇహ నృపో వీరహోమాళిరాయః
తార్తీయీకో ముకాక్ష్మాకృతసతి రుదభూ త్తస్య మాయాపురేశః. 5
తత్తుర్యోజని తాతపిన్నమమహీపాలో ... ..." యని యున్నది.
(ఎపిగ్రాఫియా యిండికా. 4 వ పుస్తకము. 272 వ పుట)

"సీ. క్ష్మాభరణంబగు కల్యాణపుర మేలి కల్యాణబిజ్జలాఖ్యను వహించి
... ...
వెలసె కల్యాణబిజ్జలవిభుఁడు మిగుల ... ..." (నరపతివిజయము. ప. 167)

వీరిలోఁ దాతపిన్నమరాజు మొదలుకొని తిరుమలరాయల పుత్త్రులవఱకును వసుచరిత్రమున వీరి వంశము వర్ణింపఁబడియున్నది. ఆవంశవృక్షము నిట నుదాహరించుచున్నాను.



వీరిలో బుక్కరాజున కొక్కరామరాజేగాక మఱికొందఱు పుత్త్రు లున్నట్లును వారిలో నొకఁడగు సిరంగరాజు శశాపూర్ణోదయకృతిపతియగు నంద్యాల కృష్ణరాజువంశమునకు మూలపురుషుఁడయి యున్నట్లును శశాపూర్ణోదయమునఁ (ఆ. 1. ప. 24) జెప్పఁబడియున్నది. ఈసిరంగరాజు నందేల కధిపతి యగుటచే వీరికి నంద్యాలవారని పేరువచ్చియుండును.

మఱియు వసుచరిత్ర కృతిపతియగు తిరుమలరాయలకు ముగ్గురుసోదరీమణు లుండిరనియు వారిలో లక్కమ్మ నరసభూపాలీయ కృతిపతియగు నహోబలనరసరాజునకుఁ దల్లియనియు (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 89) నోబమ్మ రామాభ్యుదయకృతిపతియగు గొబ్బూరినరసరాజునకుఁ దల్లియనియు (రామాభ్యుదయము ఆ. 1. ప. 79) గోనమ్మ పరమయోగివిలాసకృతికర్తయగు తిమ్మరాజునకుఁ దల్లియనియు (పరమయోగివిలాసము ఆ. 1. ప. 7.) నరసభూపాలీయ రామాభ్యుదయ పరమయోగివిలాసములవలన స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లే తిరుమలదేవరాయల పెదతండ్రియగు తిమ్మరాజుపేర బాలభాగవత పద్యకావ్యమును గోనేరునాథకవి రచించెను. ఈతిమ్మరాజు కుమారుఁడగుచినతిమ్మరాజు బాలభాగవత ద్విపదకుఁ గృతిపతి.

తిరుమలదేవరాయలపూర్వులలో సోమదేవుఁ డొక్కదినమున నేడుదుర్గములను హరించినట్లును పిన్నశౌరి యారవీటి కధిపతియైనట్లును, బుక్కరాజు సాళువనరసింహరాజ రాజ్యస్థాపకుఁ డయినట్లును తత్పుత్త్రుఁడగు రామరాజు విజాపురరాజును జయించి యతనిగిరిదుర్గము నాక్రమించినట్లును, మఱియు నితఁడు కందనోలు (కర్నూలు) దుర్గమును జయించినట్లును శాసనాదులవలన స్పష్టపడుచున్నది.

"తతోఽజని హరన్ దుర్గాణి సహసాహితాత్,
అప్యేకైన సహోమదేవనృపతిః...... శ్రీపిన్నమోభూ న్నృపః. 6
ఆరవీటినగరీవిభో ర్విభూ, దస్య బుక్క-ధరణీపతి స్సుతః,
యేన సాళువనృసింహరాజ్యమ, ప్యేథమానమహసా స్థిరీకృతమ్. 7
... ... రామరాజంసుతమ్. 9
స్సహసై స్సప్తత్యా సహిత మపి య స్సింధుజనుషామ్
సపాదస్యానీకం సమితి భుజశౌర్యేణ మహతా,
విజిత్యాద త్తేస్మా దవనిగిరిదుర్గం విభుతయా
విధూతేంద్రః కాసప్పొడయ మపి విద్రావ్య సహసా. 10
కందనవోలీదుర్గ మునకందలనహ్యుపయో బాహుబలే. దయో బహుతరేణ విజిత్య..." 11
యని యున్నది. (సపాద=అధిక పా.) (ఎపిగ్రాఫికా ఇండికా 4 వ పుస్తకము శ్రీరంగ వేంకటపతి విలపాక శాసనము 272 వ పుట).

సాళువనరసింహరాజరాజ్యస్థాపకుఁడగు నారవీటి బుక్క-రాజు కృష్ణదేవరాయల మొదట నైతము ప్రధానపురుషుఁడై యుండెనని కృష్ణరాయవిజయమునఁ గలదని యుదాహరించి బుక్క-రాజు చిరకాలము జీవించియుండిన నుండవచ్చునని సందేహముగా హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు.

తిరుమలదేవరాయలతాతయగు రామరాజు కందనోలి కధీశుఁ డయినట్లు వసుచరిత్రమునందును గలదు.

"సీ. ...గీ. ... ... అ ... ...
అఘుతరకందనోలి మహాపురిని,శాంతుఁడగు రామమేదినీకాంతుఁ డలరు."(వసు. ఆ. 1. ప.30.)

ఈరామరాజుకుమారుఁడగు తిమ్మరాజు అవుకు నేలినట్లును అతనితమ్ముఁడు కొండరాజు జాడ వేని నేలినట్లును (నరపతివిజయము 218-220 పద్యములలోఁ) జెప్పఁబడియున్నది.

తిరుమలదేవరాయలయన్నయగు తిమ్మరాజు ప్రభావము వసుచరిత్రమున (ఆ.1.ప.41.) వర్ణింపఁ బడెను. ఈపద్యమున పెనుకులమువారికి శాసనాదులలో వర్ణింపఁబడిన బిరుదములు వర్ణింపఁబడినవి.

"సీ. ...గీ. .. .. ఏ బిరుదరాయరాహుత్తాహితనధూభు
జంగబిరుదాంకపుంఖితసమరవిజయ, కాహళుఁడు తిమ్మవిభుఁ డాజిదోహళుండు."
(వసు. ఆ. 1. ప. 41)

ఈతిమ్మరాజునకుఁ దమ్ముఁడును దిరుమలదేవరాయలకు నన్నయునగు నళియరామరాజు కృష్ణదేవ రాయసార్వభౌమునియల్లుఁడై సదాశివరాయలను రాజ్యమున నిలిపి విజయనగరసామ్రాజ్యమును మహోన్నతదశకుఁ దెచ్చెననుమొదలగు విషయములు వ్రాసియేయున్నాను.

రామరాజు మొదటఁ బాలియకేటి నేలుచుండెనని హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయము ఫర్‌గాటవెంప్లెరుకంగును (183 వ పుట) గలదు.

దక్కనురాజులగు మహమ్మదీయులచరిత్రము పర్సియాభాషలో ఫెరిస్తా వ్రాసియున్నాఁడు. దానిని బ్రిగ్గుదొరగా రాంగ్లేయభాషలోనికి భాషాంతరీకరించియున్నారు.

ఫెరిస్తామూలగ్రంథములోఁ గుతుబ్‌షాలచరిత్రము సంక్షిప్తముగా నున్నది. దానిని వేఱొక రాకాలపువారె విపులముగా వ్రాసిరనియు నది సంగ్రహించి భాషాంతరీకరించితి ననియు వ్రాయుచు

బ్రిగ్గుదొరగారు దానిని ఫెరిస్తాతోఁ జేర్చి భాషాంతరీకరించిరి. ఈతురకరాజులచరిత్రముతో సంబంధించిన దక్షిణహిందూదేశపుఁ దెలుఁగురాజులచరిత్రమును బయి నుదాహరించిన ఫెరిస్తానుండి సంగ్రహించి మఱికొన్ని రికార్డులను జనశ్రుతులను నూహములను దోడుచేసి సివెల్ (Sewell) దొరగారు ఫర్గాటనెంపైరను నొక గ్రంథమును వ్రాసిరి. ఈసందర్భమునఁ బయి నుదాహరించిన బ్రిగ్ ఫెరిస్తానుండియు ఫరగాటనెంపైరునుండియుఁ గొన్నివిషయములను సంగ్రహించి యుదాహరించుచున్నాను.(1910 వ సంవత్సరమునఁ గాంబ్రెఅండుకోలోఁ గలకత్తాయందు ముద్రితమగు ప్రతి నేను వాడుకచేసిన ఫెరిస్తాయని గ్రహింపఁ జదువరులను బ్రార్థించుచున్నాను.)

తిరుమలరాజు జీవితకాలములోఁ (1552) గొచ్చెర్లకోట నేలినట్టు లిథిక్ రికార్డులవల్ల నగపడుచున్నదని హెచ్ కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి.

వేంకటాద్రి కందనోలి నేలిన ట్లీక్రిందిపద్యమువల్ల నగపడుచున్నది.

"ఉ. ఏలెను గందనోలిపుర మింద్రసమానుఁడు వేంకటాద్రిభూ
పాలుఁడు ... ..." (నరపతివిజయము. ప. 266)

అచ్యుతదేవరాయతత్పుత్త్రులకాలములందును సలకముతిమ్మయరాజ్య మాక్రమించుకొన్నకాలమందును విజయనగరరాజ్యమునకు గర్భశత్రువులగు విజాపురాదిరాజులును విజయనగరరాజ్యాంతర్గతులగు మఱికొందఱురాజులును గొన్నికొన్నిప్రదేశముల నాక్రమించుకొనిన ట్లగపడుచున్నది. కావుననే మరల నళియరామరాజు దండయాత్రలుచేసి, రాచూరు ముదుగల్లు మొదలగుదుర్గములను వశపఱచుకొనవలసివచ్చెను.

ఇచట విజయనగరసామ్రాజ్యమునకుఁ బ్రతిస్పర్ధియగు మహమ్మదీయరాజ్యవిషయము సంక్షేపముగా నుదాహరించుట యావశ్యకమని తోఁచి వ్రాయుచున్నాను.

మహమ్మదుతొగ్లాకు డిల్లీశ్వరుఁడుగా నున్నపు డల్లాయుద్దీన్ హసన్ గంగూ యనువాఁడు గంగూ యను బ్రాహ్మణునొద్ద బానిసగా నుండెననియు, వాఁడు క్రమముగాఁ బ్రభువయి, యీదక్షిణదేశమున (క్రీస్తుశకము) 1347 వ సంవత్సరమున స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించెననియు, నతఁడు తన మొదటియజమానునందలి గౌరవమున నాతని రావించి తనప్రధానమంత్రిగానుంచుకొని తనవంశమునకు బహమనివంశమని పేరుపెట్టెననియు వ్రాసియున్నారు. దీనినె మనవారు భామినీరాజ్యమందురు. ఈరాజ్యమె యళియరామరాజుకాలమునకు నాలుగుభాగములుగా నేర్పడెను.*

మొదటిది యహమ్మద్‌నగరరాజ్యము. దీని నామదానగరమనియు గ్రంథములలో వాడిరి. దీనికి నిజాంషాహియనియు, దీనియధిపతికి నిజాంషాయనియుఁ బేర్లు. దీనిని (క్రీ. శ.) 1553 వఱకు బురహానను వాఁడును, 1565 వఱకు హుస్సేనను వాఁడును, 1586 వఱకు మూర్తజాయనువతఁడును బాలించిరి. దీని రాజును నిజామనియు నిజాముఁడనియుఁ బ్రబంధములలో వాడిరి.

ఈయహమ్మద్‌నగరరాజ్యమునకు దక్షిణమునున్నది బీజపూరురాజ్యము. దీనిని విజాపురరాజ్యమని ప్రబంధములలో వాడిరి. ఈరాజ్యమునకు అదిల్‌షాహియనియు, దీనియధిపతికి అదిల్‌షాయనియుఁ బేరులు. దీనిని క్రీ. శ. 1557 వఱకు నిబ్రహిమ్మనువాఁడును, 1580 వఱకు నలీ యనునాతఁడును

* ఫర్గాటనెంపైరు 29 వపుట ; ఫెరిస్తా 2 వ పుస్తకము 283 వ పుట మొదలుకొని చూడునది. (ఫర్గాటనెంపైరు 190; ఫెరిస్తా. 3 భాగము. 236, 237, 249, 250, 269)

పాలించిరి. (ఫర్‌గాటనెంపైరు. 192; 218; ......పుటలు) వీనియధిపతిని సవాయియనియు సపాదుఁడనియుఁ బ్రబంధములలో వాడియున్నారు. ఈరాజ్యములోని కృష్ణాతుంగభద్రానదులనడుమనున్న యంతర్వేది విజాపురవిజయనగరరాజ్యముల సంధిభాగము. దీనినిమిత్తము హిందువులును మహమ్మదీయులును బలుమాఱు పెక్కుయుద్ధములుచేసిరి. ఉభయులలో నెవరు బలాధికులయియున్నప్పుడు వారు దీనిని వశపఱచుకొనుచు వచ్చిరి.

అహమ్మదునగరి విజాపురరాజ్యములకుఁ దూర్పుగానున్న చిన్నభాగము బీదరురాష్ట్రము. దీనికి బెరీదుషాహి యనియు దీనియధిపతికి బెరీదుషా యనియుఁ బేరులు. ఈరాజును బరీదనియు నీరాజ్యములోని దుర్గమును పెదవకోటయనియుఁ బ్రబంధములలో వాడిరి. దీని నమీరనునతఁడు క్రీ. శ. 1549 వఱకును, అలీయనునతఁడు 1562 వఱకును నిబ్రహీమ్మనునతఁడు 1569 వఱకును గాసీమనునాతఁడు 1572 వఱకును బరిపాలించిరి. (ఫరిస్తా 3 వ భాగము 497, 499. ... పుటలు.)

విజయనగరరాజ్యమున కుత్తరమునను, బీదరురాజ్యమునకుఁ దూర్పునను నున్నది గోలకొండరాజ్యము. దీనికిఁ గుతుబ్‌షాహియనియు, దీనియధిపతికిఁ గుతుబ్‌షాయనియుఁ బేర్లు. ఈరాజును గుతుపమల్కనయనియు నిందలి కోవెలకొండయనుదానిని గొయ్యలకొండయనియుఁ గవులు వాడిరి. ఈరాజ్యమును (క్రీ. శ.) 1550 వఱకు జంషీ దనునాతఁడును 1580 వఱకు నిబ్రహీమ్మనువాఁడును, 1611 వఱకు మహమ్మద్‌కులీ యనునతఁడును బరిపాలించిరి. (ఫర్‌గాటెనెంపైరు. 189; 218 పు.)

వీరిలో నిబ్రహీమ్మనునతని నిభరామనియు మల్కిభరామనియుఁ గవులు వాడిరి. ఈయిభరామనునతఁడు తనయన్నయగు జంషీదుకుతుబ్‌షా తన్నుఁ జంపించునని భయపడి యళియరామరాజు శరణుఁజొచ్చెననియు, నతఁడు వాని సంరక్షించెననియు; జంషీదునకుఁ బిమ్మట నతఁడు గోలకొండకుఁ బ్రభువయ్యెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియున్నవిషయముల (ఫర్‌గాటనెంపైరు 188, 189, 218. ...పుటలు) నీక్రిందిపద్యము సూచించుచున్నది.

"సీ. ఖలు నతిద్రోహి నల్క యమన్నని హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె;
నతునినర్థితునిఁ బత్నుతునిఁ బట్టముగట్టి కుతుపనమల్కని క్షోణి నిలిపె;
... ..." (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82)

ఈయిబ్రహీమ్మనునాతఁడు తెలుఁగుదేశపురాజులయొద్దఁ బెరిగినవాఁడగుటచేతనే తనరాజ్యకాలమునందుఁ దెనుఁగుకవుల నాదరించెను. అద్దంకి గంగాధరకవి యితనికిఁ దపతీసంవరణ మనుకావ్యమును గృతిచేసియున్నాఁడు. అందు గంగాధరకవి యీతనితండ్రిని నితనిని నీక్రిందిరీతిని వర్ణించియున్నాఁడు.

"సీ. పడమట సవాయిబసవనిగాఁ జేసి యచట గొయ్యలకొండ నాదరించెఁ;
దమది మల్లాఖాను దక్షిణంబునఁ గొట్టి హరియించెఁ గానుగల్లాదిగిరుల;
నుత్తరంబున బరీదోడిపాఱఁగఁ దోలి మెతుకు దుర్గం బాక్రమించి మించెఁ;
బ్రథమదిక్కున నొడ్డిపాత్రసామంతుల ఘట్టించి ఱంబము వెట్టుగొనియె;
తే. నతనిఁ బొగడంగఁ దగదె యాచతురకీర్తి, రూఢిగిరిదుర్గలుంఠనప్రౌఢతేజు
వాహశిఖరాధిరోహరేవంతమూర్తి, గుతుపశాహిని క్ష్మాపాలు గుణవిశాలు.
సీ. సకలవేదపురాణశాస్త్రపారగులైన యొంటరివిద్వాంసు లొక్కచోట;
నష్టభాషలయందు సాంధ్యంబు లేకుండ హాళింకారికవీంద్రు లొక్క తంక;

గజపతినరపతిక్ష్మాభర్త లంపిన యొడికంపు రాయబా ర్లొక్కకడఁ;
మేరుమందరముల మించఁ గల్గిన మన్నియులు దండనాథు లొక్కొక్కయెడలఁ;
తే. జేరి కొల్వ భద్రాసనాసీనుఁ డగుచు, రమ్యగుణహారి మల్కిభరామశౌరి
భారతక్షీరమయసింధుబంధమధ్య, లలితపుణ్యకథాసుధాలహరిఁ దేలి.''

ఈయిబ్రహీముయొక్క తురుష్కసరదారుఁడగు నమీర్ ఖానునకుఁ బొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడు యయాతిచరిత్రను కృతియిచ్చినాఁడు.

పయినుదాహరించినరీతిని మహమ్మదీయరాజ్యము విభాగింపఁబడియుండుటచేతఁ దదధిపతులు "విజయానంతరో రాజా శత్రు" ననుచొప్పున నొకరికొకరు ప్రాకృతశత్రువు లయియుండిరి. విజయనగరరాజ్యము,వీనిలో విజాపురిగోలకొండరాజ్యములకు విజయానంతరమె యయినను ద్వాదశరాజమండలపద్ధతిచొప్పున "నరేశ్చ విజిగీషో శ్చ మధ్యమో భూమ్యనంతర" యనురీతిని బయిరెండురాజ్యములకును మధ్యస్థితిలో నుండెను. పయిరెండురాజ్యములతోను శత్రుశత్రుతారూపమైత్రియు విజయానంతరస్థితిరూపశత్రుత్వమును నుండుటచే మధ్యస్థితి దీనికి యుచితమేగదా? అహమ్మదునగరబీదరురాజులకు విజయనగరరా జరిమిత్త్రుఁడగుటచేఁ బ్రాకృతమిత్త్రుఁడై యుండుట సహజము.

రామరాజు నిజాంషా కుతుబ్షాలనుగలసి యదిల్షా నోడించుటయు రామరాజునకు రాచూరు ముదిగల్లుమొదలగు నంతర్వేదిసంపాదుటయు (ఫెరిష్టాగ్రంథము 184, 190 పుటలు) నీక్రిందిపద్యమును సూచించుచున్నవి.

"పదిలుఁడై రాచూరు ముదిగల్లు కప్పంబు, సేయఁ గాంచి సహాగు సీమనిలిపె,
... ... రామవిభుఁడు" (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

ఈయుద్ధకాలములలో విజాపురరాజ్యమునకు మొదటియిబ్రహీము రాజై యుండెను.
(ఫెరిష్టాగ్రంథము. 190 వ పుట.)

"క. అబ్రాశిధర ధీరచి,తబ్రాహ్మీధవవివేక తరుణచరణాభా
గిబ్రామశరణ సకలక,విబ్రామాభరణకరణగుణసంస్మరణా." (వసు. ఆ. 4. ప. 140)

విజాపురరాజ్యాధిపతుల కదిల్షా యనుపేరువలెనె యేదులఖానను బిరుదుకలదు గాన నీక్రింది పద్యములు, రామరాజుతమ్ముఁడగు వేంకటాద్రి యేదులఖానును (అదిల్షాను) జయించి యంతర్వేదిని వశపఱుచుకొనిన విజయమును సూచించుచున్నవి. (ఫెరిష్టాగ్రంథము 180, 190 పుటలు.)

"మ. బలదుర్వారుఁడగు వేంకటేంద్రుని మహాబాహాబలాటోపవి
హ్వలుఁడై ముహ్నాధావనక్రియ సహాదాఖ్యుఁడై యట్టియే
దులఖానుం డిదె నేఁడు ప్రస్తుతి సహాదుండయ్యె నా నర్మిలిం
దలఁ దత్పాదముఁ దాల్చి ఛీమరఘపొంతం గాన నితోస్నిహక్.
మ. స్థిరసంగ్రామజయాభిరాముఁడగు నా శ్రీవేంకటక్ష్మావరుం
డరయక్ రాజశిఖావతంసుఁడగుచుఁ దథ్యం బర్వఁ గాకున్న నీ
ధరణీపాలకు లెల్ల మెచ్చఁగ సహాదక్షోణి భృత్యావ్రిప్తి భా
సురదుర్గాధిపతిత్వసిద్ధినవికమూర్తి నిర్వాహంభించునే"(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 87,88)

విజాపురనబాబగు నిబ్రహీమ్మనునతఁడు చనిపోయినపిదప నతనిపుత్త్రుఁడగు నలీ యనువాఁడు రాజయ్యెను. ఈకాలమున నహమ్మదునగరరాజగు బురహాను నిజామను వాఁడు చనిపోయినందున నతనిపుత్త్రుఁ డగు హుస్సేననునతఁడు రాజయ్యెను.

అలీ అదిల్‌షా తనతండ్రికాలమున నళియరామరాజుమూలమున బురహాన్ నిజాంషాకు వశపడి యున్న తనరాజ్యములోని కళ్యాణనగరాదులు మరలఁ దాను సంపాదింపఁ దలఁచి యళియరామరాజుతో స్నేహము చేయుటకు నిశ్చయించుకొనెను. అకాలమున రామరాజు కొకకుమారుఁడు చనిపోయినందున నదేసమయమని తలఁచి యలీయదిల్‌షా విశ్వాసపాత్త్రముగా స్వల్పసైన్యముతో విజయనగరమునకుఁ బోయి రామరాజునకు దుఃఖోపశమనముగా మాటలాడి యతనిస్నేహమును సంపాదించెను. (ఫర్‌గాటనెంపైరు 192-193 పుటలు) ఈసందర్భమున నలీ యనునతఁడు తన్నుఁ బుత్త్రునిఁగాఁ జూచుకొమ్మని రామరాజుభార్యను వేఁడుకొనెననియు నామె వానిని బుత్త్రభావమునఁ జేకొనెననియు నప్పటినుండియు రామరాజును నలీయును స్వపుత్త్రులనుమనలతో నొకరినొకరు పిలుచుకొనుచుండరనియుఁ బిదపరామరాజు జంపకము పెట్టినందున నలీ కోపించినను మనసులో నణఁచుకొనియుండెననియు లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసియున్నారుగాని రామరాజుభార్య యలీయదిల్‌షాను బుత్త్రుఁడని పలికెననిమాత్రము ఫెరిస్తా వ్రాసియున్నాఁడు (ఫెరిస్తా 3వ పుస్తకము 118 వ పుట) కాఁబట్టి యలీయదిల్‌షా మొగటనల్లు ప్రార్థించుటయు, రామరాజు వానినిఁ గుమారునిగరుసతోఁ బిలుచుటయు నసత్యమని ఊహించి వ్రాసినట్లగపడుచున్నది.

పిదప రామరాజుసాయమూలమున నిజాంషాకు వశపడ్డ యదిల్‌షాసంబంధమైన కల్యాణనగరాదులు తిరుగ నలీ కిచ్చివేయవలసినదని హుస్సేను నిజాంషా కాజ్ఞాపించినను నతఁ డాయాజ్ఞను లక్ష్యము చేయనందున రామరాజు వానినిజయించి కల్యాణపురమును వశపఱచుకొనెననియు నీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఫర్‌గాటనెంపైరు 194, 197 పుట.)

"సీ. హరిశౌర్యుఁడగు తిర్మలాధీశ్వరుండు పినచెంజుండగు వేంకటాద్రిరాజు;
భుజయుగంబుగ బలస్ఫురణతోఁ గరిహరి, వరవీరభటులతో దొరలతోడ;
దనయాజ్ఞ మీఱినఁ గినుక నిజాముపై దండెత్తి తటుమి యుద్ధంబునందు;
నతఁ డేలుచున్నట్టి * యాహమ(ము)దానగరంబు చాలొత్తి మాఱ యాముదాలు వేసి;
ఆ. సేతుకాశిమధ్యభూతలవ్యతిజయ, శ్రీరహించి వెలసెఁ దెలంగు
రామమూర్తియైన రామరాజేంద్రుఁడు, సాంద్రవిభవతనురేంద్రుఁ డలమి."
(నరపతివిజయము. ప. 281)

"శా. విశ్వామిత్త్రునిఁ గొల్చి రాముఁ డతఁ డుర్విం జెందెఁ గల్యాణముల్
విశ్వామిత్త్రులఁ గొల్వ రాముఁ డతఁ డుర్విం జెందెఁ గల్యాణముల్
శశ్వత్కీర్తుల రాము లయ్యిరువురుఁ సాధించు కల్యాణలా
భైశ్వర్యంబులు ధర్మనిర్మథనధర్మాలంబనవ్యక్తముల్." (వసు. ఆ. 1. ప. 47)

"క. ఖల్యాభయకర హరిఖుర, హల్యాహతజన్యజాంగలాంగణఫలసా
కల్యావహ బహుదిగ్జయ, కల్యాణ నిజామగుప్తకల్యాణహరా." (వసు. ఆ. 5. ప. 127.)

ఈరీతిని కల్యాణపురమును రామరాజు గెల్చుకొనఁగా హుస్సేన్ నిజాంషా సహింపక కుతుబ్‌షాను సహాయునిఁ జేసికొని మరలఁ గల్యాణపురి నాక్రమింప రామరాజు మఱల వారి నోడించుటయు

* అహమ్మద్‌నగరము.

నాయుద్ధమున నిజాంషాకుతుబ్‌షా లోడి కాందిశీకు లగుటయు నందు నిజాంషా, యిబ్రహీం కుతుప్‌షా మైత్రిని నిందించుచు రామరాజును శరణుదూఱఁగా నాని కభయ మిచ్చి యహమ్మద్ నగరరాజ్యము నిలుపుటయు మొదలగుచరిత్రాంశముల నీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఫర్‌గాటనెంపైరు పు. 196, 197.)

"సీ. ప్రబలావలేపవిగ్రహజాయమానాగ్రహము డించి బహుధావనాప్తిఁ గాంచు;
బుర మెల్లఁ బ్రత్యగ్రభూతిపాలుఁగఁ జేసి యచలాసనాభ్యాసియై కృశించు;
రతి నిభరామానుగతమైత్రిపై రోసి కలనైనఁ గల్యాణకాంతఁ యుడఁడు;
సరవిఁ బ్రాణాయామసంసిద్ధికై సారెసారెకుఁ గుండలి స్థానమంటు;
తే. మానక నిజాముఁ డపవర్గమార్గవృత్తిఁ, బెరయు పరిశుద్ధి నెవ్వాని పేరు విలిచి
యతఁడు శ్రీరాముఁ డఖిలసన్నుతికిఁ దగఁడె, సేతుకాశీతలాంతరఖ్యాతయశుఁడు."

(వసు. ఆ. 1. ప. 48.)

"సీ. శర ణన్న మల్కనిజామని కభయం బొసంగి తదీయరాజ్యంబు నిలిపె..."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

అదిల్‌షా కుతుప్‌షా నిజాంషాలతో జరిగిన యుద్ధములందు రామరాజ తిరుమలరాజ వేంకటాద్రులును వారిపుత్త్రులును జూపినపరాక్రమముల నీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి.

అళియరామరాజు.

"మ. హరిశౌర్యం బగు రామభూవిభుని తీవ్రాటోపవద్వాహినీ
శరవేగంబున నాత్మమూలబలముల్ జాఱం దశాశాంబరం
బరుగం గొప్పులు వోవ లాసరనిజామాదుల్ వజీరుల్ భజిం
తురు నస్త్రత్వముఁ గానలో ముసలమానుల్ గా వితర్కింపఁగాన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 45.)

"సీ. ఎడలపై... ... ...
తే. అనుచు శిరమునఁ దాల్తు రవ్వని సమగ్ర, సైన్యధృతధూళిఁ జకితులై చనుసపాద
కుతుపసాహినిజామాదికుతులపతు లతఁడు నృపమాత్రుఁడే రామధరణివిభుఁడు."

(వసు. ఆ. 1. ప. 46.)

రామరాజుకుమారులు.

"ఉ. ధ్యేయుఁడు రామరాజు పెదతిమ్మవిభుం డని వాజిదోల లోఁ
బాయనిభీతిచేత మొన భగ్నముగా యవనుల్ దొలంగ నా
చాయ నిజాముఁ డడ్డుపడ సామజయూథముఁ ద్రుంచెఁ జూపరుల్
వాయుజుఁడంచు నెంచఁగ నవార్యసముజ్జ్వలబాహుశౌర్యుఁడై." (నరపతివిజయము. ప. 299.)

"ఉ. మావులు నేనుఁగుల్ ఘటసమాజము పీనుఁగుపెంటగాఁగఁ గం
గావలి నుండి కృష్ణదనుకం బొనరించి నిజాముఁ ద్రోలి రా
మావనినాథు కొండవిభుఁ డాహవకేళిఁ జరించెఁ జూచి యా
దేవతలెల్ల నీఘనుఁడు దేవవరాత్మజుఁ డంచు నెంచఁ గాన్." (నరపతివిజయము. 302. ప.)

"ఉ. నారద! యెంతచిత్ర మిది నారకవాసులు గాక దేవతా
వారిజగంధులం గలసి నత్తురు నద్గొలుసంగ ధేనుసం

హారులు మ్లేచ్ఛు లన్న వినుమా సురవల్లభ! యాజిభూమి నా
చూరిపురీశు తిమ్మవిభు నుగ్రకరాసిని స్రగ్గఁ గాఁ జుమీ!" (నరపతివిజయము. ప. 310.)

తిరుమల దేవరాయలు.

"సీ...గీ. తగవరి గదా నిజాముఁ దుర్దండజమువ, ట్టితిరుమలరాయధాటికిఁ జలించి
పఱచు నెడ శక్తి మఱచియు మఱవఁడయ్యెఁ, వర్తదుచితప్రదేశసంధానయుక్తి."
(వసు. ఆ. 1. ప. 58)

"సీ...గీ. అతఁడు నృపమాత్రుఁడే యనియనఁగ నపాప, కుతుపసాహినిజామాదికుతిలపతులఁ
జెండెదోర్దర్వఖర్వితాఖండలుండు, నిజజయవిహారితిరుమలరాయశౌరి." (నరపతివిజయము. 235 ప.)

తిరుమల రాజపుత్రులు.

"శా. యాదోరాశిగభీరమూర్తి నిపుణునా శ్రీశుఁ దుర్దండసా
హావర్పాంధసపాప మల్కికనిజామానీకముల్ ద్రుంప జ
న్యాదూరక్షితిఁ బాలు కృష్ణను గృష్ణాంకంబు నాఁ దప్పె ని
బ్బీదిన్యవ్లయనాబ్జ కజ్జలజలాభీలప్రవాహంబులన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 69)

"సీ. కడువిజాపురరాజ్యకామినీగర్భముల్ ఛేదించు నెవ్వాని శేరికవము
దామిడిఁబోయి నిజాముపట్టణముల ధూళిగాఁ జేయు నెవ్వారబలంబు
గోలకొండవజీర్ల కోటులకాయముల్ చించు నెవ్వాని కేంద్రుచేతికత్తి
... ...శ్రీరంగరాయమౌళి." (నరపతివిజయము. ప. 244)

"ఉ. రామమహీశ్వరుండు రణరంగమునందు నిజామునేలన్
భీమపరాక్రమస్ఫురణఁ బీఁచమడంపఁగ సాటి యన్నుచున్
రాముఁడొకండు చంప మిదిరా యితఁ డాతఁడ పోల్చుటందు నా
తామరసోద్భవోద్భవుఁడు తాళము లొత్తును నాట్యమాడుచున్." (నరపతివిజయము. 248.(a)

వేంకటాద్రి.

"మ. కడిమిన్ వేంకటరాయశౌరి నెదురంగా లేక యత్యాహితిం
బడరం గౌతమి దాటువేళ నిజకాంతాశ్రుప్రదాహాప్తిఁ గా
ల్నడదప్పన్ జడుడై నిజాముఁ డుడుపాలంబంబునన్ దాఁటి యె
క్కుడఁ గన్నన్ భజియించు నయ్యుడుపతేఖన్నానమోహంబునన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 52.)

"ఉ. ఏకసపాదలక్షమిత మింప్రజాదోశ్చరితప్రబంధ మ
స్తోకమె యంచుఁ జాపజితధూర్జటి వెంకటశౌరి శౌర్యదీ
ప్తాకృతి కర్ణభీష్మజయశక్తి ననేకసపాదలక్షసం
ఖ్యాకమనీయభూరివిభవాప్తి వహించు నుదంచితోన్నతిన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 53.)

"సీ. కందుకక్రీడగాఁ గదనరంగస్థలిఁ గదునజీరులమస్తకములఁ దునిమి
హరులను బోరిగొని కరులను దునిమి తదారోహకులఁ ద్రుంచి వీరభటవి
దళనంబుఁ జేసి దుర్భరపతాకలు గూల్పఁ గనుఁగొని కాందిశీకతవహించి
వీడుపట్టునునాస విడిచి నిజాము సేదులఖాను కుతుపసాహుల దళంబు

తే. విచ్చి వెన్నిచ్చి కనుకని యిచ్చఁ బఱచి, మెచ్చఁ జొచ్చిన వభయంబు నిచ్చి విజయ
కాహళులు మ్రోయ నియమించె క్ష్మాజనంబు, లభినుతు లొనర్పఁగా వేంకటాద్రిరాజు.''
(నరపతివిజయము. ప. 265)

రామరాజుపరిపాలనకాలమందె తిరుమలరాజు వేంకటాగ్రులు బీదరురాజ్యముపైకి దండెత్తి బరీదుషాను జయించిన ట్లీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఈవిషయము ఫెరిస్తాలోఁగాని ఫర్గాటెనెంపైరులోఁగాని యగపడదు.)

కవిరాజవిరాజితము.

"...విమదనూదన మల్కవినోదన వీరబరీదరాహారి !" (వసు. ఆ. 3. ప. 188)

"తరల. ...కలితహాటకనకవాటసంభ్రమ మ్మరిమిత్రహారి భేదనకోటపుంకవాటపాటనా !"
(వసు. ఆ. 5. ప. 128.)

"సీ...గీ. అనుముఁ గడుమెచ్చి జయలక్ష్మి యాజి రంగ, కాతరబరీదకేతుంభుటితభద్ర
కలశ మకురుగఁ బూని యేఘనునిఁ జెంద, నతఁడు సామాన్యుఁడే వేంకటాద్రివిభుఁడు.
(వసు. ఆ. 1. ప. 51.)

"సీ...గీ. అనుమ యవనులఁ దెగడి తన్నాశ్రయించి, వారి సామ్రాజ్యలక్ష్మి సన్వాఁడు గొనియె
నాహవోగ్రబరీద సప్తాంగహరణుఁ, డతఁడు విలసిల్లు శ్రీవేంకటాద్రివిభుఁడు.''
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 85.)

"ఆ. అసదృశోరుశౌర్యుఁ డాహవగాండీవి, వేంకటాద్రిరాజవిబుధరాజు
అని బరీదు గెల్చి యాతనిబిరుదు మే, ళమ్ముఁ గొనియె భూజనమ్ము వొగడ.''
(నరపతివిజయము. ప. 264.)

పయినుదాహరించినరీతిని రామరాజు మహమ్మదీయరాజులలో నొక్కొక్కమా ఱొక్కొక్కనికి సహాయముఁజేసె వారిని జయించుచు వారి మసీదులను జెఱచుచు వారిని వారిరాయబారులను గర్వముతో నిరాకరించుచుండుటచేతను (ఫర్గాటనెంపైరు. 197 వ పు.) నిర్హేతుకముగా వదిల్‌షా కుతుబ్‌షాల దేశములమీఁదికి సేనలనంపి వారిరాజ్యములోని కొన్నిభాగములను దీసికొనుటచేతను (ఫర్గాటనెంపైరు 198 వ పు.) నీతఁడు వారికందఱకును గృత్రిమశత్రువాయెను. కావున నానలుగురికిని బ్రాకృతవైరముచే నిజమైనయైకమత్యము లేకున్నను గార్యవశమునఁ గృత్రిమమైత్రి కలుగవలసివచ్చెను.

"సఖా గరీయాన్ శత్రుశ్చ కృత్రిమ స్తౌ హి కార్యతః,
స్యాతా మమిత్త్రే మిత్త్రే చ సహజప్రాకృతా వపి.'' (మాఘ. స. 2. శ్లో. 37.)

యను చొప్పునఁ బ్రాకృతశత్రుమిత్రత్వములకన్నఁ గృత్రిమశత్రుమిత్రత్వములు బలిష్ఠములు గదా !

మఱియుఁ దమకృత్రిమమైత్రి బలపడునట్లుగా సహజమైత్రిని దోడుచేయుటకై వారు పరస్పరము బాంధవములను జేసికొనిరి. నిజాముకూఁతురగు చాందీబీబీ నలీయదిల్‌షాయునను, నలీచెల్లెలిని నిజాముకుమారుఁడగు మూర్తజామును బెండ్లియాడిరి. (ఫర్గాటనెంపైరు. 199 వ పుట.)

ఈరీతిగా నలుగురునొకటిగాబు లేకీభవించి విజయనగరముపై దండెత్తివచ్చుచుండ నావార్తచారుల వలన విని రామరాజును దనసేనలను గూర్చుకొని వారి కెదురుగా నేగెను. ఉభయసైన్యములును గృష్ణానది కుత్తరమునను న్న తాళికోటయొద్దఁ (తాళికోట ద్రోణానదియొద్దను న్నది. ద్రోణాకృష్ణానదులసంగమమునకుఁ బదునాఱుమైళ్లమీఁదను, చెన్నపురినుండి బొంబాయికిఁ బోవు నినుపదారికిఁ గృష్ణ

యుద్ధమువచ్చినపోటికిఁ బశ్చిమమున నఱువదియైదుమైళ్లదూరమున గలదు. (ఫర్గాటనెంపైరు 200 వ పుట.) గలిసికొనినవి. కృష్ణానది కుత్తరపుటొడ్డునఁ దురుష్క సైన్యములును, దక్షిణపుటొడ్డున హిందూ సైన్యములును నిలిచెను. తురక లీనదిరేవులు దాఁటకుండ మూఁడురోజులవఱకు హిందువులు కాచుకొనిరి. గాని తుదకు వారి నేమరించి తురుష్కులు కృష్ణానదిదక్షిణపుటొడ్డును జేరిరి. క్రీ. శ. 1565-వ సం. జనవరి తే 23 ది నాఁ డుభయసైన్యములకును ఘోరయుద్ధము జరిగెను. దీనినే తల్లికోటయుద్ధమని చెప్పుదురు. (ఫర్గాటనెంపైరు 200, 201, 202, 203 పు.) ఈమహాయుద్ధములో హిందువులుత్తరముఖముగాను దురుష్కులు దక్షిణముఖముగాను నిలిచిరి. సేనలను మూఁడుభాగములుగాఁ జేసికొని వేంకటాద్రిరామరాజ తిరుమలరాజులు వరుసగా నిలిచిరి. వారిలో వేంకటాద్రిని నదిల్‌షాయును, రామరాజును నిజాంషాయును, దిరుమలరాజును బరీదుకుతుబ్‌షాలును నెదిరించిరి. (ఫెరిస్తా 3 వ పుస్తకము 128, 247 పు.) ఫర్గాటనెంపైరులో నీవిషయము ఫెరిస్తానుండి సంగ్రహించి వ్రాసినట్లె (203 పుటలో) వ్రాయఁబడియున్నది గాని యేకారణముననో పొరపాటువడి యాగ్రంథకర్త, కుతుబ్‌షా వేంకటాద్రులును, నదిల్‌షాతిరుమలరాజులును బరస్పరము నెదిరించినట్లు వ్రాసెను. ఈకారణముననే కొందఱును గతానుగతికముగా శ్రీ. క. వి. లక్ష్మణరావుగారును, జిలుకూరి. వీరభద్రరావుగారును, దుగ్గిరాల. రాఘవచంద్రయ్యచౌదరీగారును ఫర్గాటనెంపైరులోని పొరపాటుమార్గముననే పోయియున్నారు. విజయనగరసామ్రాజ్యమున శ్రీరాఘవచంద్రయ్యచౌదరిగారు, రామరాజనిజాంషాలు కుడిప్రక్కనునిలిచి యుద్ధముచేసినట్లు పటములోఁ జూపియున్నారు. ఇది ఫర్గాటనెంపైరునకు సయితము విరుద్ధముగా నున్నది.

ఈమహాయుద్ధములోఁ దిరుమలరాజవేంకటాద్రులు జయముగొనియుండఁగా హిందువుల దురదృష్టవశమున జెదరివచ్చిన నొకయేనుఁగుచే రామరాజు పట్టుపడెననియు రామరాజును జంపి యాతని శిరమును సేనలకుఁ జూపఁగా హిందూసేనలు పారిపోయెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇక్కాలమున రామరాజు ముదుసలియై యెనుబదియేండ్లవానివలెఁ బొడ జూపెననియు వ్రాసియున్నారు. (ఫర్గాటనెంపైరు 203, 204, 205 పుటలు.)

ఈయుద్ధములో రామరాజుమాత్రమె చనిపోయినట్లును దిరుమలవేంకటాద్రులు జీవించియున్నట్లును ఫెరిస్తావల్ల నగపడుచున్నది. (ఫెరిస్తా 3 వ భాగము 131 వ పుట.) అది యసత్యమయియుండుననియు వేంకటాద్రియును జనిపోయెననియు, ఫర్గాటనెంపైరులో (180, 212 పుటలు) వ్రాయఁబడియున్నది. కాని యందుకుఁ దగినయాధారములు చూపలేదు. తిరుమలరాజవేంకటాద్రు లిద్దఱును జనిపోయినట్లు విజయనగరసామ్రాజ్యమున దుగ్గిరాలరాఘవచంద్రయ్యచౌదరిగారు వ్రాసియున్నారు. తిరుమలరాయ లిట్టి మహావిపద్దశలో జీవించియుండిపోవుట భ్రాతృసౌహార్దమునకు సరిగా నుండదని యూహించి వీ రిట్లు వ్రాసియుందురా యని యాలోచింపవలసియున్నది. తల్లికోటయుద్ధానంతరమునఁ దిరుమలరాయలు జీవించియున్నట్లు పెక్కుశాసనములును వసుచరిత్రాదిప్రబంధములును ఋజువుచేయుచున్నవి.

విజయనగరసామ్రాజ్యము తల్లికోటయుద్ధములో క్షీణదశకువచ్చుటచేతను, నందు విజయనగరరాజులకు గొప్పనష్టమును నవమానమును సంభవించుటచేతను వారిని స్తుతించుప్రబంధములందును దానశాసనములందును నీయుద్ధవిషయము లంతస్పష్టముగా వర్ణింపఁబడలేదు గాని రామరాయలయనంతరమునఁ దిరుమలదేవరాయలు మూర్ధాభిషిక్తుఁడయినట్లు శాసనములందు వర్ణింపఁబడుటచేఁ దల్లికోటయుద్ధానంతరమునఁ దిరుమలరాయలు జీవించియుండెననక తీరదుగదా!

"శ్రీరామరాజే శ్రితసత్వశౌర్యే శౌరేః పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే;" 91

"తిదను భువ మశేషాం పాలయన్ రాజనీత్యా
తపనతనయజేతా దానరీత్యా మహాత్మా,
భరతమహితభూమా భాతి తస్యానుజన్మా
వరతిరుమలరాజ స్సాహితీభోజరాజ." 92

యని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 9 వ పుస్తకము. 338 వ పుట. సదాశివరాయల శాసనము.)

మఱియు పైయంశములు కర్ణాటశాసనములందును గలవు.

"స్వస్తిశ్రీవిజయాభ్యుదయశాలివాహనశకవర్షంగళు 1490 నెయ విభవసంవత్సర జ్యేష్ఠశు. 5 మంగళవారదల్లు శ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరవీరప్రతాపవీరసదాశివమహారాయరు పృథివీరాజ్యంగైయుత్తిరలు శ్రీమన్మహామండలేశ్వర అళియరామరాజయదేవమహా అరసుగళు తురుత్తురాజకార్యక్కాగి అస్తమానవాగల్లాగి పట్టణసింహాసనరాజ్యదేశవెల్లా కెట్టు ఖిలవాగల్లాగి రాజశ్రీతిరుమలరాజయ్యదేవమహాఅరసుగళు......పాల్లిసిదమేలే........."

(ఎపిగ్రాఫికాకర్ణాటిక. 11 వ పుస్తకము. 323 పుట, హొళల్కెరి తాలుకా 7 వ నెంబరు శాసనము.)

ఈశాసనములో సదాశివరాయలు రాజ్యముచేయుచుండఁగా రామరాయలు రాజకార్యమునకై తురకలచేఁ జంపఁబడినందున రాజ్యమంతయుఁ జెడినదయియుండఁగాఁ దిరుమలరాజు రాజయి యీ దేవాలయమును మరల నుద్ధరించెనని యున్నది. ఇంచుమించుగా నీపదరచనతోడనే యీశాసనమునకు వెనుకటిదగు నాఱవ నెంబరు శాసనమును నున్నది. "తురుత్త" నుచోటఁ "దురక" యని యందుఁ గలదు. కాన నిందును నట్లే యుండియుండునని సవరించి యర్థము వ్రాసిరి. కొందఱిందుఁగల తురుత్తను దానికిఁ ద్వరితమని యర్థముచేసి రామరాజు చనిపోవుటకుఁ గారణభూతమగు గజక్షోభము సూచింపఁబడినదని తలంచుచున్నారు గాని యీయర్థ మశ్లిష్టముగా నున్నది.

తిరుమలదేవరాయలును, తత్పుత్త్రులును జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారులని వర్ణింపఁబడుటచేత వసుచరిత్రాదులందుసైత మీతల్లికోటయుద్ధవిషయము సూచింపఁబడిన దనవచ్చును. అంతకుముందు మహోన్నతదశలోనున్న కర్ణాటరాజ్యము జీర్ణించినదనియుఁ దిరుమలరాజు మరల దాని నుద్ధరించెననియు వర్ణించుటచేతను దిరుమలరాజాదులు పెనుగొండ చంద్రగిరులలో రాజ్యముచేసినట్లు వర్ణించుటచేతను దల్లికోటయుద్ధమును విజయనగరవినాశమును నుక్తప్రాయములేగదా !

"సీ. ...జీర్ణకర్ణాటలక్ష్మీపునస్సృష్టి నెవ్వాని లోకేశ్వరత్వము పొసంగు
గీ. ... ...తిరుమలరాయశౌరి." (వసు. ఆ. 1. ప. 13.)

"క. ... ...కర్ణాటకాంధ్రధరణీపునరు
ద్ధారికిఁ దిరుమలదేవమ, హారాయాగ్రణికి..." (వసు. ఆ. 1. ప. 90.)

తిరుమలదేవరాయలకుమారుఁడగు శ్రీరంగరాయలను నిట్లే వర్ణించిరి.

"సీ...గీ. ...జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు, రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి."

(నరపతివిజయము. ప. 244.)

అళియరామరా జచ్యుతరాయల కుమారుఁడగు వేంకటరాయల యనంతరమునఁ గర్ణాటరాజ్యమును వృద్ధిచేసెనని చెప్పుటలో నాతనిఁ గర్ణాటరాజ్యవిభవస్థాపనము చేసెననిమాత్రము వర్ణించిరిగాని యిట్లు జీర్ణించిన కర్ణాటదేశమును మరల నుద్ధరించెనని చెప్పలేదు.

"సీ. ... ...

గీ. ... ... సాధుకర్ణాటవిభవ సంస్థాపనంబు

పూని శరణాగతుల నెల్లఁ బ్రోచె రాముఁ, డతఁడు... ..." (వసు. ఆ. 1. ప. 44.)

"సీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కయతిమ్మని హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె..."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

కానఁ దిరుమలదేవరాయలను జీర్ణకర్ణాటపునస్సృష్టికర్తయని వర్ణించుటచేత విజయనగరసామ్రాజ్యమును తురకలు వినాశము నొందించినపిమ్మటఁ దిరుమలదేవరాయలు పెనుగొండను రాజధానిగాఁ జేసికొని యాసంధికాలమునఁ దమతమజాగీరుల నాక్రమించుకొని స్వతంత్రముగా నేలుకొనుచున్న రాజులను మఱల వశపఱచుకొనఁ జొచ్చెనని గ్రహింపవలసియున్నది.

(ఫర్‌గాటనెంపైరు. 209, 211, 212 వ పుటలు.)

ఈరీతిగా నాయారాజులకాలములోనివారు నయితము వారపరాజయమును సూచించి యుండఁగా నిప్పటిమనవారు సందేహించుట వింతగానున్నది. మఱియు మనవారు కొందఱు రామరాజు తురకలచే మోసమునఁ జంపఁబడెనని వ్రాసిరి. చరిత్రములు వ్రాయువారికిఁ బక్షపాత ముండుట సరికాదు.

అలీ యాదిల్‌షా, యిబ్రహీం కుతుప్‌షా మొదలగువారు విజయనగర రాజ్యమునకు హానిచేసి రనుమాట నిజమేగాని యాకారణమున వారు, పరిపంథులును, కృతఘ్నులును, మోసము చేయువారును నని వ్రాయుచు వారిని నిందించుట యుచితముకాదు. తన్నుంపకము పెట్టుటకు రామరాజు రాలేదని తప్పు పట్టుకొనిన యాదిల్‌షా విజయనగరములో బసచేసికొని యెల్లప్పుడును రామరాజువద్ద నిచ్చకములు చెప్పుకొనుచుండెడివాఁడని వ్రాయుట సహజముగా నుండదుగదా!

ఆకాలములో మోసమనునది యొక నీతిశాస్త్రపద్ధతిగా రాజులచే నంగీకరింపఁ బడుచుండెను. రామరాజు తురకరాజులకు మిత్త్రుఁడువలెనుండి వారిలో వారికంతఃకలహములు పెట్టుచు నదిల్‌షా కుతుప్‌షాల రాజ్యములలోని కొన్నిభాగములను దీసికొనలేదా! ... (ఫర్‌గాటనంపైరు.)

అలీయదిల్‌షాయును, నిబ్రహీంకుతుప్‌షాయును గొప్పరాజులయినట్టును విద్యాపక్షపాతులయి నట్టును, గొప్పకట్టడములను గట్టించినట్టును జరిత్రములవల్ల నగపడుచున్నది. (ఫెరిస్టా 3 వ పుస్తకము. 113 వ పుట. 328 వ పుట.)

మఱియు నప్పటివారి కిప్పటిమనవారియంత దేశాభిమాన మున్నట్లగపడదు. కొందఱు హిందువులు తురకలయొద్దఁ గొలువుచేసి హిందూరాజులతో యుద్ధములుచేసిరి. వేయేల! అళియరామరాజే మొదటఁ గుతుప్‌షాయొద్ద సరదారుఁడుగా నుండెను. (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము. 250వ పుట. ఫెరిస్టా 3 వ భాగము. 350 వ పుట.)

తెనుఁగుకవులును, దురకలనుగొట్టి విజృంభించిరని తెలుఁగురాజులను వర్ణించినట్లే తెలుఁగురాజులను గొట్టి విజృంభించిరని తురకలను బొగడియున్నారు. అద్దంకి గంగాధరకవియును, పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడును దురకలకు గ్రంథములను గృతిచేసియున్నారు.

మఱియు రామరాజు తురకలచే సులభముగా మోసపుచ్చఁబడెనని మనవారు తురకలను నిందించుటకై వ్రాసిరిగాని యది రామరాజునకే గొప్పలోపమని తలంపరైరి. సలకము తిమ్మయచేతిలోనున్న రాజ్యమును నేర్పుతో వశపఱచుకొని సదాశివరాయలను పేరునకు మాత్రము సింహాసనమున నిలిపి తురకరాజ్యములకుఁ బరస్పరకలహములను గల్పించి తనరాజ్యమును వృద్ధిచేసికొనిన మహానిపుణుఁడగు రామరాజు నంతసత్యకాలపువానిఁగాఁ జెప్పుట సరిగానుండునా?

విజయనగరసామ్రాజ్యవినాశకమగు తల్లికోటయుద్ధమున నళియరామరాజు చనిపోయినపిమ్మటఁ దిరుమలదేవరాయలుసైతము సదాశివరాయలనే సింహాసనమున నుంచి రామరాజువలెనే తానును మెల్లఁగ రాజులను వశపఱచుకొనుచు రాజ్యపాలనము చేయుచుండెనని శాసనములవల్ల నగపడుచున్నది.

"శ్రీరామరాజే శ్రితసత్వశౌర్యే శౌరేః పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే. 91

తదను భువ మశేషాం పాలయన్ రాజనీత్యా... ...

...... తదనుజన్మా, వర తిరుమలరాజ స్సాహితీభోజరాజః. 92

స్వైరం సంహృతకంటకోథ సుకృతోత్కృష్టం విధాయాఖిలం
భూకేదార ముదారదానసలిలాసారై స్సమాపూర్యచ ;
సంవర్ధ్యానఘకీర్తిసస్యనివహం తత్పాలికాం విక్రమ
శ్రీకాంతాం భుజకాయమానశిఖరే ధత్తే హి య స్తేజసా.

ధర్మమర్మవిద స్తస్య ... ...
... ... విమతధ్వాంతభాస్వతః.

ప్రాజ్యకర్ణాటరాజ్యశ్రీస్థాపనాచార్యవిశ్రుతేః,
ఆత్రేయగోత్రపాథోజమార్తాండస్య మనస్వినః.
... ...

శ్రీమత్తిరుమలక్ష్మాపశేఖరస్య దయాంబుధేః, వినయౌదార్యశీలస్య విజ్ఞప్తి మనుపాలయన్.
... ...

సదాశివమహారాయో మాననీయో మనస్వినాం,సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ముదా."
యనియున్నది. (ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 9 వ పుస్తకము, 338 వ పుట.)

అట్లయినను దిరుమలరాయలు పెనుగొండలో రాజ్యముచేయుచున్నకాలమునఁ దాను సింహాసనము నలంకరించినట్లును, దనకుమారుఁడగు శ్రీరంగరాయలను యువరాజుగాఁ జేసినట్లును నగపడుచున్నది.

"గీ. ......తిరుమలరాయచంద్ర, సాంద్రపట్టాభిషేకాంబుసముదయమున." (వసు. ఆ.1.ప.62.)

"చ. హరిపదభక్తశీలుఁడగు నారఘునాథనృపాలకూర్మిసో
దరుఁడు సిరంగరాయవసుధావరుఁ డాత్మగుణప్రమోదకు

త్తిరుమలరాయ శేఖర వితీర్ణ మహాయువరాజపట్టబం
ధురుఁ డయి సర్వభూభువనధూర్వహశక్తి వహించు నెంతయున్." (వసు. ఆ. 1. ప.71.)

"త్రిషు శ్రీరంగత్మాపరినృఢకుమారే ష్వధిరణమ్
విజి త్యారిక్ష్మాపాన్ తిరుమలమహారాయన్నృపతిః,
మహారాజా స్సామ్రాజ్యే సుమతి రభిషిక్తో నిరుపమే
ప్రశా స్త్యుర్వీం సర్వా మపి తిసృషు మూర్తి ష్వివ హరిః. 18
యశస్వినా మగ్రసరస్య తస్య పట్టాభిషేకే సతి పార్థివేంద్రోః;
దానాంబుపూర్త్యై రభిషిచ్యమానా దేవీ వసుం భూమి రియం ఏధాతి. 19
అనంతరం తత్తనయః ప్రతీతః ... .
... ... శ్రీరంగరాయ శ్రీతభాగధేయః. 20
యథావిధి మహీసురోత్తమకృతాభిషేకోత్సవే" అని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 4 వ పుస్తకము 273 వ పుట.)

ఇట్లు తిరుమలరాజును దత్పుత్త్రుఁడును పెనుగొండసింహాసనము నెక్కినను సదాశివరాయలదాన శాసనములుసయితము (క్రీ. శ.) 1586 వ సంవత్సరమువఱకు నగపడుచున్నందున నాతఁడును గారణాంతరములచే పేరునకు రాజుగా నున్నట్లు తోఁచుచున్నది. (క్రీ. శ.) 1908 వ సంవత్సరము 574 వ నెంబ రెపిగ్రాఫిస్టు రిపోర్టులో సదాశివరాయ లచ్యుతరాయలకాలముమొదలుకొని వీరవేంకటరాయల కాలమువఱకును నున్నట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. కాఁబట్టి, 1568 వ (క్రీ. శ.) సంవత్సరమున సదాశివరాయలను జంపి తానే రాజయ్యెనని (హిందూదేశకథాసంగ్రహము. మహమ్మదీయమహాయుగము 408 వ పుట.) కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును "రామరాజుయొక్క యనంతిరముసఁ దిరుమలదేవరాయలు సదాశివదేవరాయని నెఱగొనిపోయి పెనుగొండఁ జేరి రాజ్య మాక్రమించుకొని యేలసాగెను. తిరుమలరాయలద్వితీయపుత్త్రుఁడయిన శ్రీరంగరాయలు సదాశివదేవరాయని 1568 వ సంవత్సరమునఁ జంపించెనని చెప్పఁబడినది" యని (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము. 280 పుట.) చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును వ్రాసినవిషయములు నిరాధారములని తోఁచుచున్నది.

ఇట్లే ఫర్గాటు నెంపైరులోఁ బయివిషయము కొందఱుచెప్పుట గలదని వ్రాయఁబడియున్నది.

"In 1568 (so it is said), Tirumala murdered his sovereign, Sadasiva, and seized the throne for himself."

దీనినే సిద్ధాంతముగా గ్రహించి మఱికొన్నియూహలను దోడుచేసి వీరు వ్రాసినట్లు తోఁచుచున్నది.

శాసనములలోఁ దిరుమలరాయని నీక్రిందిరీతిని వర్ణించియున్నారు.

"శ్రీరామరాయే శ్రితభాగధేయే, శౌరేః పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే.
తదను భువ మశేషాం పాలయన్ రాజనీత్యా తపనతనయజేతా దాననీత్యా మహత్యా,
భరతమహితభూమా భాతి తస్యానుజన్మా వరతిరుమలరాజ స్సాహితీభోజరాజః. 12

స్వైరం సంహృతకంటకో ౽థ సుకృతోత్కృష్టం విధాయాఖిలమ్
భూకేదార ముదారదానసలిలాసారై స్సమాపూర్య చ,
సంవర్థ్యానఘకీర్తిసస్యనివహం తత్పాలికాం విక్రమ
శ్రీకాంతాం భుజకాయమానశిఖరే ధత్తే హి య స్తేజసా. 93

... ...

ధర్మమర్మవిద స్తస్య ధరణీకల్పశాఖినః,
సోమవంశావతంసస్య స్వాధీననయసంపదః. 95

... ...

విజ్ఞాపితస్య వినయా ద్విమతధ్వాంతభాస్వతః,
ప్రాజ్యకర్ణాటరాజ్యశ్రీస్థాపనాచార్యవిశ్రుతేః. 97
ఆత్రేయగోత్రపాథోజ మార్తాండస్య మనస్వినః,
అంతెంబరగండస్య సింధ్వన్తక్షితిరక్షిణః. 98
వర్ణితయశసో నానావర్ణశ్రీమండలీకగండస్య,
ఏబిరుదరాయరాహుత వేశ్యైకభుజంగబిరుదభరితస్య. 99
విఖ్యాతబిరుదమన్నెవిభాళలీలస్య విజయశీలస్య,
విశ్వంభరాభృత్పతిస్ఫుటవిశ్రుతఘగణివరాహబిరుదస్య. 100
కల్యాణపురనాథస్య కల్యారిసమతేజసః,
వేంగిత్రిభువనీమల్లలింగిస్థిరయశోనిధేః. 101
శ్రీమత్తిరుమలక్ష్మాపశేఖరస్య దయాంబుధేః,
వినయౌదార్యశీలస్య విజ్ఞప్తి మనుపాలయన్. 102
... ... సదాశివమహారాయో ..
సహిరణ్యపయోధారా పూర్వకం దత్తవాన్ ముదా" 104

యని యున్నది. (ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 9 వ పుస్తకము 338 వ పుట.)

మఱియు నీశాసనమున వర్ణింపఁబడిన సదాశివరాయల ప్రభావము సైతము తిరుమలదేవరాయలదే యనవచ్చును. సదాశివరాయలు పేరునకుమాత్రము రాజనియు రామరాజతిరుమలరాజులె నిజమయిన రాజులనియు వ్రాసియేయున్నాను. ఈశాసనములోని సదాశివరాయలవర్ణనపద్యములు రామరాయల ప్రభావకథావసరమున నుదాహరింపఁబడిన పద్యముల యగుటచే నిట వేఱుగ నుదాహరింపలేదు.

మఱియుఁ బయినుదాహరించిన శాసనములలోని బిరుదములు కొన్ని విజయనగరరాజులకుఁ బారంపర్యాగతములును, మఱికొన్ని యళియరామరాజవంశమువారికిఁ గులక్రమాగతములును నయి యున్న వనుటకు వీరిలో నెవరిని వర్ణించినను నీబిరుదములనే యుపయోగించుటయె నిదర్శనము. ఇట్లె కర్ణాటదానశాసనములలోని "వీరప్రతాపరాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరాది" బిరుదములును వీరికిఁ బారంపర్యాగతములని గ్రహింపవలసియున్నది.

పయిశాసనములలోని బిరుదములును ప్రభావములును వసుచరిత్రమునందును వర్ణింపఁబడెను.

"సీ. వసుమతీభాగధూర్వహత నెవ్వని యుర్వీరాసరాహాంక మర్గము నహించు
తే. ... ...వీరప్రతాపరాజాధిరాజ
రాజపరమేశ్వరాష్టదిగ్రాజసులను, శోభయాంకర బిరుద." (వసు ఆ. 1. ప. 13.)

"సీ. కటకేంద్రుఁ డంపిన గంధసింధురము లాత్మస్వామి మాఱుహస్తములు నొసఁగ
హయనాథుఁ డంపిన హరులు కైజామొరిలాన్పుచుఁ బతికి జోహారుసేయ
నావాడపతి పంపిఁ యమూల్యకటకములకు కస్తూరివేరుఁ బహాగ్రములఁ దోఁగఁ
బాండ్యేశుఁ డంపిన భద్రంబు లధిప నెత్తుతిగా నిగాంకములు పల్లు వహింప
తే. శౌర్యకీర్తులతో వచ్చు సకలదిక్కు, లంత్రురాజ్యేంద్రులమాత్మ నియుమఁబోంట్లు
చటులమాణిక్యమయసంప చాయచాయ, నిముల గెంౘఁ జేరోలగమున నుండి."

(వసు. ఆ. 1. ప. 15.)

"సీ....తే. ... ... వీరప్రతాపరాజాధిరాజ
రాజదేవేంద్ర తిరుమలరాయచంద్ర, సాంద్రపట్టాభిషేకాం బసుమునయమున."

(వసు. ఆ. 1. ప. 62.)

"కం. ఉన్నతజయజన్యబిరుద, మన్నవిభాగాదబిరుదమాన్యుడను .." (వసు. ఆ. 1. ప. 87.)

"కం. ... ... మూరురాయరగండా!" (వసు. ఆ. 2. ప. 1.)

"పంచచామరము. ... ...భూమహాసరాహ
... ... వారణాధిరాజవారిరాశిమంథరా." (వసు. ఆ. 2. ప. 160)

"కం. ... .. ఎం, బెంబరగండాంక..." (వసు. ఆ. 3. ప. 187.)

"శా. ... ... పాపిన్ద్రహాయరాట్ భాస్వత్సపాదాంకి నా!" (వసు. ఆ. 5. ప 126.)

పై బిరుదములలోఁ గొన్ని నరసభూపాలీయమునందును గివి యుపయోగించియున్నాఁడు. శ్రీరంగరాయలసమారులలో నిద్దఱు తిమ్మరాజు లుండుటచే వ్యావర్తకముగ నీతఁ డెఱతిమ్మరాజని పిలువఁ బడియున్న ట్లీక్రిందినరసభూపాలీయపద్యము వ్యక్తపఱచుచున్నది.

"సీ....తే. రాజదేవేంద్రుఁ డితఁ డవుఁ దేజరిల్లు, నరఘుచాళుక్యనారాయణాంకవివిధ
బిరుదమన్నవిభాళాదబిరుదశాలి, ప్రాభవోపేతుఁ డెఱతిమ్మపార్థివుండు."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 84.)

ఈ పేరినే ఫెరిస్తా యెల్ తిమ్మరాజని వాడుచువచ్చెను.

పయిశాసనములలో వర్ణించినరీతినే యితఁడు మహాదాతయనియు ననేకదానశాసనములు చేసె ననియు వసుచరిత్రమునందు వర్ణింపఁబడినది.

"మ. ధర నెవ్వానికి వ్రాయుఁ బద్మజుఁడు వ్రాఁతల్వానితో నేను న
స్థిరముల్ శాశ్వతకీర్తి యా తిరుమలశ్రీరాయనారాయణుం
డు రహిన్ వ్రాసిన శాసనాక్షరము లుండున్ బుత్త్రపౌత్త్రాన్వయ
స్థిరవృత్తిన్ బుధుకాక్షరంబులు గురుశ్రీవర్ణతుల్యంబు లే!" (వసు. ఆ. 1. ప. 61.)

మఱియు శాసనములలో వర్ణింపఁబడిన 'సాహితీభోజరాజ' యనుదానికి సరిగ నితఁడు జయదేవుని గీతగోవిందమునకు శ్రుతిరంజనియను వ్యాఖ్యానమును జేసియున్నాఁడని యందుఁ గలదు. ఈపుస్తక మోరియంటల్ లైబ్రరిలో నున్నది. పండితులు గ్రంథములుచేసి రాజులపేరులుపెట్టు సంప్రదాయము గలదు. గాన నేతద్గ్రంథకర్తృత్వవిషయము నిశ్చయింప వలనుపడకున్నది. ప్రబంధశిరోరత్నమగు నీవసుచరిత్రమును గృతిగందుట యు నీతనిసాహితీభోజబిరుదమునకు వన్నెదెచ్చుచునే యున్నది.

శౌర్యౌదార్యబలపరాక్రమపాండిత్యపండితాదరణాదులం దసమానుఁడై మహావైభవము ననుభవించిన యీనీతివిశారదునియం దొకటిరెండుదోషములు నున్నట్లు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు.

తల్లికోటయుద్ధానంతరమున నీతఁడు పోర్చుగీసువర్తకులవద్ద కొన్నిగుఱ్ఱములనుగొని వానిమూల్యము వారి కీయక మోసముచేసెనఁట. (ఫర్గాటసెంప్పైరు 209 వ పుట.)

క్రీ. శ. 1551 వ సంవత్సరమునఁ దిరుమలరాజును వేంకటాద్రియు రామరాజుపైఁ దిరుగఁబడి యాదవానిదుర్గము నాక్రమింప రామరా జిబ్రహింకుతుబ్‌షాసాయమున వారిని జయించి వారు తన్ను శరణ జొచ్చినందున క్షమించెనఁట. (ఫర్గాటసెంప్పైర్ 190 వ పుట.)

వసుచరిత్రము తిరుమలరాయల కేసంవత్సరమునఁ గృతి యీయఁబడెనో, తిరుమలరా జెంతవఱకు జీవించెనో? యనువిషయములు నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారము లగపడవు గాని యదిల్‌షా పెనుగొండమీఁదికి దండెత్తి వచ్చినప్పటి యుద్ధవిషయములు వసుచరిత్రమున వర్ణింపఁబడుటచే క్రీ. శ. 1577వ సం॥మునకుఁ బరమందె వసుచరిత్ర కృతిప్రదానము జరిగెననియు నాకాలమునకుఁ బైఁగాఁ దిరుమలదేవరాయలు జీవించెననియు గ్రహించుట కవకాశ మున్నది. మఱియు. క్రీ. శ. 1580 వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చినమహమ్మదుకూలీకుతుబ్‌షాను వీరు జయించినవిషయములు వసుచరిత్రమునందు వర్ణింపఁబడకుండుటచే నంతకుఁబూర్వమే కృతిప్రదానకాలమునియుఁ దోఁచుచున్నది. తల్లికోటయుద్ధానంతరమున మరల నదిల్‌షా కుతుబ్‌షాలతో జరిగిన యుద్ధవిషయము లీక్రిందను వ్రాయుచున్నాను.

ముస్తాఫాఖానుని ప్రేరణమున నదిల్‌షా (క్రీ-శ) 1577 వ సంవత్సరమునఁ బెనుగొండమీఁదికి దండెత్తివచ్చి దానిని ముట్టడించెననియు, వేంకటాద్రి పెనుగొండను దనసామంతులకు వశపఱచి సర్వస్వమును దీసికొని చంద్రగిరికిఁ బోయెననియుఁ బిదప వేంకటాద్రి తురకపక్షములోనున్న హండీయాలంనాయకుఁ డను నొక సేనానాయకునకు 24 లక్షలరూపాయలను నైదేనుఁగులను లంచమిచ్చి వానిని విడఁదీసి యదిల్‌షా సేనలను జీకాకుపఱపించెననియు, నంతటితో నదిల్‌షా తనదేశమునకుఁ బోయెననియు ఫెరిస్తా వ్రాసియున్నాఁడు (ఫెరిస్తా 3 వ పుస్తకము 141వపుట) ఈసందర్భములోని వేంకటాద్రి తిరుమలదేవరాయల నాల్గవకుమారుఁడగు వీరవేంకటపతియని తోఁచుచున్నది. పయి యుద్ధవిషయములను వసుచరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యము సూచించుచున్నది.

"చ. తిరుమలరాయశేఖరుని ధీరచమూభటరాజి యాజిభీ
కరయవనేశ్వరప్రహితఖానబలంబునఁ జక్కు సేయ ని
ద్ధరఁ బెనుగొండకొండలు మదద్విపచర్మకపాలమాలికా
పరికరభూషితంబు లయి బల్విడిఁ గాంచె గిరీశభావమున్." (వసు. ఆ. I. ప. 59.)

ఫెరిస్తావ్రాతలనుబట్టి పెనుగొండ యదిల్‌షాను వశపడలేదనియు తిరుమలరాజుస్వాధీనములోనే యున్నదనియు స్పష్టపడుచుండఁగాఁ జిలుకూరి వీరభద్రరావుగారేకారణముననో “మఱియు మూఁడవ కుమారుఁడైన వీరవేంకటపతిరాయలు తండ్రి వృద్ధుఁడయి రాజ్యభారము నంతయు తనమీఁద మోపి యున్నతర్వాతఁ దాను బీజపురసుల్తానగు ఆలీఅదిల్‌షాతో యుద్ధముచేసి పరాజితుఁడయి క్రీస్తుశకము 1577 వ సంవత్సరమునందు రాజధానిని చంద్రగిరికి మార్చిన సంగతినిగూడఁ గవి యీక్రిందిపద్యమునందు సూచించియున్నాఁ” డని (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము 212 వ పుట) వ్రాసి వసుచరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించిరి.

“మ. హరుఁ డాతారకశైలదుర్గమున నధ్యాసీనుఁడై రాజశే
ఖరవిఖ్యాతి నహించుఁ జంద్రగిరిదుర్గం బందు శ్రీవేంకటే
శ్వరుఁ డొప్పెన్ బహురాజశేఖరసదాసంసేవ్యుఁడై యాయి
ద్ధరి బం తేలికవాసి తద్గిరులకుం దద్వల్లభశ్రీలకున్.”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 81.)

మఱియు వీరభద్రరావుగారి పైవాక్యములలో వీరవేంకటపతిరాయలు తిరుమలదేవరాయలకు మూఁడవకుమారుఁడని యుండుటచే రాజ్యాధీశుఁడు కాక ఖ్యాతినొందిన తిరుమలరాయల మూఁడవకుమారుఁడగు రామరాయని వీరు మఱచినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఈతఁడు సింహాసనము నెక్కినరాజు కాకున్నను ననామధేయుఁడై చనిపోలేదు. ఇతఁడు శ్రీరంగపట్టణమును జయించినట్లు వసుచరిత్రమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

“మ. ఘనశౌర్యుండు సిరంగరాయనరలోకస్వామితోఁ బుట్టు రా
మనృపాలాగ్రణి సహ్యజాంబుధిపయోమధ్యోర్వి శ్రీరంగప
ట్టనలంకానగరంబు పుణ్యజనపీడావార్త లేకుండఁ గాఁ
గొనియెన్ మిత్త్రఘనోపకారనిరపేక్షుండై విచిత్రంబుగాన్.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 77.)

మఱియు నీరామరాయలపేర ననేకకర్ణాటదానశాసనము లగపడుచున్నవి. ఈతనికుమారులలో రామదేవరాయలు వీరవేంకటపతియనంతరమున రాజయ్యెను.

“ఈ శ్రీరంగరాయలు 1578 వ సంవత్సరమున మైసూరురాజులతో యుద్ధముచేసి చనిపోయినం గాన నితనితమ్ముఁడైన వీరవేంకటపతిరాయలు సింహాసనమునకువచ్చి రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చుకొని 1614 వ సంవత్సరమునకును పరిపాలనముచేసె”నని మఱియొకచోట శ్రీవీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. వసుచరిత్రములోని పైపద్యమునుబట్టి చూడఁగా నాకాలమున వీరవేంకటపతి చంద్రగిరిలో నున్నట్లుమాత్రము కనఁబడుచున్నదిగాని వీరవేంకటపతి రాజయి రాజధానిని జంద్రగిరికి మార్చుకొని యచ్చట రాజ్యముచేయుచున్నట్లు కనఁబడదు. ఫెరిస్తావ్రాతనుబట్టి చూచినను (3 వ పుస్తకము 141 వ పుట) నదిల్‌షాకుఁ బెనుగొండ వశపడక తిరుమలరాయలచేతిలోనే యున్నట్లు కనఁబడుచుండుటచేతను (క్రీ. శ.) 1584 వ సంవత్సరమువఱకును శ్రీరంగరాయలు పెనుగొండలో రాజ్యముచేయుచున్నట్లు కర్ణాటదానశాసనము లగపడుచుండుటచేతను వీరభద్రరావుగారి వ్రాఁత నిరాధారముగ నున్నదని తోఁచుచున్నది.

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయశాలివాహనశకవరుష 1502 (క్రీ. శ. 1580.) సందున ర్తమాన విక్రమసంవత్సరద మార్గశిరశు 15 పుణ్యతిథియల్లు శ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతా శ్రీరంగదేవమహారాయరు పృథ్వీరాజ్యంగె యుత్తిర" లని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 5 వ పుస్తకము 150 వ పుట బేలూరుతాలూకా 12 వ నెంబరు శాసనము)

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయశాలివాహనశకవరుష 1505 (క్రీ. శ. 1584) స్వభానుసంవత్సరద పుష్య బ 12 సంక్రాంతిపుణ్యకాలదల్లు శ్రీరంగరాయమహారాయరు పెనుగొండ. ... ...సామ్రాజ్యం మాడుతా" నని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 5 వ పుస్తకము 339 వ పుట. బేలూరుతాలూకా 212 వ నెం. శాసనము.)

కాఁబట్టి వసుచరిత్రములో వీరవేంకటపతి చంద్రగిరిలో నున్నట్లు వర్ణించినంతమాత్రమున నప్పటికి శ్రీరంగరాజు చనిపోయెనని యు వీరవేంకటపతి సింహాసనము నెక్కెనని యు నూహించుట సరికాదు. రాజధానిలో రాజు నివసించి పాలించుచు రాష్ట్రములోని ముఖ్యపట్టణములందుఁ బుత్త్రులను నాప్తులను నిలుపుట యనాదిసిద్ధమగు నాచార మగుటచేఁ జంద్రగిరిలో వీరవేంకటపతి యుండెననుట విరుద్ధము కానేరదు.

"ఈ శ్రీరంగరాయలు వసుచరిత్రము కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని కుమారుఁడు. ఇతఁడు 1574 వ సంవత్సరము మొదలు 1585 వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసియుండు" నని కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారుసైతము కవులచరిత్రము రెండవభాగమున రాయసము వేంకటపతికవిచరిత్రమున (104 పుట) వ్రాసియున్నారు. మఱియు వీరు నీసందర్భమున వేంకటపతి శ్రీరంగరాయలకుఁ గృతి యిచ్చిన లక్ష్మీవిలాసములోని యీ క్రిందిపద్యము నుదాహరించియున్నారు.

"మ. అలఘుప్రాభవభవ్యుఁ డాకుతుబుశాహామేయసైన్యంబు న
గ్గలికం బాహులచేతఁ గెల్చి బిరుదుల్ గైకొన్న శ్రీరంగరా
యలచిత్తం బిగురింప రాయసము వ్రాయం జాలి తౌనా సుధీ
తిలకా యక్కయమంత్రి వేంకటపతీ! దివ్యత్కలావాక్పతీ!"

ఈపద్యము విజయనగరరాజ్యవిధ్వంసానంతరమునఁ గుతుబ్షాచే నాక్రమించుకొనఁబడిన కొండవీడు, వినుకొండ మొదలగువానిని మఱల శ్రీరంగరాయలు వశపఱచుకొనినవిషయమును సూచించుచున్నది. ఈవిషయమునఁ గొంతివఱకు శాసనముల నిదర్శనమును గలదు.

" ... ... శ్రీరంగరాయ క్షితిభాగధేయః.
ఉద్దగిరౌ స్థితః పరివిజిత్య చ దుర్జయాన్, దుర్గమకొండవీడు వినుకొండ పురప్రముఖాన్,
భూవలయకరత్న పెనుగొండపురే నివసన్, రాజతి యః స మకరాదిలాంఛనవతే" యని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 వ పుస్తకము 86 వ పుట షిమొగతాలూకా 83 వ నెంబరు శాసనము.)

కుతుబ్షాతో జరిగినయుద్ధములందును బయినుదాహరించిన పెనుగొండవిషయికమగు నదిల్షా యుద్ధమునందును వీరవేంకటపతి ప్రబలముగ విక్రమించిన ట్లీక్రిందియాధారములవల్ల నగపడుచున్నది.

" యస్యాతిప్రథితౌజసో రణముఖే సేనాథపై రుద్ధపై
స్సాటోపాహృతసైంధవద్విపఘటాశస్త్రాతపత్రాదిమః,
నిర్విణ్ణో మలికీభరామతనుభూ స్సంప్రాప్య గేహం మహే
ర్మందస్సన్ మహమందశాహి రయతే సార్థాభిధా మన్వహ" మ్మని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 వ పుస్తకము 86 వ పుట షిమొగతాలూకా 83 వ నెంబరు శాసనము)

ఈకర్ణాటకదానశాసనము (క్రీ.శ.)1587 వ సంవత్సరములోనిది. మఱియు నీశ్లోక మెపిగ్రాఫికా యిండికాలోని నాల్గవపుస్తకమునందలి (274 వ పుట) వీరవేంకటపతిరాయల వేలూరుశాసనమందును నున్నది. ఈశ్లోకములో మహమ్మద్‌కూలీకుతుబ్‌షా జయింపబడినట్లు వర్ణితమయియున్నది.

"సీ. బలముగూడినఁ జూచి నిలువని యిభరాము కొడుకుభీతికి గోలకొండ సాక్షి
వెన్నాడి తత్సేన వీఁగఁ ద్రోలుటకును బ్రహురి క్తమున నుబ్బు పెన్న సాక్షి
నీవాఁడ నని ప్రోచి నిర్భయంబుగ వానికిని మేరయిడుటకుఁ గృష్ణ సాక్షి......
గీ. వీరవేంకటపతిరాయఁడు ... , ధరణిఁ బాలించె ..."

(నరపతివిజయము. 259 ప.)

(217) ఘర్గాటనెంప్తైరున నిజాంషా కృష్ణానది దక్షిణభాగముదరిలికి రాకుండునట్లుగ ఖరారు (సెగ్రిమెంటు) చేసెనని యున్నది.

కుతుబ్‌షా 1579 (క్రీ. శ.) లో విజయనగరరాజులనుండి వినుకొండకొండవీడులను దీసికొన్నట్లు ఘర్గాటనెంప్తైరులో (218 పుట) వ్రాయఁబడియున్నది.

కుతుబ్‌షాను వీరవేంకటపతి చిక్కులు పెట్టినట్లు ఫెరిస్తాలో (ఫెరిస్తా 3 వ భాగము 436, 449, 459, 467 పుటలు) వ్రాయఁబడియున్నది.

వీరవేంకటపతిరాయలు (క్రీ. శ.) 1588 వ సంవత్సరమునకు ముందే పట్టాభిషిక్తుఁ డయిన ట్లీ క్రిందిశాసనమువల్ల స్పష్టపడుచున్నది.

"... ... ...
శ్రీరంగరాయక్షితిపాలకేస్మిన్ పదం మురారేః పరమం ప్రయాతే.
... ...
విష్వక్తాణిపరాయణ స్తదనుజః... ... స్థితః ...
... ... సామ్రాజ్యసింహాసనే.
సర్వాం శాస్తి వయేన వేంకటపతి శ్రీదేవరాయః క్షమామ్.
... ... స్వగోత్రగురుణా సుధీతిలకతాతయార్యేణ యః;
... ... యథావిధి యశస్వినా విరచితాభిషేకః క్షణాత్.
... ... దశబాణేందుసంఖ్యాతే కాలే తు శకవత్సరే."(శా.శ.1510 క్రీ.శ.1588.)
"కలిదేవపురం ... ...
వందణూరుమహాగ్రామం ... ...
సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ ముదా" యని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 వ పుస్తకము షిమొగతాలూకా 83 వ నెంబరు శాసనము.)

పయి నుదాహరించినరీతి మహావైభవము ననుభవించిన విజయనగరరాజుల యధికారము క్రమ క్రమముగ క్షీణించి మనయాంధ్రలోకమున నానాఁటికి విస్మృతప్రాయ మయ్యెను.

చంద్రగిరికి రాజుగానున్న యీఅవశ్రీరంగరాయలచేతిక్రింది నాయకునిచేనిండియాగవర్నమెంటు వారికొకమైలువెడల్పును నైదుమైళ్లుపొడవును గలప్రదేశము (క్రీ. శ.) 1639 వ సంవత్సరమున నీయఁబడెననియు నందె సుప్రసిద్ధమైన ఫోర్టుసెంటుజార్జియను చెన్నపురికోట కట్టఁబడెననియు ఫర్గాటసెంపైరులో (221, 233 పుటలు) వ్రాయఁబడియున్నది.

అళియరామరాజు మనుమఁడు చినవెంకటపతిరాజున కౌరసపుత్త్రుఁడును, నళియరామరాజుసోదరుఁడు వెంకటాద్రికి మనుమఁడగు గోపాలరాయనికి దత్తుఁడునునైన శ్రీరంగరాజే పైనుదాహరించిన శ్రీరంగరాజని గ్రహింపవలసియున్నది.

"
సర్వోర్వీం ప్రచకాస్తి సింధుపరిఖాం శ్రీరంగరాయాగ్రణీః. 48
గ్రహర్తుబాణచంద్రాఖ్యగణితే శకవత్సరే......" (శా. శ. 1569 క్రీ. శ. 1647)
శ్రీచంద్రగిరిరాజ్యస్థం 56
... ...
వుత్తూరుగ్రామరత్నం తత్ సర్వసస్యసమన్వితమ్,
శ్రీవిలాసపుర మితి ప్రతినామసమన్వితమ్. 59
... ...
శ్రీరంగరాయభూపాలో మాననీయో మనస్వినామ్,
సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ ముదా." 63 యని యున్నది.
(నెల్లూరుజిల్లా దానశాసనముల మొదటిభాగము 60 వ పేజీ.)

ఈశాసనములో నళియరామరాజ తిరుమలరాజవేంకటాద్రుల వంశముల మూఁడుశాఖలును వర్ణింపఁబడెను. ఈవంశములోని శ్రీరంగరాజులలో నితఁడె యాఅవవాఁడు. మఱియు నితనిచే దానము చేయఁబడిన యీయుత్తూరుగ్రామము చంద్రగిరిమండలములోని దని పైశాసనములో నుండుటచేతను ఫర్గాటసెంపైరులోఁ జంద్రగిరిరాజగు నాఅవశ్రీరంగరాజాజ్ఞలము నిచ్చె నని చెప్పుటచేతను గాలసామ్యముచేతను నితఁడే యతఁడని దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును.

వీరివంశస్థు లిప్పటికిని హైదరాబాదునబాబులకుఁ బన్నుచెల్లించునట్టి యా నెగొండిసంస్థానమున కధీశులయి యున్నట్లు ఫర్గాటసెంపైరులో (215 వ పుట) వ్రాయఁబడియున్నది.

బట్టుమూర్తి లేక రామరాజభూషణుఁడు.

రామరాజభూషణుఁడు లేక బట్టుమూర్తి యనునీతని జన్మస్థానము బట్టుపల్లెయనియు,నీగ్రామము కవితాప్రవీణులయి ప్రబంధాంకమువారని ప్రసిద్ధిగాంచిన యీతనిపూర్వులకుఁ గృష్ణరాయలచే నీయఁబడినదనియు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. ఈగ్రామము బళ్లారిమండలములోని పాలమండలమునకు సమీపమున నున్నదని కొందఱును, గడపమండలములోని పులివెందలతాలూకాలో నున్నదని మఱికొందఱును జెప్పుచున్నట్లు వ్రాసియున్నారు. కొందఱు కృష్ణామండలములోని మోదుకూరనుగ్రామ మీకవిజన్మస్థలమని చెప్పుచున్నారు గాని వీనిని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారము లేవియు నగపడవనియు వ్రాసిరి.

రామరాజభూషణుఁడె బట్టుమూర్తియని యింతకుముందు వ్రాసియేయున్నాను.

ఇఁక బట్టుమూర్తియను నామసామ్యముచేఁ గొందఱు భ్రమించి కాకమానిమూర్తియు నితఁడే యని యభిప్రాయపడిన ట్లీక్రిందిచాటుపద్యము సూచించుచున్నది.

"ఆ. అల్లసానివాని యల్లికజిగిసొంపు, ముక్కుతిమ్మనార్యు ముద్దుపలుకుఁ
బాండురంగవిభుని పదగుంఫనంబును, గాకమానురాయ నీ (క కలదు) కుఁ గలుగు."

బట్టుమూర్తి కృష్ణరాయల మెప్పించి యొకముత్యాలహారమును బహుమానముగాఁ బడయఁగా నక్కడి కవులు మత్సరించి దానిని హరింపఁ దెనాలిరామకృష్ణునిఁ బ్రేరించిరనియు నతఁ డీపద్యములో బట్టుమూర్తిని స్తుతించి యాహారము నాతనినుండి బహుమతిగాఁ గొనెననియు, మూర్తి కృష్ణరాయలసన్నిధి కేగి బ్రాహ్మణకవులందఱును మునుపటిమాత్సర్యమును విడిచి తనకు లోఁబడిరని చెప్పుచు రామకృష్ణుఁడు తన్ను స్తుతించి చెప్పినపద్యమును జదువఁగా రాజు సంతోషించెననియు మఱుసాఁటిసభలో రామకృష్ణుఁ డాపద్యమున కర్థాంతరముచెప్పి బట్టుమూర్తికిం దుకమును దీయించి యాతనివీపుననున్న తామరను జూపి పరిహసించె ననియుఁ జెప్పుదురు. పై విషయములు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తమకవిజీవితము లలో వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయములు విశ్వసింపఁదగినవి కావనియు, రాజవాహనవిజయపాంచాలీపరి ణయకర్తయు బ్రాహ్మణుఁడును నగు కాకమానిమూర్తి బట్టువంశజుఁడగు మూర్తికంటె నన్యుఁడనియు వ్రాయుచు శ్రీపూండ్లరామకృష్ణయ్యపంతులుగారు పరిహసించిరి.

పిదప శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తెలినాలిరామకృష్ణకవిగాథలలో నీయైతిహ్యము వాడుకలో నున్నరీతిని వ్రాసినంతమాత్రమున నది యపహసనీయము గాదనియుఁ బ్రాస్తావికపద్యములవలెనే యీస్త్రీ విషయకమగు నీచాటుపద్యమును బట్టుమూర్తివిషయమునఁ దెనాలిరామకృష్ణుఁ డుపయోగించియుండ వచ్చుననియు సమర్థించుకొనిరి. కాని యీ పద్యము కాకమానిమూర్తికృతమగు పాంచాలీపరిణయములో నున్నదనియు నీమూర్తి, బట్టుమూర్తి తెనాలిరామకృష్ణులకుఁ దరువాతివాఁడనియు శ్రీవీరేశలింగముపం తులవా రాంధ్రకవులచరిత్రములో వ్రాసియున్నారు. ఇది శ్రీరామమూర్తిపంతులవారి సమర్థనమునకు బాధకముగనున్నది. అయినను గాకమానిమూర్తి తన కృతులను నరాంకితములుగఁ జేయకుండుటచేతను గవిత్రయమువారినిదప్పఁ నెక్కడ యాంధ్రకవులను స్తుతింపకుండుటచేతను నీతనికాలము నిర్ణయింపఁ దగియున్నదా యని యాలోచింపవలసియున్నది.

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు తనకొమారుఁడు చదువుకొనక తిరుగుచుండఁగాఁ జూచి శిక్షించెనని యు నందుమీఁదఁ బెద్దనార్యునిభార్య మీశిష్యుఁడగు బట్టువానిపాటి శ్లోకముక్కలు చెప్పుకొనుశక్తి కలుగకపోదు. ఏల శిక్షించెద రని పలికె ననువాడుక గలదు.

రామరాజభూషణుఁ డొకప్పు డీక్రిందిపద్యముతోఁ గృష్ణదేవరాయలస్తుతించినట్లు వాడుక గలదు.

"ఉ. అబ్జముఖీమనోజనరసాధిపనందనకృష్ణ నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవితీర్ణిమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్ర మిద్ధరన్."

రామరాజభూషణుఁడు తిమ్మరసుపైఁ గోపించి గుత్తిలో విస్తరాకులు కుట్టుట చంద్రగిరిలో

మధుకరముచేసికొనుట మొదలగు నాతని బాల్యపు నీచస్థితిని వెల్లడించుచుఁ బద్యము చెప్పఁదొడఁగి తిమ్మరసుప్రార్థనచే మరల దానిని మళ్లించెననియుఁ జెప్పుచు నీక్రిందిపద్యమును జదువువాడుక గలదు.

"శా. గుత్తిం బుల్లెలుగుట్టి చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి పెన్గొండలో
హత్తిక్ సత్త్రమునందు వెండి బలుదుర్గాధీశుతాంబూలపుం
దిత్తుల్ మోసి పదస్థులైనఘనులం దీవించ దీవించెదన్
మత్తారాతియయాతి నాగమసుతున్ మంత్రీశ్వరుం దిమ్మరున్."

పయియైతిహ్యములును జాటుపద్యములును రామరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలమునందును నుండెననియు నీతఁ డల్లసానిపెద్దనార్యునిశిష్యుఁ డనియు సూచించుచున్నవి. బట్టుమూర్తి యల్లసానిపెద్దనార్యుని శిష్యుఁ డని "ముప్రత్యయాభావస్యాల్లసాని పెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టుమూర్తి మహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే" యను నాంధ్రకౌముదీగ్రంథములోని వాక్యము (ఆంధ్రకవులచరిత్రము, ద్వితీయభాగానుబంధము 197 వ పుట) స్పష్టపఱచుచున్నది. మఱియు బట్టుమూర్తి కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందలి యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడను ప్రసిద్ధియుఁ గలదు.

పైవిషయముల నీక్రింద నుదాహరించు నుత్పలమాలికయుఁ గొంతవఱకు బలపఱచుచున్నది.

"ఉ. లొట్టయిదేటిమాట పెనులోభులతోఁ మొగమోటయేల? తాఁ
గుట్టకయున్న వృశ్చికముఁ గుమ్మరపుర్వని యందురే కదా
పట్టపురాజుపట్టి సరిపల్లెసరాసరి యీయకున్న నేఁ
దిట్టకమాననామతిము తీవ్రమహోగ్రభయంకరంబుగాఁ
దిట్టితినా మహోగ్రహుతిక్ మకరగ్రహజర్జరీభవత్
పట్టపుధట్టసాలఘణిభర్తృజహూక్కృతపర్జటస్ఫుటా
ఘుట్టనధట్టనాలకవిఘుట్టకనిర్గళరాజభృత్యకీ
చట్టచటార్భటీనయనజర్జరకీలలు రాలఁగా వలెన్
జుట్టరికంబునన్ బొగడఁ జూచితినా రిజితాప్రర్థిత్యకా
పట్టణమధ్యరంగగతభవ్యవధూవదనానుషంగసం
ఘట్టశిరస్థగాంగిఝుంహల్లకజాలసుధాతరంగముల్
చుట్టుకొన న్వలెన్ భవనచోద్యముగా భయదంబుగా మఱిం
దిట్టితినా సభాభవనధంకృతభీమన్నసింహరాడ్ద్విజా
తొట్టమహాట్టహాసచతురాస్యసముచ్ఛ్రకుటేతటీనటీ
కొట్టణరోషజాలహృతకుంఠితకంఠగభీరనాదసం
ఘట్టవిజృంభమాణగతిఁ గావలె దీవనపద్య మిచ్చి చే
పట్టితినా మణీకనకభాజనభూషణ భాసురాంబరా
రట్టతురంగగంధగజరాజదమూల్యఘనాతపత్త్రభూ
పట్టణభర్మహర్మ్యభటపంక్తి చిరాయు వనామయంబునై
గట్టిగఁ దోడుతో వెలయఁగావలె నన్కువతీవిఁ జూడుఁడ
యట్టిటు మందమేలముల నందఱినింబలెఁ జుల్కఁజూచి యే
పట్టుననైనఁ గేరడము వల్కుకుఁడీ పయివచ్చునందులన్

గొట్టుదు దుష్కవిద్విరదకోటులఁ బంచముఖోద్భటాకృతిన్
బెట్టుదు దండముల్ సుకవిబృందముకే నతిభక్తి సారెకున్
గట్టితి ముల్లె లేఁబదియుఁ గాఁ గల నూటపదాఱు లెయ్యెడన్
రట్టడిబట్టుమూర్తి కవిరాయనిమార్గ మెఱుంగఁ జెప్పితిన్."

ఈపద్య మల్లసానిపెద్దనార్యుని కవిగండపెండేరవిషయకముగు నుత్పలమాలికకుఁ బ్రతిగా నగపడుచున్నది.

"ఉ. పూఁత మెఱుంగులుం బసనుపూఁపబెడంగులు సూపువట్టి వా
కైతలు జగ్గునిగ్గు నెనఁగానలెఁ గమ్మఁగఁ గమ్మనన్వలెన్
రాతిరియుం బవల్మఱపురాని హొయల్ చెలియారజంబు ని
ద్దాతరితీపులంబలెను దాసిలన్వలె గోఁ పలంచినన్
బాఁతిగఁ బైకొనన్వలెను బైవలిపుత్తుకలోని పల్లటీ
కూఁత లనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలందిఁ గాఁగిటను జేర్చిన కన్నియ చిన్నిపొన్నిమే
ల్మూఁతల చన్నుదోయినవలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిచూచినన్
డాతొడ నున్న మిన్నులమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱదొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంట నూఁదినన్
గాతలఁ దమ్మిచూలిదొర కైవసపుంజవరాలి సిబ్బెపు
న్మేతెలి యబ్బురంపు జిగి నిబ్బరపుబ్బుగుగబ్బిగుబ్బపొం
బూఁతలనున్నకాయసరిపోఁడిమికిన్నెరిమోల్లుబంతిసం
గాతపుసన్నబంతిబయకారపుఁ గప్పడగోళపంతుకా
సాతతతానతానలపసందివుటాడెడుగోటమీటుటల్
మ్రోఁతలునుంబలెన్ హరువు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గు నీ
రీతిగ సంస్కృతంబు పచరించెదుపట్టున భారతీవధూ
టీతపనీయగర్భనికటీభవదానవపర్వసాహితీ
భౌతికనాటకప్రకరభారతభారతసమ్మతప్రభా
పాతసుధాప్రపూరబహుభంగఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
పాతకతాళయుగ్మలయసంగతిమంచువిపంచికామృదం
గాతతతేహితత్తహితహాథితథంధణుధాణుధింధిమీ
వ్రాతనయానుకూలపదవారకుహూహువహాహారికింకిణీ
నూతనఘల్లులాచరణనూపురఝూళఝుళీమరందసం
ఘాతవియద్ధునీచకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహా
యాతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలెఁ జిల్లునఁ జల్లవలె న్మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫలమధుద్రవగోఘృతపాయసప్రసా
రాతిరసప్రసారుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెకున్."

పయియుత్పలమాలికల రచనను బట్టిచూడఁగా బట్టుమూర్తియుత్పలమాలికయే మొదటిదనియుఁ, బెద్దనయుత్పలమాలిక దాని ధిక్కరించుచుండుటచే నిది తత్పరభావియనియు స్ఫురించుచున్నది. కాన నిదియు బట్టుమూర్తి పెద్దనకాలముననుండి యుండునని సూచించుచున్నది.

వసుచరిత్రపీఠికలో (క్రీ. శ.) 1577 వ సంవత్సరమున జరిగిన పెనుగొండయుద్ధము సూచింపఁబడుటచే బట్టుమూర్తి యంతకుఁ బయిగా జీవించియుండె ననక తీరదు. కాఁబట్టి (క్రీ.శ.) 1530 వ సంవత్సరమునకె చనిపోయిన కృష్ణరాయలయాస్థానమున బట్టుమూర్తి యుండుట యసంభవమని కొంద రీవిషయమున సందేహించుచున్నారు. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రములో (232 వ పుట) రామరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలములోనివాఁడు కాఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నారు.

బట్టుమూర్తి (క్రీ. శ.) 1500 వ సంవత్సర ప్రాంతమున జన్మించియున్నను గృష్ణరాయల యాస్థానమున నుండెనని చెప్పుట కవకాశ మున్నదిగదా! ఇట్టి స్థితిలో నితఁడు క్రీ.శ. 1580 వ సంత్సరమునకుఁ బయిగా జీవించెననుట యెట్లసంభవమగును? ఎనుబదితొంబదిసంవత్సరములవఱకు జీవించినవా రిప్పుడును గలరని యెల్లరకును విదితమేగదా! అళియరామరాజు తల్లికోట యుద్ధకాలమునకుఁ దొంబదియేండ్లవాఁడని ఫర్‌గాట నెంపైరులో (203 వ పుట) నున్నది. అళియరామరాజు మొదటఁ గుతుబ్‌షాయొద్ద సేనానిగా నుండి పిదపఁ గృష్ణరాయల నాశ్రయించెనని వీరభద్రరావుగారే వ్రాసియున్నారు. (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము 250 వ పుట) కృష్ణరాయలకాలమునందు యుక్తవయసులోనున్న యళియరామరాజు తల్లికోట యుద్ధకాలమునకును (క్రీ.శ. 1565) యుద్ధము చేయుటకుఁ దగినశక్తి గలిగియుండలేదా!

బట్టుమూర్తి యిట్లు మొదటఁ గృష్ణరాయల యాస్థానమునందు సన్మానింపఁబడి పిదప నరసభూపాలీయమును రచించెను. రామరాజు సభ నలంకరించి రామభూషణబిరుదముం గాంచెను. పిదప వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములను రచించి వసుచరిత్రమును దిరుమలరాయలకును హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును శ్రీరామదేవతకును గృతియిచ్చి యిహపరములను సాధించుకొనెను.

"శా. శ్రీరామక్షితిపు న్మదగ్రజు జయశ్రీలోలు నానాకళా
పారీణుం బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్మాఱు మెప్పించి త
త్కారుణ్యంబున రత్నహారహయవేదండాగ్రహారాదిస
త్కారం బందితి రామభూషణకవీ! ధన్యుండ వీ వన్నిటన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 16.)

అను వసుచరిత్రములోని పద్యమును బట్టి చూడఁగా నీతఁ డింకను ననేకకృతులు రచించినట్లు విశద మగుచున్నది.

బంగారమునకు వెలిగారమునలె నీమహాకవి కవితాధారకు సంగీతనైపుణి తోడుపడుటచే నీతఁడు బహిరంతస్స్ఫురద్రసములగు పద్యములు రచింపఁగలిగెను.

ఉ. తేనియలొల్కుమాటలును దీసినతీఁగెలుపోని కూర్పులున్
వీనులవిందుచేసెడు నవీనమృణాళమృదూక్తివైఖరుల్
తో నరుదెంచు వ్యంగ్యములతో నలరారెడు నైజభూషణల్
పూనక కూర్చు రామనృపభూషణునైపుణ మెన్న శక్యమే.

వజ్ఝల. చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి,
శ్రీవిజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁడు.

తప్పొప్పుల పట్టిక.

పుట.	పంక్తి	తప్పు.	ఒప్పు.	పుట.	పంక్తి	తప్పు.	ఒప్పు.
4	9	ప్రశస్తం	ప్రశస్తిం	32	13	లంతి	లులంతి
5	14	రత్నమయంబును,	రత్నమయంబును	,,	18	మెఱికిన	లొఱికిన
,,	18	ప్రీతుండు	ప్రియుండు	,,	30	మోహవాశ	మోహపాశ
6	29	ఒరంగా	ఒరిగా	33	3	పనములు	పద్యములు
7	4	మహీబాలుని	మహీపాలుని	,,	25	మాడాపెదు	మాటాడదు
9	28	చెప్పున	చొప్పున	,,	30	నన్న	నన్ను
	29	నిమర్ష	విమర్ష	34	14	సింబాసన్	సింహాసనన్
10	15	చెప్పున	చొప్పున	34	30	గొప్ప	గప్ప
12	13	2-30	2-20	35	1	గెమలింను	దివాలించు
,,	36	3-119	3-19	35	4	బ్విస	వ్వస
14	9	ఏడ్పు	యేడ్పు	,,	7	బఱ	జర
,,	,,	48-87	4-87	,,	6	గోరుఁ	గోగు
16	7	పూర్వకవుల	పూర్వపూర్వకవుల	36	14	సైషన్	సైఁపన్
,,	13	సంగతి	విషయము	,,	26	కాంతులను	కాంతులును
,,	29	3. వ. 35	2. వ. 35	,,	,,	నాయికకు	నాయికను
17	3	ప్రకాశంబు	ప్రతీకాశంబు	37	17	కన్యకన్	కన్యకున్
18	12	ఉత్తరహరివంశము	ఉత్తరహరివంశము	38	17	మలది	మాలఁది
			5-98	,,	19	లెన్నని	లెన్నేని
,,	18	జిలక	చిలుక	39	22	హాసనీయా	హసనీయ
21	19	భిత్తికఁగా	భిత్తికగా	,,	32	యాకడింది	నాకడింది
22	8	జిలుకకు	చిలుకకు	40	6	సనుచరించియున్నది	ననుసరించియున్నవి
,,	14	సంగతి	విషయము	,,	14	కురూపి	కురూపియగు
23		కాళిదాసు	కాళిదాసుని	,,	30	దోచిసట్లుఁ	దోఁచినట్లు
25	1	మాతస్య	దూతస్య	41	21	మోఁగదు	లోఁగగు
,,	8	బాతి	జాతి	42	25	దోడ్పాడై	దోడ్పాటై
26	26	5 ప 43	5 ప 45	43	18	మఱలఁ	మఱలఁ
,,	30	పుట్టె	పుట్టెఁ	44	4	గానుదీఁగ	గానుఁదీఁగ
27	2	మహాపాల	మహీపాల	45	24	పరిణయమును	పరిణయము
,,	32	మేఁగఁ	మేఁగఁ	,,	,,	పిల్లవసుచరిత్రము	వసుచరిత్రము
,,	27	ననేకచోట్ల	గొన్నిచోట్ల	46	6	నక్కఱి	నక్కఱ
28	23	క్రీడా	గ్రీడా	47	4	దేల్పుచు	దేల్చుచు
,,	27	నున్నయది	నున్నయవి	,,	21	సారథ్యై	సారథ్యై
29	12	నిడున్	నిడన్	48	23	పలుమారు	పలుమాఱు
30	11	దప్పుచేసి	దప్పఁజేసి	49		కాఁగఁ	కాఁగ
,,	28	జిమ్మేటి	జమ్మేటి	51	5	చిరకాలమునుంచి	చిరకాలమునుండి

తప్పొప్పుల పట్టిక.

పుట.	పంక్తి	తప్పు.	ఒప్పు.	పుట.	పంక్తి	తప్పు.	ఒప్పు.
51	22	మూ ర్తి	"మూ ర్తి	77	19	లిదివఱను	లీవఱకు
53	15	యుతుఁడు	యుతుఁడ	,,	23	యుతము	భూతము
54	10	చరిత్రము	చరిత్రము"	,,	27	భీభత్స	బీభత్స
57	10	విశ్వనీయము [వి	విశ్వసనీయము"	78	4.	భీభత్స	బీభత్స
,,	29	నరసభూపాలీయక	"నరసభూపాలీయ		31		
58	7	మొట్టయిదేటి	లొట్టయిదేటి [కవి	,,	16	ఆ 2. 1. ప 72	ఆ 2 ప 72
58	8	పోయినవి	పోయినవి"	79	6.7	భీభత్స	బీభత్స
59	33	సంగతి	విషయము		8.8		
60	8	దోచుమన్నది	దోఁచుచున్నది		9		
63	6	ఆదివఱకు	ఆవఱకు	,,	24	నట్టినికృష్ట	నదినికృష్ట
64	20	విప్లవమున	విప్లవముగాని	,,	28	నిష్టాయామ్	నిష్ఠాయామ్
65	4	పునగుద్ధారణమే	పునరుద్ధరణమే	,,	29	నిష్ట	నిష్ఠ
,,	,,	యదివఱకు	యావఱకు		31		
,,	18	గొంతవఱకు	గొంతవఱకుఁ	80	3	రసాభావౌ	రసభావౌ
,,	25	ఆ. 2 ప 43	ఆ. 3. ప. 7.	,,	4	ఊర్జస్వీ	ఊర్జస్వి
66	26	కల్పనము	గల్పనము	,,	6	ఉదహరించి	ఉదాహరించి
68	13	గుండవి	గుండలి	,,	34	పూన	పూని
,,	24	వలసి	వలచి	81	11	నాయకునొద్దనుంచి	నాయకునొద్దనుండి
69	22	యిదివఱకు	యీవఱకు	,,	22	కర్మజ్ఞః" అని	కర్మజ్ఞ" యని
,,	28	అగా	అభూ		23		
70	9	దీర్ఘాలయా	దీర్ఘాలయాం	85	29	సచివుని...య	సచివుని...అ
,,	19	మార్పున	మార్పునఁ	86	5	ప్రకృత	బ్రకృత [య్యే
,,	31	ఆ. 5. ప 201	ఆ. 5. ప. 207	,,	8	నుపయోగించెను	నుపయోగింపఁడ
71	2	లక్ష్యంబులో	లక్ష్యంబులౌ	,,	24	శ్లేషములని	శ్లేషమని
72	14	సంగతులిది	విషయములీ	87	19	శేషః	శ్లేషః
,,	15	వారలు	వారగు	,,	21	మరార్ధం	మపరార్ధం
74	4	లేవుగదా! కాఁబట్టి	లేవుగదా! పైడిమఱ్ఱి	88	26	సంగతులు	విషయములు
			వేంకటపతి పేర్కొ-	89	13	యకా	యికా
			నిన (చంద్రాంగ చరి		3	యొకటియు	మొకటియుఁ
			త్రమున) కృష్ణరాయ	90	10	యోహో	నోహో
			భూషణుఁడ ప్రసిద్ధు	,,	18	బడుట	బడుటఁ
			డయి యుండలేదా?	,,	19	గనుట	గనుటఁ
			చూ॥ కవులచరిత్ర	,,	32	కవి	ఁగవి
			ఇట్లే	91	16	యందంతటను	మందంతటను
76	12	సాధకమగునా	బాధకమగునా	92	3	అనియిట్లు	యనియిట్లు
,,	31	డదివఱకే	డావఱకే	93	3	దేవతలను	దేవతను
77	5	కావ్యమునఁ	కావ్యమునఁ	,,	15	యుక్తమ్"	యుక్త"మ్మను
,,	16	బరగు	బరఁగు	,,	16	అనువీనికి	వీనికి

తప్పొప్పుల పట్టిక.

పుట.	పంక్తి	తప్పు.	ఒప్పు.
93	31	హుంతవహాదుల	హుంతవహాది
94	2	మునమా	ముపమా
,,	3	ఆ. 4.	ఆ. 5.
,,	20	శ్లో. 20	శ్లో. 18
,,	25	అను	యను
,,	26	నలుగురి	నలుగుర
95	11	నిదివఱకే	నీవఱకే
,,	14 15	విస్తరమ్'' అనుదాని	విస్తర'' మ్మనుదాని
,,	16	మృతబాక	మృతపాక
,,	17	పఱచి	పఱచి'' యనియు
,,	20	ననుదాని	న్ననుదాని
,,	26 27	అడరున్'' అనియు	అడరు''నవియు
96	20	వ్రాయఁబడినవి	వ్రాయఁబడెను
98	17	సమాగమాభి	సమాగమాది
,,	30	లిదివఱకే	లీవఱకే
,,	34	కాళిదాసుఁగు	గాళిదాసుఁడు
99	21	అనుదానికి	యనుదానికి
,,	23 24	లీలాన్''అనియు	లీలా''యనియు
,,	27	జాలియున్నది	జాలియున్నవి
100	11	కర్తపదము	కర్తృపదము
,,	25	నిదివఱకు	నీవఱకు
101	5	గిరికా	గిరిక
,,	17	న్యత్ర్య	న్యత్ర
102	30 31	వత్''అను	వ''త్తను
103	15	నికృతము	నిరాకృతము
,,	22	తెనాలి	ఁదెనాలి
,,	,,	యోచించు	యోజించు
,,	26	కవి	ఁగవి
,,	34	అని	నని
104	1	కపకర్ష	కపకర్షముఁ
,,	7	స్కారముతే	స్కారకములె
,,	9	నొకప్పు	లోకప్పు
,,	13	నిహతార్థాలి	నిహతార్థా
105	3	సిద్ధలి	సిద్ధైలి
105	5	నుండబోదని	నుండఁబోదని
,,	7	అపథిం	యపథిం
106	9	లక్ష్మీది	లక్ష్మేది
,,	30	కూడ్డాడు	కూడ్డాడు
107	1	త్తులుపలె	త్తులపలె
,,	3	చింతామణి	కావ్యాదర్శము
,,	7	కవులు	కవులుశ్లేషించి
,,	9	లిప్పుడు	లిప్పుడుకేవల [ముతై
,,	,,	కములై	కములై యగ్రామ్య
,,	10	యీఁక	యీఁక, యనుష్టించు
,,	14	శ్రయమ్	శ్రయాత్
,,	15	కష్యం	కష్టం
,,	19	మదాం	మడాం
,,	26	గ్రాథిక	గ్రాంథిక
108	4	ర్పంబను	ర్పణంబను
,,	,,	న్ననచోట	ననుచోట
,,	5	న్ననియుఁ	ననియు
,,	7	ప. 59	ప. 89
,,	24	వాక్యాంతె	పాదాంత
109	8	మునగు	మునకు
110	7	చోటదే	చోటనే
,,	11	గ్రుంచి	గ్రుంకి
,,	22	ఁబలపడినవి	బలపడినని
112	25	వచ్చునట్లు	వచ్చినట్లు
,,	27	స్తతో ఽ భూత్	స్తతో ఽ భూ
,,	30	ఖడ్గ	యఃఖడ్గ
114	11	జన్మనృత్యమున నొక మాఱు	యొకమాఱు
,,	20	త్రైవహాల్ల	త్రైవాల్ల
116	5. 6	క్షమాః'' అని	క్షమా'' మ్మని
117	5	రేఖాః	రేఖా
,,	9	బిరుదాః	బిరుదః
118	2	దాని	కాని
,,	22	రాయప్రతా	రాయలప్రతా
119	19	సంగతు	విషయము
,,	6	గృతిము	గృతిము
,,	21	దేలుచున్నది	దేలుచున్నవి
,,	25	ద్విజ్జరేంద్రో	ద్విజ్జరేంద్రో

తప్పొప్పుల పట్టిక.

పుట	పంక్తి	తప్పు.	ఒప్పు.
119	29	కల్యాణ	ఁగల్యాణ
120	16	యనియు	యనియుఁ
,,	24	యతనిగిరి	యవనిగిరి
121	23	బడినవి	బడినవి. (చూ॥ 134 పుట)
,,	31	పెరిస్తా	ఫెరిస్తా
122	16	నామదా	నాముదా
,,	29	బాలించిరి,	బాలించిరి *
,,	31	మునకుఅదిల్	మునకదిల్
,,	,,	పతికిఅదిల్	పతికదిల్
,,	34	మాచునది.	చూచునది *
123	23	బెరిగిన	బెరఁగిన
,,	34	హోతం	హొంత
124	12	యుచితమే	=నుచితమే
,,	16	మునసూచించు చున్నవి	మునసూచించుచున్నది
125	4	అదిల్షా	యాదిల్షా
126	4	గాంచు;	గాంచుఁ;
,,	8	పరబుద్ధి	ఁబరబుద్ధి
127	10	దివ్య	దీవ్య
,,	13	పజీర్ణ	పజీర్ల
,,	21	ప్రదాహ	ప్రవాహ
,,	22	జడుడై	జడుఁడై
128	19	రికిని	రకును
,,	25	పాయుసును	పాయును
,,	30	చెన్నపురి	చెన్నపురి
130	8	పైయంశ	ఁబైయంశ

పుట	పంక్తి	తప్పు.	ఒప్పు.
131	8	జ్యమును	జ్యము
,,	21	మిత్రుఁడు	మిత్రుని
,,	22	దీసికొనలేదా!	దీసికొనలేదా? (చూ॥ 128 పుట)
132	3	యున్నారు.	యున్నారు (చూ॥ 123 పుట)
133	11	అనియున్నది	యనియున్నది
134	6	శోమ	సోమ
,,	16	భునీవల్ల	భునీమల్ల
,,	25	కథావసర	కథనావసర
,,	8	విశ్వతేః	విశ్రుతేః
136	8	పద్దకొన్ని	యొద్దఁగొన్ని
,,	30	బలంబును	బలంబులఁ
138	2	మార్గశిర	మార్గశిర
,,	31	విషయిక	విషయక
139	3	మహే	మహై
140	4	వారోక	వారికొక
,,	21	పర్గా	ఫర్గా
,,	31	మోదుకో	మోదుకూ
141	1	యున్నారు.	యున్నారు (చూ॥51 పుట)
,,	25 26	శిక్షించెననియు	శిక్షింప
142	25	భువన	భువన
143	27	పాతక	జాతక
,,	35	సారుచి	స్వా[illegible]చి
144	33	పఙ్ఘల	పఙ్ఘల

43